

ГУМАНІТАРНА НАУКА ХХІ СТОЛІТТЯ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ В ГАЛУЗІ ПРАВА, ОСВІТИ СОЦІАЛЬНИХ ТА ПОВЕДІНКОВИХ НАУК

МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ

KATOLICKI
UNIwersytet
LUBELSKI
JANA PAWŁA II

KUL 1918

**ГУМАНІТАРНА НАУКА ХХІ СТОЛІТТЯ:
СУЧАСНІ ВИКЛИКИ В ГАЛУЗІ
ПРАВА, ОСВІТИ СОЦІАЛЬНИХ
ТА ПОВЕДІНКОВИХ НАУК**

**HUMANITARIAN SCIENCE OF
THE XXI CENTURY: CURRENT
CHALLENGES IN THE SPHERE OF
LAW, EDUCATION, SOCIAL AND
BEHAVIOURAL SCIENCES**

МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ
АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ
ТА ПРАВА ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА МОРСЬКА АКАДЕМІЯ» ДУНАЙСЬКИЙ ІНСТИТУТ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ А.С. МАКАРЕНКА
БАРАНОВИЧСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПОЛОЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВИЩА ТЕХНІЧНА ШКОЛА В КАТОВІЦЕ
ІНСТИТУТ ПСИХОЛОГІЇ ЛЮБЛІНСЬКОГО КАТОЛИЦЬКОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ІОАННА ПАВЛА ІІ

**ГУМАНІТАРНА НАУКА ХХІ СТОЛІТТЯ:
СУЧАСНІ ВИКЛИКИ В ГАЛУЗІ ПРАВА,
ОСВІТИ СОЦІАЛЬНИХ
ТА ПОВЕДІНКОВИХ НАУК**

**HUMANITARIAN SCIENCE OF THE XXI
CENTURY: CURRENT CHALLENGES IN THE
SPHERE OF LAW, EDUCATION, SOCIAL AND
BEHAVIOURAL SCIENCES**

Матеріали
заочної міжнародної науково-практичної конференції
(м. Чернігів, 06 листопада 2020 року)

Чернігів 2020

УДК 001:[34+37+33+316]"XXI"

Г93

Рекомендовано до друку вченою радою Академії Державної пенітенціарної служби від 30 жовтня 2020 року (протокол № 14).

Головний редактор:

Тогочинський О. М., доктор педагогічних наук, професор, заслужений працівник освіти України.

Редакційна колегія:

Олійник О. І., кандидат юридичних наук, доцент;

Чебоненко С. О., кандидат педагогічних наук, доцент;

Пузирьов М. С., доктор юридичних наук;

Єрмак О. В., кандидат юридичних наук.

Г93 **Гуманітарна наука XXI століття: сучасні виклики в галузі права, освіти, соціальних та поведінкових наук: матеріали заочної міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 06 листопада. 2020 р.) / гол. ред.: О. М. Тогочинський; Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів: Академія ДПТС, 2020. 332 с.**

До збірника матеріалів заочної міжнародної науково-практичної конференції увійшли публікації вчених і практиків, аспірантів, курсантів, студентів, слухачів закладів вищої освіти України та зарубіжних країн, присвячені проблемам професійної підготовки в сучасному освітлогічному дискурсі, впливу соціогуманітарного та економічного ландшафтів на життєдіяльність людини на зламі історичних епох, кримінально-виконавчій системі України та її ролі в розбудові соціальної і правової держави, правам і свободам людини і громадянина та їх захисту кримінально-правовими, кримінально-виконавчими засобами й системою заходів запобігання злочинам, теорії і практиці соціально-виховної та психологічної роботи, проблемам національного та міжнародного права, теоретичним і прикладним проблемам управління суспільними процесами, психолого-педагогічним особливостям викладання іноземних мов.

Для наукових, науково-педагогічних працівників, аспірантів і докторантів.

УДК 001:[34+37+33+316]"XXI"

За зміст публікацій і достовірність результатів досліджень відповідальність несуть автори.

© Академія Державної
пенітенціарної служби, 2020

ЗМІСТ

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО	10
-----------------------------	----

СЕКЦІЯ 1

ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ В СУЧАСНОМУ ОСВІТОЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Бородіна Оксана Сергіївна РОЛЬ САМООСВІТИ В ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ІЗ ВРАХУВАННЯМ ІНКЛЮЗИВНИХ УМОВ	11
Горбач Ігор Олександрович ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ В ПРОФІЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ	13
Калюжжа Наталія Сергіївна ДУАЛЬНА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦЯ В РАМКАХ ПЕДАГОГІЧНОГО ЗАКЛАДУ ВИЩОГО ОСВІТИ.....	18
Колмыкова Елена Александровна ОСНОВНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ.....	22
Мгалоблішвілі Анна Давидівна ПРОБЛЕМА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ	24
Немцева Аліна Олександрівна ОСОБЛИВОСТІ ЗВІЛЬНЕННЯ З ПОСАД НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ	28
Поправко Ольга Вікторівна ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ПОЛІТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ.....	32
Савицька Анна Юрївна АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО РОБОТИ З СОЦІАЛЬНО ВИКЛЮЧЕНОЮ МОЛОДДЮ В СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ	36
Самойленко Нея Іванівна СУЧАСНІ ВИМОГИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ.....	40
Татарко Ірина Іванівна РОЛЬ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ.....	44
Тихонова Ілона Юрївна, Константинова Тетяна Миколаївна ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ В ДУНАЙСЬКОМУ ІНСТИТУТІ НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ОДЕСЬКА МОРСЬКА АКАДЕМІЯ».....	47
Тогочинський Олексій Михайлович ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ОФІЦЕРІВ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ ДО ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ	49
Третяк Олена Станіславівна, Чебоженко Станіслав Олегович СКЛАДАННЯ СЛУЖБОВОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА ОСІБ, ЯКІ ПРОХОДЯТЬ АТЕСТАЦІЮ, ЯК ОСНОВА ФОРМУЛЮВАННЯ ВИСНОВКІВ	52

СЕКЦІЯ 2
ВПЛИВ СОЦІОГУМАНІТАРНОГО ТА ЕКОНОМІЧНОГО
ЛАНДШАФТІВ НА ЖИТТЄДІЯЛЬНІСТЬ ЛЮДИНИ НА ЗЛАМІ
ІСТОРИЧНИХ ЕПОХ

<i>Березовська Лариса Іванівна</i> ЧИННИКИ ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ЛЮДИНИ	57
<i>Голей Юлія Миколаївна, Волкова Дар'я Андріївна</i> ПЕРЕВАГИ ПРАЦІВНИКІВ ПОКОЛІННЯ Z В ЕПОХУ ЦИФРОВІЗАЦІЇ	61
<i>Гончаренко Оксана Григорівна</i> ХАРАКТЕРИСТИКА СУСПІЛЬНОГО БЛАГА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СИСТЕМИ.....	63
<i>Данильченко Тетяна Вікторівна</i> ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СТАТИСТИЧНИХ МЕТОДІВ В УКРАЇНСЬКИХ ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ.....	67
<i>Доній Наталія Євгенівна</i> НАУКОВИЙ ПРОГРЕС ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ РЕФЛЕКСІЇ В ХІХ–ХХІ СТ.	71
<i>Жулковський Вадим Вікторович</i> НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРИОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДІ В ЗАХІДНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ДІАСПОРІ ЯК ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА	76
<i>Сергієнко Інна Володимирівна</i> ФОРМУВАННЯ МЕДІАГРАМОТНОСТІ СТУДЕНТІВ	80
<i>Співак Володимир Васильович</i> ПРОБЛЕМА СЕКСУАЛЬНИХ ДОМАГАНЬ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТНИХ ПРОГРАМ ВИЩОЇ ШКОЛИ.....	84

СЕКЦІЯ 3
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧА СИСТЕМА УКРАЇНИ
ТА ЇЇ РОЛЬ У РОЗБУДОВІ СОЦІАЛЬНОЇ
І ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

<i>Коросташивець Ірина Миколаївна</i> ВИДИ ДИСЦИПЛІНАРНИХ СТЯГНЕНЬ, ЯКІ ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ ДО ПЕРСОНАЛУ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ	88
<i>Кубрак Руслан Миколайович</i> ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІЗОЛЯЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ У ПОЛВАЛЕНТНОМУ ЦЕНТРІ КОРОЛІВСТВА ІСПАНІЇ	92
<i>Сікун Антон Миколайович</i> ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРАЦІ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ТА ОБМЕЖЕННЯ ВОЛІ.....	97

СЕКЦІЯ 4
ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА
ТА ЇХ ЗАХИСТ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИМИ,
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧИМИ ЗАСОБАМИ
Й СИСТЕМОЮ ЗАХОДІВ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ

Барбарош Лариса Миколаївна

СІМЕЙНЕ НЕБЛАГОПОЛУЧЧЯ ЯК ФАКТОР ДОМАШНЬОЇ ЗЛОЧИННОСТІ
ЩОДО ДІТЕЙ 102

Василик Віталій Валентинович

ДО ПРОБЛЕМИ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ КОНТРОЛЮ
ТА НАГЛЯДУ ЗА ВИКОНАННЯМ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ 105

Гуртовий Андрій Петрович, Бабак Андрій Олександрович,
Горох Дмитро Вікторович, Трохименко Ігор Геннадійович
ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНОЇ
ЕКСПЕРТИЗИ .....

108

Довбань Ігор Миколайович

ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ КРИМІНОЛОГО-ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ 111

Дрижак Ярослав Іванович, Мельник Євген Павлович,

Киричек Євген Михайлович

ЕКСПЕРТНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ДОКУМЕНТІВ ПІДРОЗДІЛІВ
ПОЖЕЖНО-РЯТУВАЛЬНОЇ СЛУЖБИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ
ПОЖЕЖНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ .....

117

Кізюн Олександр Петрович

ЮРИДИЧНИЙ АНАЛІЗ СКЛАДУ ПЕРЕВИЩЕННЯ ВІЙСЬКОВОЮ
СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ ВЛАДИ ЧИ СЛУЖБОВИХ ПОВНОВАЖЕНЬ..... 123

Мицька Олександр Іванович

ОКРЕМІ ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ОБУМОВЛЕНOSTІ ШТРАФУ
ЯК ВИДУ ПОКАРАННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ 125

Мозолюк-Боднар Людмила Миколаївна

ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА 130

Нетяга Володимир Вікторович, Богатирьова Ольга Іванівна

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КОНТРАБАНДУ
ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ РЕСПУБЛІКИ САН-МАРИНО 134

Олійник Олександр Іванович

ДО ДИСКУСІЇ ПРО ПРАВОМІРНІСТЬ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ЗЛІСНОЇ НЕПОКОРИ
ВИМОГАМ АДМІНІСТРАЦІЇ УСТАНОВИ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ..... 137

Олійник Ярослав Васильович, Боднар Ігор Володимирович,

Коробко Віталій Анатолійович

СИСТЕМА МЕДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАСУДЖЕНИХ (УВ'ЯЗНЕНИХ)
У СЛІДЧИХ ІЗОЛЯТОРАХ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ
СЛУЖБИ УКРАЇНИ .....

142

Петельнікова Наталія Миколаївна

НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ ТА ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ
ЗАСУДЖЕНИХ І УВ'ЯЗНЕНИХ ТА РОЛЬ ІНСТИТУТУ ОМБУДСМАНА
В НЬОМУ 147

Пузирьов Михайло Сергійович ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВИДІВ ЗВІЛЬНЕННЯ, ЩО ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ СТОСОВНО ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОКАРАНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ПОЗБАВЛЕННЯМ ВОЛІ, В КАНАДІ	151
Руденко В'ячеслав Іванович, Руденко Анастасія В'ячеславівна ДЕЯКІ ПИТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРАТУРИ УКРАЇНИ	155
Скаков Айдаркан Байдекович ПЕРСПЕКТИВИ РАЗВИТИЯ УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН	158
Чалаван Віктор Арисович, Максименко Микола Іванович, Назаренко Олександр Миколайович СУБ'ЄКТИ ЗАПОБІГАННЯ ВЧИНЕННЮ ЗЛОЧИНІВ ЗАСУДЖЕНИМИ У КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧИХ УСТАНОВАХ ЗАКРИТОГО ТИПУ	163

СЕКЦІЯ 5

СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНА ТА ПСИХОЛОГІЧНА РОБОТА: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

Борець Юлія Василівна ПСИХОЛОГІЧНЕ СПРЯМУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ЕКОПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ	169
Волеваха Ірина Борисівна ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ОФЦЕРІВ ЗАКЛАДІВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ	173
Волинчук Олена Валеріївна СУВЕРЕННІСТЬ ПСИХОЛОГІЧНОГО ПРОСТОРУ СТАРШИХ ШКОЛЯРІВ ЯК СТАН ЇХ ОСОБИСТІСНИХ МЕЖ	178
Казанжи Марія Йосипівна КЛАСТЕРИЗАЦІЯ ПРЕДИКТОРІВ ФАСИЛІТАЦІЇ	180
Кухар Тетяна Володимирівна СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ТРЕНІНГ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ АДАПТАЦІЇ КУРСАНТІВ-ПЕРШОКУРСНИКІВ	183
Мірошниченко Оксана Миколаївна СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА УСПІШНОСТІ КЕРІВНИКА УСТАНОВИ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ ТА СЛІДЧОГО ІЗОЛЯТОРА	186
Мотильов Іван ТРИГЕР ЯК ДЖЕРЕЛО ФОРМУВАННЯ ПРОТИПРАВНОЇ ПОВЕДІНКИ НЕПОВНОЛІТНИХ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У КОНФЛІКТІ ІЗ ЗАКОНОМ	191
Настояща Уляна Володимирівна, Гарига-Грихно Маргарита Михайлівна МІСЦЕ СУБКУЛЬТУРИ У ЗАГАЛЬНОПРИЙНЯТІЙ КУЛЬТУРІ	195
Пахомов Ілля Володимирович ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ ІЗ ЗАСУДЖЕНИМИ МАКАО ..	201
Рудоманенко Юлія Володимирівна СПІВВІДНОШЕННЯ РІВНЯ ДОМАГАНЬ ОСОБИСТОСТІ З ВИЯВАМИ ПРОКРАСТИНАЦІЇ	205
Філіпович Вікторія Миколаївна, Дем'яненко Юлія Олександрівна ОСВІТНС СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ОДНА З УМОВ СТАНОВЛЕННЯ СУЧАСНОГО ФАХІВЦЯ	209

Шендерук Олена Борисівна ВОЛОНТЕРСТВО ЯК СКЛАДОВА ІНФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ	212
Шовкова Оксана Дмитрівна КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ ЯК ВАЖЛИВИЙ КОМПОНЕНТ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ЗВО	214
Щербата Вікторія Григорівна ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ АДАПТАЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ СФЕРИ ОСВІТИ	216

СЕКЦІЯ 6

ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОГО ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Андрияшко Марина Васильевна МЕРЫ ПО СОХРАНЕНИЮ И УКРЕПЛЕНИЮ ИНСТИТУТОВ БРАКА И СЕМЬИ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ	219
Богдан Юрій Михайлович МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДЕЯКИХ ВИДІВ АДМІНІСТРАТИВНИХ СТЯГНЕНЬ У МИТНІЙ СФЕРІ	223
Вишневецький Олександр Сергійович МІЖНАРОДНИЙ КОМІТЕТ ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА ЯК СУБ'ЄКТ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА	226
Денисенко Катерина Вікторівна, Тураш Наталія Анатоліївна ПРАВО НА МЕДИЧНУ ДОПОМОГУ УВ'ЯЗНЕНИХ ТА ЗАСУДЖЕНИХ: УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ ТА ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ	231
Дзик Інна Романовна ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ЗАКЛЮЧЕНИЯ ДОГОВОРА С СУДЬЕЙ ПО СПОРТУ	234
Зіньова Ольга Сергіївна ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОГО УСИНОВЛЕННЯ	238
Зливко Станіслав Володимирович, Сикал Максим Миколайович ЩОДО СУДОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ	241
Карелін Владислав Володимирович ЩОДО СТРУКТУРИ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ ПРАВОПОРЯДКУ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ТА МАЙБУТНЬОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ПОЛІЦІЇ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ	244
Коваленко Вадим Валентинович ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПІВ «ДОБРОГО ВРЯДУВАННЯ» ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ НАДАННЯ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ	248
Кулик Ярослав Ігорович ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «МОЛОДЬ»	251
Музика Віталій Валентинович ДЕЯКІ ПИТАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ, ПРИЗНАЧЕНИХ ДЛЯ НЕПОВНОЛІТНІХ У ДЕРЖАВАХ-ЧЛЕНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	254
Найда Інна Володимирівна СВОБОДА ПІДПРИЄМНИЦТВА: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ НАЦІОНАЛЬНОГО ТА ЗАРУБІЖНОГО ЗАКОНОДАВСТВА	257

Ніщимна Світлана Олексіївна ІНФОРМАЦІЯ ЯК КАТЕГОРІЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА	260
Потапенко Альона Сергіївна СУЧАСНА РОЛЬ СЛІДЧИХ ОРГАНІВ, ЩО ЗДІЙСНЮЮТЬ КОНТРОЛЬ ЗА ДОДЕРЖАННЯМ ПОДАТКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА	264
Рєбало Микола Миколайович АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ГРОМАДЯН	266
Самофалов Олександр Леонідович, Ганжа Яна Костянтинівна ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ НОТАРІУСА	269
Сташків Богдан Іванович ШЛЯХИ ПОДАЛЬШОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ	273
Шумна Лариса Петрівна, Шумний Назарій Олександрович ІНСТИТУТ КОНСТИТУЦІЙНОЇ СКАРГИ В КОНТЕКСТІ СУДОВОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ	279

СЕКЦІЯ 7

ТЕОРЕТИЧНІ Й ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ СУСПІЛЬНИМИ ПРОЦЕСАМИ

Ейдельштейн Яна Юріївна, Легенчук Ірина Анатоліївна ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ	282
Колб Олександр Григорович, Дучимінська Леся Миронівна ЩОДО ЗМІСТУ ТЕРМІНА «НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ»	285
Майко Тетяна Степанівна, Колб Роксолана Олегівна ОСОБЛИВОСТІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕЯКИХ ОБ'ЄКТІВ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ	288
Олійник Владислав Станіславович РЕФОРМА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПРОБЛЕМИ	292
Топчій Василь Васильович, Попельнюк Тарас Вікторович ЩОДО ЗМІСТУ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕРСОНАЛУ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО- ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ З ПИТАНЬ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ	296
Сергієнко Тетяна Іванівна СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ	298

СЕКЦІЯ 8

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Биконя Оксана Павлівна РЕФЛЕКСИВНИЙ ПІДХІД ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ	302
Желясков Василь Якович ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ У ВИЩІЙ ШКОЛІ ЗАСОБАМИ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ	304

Орлов Євгеній Володимирович ЗНАЧУЩІСТЬ ІНШОМОВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОФІЦЕРА НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ В ПРОЦЕСІ МІЖНАРОДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ... 307	307
Параниця Ольга Сергіївна, Бадьора Сергій Миколайович ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ 311	311
Турлак Людмила Петрівна ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ПСИХОЛОГО- ПЕДАГОГІЧНОМУ АСПЕКТІ 314	314
Чебоненко Дмитро Станіславович СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ «СПОРТ» ТА ФУТБОЛЬНОЇ ЛЕКСИКИ, ЩО ЗАПОЗИЧЕНА З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ 317	317
Anishchenko Viktoriia Oleksandrivna, Shmelova Rymma Ihorivna FORMATION OF FOREIGN LANGUAGE PROFESSIONAL COMPETENCIES OF OFFICERS OF STATE CRIMINAL AND EXECUTIVE SERVICE OF UKRAINE IN CONDITIONS OF GRADUATE HIGHER EDUCATION..... 321	321
Chyzh Svitlana Heorhiivna THE PROBLEM OF FORMATION THE FUTURE SEAFARERS' COMMUNICATIVE COMPETENCE 324	324
Nabok Anna THEORETICAL BACKGROUND TO UNDERSTANDING LINGUISTIC WORLDVIEW 327	327
Tymofeyeva Oksana SCAFFOLDING IN THE MARITIME ENGLISH TEACHING PROCESS 329	329

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

Шановні учасники заочної міжнародної науково-практичної конференції «Гуманітарна наука XXI століття: сучасні виклики в галузі права, освіти соціальних та поведінкових наук»

Дякую за виявлену увагу та участь у міжнародній науково-практичній конференції і впевнений, що обмін пропозиціями та накопиченим досвідом у різних сферах професійної підготовки майбутніх фахівців, забезпечення безперервної освіти, викладання іноземних мов, актуальних питань економіки та національного і міжнародного права, реформування кримінально-виконавчої системи, захисту прав і свобод людини і громадянина, організації та проведення соціально-виховної та психологічної роботи, управління суспільними процесами буде корисним і стимулюватиме до подальшої

плідної наукової роботи, а запропоновані рекомендації знайдуть своє застосування в практичній діяльності.

Учасники заочної міжнародної науково-практичної конференції представляють заклади вищої освіти та наукові установи України та Республіки Білорусь, Республіки Казахстан, Республіки Польща, органи державної влади, органи та установи виконання покарань.

Академія Державної пенітенціарної служби готова до широкого співробітництва та сприяння в досягненні цілей, що пов'язані з підвищенням якості вищої освіти, підтримки зв'язку між наукою та практикою, вдосконаленням процесу апробації результатів наукових досліджень.

Бажаю всім учасникам конференції міцного здоров'я, успіхів у науково-дослідній роботі та сподіваюсь, що матеріали конференції будуть корисні всім, хто цікавиться представленою тематикою.

З повагою

*ректор Академії Державної пенітенціарної служби
доктор педагогічних наук, професор,
заслужений працівник освіти України
полковник внутрішньої служби*

Олексій ТОГОЧИНСЬКИЙ

СЕКЦІЯ 1

ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ В СУЧАСНОМУ ОСВІТОЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Бородіна Оксана Сергіївна,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
соціально-реабілітаційних технологій Житомирського
економіко-гуманітарного інституту ВНЗ «Університет «Україна»

РОЛЬ САМООСВИТИ В ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ІЗ ВРАХУВАННЯМ ІНКЛЮЗИВНИХ УМОВ

Процес впровадження інклюзії в суспільний, освітній, професійний (виробничий) простір людства триває останні декілька років. При цьому велика кількість людей не залишаються байдужими до інклюзії. Однозначно можна говорити про те, що як і за будь-якого іншого нововведення будуть ті, хто розумітиме і підтримуватиме, й ті, що категорично будуть проти. Процес інклюзії не є винятком у цьому випадку. Зрозуміло, що ті, хто є основоположниками інклюзії, і ті, хто підхопив ідею «інклюзивності», докладатимуть максимум зусиль для досягнення позитивного результату.

Але є і ті, кому важко зрозуміти необхідність інклюзії, частіше всього це відбувається за рахунок небажання вчитися, пізнавати і відкривати для себе нове або ж інформація, що транслюється, є недостовірною і спотворює реальну картину впровадження інклюзії. І тут варто раз і назавжди усвідомити для себе, що будь-яка проблема чи питання – зайва нагода дізнатися щось нове.

З появою поняття «інклюзія» стало зрозумілим, що значна більшість тих, хто опинився безпосереднім учасником процесу інклюзії, були не готові працювати в цій сфері. І пов'язано це було не з бажанням не приймати інклюзію, а з не знанням як правильно організувати процес впровадження інклюзії, які форми і методи використовувати, що робити, аби інклюзія була ефективною і чого очікувати від інклюзії зокрема.

Виникла і потреба у впровадженні навчальних дисциплін у закладах вищої освіти, які б розкривали основний зміст, мету, завдання, принципи інклюзії, особливості професійної діяльності в умовах інклюзії тощо. Винятком не став і Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна», в

якому поняття «інклюзія» посідає перше місце і є провідним принципом у навчально-виховній діяльності. Серед навчальних дисциплін, які допомагають майбутнім фахівцям ознайомитися і зрозуміти всю важливість інклюзії, є: «Соціальна справедливість в інклюзивному суспільстві», «Деонтологічні основи інклюзивної освіти», «Інклюзивне суспільство», «Соціальна інклюзія», «Психологія та соціологія інвалідності», «Соціальна робота у сфері інклюзивної освіти», «Соціально-педагогічна робота з дітьми з особливими потребами», «Соціальна інтеграція і соціальна інклюзія», «Спеціальна педагогіка і спеціальна психологія» тощо.

Крім того, під час професійної підготовки студенти мають можливість свої теоретичні знання застосовувати і закріплювати на практиці, працюючи, безпосередньо, з дітьми з особливими освітніми потребами. Для цього існують як практичні заняття, практики в реабілітаційних центрах, так і значну роль відіграє активна участь у волонтерській діяльності. Волонтерська діяльність інституту спрямована на організацію і проведення різноманітних свят, спортивних ігор та багато іншого для осіб з особливими освітніми потребами та їхніх батьків. Взяти участь у безпосередньому процесі впровадження і забезпечення інклюзії, студенти розуміють її необхідність та важливість. Практична реалізація теоретичних знань дає можливість по-новому сприйняти раніше відоме поняття «інклюзія».

У професійній підготовці в будь-якому навчанні найважливішим моментом є те, як особистість може використовувати свої знання в реальному житті і в реальній ситуації. Необхідно знаходити будь-яку можливість тренуватися, так краще буде формуватися розуміння, що ще необхідно дізнаватися і на що робити акценти для розвитку в обраному напрямку.

Незважаючи на те, що заклади вищої освіти забезпечують теоретичне і практичне формування усвідомлення необхідності впровадження інклюзії, проте значна частина часу відводиться саме на самостійне вивчення, а отже, спрямована на самоосвіту. Саме завдяки самоосвіті можна дізнатися нове, вдосконалити і поглибити отримані знання і навички для конкретних цілей – наприклад, змінити вид діяльності або підвищити кваліфікацію.

Здобувши певний багаж знань після завершення навчання і отримавши диплом про вищу освіту, випускник повинен розумі-

ти, що цього буде недостатньо для того, щоб бути висококваліфікованим фахівцем. Адже з плином часу і розвитком суспільства отримана інформація потребує постійного вдосконалення або ж стає не актуальною.

Самоосвіта стосується і тих фахівців, що є безпосередніми учасниками інклюзії і при цьому не отримали спеціальної підготовки до роботи в інклюзивних умовах. Використовуючи можливості самоосвіти, можна самотійно ознайомитись з новими тенденціями розвитку в галузі інклюзії, вивчати, досліджувати передовий досвід вітчизняних і зарубіжних науковців, практиків. Спілкуючись з тими людьми, які вивчають те саме, що і ви (і це не обов'язково однодумці, на одне і теж питання в різних людей різний погляд, різне бачення) – здійснюється обмін досвідом. При цьому спілкування може відбуватися і через інтернет, для цього існують – форуми, тематичні спільноти в соцмережах і публічні експерти, консультанти, готові відповісти на будь-яке запитання. Спілкування дає людині не тільки знання, а й певні навички, підвищує її емоційний інтелект, розвиває здатність бути хорошим співрозмовником, долати конфлікти і поважати позицію іншої людини.

Самоосвіта в професійній підготовці із врахуванням інклюзивних умов є невід'ємною складовою саморозвитку – це постійна робота над собою, самовдосконалення і вироблення особистих якостей. Адже найважливіше – розвинути звичку просуватися вперед і діяти кожен день.

Горбач Ігор Олександрович,

начальник циклу вогневої та фізичної підготовки
Дніпровського центру підвищення кваліфікації персоналу
Державної кримінально-виконавчої служби України

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ІЗ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ В ПРОФІЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

У складних умовах сьогодення, умовах інтенсивного реформування та реорганізації Державної кримінально-виконавчої служби України, імплементації міжнародного законодавчого досвіду

щодо роботи з ув'язненими та організації боротьби зі злочинністю, розвитку інформаційно-комунікаційних технологій підвищуються вимоги до якості професійної діяльності пенітенціаріїв. Особливо це стосується керівної ланки, виникає потреба у фахівцях-пенітенціаріях, спроможних в умовах динамічного навантаження та з урахуванням морально-етичних принципів та вимог чинного законодавства ефективно виконувати функціональні обов'язки, організовувати як підлеглий персонал, так і впливати на ув'язнених для досягнення основної мети діяльності пенітенціарної системи України – забезпечення цивільної безпеки та ресоціалізації засуджених.

Вирішити це питання можливо шляхом інтеграції в освітній процес профільних закладів освіти Державної кримінально-виконавчої служби України, освітніх технологій, спрямованих на формування та розвиток лідерського потенціалу, як необхідної, в умовах сьогодення, складової професійної компетентності майбутніх фахівців правоохоронної діяльності пенітенціарної системи України [1; 5].

У наш час питання лідерства актуальне та досить популярне серед науковців усього світу. Дослідженням «феномена лідерства» присвячені роботи таких учених, як: А. Васильєв, Т. Гура, Дж. Макгакін, Ч. Манс, О. Маковський, О. Пономарьов, С. Резнік, О. Романовський, Дж. Тіздейл та багато інших.

На основі аналізу напрацювань науковців стає можливим стверджувати, що єдиного визначення «лідера» чи «лідерства» не існує. Але однозначно можна запевнювати, що «лідерство» не можливе без колективу (послідовників), цілі (основної мети діяльності) та лідера. Так, наприклад О. Романовський, визначає лідера як людину, до думки якої прислухаються, яка може вести за собою людей, яка навчилася контролювати, мотивувати і спрямовувати саму себе та інших для досягнення своїх цілей і вирішення поставлених завдань [4]. Усі науковці одноставні в тому, що лідерами не народжуються, а стають у результаті безперервного, постійного навчання та розвитку необхідних умінь та навичок.

Важливими є особистісні якості лідера, його ставлення до цілі, послідовників, вибору та реалізації шляхів, методів та засобів діяльності. В останніх працях науковців усе частіше виникнення «феномена лідерства» пов'язують з ситуацією (обстанов-

кою), реалізація в цих умовах тих чи інших особистісних якостей дають можливість посісти позицію лідера. Тобто умови, специфіка та вимоги професійної діяльності фахівця визначають перелік необхідних лідерських якостей.

Для забезпечення якісного та результативного функціонування будь-якої організації чи підприємства у світі спостерігається інтенсивний перехід від формального менеджменту до ефективного лідерства. Забезпечується це у першу чергу відповідним цілеспрямованим професійною підготовки в закладах вищої освіти. У контексті професійної підготовки фахівців необхідно створювати педагогічні умови, які забезпечать формування лідерського потенціалу. Враховуючи аналіз наукових джерел та дослідження умов професійно-службової діяльності пенітенціаріїв, було розроблено структуру лідерського потенціалу майбутніх фахівців Державної кримінально-виконавчої служби України, яка складається з 6 компонентів:

- особистісно-рефлексивний компонент (знання самого себе, рефлексія своїх лідерських здібностей і якостей, самооцінка; самоефективність, здатність до самовдосконалення; активність, ініціативність, обов'язковість, надійність, відповідальність, почуття гумору і вміння посміятися над собою, оптимістичність, чесність, патріотизм, прагнення до самовдосконалення, високий коефіцієнт оригінальності (OQ), високий коефіцієнт духовного інтелекту (SQ), високий коефіцієнт життєвої енергії (VQ));

- когнітивно-професійний компонент (прагнення до досконалості в своїй професії, пізнавальність, високий традиційний інтелект (IQ), соціально-психологічна компетентність, зокрема знання вимог, що пред'являються до сучасного лідера);

- ціннісно-мотиваційний компонент (усвідомлення своїх цінностей, мотивів, переконань, знання цінностей групи та орієнтація на них, мотивація до лідерства та успіху);

- емоційно-вольовий компонент (розвинений емоційний інтелект (EQ), інтуїція, цілеспрямованість, наполегливість, рішучість, впевненість у собі, вимогливість, самовладання, емоційна зрілість, стресостійкість);

- стратегічно-діяльнісний компонент (уміння створювати команду, досягнення цілей групи, постановка цілей, знання

стратегії і тактики їх досягнення, міжособистісна і рольова взаємодія, швидкість мислення, логічність, креативність, проникливість, здатність до прогнозування та узагальнення, критичність, розсудливість);

– комунікативно-організаційний (комунікабельність, переконливість, тактовність, дипломатичність, емпатійність, гнучкість, розвинуті мовленнєві та організаційні здібності) [1].

Формування належного рівня лідерського потенціалу у слухачів, курсантів, майбутніх офіцерів-пенітенціаріїв, в умовах професійної підготовки на базі профільних закладів вищої освіти Державної кримінально-виконавчої служби України, можливе за умови тісного переплетіння, взаємозв'язку викладання професійно значущих навчальних дисциплін з доведенням, поясненням та демонстрацією ефективності лідерства під час здійснення службово-професійної діяльності.

Формування практичних умінь та навичок, реалізації лідерського потенціалу в умовах службово-професійної діяльності можливо за умови реалізації методу «занурення». Розробка методу «занурення», як моделі концентрованого навчання, належить М. Берлицю, німецькому лінгвісту та педагогу, засновнику міжнародної системи шкіл, який використовував означену методику для навчання іноземних мов ще у 80-х роках XIX століття [3, с. 166].

Використання «методу занурення» дає можливість у межах чинних освітніх програм навчальних дисциплін організувати та впровадити модель тривалого в часі спеціально організованого заняття з однієї чи двох суміжних навчальних дисциплін – розуміння однієї або декількох суміжних навчальних дисциплін упродовж певного часу (від кількох годин до кількох днів). Як правило, «занурення» такого типу може бути: однопредметне/двопредметне; тематичне; евристичне (метапредметне); виїзне; порівняльне (міжпредметне) занурення; занурення як компонент колективного способу навчання; циклова («конвеєрна») система викладання [2, с. 25]. Як методи навчання можуть бути застосовані: тренінги, рольові ігри, імітаційні вправи або ситуаційні завдання максимально наближені до умов майбутньої службово-професійної діяльності.

Занурення у ситуацію (обстановку повсякденних чи позаштатних умов майбутньої професійної діяльності) дає змогу тим,

хто навчається, самостійно вирішувати та діяти шляхом реалізації набутих знань і навичок. А також є можливість перевірити та оцінити сформованість знань, умінь та навичок, а таким же чином окремо взятих чи у комплексі необхідних компетенцій, у числі складових лідерського потенціалу.

Отже, враховуючи вищенаведений аналіз наукової літератури, а також результати контрольного педагогічного експерименту, проведеного на базі Дніпровського центру підвищення кваліфікації персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України [1], метод «занурення» можна вважати оптимальною педагогічною умовою, яка забезпечить релевантність результатів освітнього процесу, щодо визначеної структури лідерського потенціалу майбутніх фахівців пенітенціарної системи України у процесі професійної підготовки в профільних закладах вищої освіти.

Список використаних джерел

1. Горбач І. О. Шляхи формування стратегічно-діяльнісного компонента лідерського потенціалу майбутніх фахівців Державної кримінально-виконавчої служби України. *Теорія і практика управління соціальними системами*. Харків: НТУ «ХП», 2020. № 3. С. 122–138.

2. Остапенко А. А. Концентрированное обучение: модели образовательной технологии. Киев: Департамент образования и науки, 1998. 56 с.

3. Петренко М. А. Интенсивные методы обучения иностранным языкам. *Развитие современного образования: теория, методика и практика: материалы VII Междунар. науч.-практ. конф.* Чебоксары: ЦНС «Интерактив плюс», 2016. № 1 (7). С. 165–169.

4. Романовский А. Г. Педагогика лидерства: монография. Харьков: НТУ «ХПИ», 2018. 496 с.

5. Романовський О.Г., Горбач І.О. Лідерський потенціал майбутніх фахівців Державної кримінально-виконавчої служби України. *Теорія і практика управління соціальними системами*. Харків: НТУ «ХП», 2019. № 2. С. 73–84.

Калюжска Наталія Сергіївна,

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки, теорії і методики початкової освіти ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

ДУАЛЬНА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦЯ В РАМКАХ ПЕДАГОГІЧНОГО ЗАКЛАДУ ВИЩОГО ОСВІТИ

Конкурентоспроможність будь-якої держави на світовому ринку та якість життя її населення напрями залежить від рівня професійної підготовки кадрів. Одним із провідних світових лідерів у сфері підготовки кваліфікованих кадрів на сьогодні виступає Європейський Союз, який завдячує цьому дуальній системі професійної освіти та навчання.

Дуальна освіта (від лат. Dualis – подвійний) – вид освіти, при якій поєднується навчання осіб у закладах освіти з навчанням на робочих місцях на підприємствах, в установах та організаціях для набуття певної кваліфікації [1].

Під дуальною системою підготовки фахівців ми розуміємо особливу інноваційну модель організації вищої освіти, яка містить у собі чітко скоординовану взаємодію вищої й освітньої організації, яка спрямована на формування у випускників необхідних професійних компетентностей. Основним принципом, що лежить в основі цієї моделі, став компетентнісний підхід у реалізації цілей вищої освіти.

Основне завдання впровадження елементів дуальної форми навчання – усунути основні недоліки традиційних форм і методів навчання майбутніх фахівців, подолати розрив між теорією і практикою, освітою й виробництвом та підвищити якість підготовки кваліфікованих кадрів з урахуванням вимог роботодавців у рамках нових організаційно-відмінних форм навчання.

Теоретична частина підготовки фахівця проходить на базі освітньої установи, а практична – на робочому місці. Студенти поєднують навчання та стажування на підприємстві. При цьому підприємства здійснюють замовлення освітнім установам на конкретну кількість фахівців певної спеціальності, роботодавці беруть участь у формуванні навчальної програми. Зі свого боку вони можуть мати різні форми співучасті в підготовці фахівців – повністю оплачують навчання; закуповують необхідне обладнання; покривають всі видатки, пов'язані з процесом їх вироб-

ничого навчання; виплачують грошові винагороди студентам за використання їхньої праці тощо.

Саме тому необхідно сприяти подальшому розвитку експорту елементів дуальної форми підготовки кваліфікованих фахівців і прискорити запровадження її елементів у систему професійної та вищої освіти України.

Новий підхід до системи професійної освіти дозволяє забезпечити якісну підготовку висококваліфікованих фахівців майбутнього. Жорсткі професійні критерії вимагають і підвищення рівня підготовленості кваліфікованих кадрів у різних сферах життєдіяльності.

Нині заклади вищої освіти відчувають гостру потребу у вирішенні проблеми модернізації та реформування освіти. Впровадження системи дуальної підготовки фахівців відкриває нові додаткові перспективи в підвищенні ефективності професійної освіти.

Дуальна модель освіти передбачає залучення в систему професійної освіти організацій роботодавця як провайдерів освітніх послуг. У сучасній педагогічній освіті подібна модель дуальної освіти використовується фрагментарно.

Сьогодні дуальна освіта є найперспективнішим напрямком у підготовці педагогів, орієнтованих на професійні стандарти. Дуальна модель освіти стає привабливою завдяки таким факторам:

- навчальні плани складаються з урахуванням пропозицій роботодавців, які на основі своїх потреб у фахівця формують конкретне замовлення закладам вищої освіти. Роботодавці виступають зацікавленими учасниками освітнього процесу, беручи участь як у відборі змісту професійної освіти, так і визначаючи специфіку його організації;

- студенти отримують можливість проходити виробничу практику на робочому місці й опанувати фаховими функціями в рамках майбутньої професійної діяльності, які відображені в професійному стандарті;

- професійні компетентності, що забезпечують готовність до здійснення фахових функцій, засвоюються студентами на робочому місці на основі ефективних технологій, використання яких у виші неможливе;

– включеність студента в реальний педагогічний процес на робочому місці сприяє не тільки опануванню фаховими навичками, необхідними вміннями та знаннями, а й мотивує, розвиває особистісно, забезпечує формування корпоративної культури;

– тривала робота студентів-практикантів в освітніх закладах дозволяє виявити їх сильні й слабкі сторони, знайти ту форму і вид професійної діяльності, в яких випускник буде найбільш успішний.

Розглядаючи дуальну освіту як форму підготовки педагогічних кадрів [2; 3], особливу роль ми бачимо у відборі організаційних форм, системи методів, прийомів і освітніх технологій, які забезпечують повноту засвоєння здобувачами як системи теоретичних знань, так і конкретних професійних умінь, навичок, досвіду професійної діяльності на основі взаємодії вишу та освітнього закладу.

Основою професійної діяльності майбутнього фахівця є сформовані компетентності. Обов'язковою ознакою професійної компетентності, що формується в умовах дуального навчання, виступає вміння співвідносити наявні знання з цілями, умовами та способами практичної діяльності, застосовувати у своїй практичній діяльності різні методики та технології.

Розроблена технологія дуального навчання ґрунтується на таких позиціях:

– проведення занять з дисциплін базового і професійного циклу – лекцій, лабораторних та практичних занять у навчальних аудиторіях нададуть можливість студентам вишу набути теоретичну базу майбутньої практичної діяльності;

– теоретичне вивчення дисциплін доповнюється практикумами, виробничими практиками в закладах освіти.

Дуальна освіта дозволяє поєднати теоретичний курс у закладі вищої освіти з поглибленою практичною підготовкою на підприємстві. Тривалість практичної підготовки значно перевищує передбачену нормативними документами щодо організації освітнього процесу у вищій школі, дозволяє майбутньому фахівцеві отримати професійну кваліфікацію. Якісна освіта пов'язана з ідеєю інтегрованої рівноваги професійного та особистісного розвитку, а тому дуальна освіта має значний ресурс для професійної соціалізації. Дуальна освіта створює специфічне соціальне середовище, яке соціалізує фахівця відповідно до культури сус-

пільства і, одночасно, соціалізує через особистісну участь у професійній діяльності.

Алгоритм взаємодії системи «виш – роботодавець» у процесі професійної підготовки студентів відображає проведення переддипломної практики студентів у місцях їх ймовірного майбутнього працевлаштування, залученні роботодавців до участі в освітньому процесі, формуванні навчальних планів та програм, участі у державних екзаменаційних комісіях, діагностуванні отриманих майбутніми фахівцями знань та практичних навичок, проведення аналізу зворотного зв'язку від молодих спеціалістів та підприємств, організацій, установ, на які направлялись студенти.

Таким чином, дуальне навчання – це інтерактивний механізм надання професійної освіти, який базується на одночасному отриманні теоретичних знань у навчальних закладах та практичних навичок та досвіду роботи на підприємстві. Це дає унікальну можливість здобувачу швидко опанувати знання та одночасно набути досвіду роботи за фахом, при цьому не затрачаючи великих фінансових ресурсів. Навчальні заклади також зацікавлені в подібній співпраці, оскільки зможуть краще виконувати свої функції, підвищувати власну компетентність та реалізовувати результати наукових досліджень і розробок. Роботодавець також у результаті такої співпраці отримує висококваліфікованого працівника з мінімальними затратами часових та фінансових ресурсів, надійних партнерів і джерело креативних ідей щодо вдосконалення та підвищення ефективності своєї діяльності. Проте механізм запровадження та функціонування цієї форми навчання є ще досить недосконалим, що у свою чергу, обумовлює перспективність подальших досліджень у цій галузі.

Список використаних джерел

1. Дуальна освіта. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D1%83%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0_%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0 (дата звернення: 02.10.2020).

2. Дрозач М. І. Розвиток професійного навчання кадрів на виробництві в контексті зарубіжного досвіду. *Наука та інновації*. 2008. № 3. С. 88–94.

3. Концепція впровадження дуальної освіти. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/kabmin-odobril-kontseptsiyupodgotovki-spetsialistov-1537345958.html> (дата звернення: 02.10.2020).

Колмыкова Елена Александровна,
кандидат филологических наук, доцент, доцент кафедры
гуманитарных дисциплин Дунайского института
Национального университета «Одесская морская академия»

ОСНОВНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

В современном динамичном мире требования рынка труда меняются очень быстро – одни профессии уходят, и их место занимают совершенно новые специальности. Задача вузов состоит в том, чтобы не только готовить качественных и профессионально пригодных специалистов, которые бы соответствовали требованиям работодателей, но и мониторить рынок труда с целью выявления наиболее востребованных специальностей. Задача это сложная, если не сказать непосильная, поскольку требует значительного реформирования системы образования. Многие дисциплины устаревают, теряют свою актуальность. Между тем, профессиональное образование должно ориентироваться не на прошлое, а на будущее. К сожалению, традиционный подход к обучению как система получения знаний не удовлетворяет новые требования, поскольку учебные планы перегружены теоретическими дисциплинами, слабо привязанными к практической деятельности. Задача же профессионального образования состоит преимущественно в получении прикладных знаний, которые можно применить на практике. Это не означает, что надо полностью отказаться от базовых дисциплин, но свидетельствует о необходимости реформирования старой образовательной системы.

Современное украинское общество нуждается в социально и профессионально активных личностях, владеющих высокой компетентностью, профессиональной мобильностью, самостоятельностью, умением постоянно усовершенствовать свои профессиональные навыки, профессионально реализовывать творческий рост [2, с. 103]. Ориентирование на подготовку высококлассных специалистов вынуждают преподавателей вузов повышать свой квалификационный уровень, постоянно заниматься самообразованием, пересматривать учебные программы и материалы с целью отсеивания устаревшей информации.

Одной из важных проблем современного профессионального образования является то, что большое количество абитуриен-

тов, поступающих на первый курс вузов, имеют довольно примитивное осознание того, что значит дисциплина и самоорганизация. К сожалению, не все выпускники школ приучены к самостоятельной работе, и значительный процент тех, кто идет в вузы, настроен не на получение профессии, а на возможность получать высокие зарплаты после окончания вуза. Однако, следует принимать во внимание, что система образования в высших учебных заведениях существенно отличается от таковой в школах. Студент должен обладать не только высоким уровнем теоретической подготовки, но и испытывать потребность в получении все новых и новых знаний, уметь адаптироваться к условиям профессиональной деятельности, проявлять инициативу и действовать в непривычных ситуациях, а значит, быть эмоционально и интеллектуально зрелой личностью. Между тем, как справедливо отмечает А.Ю. Анфимова, «выпускники школ, стремящиеся любой ценой получить высшее образование, по своему интеллектуальному и зрелостному уровню просто не готовы в большинстве своём к тому, чтобы называться специалистами по окончании учебного заведения» [1]. Именно поэтому одной из важнейших задач качественного профессионального образования является формирование у будущих профессионалов определенных компетенций, таких как:

1) когнитивная, заключающаяся в умении искать нужную информацию, заниматься самообразованием;

2) социально-психологическая, проявляющаяся в способности взаимодействовать с людьми;

3) управленческая, цель которой состоит в формировании умения ставить цели и мотивировать коллег выполнять их;

4) информационно-компьютерная, состоящая в способности искать, анализировать и систематизировать необходимую информацию;

5) креативная, суть которой заключается в том, чтобы не просто механически выполнять свою работу, а подходить к ней творчески, искать нестандартные решения возникающих задач.

Принимая во внимание вышеизложенное, следует подчеркнуть, что реформирование профессионального образования – это комплексный процесс, требующий пересмотра подхода к обучению со стороны преподавателей, одна из целей которых

должна заключається в отслідиванні сучасних потребностей ринку праці, і со сторони студентів, чья задача состоить в формуванні відповідального відношення к майбутній професії, усвідомленні себе в якості важкого члена соціума.

Список использованных источников

1. Анфимова А. Ю. Актуальные проблемы современного профессионального образования. *Модернизация системы отечественного образования*: материалы Всероссийской научной конференции с международным участием. URL: <http://econf.rae.ru/article/4858> (дата обращения: 07.10.2020).

2. Гуцан Л. А. Забезпечення професійного самовизначення учнівської молоді в процесі позаурочної і позашкільної діяльності в умовах освітнього округу. *Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення у контексті подолання кризи ринку праці*: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (1 грудня 2015 р., м. Київ) / уклад.: Л.М. Капченко та ін. Київ: ІПК ДСЗУ, 2015. С. 103–110.

3. Кылосова И. А., Орлова Е. В., Хволис Е. А., Чиркова М. В. Актуальные вопросы современного образования. *Современные проблемы науки и образования*. 2016. № 2. URL: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=24161> (дата обращения: 03.10.2020).

4. Качук С. І. Актуальні проблеми та перспективи розвитку професійної освіти в умовах ринку праці. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки*. Вип. 2 (88). С. 266–270.

Мгалоблішвілі Анна Давидівна

аспірантка кафедри теоретичної та практичної психології
Національного університету “Львівська політехніка”

ПРОБЛЕМА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ

Сучасні зміни, які відбуваються у соціальному, економічному, політичному та культурному просторі в Україні, призвели до серйозних змін у зовнішніх умовах функціонування школи. Ці зміни конкретизували модернізацію фахової підготовки вчителя загальноосвітньої школи. Останніми роками спостерігається істотний розвиток школи, все більше з'являється кількість шкіл нетрадиційного типу. Відбувається відновлення змісту освіти та

виховання, змінюються форми і методи виховної роботи з учнями, з'являються спроби здійснити демократизацію життя школи.

Потреба країни у висококваліфікованих педагогах, які схильні до особистісно-гуманної позиції стосовно вихованців і себе, висуває низку актуальних проблем щодо підвищення професійної, перш за все психологічної компетентності педагога. Ці питання набувають актуальності у зв'язку з процесом гуманізації освіти. Визначення єдиних критеріїв професійної компетентності допоможе вирішити проблему встановлення єдиних вимог до особистості викладача з позиції наукового підходу.

Проблему розвитку професійних компетенцій педагогів розглядали такі вчені: К. Абульханова, В. Бодров, В. Демін, М. Дяченко, Н. Кузьміна, Г. Ложкін, Ю. Максименко, Дж. Равен, Л. Рогов, П. Симонов, А. Чернишова та ін. Мюнстерберг Г., розглядаючи питання про використання психологічного знання в практичній діяльності педагога, писав: «Знати факти з галузі психології в тій формі, як вони викладаються у посібниках, і застосовувати їх до певних хлопчиків та дівчаток у певній школі і на певному уроці – це дві абсолютно різні речі» [4, с. 88]. Холодна М. зазначає: «Компетентність – це особливий тип організації предметно-специфічних знань, що дозволяє ефективно вирішувати питання у відповідній галузі діяльності». Завдання розвитку компетентності – не просто більше і краще знати людину, а залучення цих знань у «психологічну практику» життя [5, с. 369]. У сучасній літературі відсутній однозначний погляд розуміння понять «компетентність», «професійна компетентність». Макарова А. розглядає професійну компетентність як певний психічний стан, що дає змогу діяти самостійно і відповідально, а також як оволодіння людиною здатністю й уміннями виконувати визначені професійні функції.

Абульханова К. розуміє професійну компетентність як професійну готовність та здатність суб'єкта праці до виконання завдань і обов'язків щоденної діяльності. Чернишова А. визначає її як наявність спеціальної освіти, глибокої загальної й спеціальної ерудиції, постійне підвищення власної наукової та професійної підготовки [2, с. 87].

Професійна компетентність вчителя – інтегроване професійно-особистісне утворення, в якому внутрішні ресурси людини, її

особисті якості та здібності розглядаються як джерело й критерії ефективної предметної діяльності в системі освіти. Отже, професійно компетентний педагог має бути позитивно вмотивованою людиною з креативними, творчими підходами до педагогічного процесу. Відповідальне ставлення до викладання має поєднуватись з вірою у здібності своїх учнів. Характерним показником висококваліфікованої педагогічної роботи залишається прагнення або бажання бути хорошим учителем.

Психологічна компетентність – це максимально адекватна, пропорційна сукупність професійних, комунікативних та особистісних якостей педагога, що забезпечують не тільки загально-професійну підготовленість, а й високий рівень професійної самосвідомості, вміння керувати власним психічним станом [4]. У таблиці розглянуто основні критерії професійної та психологічної компетентності вчителя.

Таблиця

Основні критерії професійної та психологічної компетентності вчителя

Професійна компетентність вчителя	Психологічна компетентність вчителя
<ul style="list-style-type: none"> – вміння успішно вирішувати завдання навчально-виховного процесу (об’єктивні критерії); – особистісна прихильність до професії, мотивація до праці, задоволеність від роботи (суб’єктивні критерії); – досягнення бажаних результатів у розвитку особистості учнів (результативні критерії); – засвоєння норм, еталонів професії, досягнення рівня майстерності (нормативні критерії); – прагнення індивідуалізувати свою працю, а також усвідомлення розвивати індивідуальність засобами професії (індивідуально-варіативні критерії); – досягнення необхідного рівня професійних якостей, знань і вмінь (критерії наявного рівня); – усвідомлення перспективи, зони свого найближчого професійного розвитку, роблячи все для її реалізації (прогности- 	<ul style="list-style-type: none"> – ціннісно-мотиваційний (мотивація досягнень, мотивація до оволодіння психологічними знаннями, ціннісні орієнтації педагога); – рефлексивний (усвідомлення сприйняття себе суб’єктами навчально-виховного процесу з метою вибору стилю взаємодії, управління, тактики спілкування); – організаторський (передбачає організацію професійної діяльності з метою підвищення її ефективності); – управлінський (передбачає ухвалення рішень у повсякденних і екстремальних умовах професійної діяльності, аналіз та врахування альтернатив, контроль за перебігом діяльності, оцінка діяльності учасників педагогічного процесу); – когнітивний (комплекс професійних знань, а також загальної, соціальної, вікової, педагогічної

<p>чні критерії);</p> <ul style="list-style-type: none"> – відкритість до постійного професійного навчання, накопичення досвіду (критерії професійної навченості); – соціальна активність у суспільстві, пошук резервів для вирішення проблем всередині професії, – активність в умовах конкурентоздатності освітніх послуг (критерії соціальної активності); – відданість педагогічній професії, прагнення підтримувати навіть у складних умовах честь і гідність, професійну етику (критерії професійної прихильності); – готовність до якісної й кількісної оцінки своєї роботи (якісні і кількісні критерії) 	<p>психології, які є необхідними в професійній діяльності педагога);</p> <ul style="list-style-type: none"> – емоційно-вольовий (комплекс знань про афективну сферу суб'єктів педагогічного процесу, вміння застосовувати ці знання у своїй діяльності, вміння керувати своїми власними емоційно-вольовими станами, емпатійність); – самоактуалізуючий (зокрема самоконтроль, саморегуляція та самовдосконалення особистості педагога)
---	--

Передумовою досягнення вищого рівня психологічної компетентності педагога є активізація ним процесу навчання суб'єкта виховного процесу, розвитку навчальної рефлексії та формування позитивних мотивів навчання та мотивації до самоосвіти. Педагог високого рівня майстерності може розподіляти увагу між декількома об'єктами або видами педагогічної діяльності. Важливою складовою педагогічної діяльності та обов'язковим компонентом психологічної компетентності педагога є комунікативна компетентність, яка є комплексною якістю, що містить мотиваційну й інструментальну складові та визначається такими професійно значущими особистісними властивостями: схильність до аналізу міжособистісних відносин, здатність до позитивного спілкування, здатність витримувати нервові перевантаження, лідерські якості [1].

Органічною складовою розвитку професійної компетентності педагогічних працівників у процесі підвищення їхньої кваліфікації є особистісне та практичне спрямування навчання в системі підвищення кваліфікації на основі андрагогічного підходу. Результатом навчання в системі підвищення кваліфікації є динаміка фахової компетентності, яка виражається в прирості знань, умінь, навичок, досвіду особистісного саморозвитку, творчої діяльності, емоційно-ціннісних відносин, ціннісно-світоглядної спрямованості. Перспективами подальших розвідок

у цьому напрямі є експериментальне дослідження психологічних особливостей професійних компетенцій педагогів.

Список використаних джерел

1. Демин В. А. Профессиональная компетентность специалиста: понятие и виды. *Стандарты и мониторинг в образовании*. 2000. № 4. С. 34–42.
2. Лукьянова М. И. Психолого-педагогическая компетентность учителя: Диагностика и развитие. Москва: Сфера, 2004. 144 с.
3. Маркова А. К. Психологический анализ профессиональной компетентности учителя. *Сов. педагогика*. 1990. № 8. С. 82–88.
4. Мюнстерберг Г. Психология и учитель: пер. с англ. 3-е изд., испр. Москва: Совершенство, 1997. 316 с.
5. Холодная М. А. Психология интеллекта: парадоксы исследования. Томск, 1997. 392 с.

Немцева Аліна Олександрівна,

аспірант кафедри
теорії та історії держави і права, конституційного права
Академії Державної пенітенціарної служби

ОСОБЛИВОСТІ ЗВІЛЬНЕННЯ З ПОСАД НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Сьогодні триває процес реформування системи вищої освіти в Україні та наближення її до європейських стандартів у цій галузі.

Із ухваленням закону України «Про вищу освіту» № 1556-VII від 01.07.2014 р. (далі – Закон) [1] у закладах вищої освіти відбулася низка як організаційних, так і концептуальних змін у порядку реалізації своїх функцій. Це неминуче вплинуло і на засади регулювання праці науково-педагогічних працівників, адже саме від якості та достатності виконання покладених на них функцій залежить і якість вищої освіти загалом.

Автономія ЗВО, передбачена Законом, зумовлює самостійне визначення засад, порядку і вимог прийняття на посади науково-педагогічних працівників, умов провадження їх трудової діяльності і, відповідно, вивільнення з таких посад.

Таким чином відбулося делегування функцій найму, контролю, заохочення, притягнення до відповідальності, підвищення та звільнення до внутрішньої компетенції ЗВО.

Отже, натепер єдиного нормативно-правового акта, який регламентував би зазначені процеси, не існує – їх порядок встановлюється уповноваженою на це вченою радою у кожному ЗВО самостійно.

Однак така автономія в доборі та підборі кадрів має і суттєві обмеження – зокрема відповідно до ч. 11 ст. 55, Міністерством освіти і науки (далі – МОН) України було видано Рекомендації щодо проведення конкурсного відбору при заміщенні вакантних посад науково-педагогічних працівників та укладання з ними трудових договорів (контрактів) (далі – Рекомендації) [2], якими в рекомендаційній формі визначають суттєві умови праці таких працівників, зокрема щодо строку прийняття на роботу.

Таким чином, можна стверджувати, що Рекомендації, прийняті МОН, на практиці нівелюють принцип автономії ЗВО у зазначеному колі питань, оскільки, походючи від керівної структури, фактично встановлюють закладам вимоги, які мають бути дотримані.

Серед таких рекомендацій передбачено й укладання строкового трудового договору (контракту) строком не більше ніж на 5 років.

Така вимога вбачається не тільки необґрунтованою і неприйнятною відповідно до загальних принципів трудового права, але і такою, що суперечить характеру відповідних трудових відносин загалом.

Зазначимо, що основоположним актом регулювання трудових відносин в Україні – Кодексом законів про працю, укладання строкового трудового договору можливо у чотирьох випадках – якщо це зумовлено характером виконуваної роботи або умовами її виконання, в інтересах працівника, а також в інших випадках, передбачених законодавством [6].

Проаналізувавши сутність науково-педагогічної праці, можна дійти висновку, що така діяльність передбачає систематичність та безперервність. Адже як провадження наукових досліджень потребують часу для якісного аналізу даних, що і зумовлює ґрунтовність, всебічність і повноту досліджень, так і педагогічна діяльність винятково із часом і відповідно – досвідом, виходить на якісно новий рівень донесення інформації до аудиторії і внутрішньої взаємодії для досягнення найвищих результатів.

Умови виконання такої роботи також передбачають сталість – оскільки її підвищена соціальна значущість і передбачає конкурсний відбір, деталізований Рекомендаціями.

Випадок інтересів працівника має регулюватися окремо – за домовленістю сторін, але це і так передбачено загальним законодавством і на загальні умови працевлаштування не впливає.

Тож у цьому випадку, враховуючи багатоступінь та високий рівень залучення науково-педагогічних кадрів у процес конкурсного відбору, можна говорити про зацікавленість як сторони працедавця, так і працівника в постійності трудових відносин.

Що стосується 4-го випадку, то ЗУ «Про вищу освіту» дійсно передбачено укладання контракту для науково-педагогічних працівників, на яких покладається здійснення керівних функцій, а саме – для керівника ЗВО, керівника факультету (навчально-наукового інституту) та завідувача кафедри, оскільки ці посади є виборними і заміщуються на відповідний строк. Цей перелік є чітким і вичерпним, який доводить, що його розширення вступає у суперечку із Законом.

З іншими науково-педагогічними працівниками за результатами успішного проходження конкурсу було б доцільніше передбачити укладання безстрокового трудового договору [5].

Оскільки особа, яка відповідає кваліфікаційним вимогам, довела у встановленому конкурсному порядку відповідність займаній посаді, має право розраховувати на стабільність і гарантованість своєї зайнятості. Винятково сталість трудових відносин сприятиме ґрунтовності проведення наукових досліджень, високому рівню викладу матеріалу та взаємодії зі студентами.

Разом з цим укладання безстрокових трудових договорів мінімізує ризики зловживань з боку осіб, які безпосередньо впливають на процес призначення на відповідні посади, що є також позитивною мірою в напрямі запобігання корупційним явищам.

Аргументом на користь такої позиції може також слугувати проведення аналогії з призначенням на посади суддів. 30 вересня 2016 року набули чинності зміни до Конституції в частині правосуддя і нова редакція закону «Про судоустрій і статус суддів» [4], відповідно до яких було скасовано 5-річний строк призначення суддів, і тепер вони призначаються лише безстроково. За своєю сутністю праця суддів є не менш відповідальною та

соціально значущою за працю науково-педагогічних працівників, тому можна говорити про те, що такий крок щодо призначення суддів безстроково має всі підстави бути застосованим і стосовно науково-педагогічних працівників.

Якщо говорити про рекомендацію укладання строкових трудових договорів, то не можна не згадати і Конвенцію Міжнародної організації праці «Про припинення трудових відносин з ініціативи роботодавця» № 158, ратифіковану Україною [3]. Конвенцією передбачено обмеження застосування договорів про найняття на певний термін випадками, коли, враховуючи рід майбутньої роботи або умови її виконання чи інтереси працівника, ці трудові відносини не можуть встановлюватися на невизначений термін. Згідно з Конвенцією договори про найняття на певний термін, за винятком зазначених вище випадків, вважаються договорами про найняття на невизначений термін та договори про найняття на певний термін, які подовжувалися один чи кілька разів, за винятком зазначених випадків, вважаються договорами про найняття на невизначений термін.

Тож враховуючи імперативний характер пунктів Конвенції, можна говорити про її ігнорування стороною МОН під час ухвалення Рекомендацій у частині укладання строкових трудових договорів.

Підсумовуючи викладене, можна стверджувати, що на сьогодні актуальним залишається питання встановлення безстрокових трудових відносин із науково-педагогічними працівниками ЗВО, оскільки це гарантовано як нормами національного, так і міжнародного законодавства, є обґрунтовано доцільним за специфікою діяльності та матиме позитивний вплив як на рівень викладання та наукових розробок, так і на якість вищої освіти загалом.

Список використаних джерел

1. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/page> (дата звернення: 05.10.2020).

2. Рекомендації щодо проведення конкурсного відбору при заміщенні вакантних посад науково-педагогічних працівників та укладання з ними трудових договорів (контрактів): наказ Міністерства освіти і науки від 05.10.2015 № 1005. URL: <http://old.mon.gov.ua/ru/about-ministry/normative/4462->(дата звернення: 05.10.2020).

3. Конвенція МОП про припинення трудових відносин з ініціативи роботодавця від 22.06.1982 № 158. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/993005>. (дата звернення: 05.10.2020).

4. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 05.10.2020).

5. Кононенко В. А. Особливості прийняття і звільнення з посад науково-педагогічних працівників: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Харків, 2019. С. 6.

6. Шабанов Р. І. Право на зайнятість як суб'єктивне право громадян у сфері соціального захисту від безробіття. *Право України*. 2016. № 8. С. 63–70.

Поправко Ольга Вікторівна,

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри суспільно-гуманітарних наук
Таврійського державного агротехнологічного
університету імені Дмитра Моторного

ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ПОЛІТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Питання формування політичної культури є однією з актуальних проблем для сучасного українського суспільства, що обумовлено трансформаціями, які відбуваються в політичній системі. По-перше, триває процес розвитку демократії, відбуваються структурні зміни органів влади, їх повноважень, зростає політична свідомість і політична активність мас, що вимагає формування відповідної політичної культури як у суб'єктів влади, так і в населення. По-друге, глобалізаційні процеси, що позначилися практично на всіх сферах життя людей, вимагають звернення до міжнародного досвіду формування політичної культури у населення. По-третє, окреслена проблема є однією з центральних у політичній науці, оскільки без її наукового аналізу неможливо знайти відповіді на питання формування та розвитку політичної культури нового покоління українців. Загалом сучасний політико-культурний простір є сприйнятливим до трансформацій, а це потребує адаптації політичної свідомості громадян до нових обставин соціально-політичних відносин. Окреслена ситуація обумовлює необхідність формування нової політичної культури,

особливо в молоді, адже від її громадянської позиції, соціально-політичної активності, духовно-моральних орієнтацій і політичної культури значною мірою залежить доля українського суспільства. Важлива роль у цьому процесі належить університету, для якого важливим завданням, поряд з якісною підготовкою спеціалістів, здатних на високому рівні здійснювати свою професійну діяльність, є формування соціально орієнтованого й політично активного покоління українців [2, с. 159]. Це актуалізує необхідність політичного виховання студентів, тобто формування їхньої політичної культури.

Першочерговим завданням у процесі формування політичної культури є руйнування моральних стереотипів, які панують у сучасному українському суспільстві і пов'язані вони з пріоритетом особистого над суспільним, що виявляється в нівелюванні загальнолюдських політичних цінностей заради особистих інтересів. Тому формування політичної культури студентів треба починати з виховання моральних і політичних переконань, політичних цінностей, політичних орієнтацій, які стануть основою формування активної життєвої позиції студентів як громадян.

Зауважимо, що ми розглядаємо політичну культуру не тільки як соціальний інститут і складову суспільної свідомості, а передусім як систему цінностей, які формують національну ідентичність й державну єдність. Формування політичної культури у студентів дозволить виробити зразки політичної поведінки й моделі діяльності, що, в свою чергу, сприятиме стійкості й цілісності розвитку суспільства й особистості. Саме політична культура визначає політичну спрямованість і сутність людини, її взаємини з суспільством і державою, погляди щодо перспектив суспільного розвитку, ставлення до світових проблем, інших народів і країн, її громадянську позицію. Таким чином, політична культура виступає основою для формування готовності до громадської участі в політичній сфері.

У контексті, коли політична культура розглядається як сутнісна характеристика соціального суб'єкта, вона виявляється через реалізацію політичних знань, політичних цінностей, політичних орієнтацій, поведінки особистості, а також засвоєних умінь і навичок політичної діяльності в історично певній системі суспільно-політичних відносин. Політична культура студен-

тів демонструє рівень засвоєння ними політичних знань про політичну владу й політичні відносини; вміння давати об'єктивну оцінку процесам і явищам суспільно-політичного життя; здатність мати певну політичну позицію, що виражається в конкретних політичних діях.

Процес формування політичної культури студентів необхідно розглядати на тлі соціально-економічних, політичних змін у розвитку сучасного суспільства, адже особистість молодої людини формується під впливом соціально-культурного простору, в якому відбувається її соціалізація й формуються особисті політичні відносини й образ життя. Трансформації, що відбуваються в економічній, політичній, соціальній сферах життя країни, позначаються на особистій позиції сучасного студента у ставленні до себе, до інших людей, до соціуму, що характеризується перебудовою їхньої ментальності, зміною цілей, політичних цінностей і орієнтацій, появою в них нових потреб і можливостей їх реалізації. У результаті відкриваються нові якості студента і як особистості, і як суб'єкта діяльності.

Студентська молодь, перебуваючи в стані невлаштованості й пошуку, використовує досвід старших поколінь, але керується при цьому новими принципами життя, намагаючись більш активно осмислити суспільно-політичну дійсність. Соціально-психологічні властивості й соціальні цінності студентської молоді обумовлюються не тільки рівнем соціально-економічного, культурного розвитку, а й рівнем політичного розвитку суспільства. При цьому політика, політичні відносини присутні як необхідний атрибут усіх сфер і відносин життєдіяльності молоді, навіть якщо вона принципово займає пасивну позицію; тим істотнішим є вплив тієї чи іншої політичної системи, характеру політичного режиму на розвиток політичної культури студентів.

Серед соціально-психологічних особливостей розвитку студентської молоді зазначимо такі: усвідомлення власної індивідуальності; підвищена увага до власного внутрішнього світу; бажання створити своє коло спілкування; підвищена емоційність, доповнена яскраво вираженою диференційованістю емоційних реакцій; засвоєння навичок самоконтролю та саморегуляції; усвідомлення своєї наступності, стійкості особистості в часі; уявленнями про свою життєву перспективу і розуміння пер-

спектив соціального характеру. Активізація суб'єктних зусиль студентів відбувається не тільки в соціально-психологічній сфері, але і в освоєнні соціальних цінностей та норм, у результаті чого складається система ціннісних орієнтацій, яка відображає найбільш загальні соціальні детермінанти поведінки, що, з одного боку, свідчить про усвідомлення й прийняття індивідом цінностей суспільства, а з іншого, – про процес самовиховання, самостворення особистості і самоствердження її в соціумі. Отже, політична культура студентів – це сукупний результат навчання й виховання, що являє собою комплексну характеристику освоєного політичного досвіду й сформованої політичної свідомості, що реалізується у зацікавленості у вирішенні наявних суспільно-політичних проблем, готовності до участі у політичному житті суспільства, здатності взаємодіяти з державними інститутами.

Отже, одним з пріоритетних завдань сучасного університету є формування політичної культури студентів, оскільки політичні знання й культура необхідні сьогодні кожній молодій людині незалежно від її професійної підготовки. Вони допомагають їй орієнтуватись у складних політичних ситуаціях, грамотно вибудовувати відносини з владою, здійснювати контроль за її діяльністю.

Важливо враховувати, що розвиток політичної культури студентської молоді відбувається в процесі навчання й виховання, а ефективність формування залежить від правильної організації цього процесу. Його основою має бути формування наукового світогляду, поглядів і переконань, громадянських якостей і почуттів, ціннісних орієнтацій, політичної спрямованості особистості майбутнього фахівця. Правильно побудований і належним чином організований процес політичного виховання сприяє формуванню патріотизму, національної свідомості, інтернаціоналізму, миролюбності, політичної культури.

Список використаних джерел

1. Ісакова О. І. Тараненко Г. Г. Єременко Л. В. Шлеїна Л. І. Проблеми розвитку вищої освіти в ЗВО: соціально-філософський аспект. *Удосконалення освітньо-виховного процесу в закладі вищої освіти: збірник науково-методичних праць*. Вип. 24 / Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного. Мелітополь, 2020. С. 259–266.

2. Царенко О. О. Політична культура як чинник впливу на політичну поведінку громадян. *Панорама політологічних студій*. 2013. Вип. 10. С. 176–182. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pps_2013_10_24.

Савицька Анна Юріївна,

аспірант кафедри педагогіки

Житомирського державного університету імені Івана Франка,
заступник директора з навчально-виховної роботи Житомирського
економіко-гуманітарного інститут вищого навчального закладу
«Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО РОБОТИ З СОЦІАЛЬНО ВИКЛЮЧЕНОЮ МОЛОДДЮ В СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ

Сьогодні в Україні підготовка спеціалістів соціальної сфери відбувається за освітньо-професійною програмою галузі знань 23 «Соціальна робота» спеціальності 231 «Соціальна робота» освітнього ступеня фаховий молодший бакалавр, бакалавр, магістр. Підготовка соціальних працівників здійснюється в професійно-технічних училищах, фахових коледжах, закладах вищої освіти, колегіях, академіях. Профіль освітньої програми зі спеціальності передбачає вивчення загальних, спеціальних (фахових, предметних) компетентності та програмні результати навчання.

Різні аспекти готовності майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності розглядали такі вчені, як А. Мудрик, В. Камаєва, І. Зимня, К. Рейда, Н. Горішна, Н. Сейко, О. Плахотнік, О. Тополь, Р. Санжаєва, С. Товщик, Т. Аветисян, Т. Голубенко та ін. Практичні аспекти підготовки соціальних працівників висвітлено у працях Г. Лещук, І. Парфанович, М. Гур'янова, Н. Олексюк, О. Безпалька, О. Москалюк та ін. Фундаментальні підходи до визначення професіоналізму в соціальній роботі досліджені Г. Лактіоною, І. Пешою, І. Трубавіною, М. Фірсовим, С. Калаур.

Анненкова І., Н. Горбунова, В. Гриньова, В. Лівенцова, О. Пехоти, присвятили свої дослідження проблемним питанням професійного спілкування та комунікативної культури в спілкуванні соціальних працівників. Відомий американський викладач школи ораторського мистецтва Д. Карнегі дослідив, що «лише

15 % фінансового успіху необхідно віднести на рахунок технічних знань спеціалістів, а решту 85 % – за рахунок культури спілкування» [4], а дослідники В. Кан-Калик і М. Никандров зазначають, що культура спілкування передбачає вміння фахівця правильно планувати та здійснювати систему комунікації; швидко й точно знаходити адекватні комунікативні засоби, які відповідають творчій індивідуальності спеціаліста, ситуації спілкування та індивідуальним особливостям клієнта; відчувати й підтримувати зворотний зв'язок у спілкуванні; вміння чітко й емоційно відкрито виявляти свої почуття й думки [3]. Грехнев В. визначає культуру професійного спілкування як соціально значущий показник здібностей та вмінь соціального працівника взаємодіяти з іншими людьми, сприймати, розуміти, засвоювати, передавати зміст думок, почуттів, прагнень у процесі вирішення конкретних завдань [2]; подібної думки дотримуються І. Зверева, Л. Коваль, С. Хлебик, які вважають, що для культури професійного спілкування соціального працівника першорядною є функція соціальної допомоги та захисту, забезпечення консолідації всіх сил та можливостей суспільства щодо конкретного громадянина, розвитку активності клієнта як суб'єкта цього процесу [5]. Отже, культура спілкування допомагає майбутньому соціальному працівникові при роботі з соціально виключеною молоддю реалізувати завдання професійної сфери; налагодити контакт з клієнтом, фахівцями організацій, установ, служб для ефективної співпраці; розвивати власний потенціал та продуктивно самовдосконалюватися. Також соціальний працівник повинен володіти комунікативними та організаційними здібностями, професійною культурою, почуттям такту; вміти аналізувати соціальні явища, процеси, бачити своє місце і роль у суспільному житті, мати чіткі ідеологічні та моральні принципи.

Майбутній соціальний працівник повинен не лише добре володіти знаннями, а й бути професіоналом у своїй галузі. Кузьміна Н. поняття «професіоналізм» трактує як якісну характеристику суб'єкта діяльності – представника певної професії, та визначається мірою володіння ним сучасним змістом і сучасними засобами вирішення професійних завдань продуктивними способами їх здійснення [7]; а Є. Рогов вважає, що професіона-

лізм є сукупністю психофізіологічних, психічних і особистісних змін, які відбуваються в людині під час оволодіння і тривалого виконання діяльності, що забезпечують якісно новий, більш ефективний рівень вирішення складних професійних завдань в особливих умовах [8, с. 84–86]. На нашу думку, професіоналізм у формуванні готовності майбутнього соціального працівника до роботи з соціально виключеною молоддю являє собою як перелік знань під час роботи з цією категорією, так і особистісні якості, якими повинен володіти фахівець соціальної сфери.

Під час аналізу проблеми готовності майбутніх соціальних працівників до роботи з соціально виключеною молоддю важливе значення відіграють принципи (методологічні, соціально-політичні, організаційні, психолого-педагогічні, специфічні). В педагогічному словнику вказується, що в принципах відображаються теоретичні підходи до побудови навчального процесу та керування ними [1].

Розкриємо більш детальну сутність соціально-політичних і специфічних принципів, які характеризують роботу соціального працівника з соціально виключеною молоддю. Соціально-політичні принципи виражають вимоги, що випливають із науково обґрунтованого змісту соціальної політики держави, до яких належать принцип гуманізму, принцип демократизму, принцип тісного зв'язку соціальної роботи з конкретними умовами життєдіяльності особи чи соціальної групи, принцип законності.

В Україні гуманізм знайшов своє втілення на конституційному рівні, а саме ст. 3 Конституції, відповідно до якої людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [6]. Соціальні працівники в роботі з соціально виключеною молоддю, користуючись принципом гуманізму, повинні виявляти співчуття, турботу, увагу до своїх клієнтів; створювати всі умови для захисту гідності клієнтів і громадянських прав. Принцип демократизму визначає оптимальні взаємини між соціальним працівником та клієнтом, ґрунтуючись на довірі, дотриманні норм і правил спілкування, повазі до кожної особистості. Принцип тісного зв'язку соціальної роботи з конкретними умовами життєдіяльності особи чи соціальної групи вимагає врахування конкрет-

них умов життєдіяльності під час вибору змісту, форм і методів роботи. Соціально виключена молодь – це та категорія населення, що має незадовільні умови життєдіяльності, які можуть визначати новизну проблем, з якими працюють соціальні працівники. Цей принцип забезпечує єдність теорії та практики; несумісний із шаблонами, формалізмом, абстрактним теоретизуванням, інерцією, поверхністю. Принцип законності передбачає суворе дотримання законів, нормативно-правових документів, правових актів соціальними працівниками під час роботи з соціально виключеною молоддю; в разі потреби захищати їх та представляти інтереси в судових засіданнях.

Специфічні (інструментальні) принципи визначають основні правила діяльності у сфері надання соціальних послуг різним категоріям населення, в цьому випадку – соціально виключена молодь, до яких належать принцип універсальності, принцип соціального реагування, принцип профілактичної спрямованості, принцип клієнтоцентризму, принцип активізації, принцип толерантності.

Принцип універсальності вимагає від соціального працівника недопущення дискримінації під час надання соціальної допомоги. Адже соціально виключена молодь – це особи з інвалідністю, бездомними, молодими особами з ВІЛ/СНІД, ув'язненими, які мають негативні стереотипні уявлення про себе, установки, упередження та робота з такими клієнтами має проблематичний характер. Принцип соціального реагування вимагає суттєвих дій, інколи неординарних рішень, щодо вирішення проблем клієнта відповідно до його соціальної ситуації, а не обмежуватись стандартними ситуаціями. Принцип клієнтоцентризму визначає пріоритет прав клієнта в усіх випадках, що не суперечить правам та інтересам інших осіб та не забороняється законодавством України. Реалізація принципу активізації визначає необхідність залучення осіб до дій щодо вирішення власних соціальних проблем, проблем вразливих груп чи громади. Це виявляється в обговоренні, залученні соціальних служб чи інших організацій. Принцип толерантності вимагає терпимості до всіх клієнтів, не залежно від їх статусу, раси, національності; не допускає сортування їх на «гарних» і «поганих», «зручних» і «незручних», «багатих» і «бідних».

Таким чином, аналіз проблеми готовості майбутніх соціальних працівників до роботи з соціально виключеною молоддю передбачає дотримання основних принципів та знання специфіки соціальної роботи.

Список використаних джерел

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 270 с.
2. Грехнев В. С. Культура педагогического общения: кн. для учителя. Москва: Просвещение, 1990. 144 с.
3. Кан-Калик В. А., Никандров Н. В. Педагогическое творчество. Москва: Педагогика, 1990. 144 с.
4. Карнеги Д. Как завоевать друзей и оказывать влияние на людей. Владивосток: Из-во Дальневосточного ун-та, 1991. 263 с.
5. Коваль Л., Зверева І., Хлебик С. Соціальна педагогіка: навч. посіб. Київ: ІЗМН, 1997. 392 с.
6. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr/print1332838698986714> (дата звернення: 01.10.2020).
7. Кузьмина Н. В. Профессионализм деятельности преподавателя и мастера производственного обучения. Москва: Высш. шк., 1989. 119 с.
8. Рогов Е. И. Психологические проблемы формирования индивидуальности личности профессионала. Системное исследование индивидуальности. Пермь, 1991. 119 с.

Самойленко Неля Іванівна,

кандидат історичних наук,
доцент кафедри загальної педагогіки та педагогіки
вищої школи Університету Григорія Сковороди в Переяславі

СУЧАСНІ ВИМОГИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Реформування системи професійної підготовки в усіх країнах світу здійснюється з урахуванням професійної компетентності випускників. Підготовка майбутніх спеціалістів, зорієнтованих на розвиток рівня їх готовності до професійної діяльності, є головним напрямком в удосконаленні їх кваліфікації [1].

Реформування освіти України поширюється і на педагогічну освіту. Пропагуються ідеї демократизації, європейського співтовариства, навчання протягом життя, мобільності студентів і викладачів, компетентнісного підходу.

Останніми десятиріччями перед закладами вищої освіти України стоїть завдання переходу до формування професіоналів, які б могли у своїй майбутній професійній діяльності поєднувати ґрунтовні теоретичні знання і практичну підготовку з постійно зростаючими вимогами інформаційного суспільства.

У Концептуальних засадах розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір (2004) [3] наголошується, що основними завданнями розвитку педагогічної освіти є: забезпечення професійно особистісного розвитку майбутнього вчителя на засадах особистісної педагогіки; приведення змісту підготовки педагогічних та науково-педагогічних працівників до вимог інформаційно-технологічного суспільства та змін, що відбуваються у соціально-економічній, духовній і гуманітарній сферах; модернізація освітньої діяльності закладів вищої освіти та наукових закладів на основі інтеграції традиційних педагогічних та новітніх мультимедійних освітніх технологій, вдосконалення системи відбору молоді на педагогічні спеціальності, розширення цільового прийому та запровадження підготовки педагога на основі договорів; удосконалення мережі закладів вищої освіти та закладів післядипломної педагогічної освіти з метою створення умов для безперервної освіти педагогічних працівників.

Модернізація української освіти і її входження у загальноєвропейський освітній простір висувають нові вимоги до професійної підготовки майбутніх педагогів. Формування особистості майбутнього вчителя відбувається у процесі навчання, яке є невід'ємним складником його професійно-педагогічної підготовки. Одним із пріоритетів навчання є прищеплення інтересу здобувачів вищої освіти до обраної професії, розвиток умінь та навичок самостійної роботи, прагнення до творчого пошуку, оволодіння рефлексією власної діяльності.

Сучасному виробництву потрібен фахівець, який повинен чітко усвідомлювати своє місце в перебудовчих процесах, ґрунтовно володіти теоретичними знаннями, професійними вміннями і навичками, готовий до діяльності у складних умовах конкуренції, здатний до самонавчання, самопізнання, самовдосконалення. Ознаками професійної підготовки педагога-європейця має бути

сконцентрованість навколо ідей демократії та інноваційного навчання [3].

У сучасних умовах усе більше з'являється педагогів-експериментаторів, дослідників, які працюють творчо. Педагогічна творчість розглядається як стан педагогічної діяльності, за якого відбувається створення принципово нового в змісті, організації освітнього процесу, у вирішенні науково-практичних проблем. Педагогічна діяльність сучасного педагога – це вияв постійної різнобічної творчості. Вона передбачає наявність у педагога сукупності творчих здібностей, якостей, дослідницьких умінь, серед яких важливе місце посідають ініціативність і активність, увага і спостережливість, нестандартне мислення, уява та інтуїція, дослідницький підхід до аналізу освітніх ситуацій, вирішення педагогічних завдань, самостійність думок і висновків.

Головне завдання професійно-педагогічної підготовки здобувачів – оволодіння певним обсягом теоретичних знань з дисциплін педагогічного циклу, а також практичними вміннями і навичками, формування особистісних якостей, потрібних майбутньому педагогу для співпраці з учнями.

Головною ланкою у змісті педагогічної освіти є теоретичний і практичний компоненти. Професійно-педагогічна підготовка вчителя повинна містити такі три компоненти:

- опанування теоретичних дисциплін педагогічного циклу;
- професійні курси;
- педагогічна практика у школі.

Метою педагогічної практики є підвищення рівня та якості підготовки майбутнього педагога, сприяє адаптації до освітнього середовища, створює умови переходу від навчально-пізнавальної до самостійної професійної діяльності.

Найважливішим завданням професійної підготовки здобувачів закладу вищої освіти є формування достатнього рівня професійної компетенції майбутнього вчителя.

Необхідність модернізації вищої педагогічної освіти дозволяє виділити такі базові компетентності випускника педагогічного закладу вищої освіти:

- 1) прийняття активної життєвої і професійної позиції;
- 2) орієнтація на соціальне і професійне самовизначення і самореалізацію, здатність до самоорганізації;

3) освоєння основних професійних навиків, практичних умінь у професійній сфері;

4) формування й володіння професійними цінностями і якостями, що відповідають загальнолюдським нормам;

5) досягнення сучасного загальнокультурного рівня і сформованість професійної культури [1].

У підготовці педагога важливими є такі характеристики: професіональна мотивація, фундаментальність, методологічна обґрунтованість, професійна направленість підготовки здобувачів, багатофункціональність, комплексність у змісті, організації, методиці та контролі, емоційна насиченість, активізація самостійної пошукової навчальної та науково-дослідної роботи здобувачів вищої освіти.

Педагогічна освіта розвивається шляхом формування в педагогів цілісного уявлення про свою професійну діяльність, через це педагогічні вищі заклади України в освітні програми вміщують інтегровані курси психолого-педагогічних дисциплін і на цій основі цілеспрямовано організовують формування професійно важливих якостей майбутнього педагога, його професійної свідомості, поведінки та розвитку індивідуальності [4].

Отже, педагогічна освіта є необхідним засобом інтелектуального розвитку людства. Головним завданням вищої педагогічної школи є підготовка вчителя як індивідуальності та гармонійної особистості з цілісним уявленням про професійну діяльність, яка творчо та свідомо виконує свої професійні функції, підвищує науковий та професійний рівень.

Професійна підготовка майбутніх учителів повинна мати на меті не тільки засвоєння здобувачами сучасних знань із загальнопрофесійних і фахових дисциплін, виховання високоосвіченої, культурної, гармонійно розвиненої особистості, а й пропагувати ідеї інклюзивної освіти, здоров'язберігаючого навчання, освіти в інтересах сталого розвитку, компетентнісного підходу, демократії, створення єдиної зони європейської освіти, толерантності.

Список використаних джерел

1. Гурін Р. С. Підготовка майбутнього вчителя гуманітарного профілю до застосування нових інформ. технологій у навч. процесі загальноосвітньої школи: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Одеса, 2004. 21 с.

2. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики / за заг. ред. О. В. Овчарук. Київ: К.І.С, 2004. 112 с.

3. Про затвердження Концептуальних засади розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір: наказ Міністерства освіти і науки України № 998 від 31.12.2004 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0998290-04#Text> (дата звернення: 15.09.2020).

4. Семченко Н. О. Педагогічні умови формування лідерських якостей майбутніх учителів у позааудиторній діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Харків, 2005. 21 с.

Татарко Ірина Іванівна,

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри
гуманітарних дисциплін Дунайського інституту

Національного університету «Одеська морська академія»

РОЛЬ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВИТИ

Реформування сучасної системи професійної освіти потребує радикальних змін у навчально-виховному процесі, використання інноваційних технологій, методів і засобів навчання, які сприяли б реалізації інтелектуально-духовного потенціалу студентів.

Сучасне життя розвивається швидкими темпами, тому система професійної освіти повинна розвиватися, змінюватися. В Україні формується нова система освіти, яка орієнтована на входження у світовий освітній простір, супроводжується істотними змінами в педагогічній теорії і практиці навчально-виховного процесу. Це зумовлює появу освітніх інновацій, які покликані суттєво змінити освітній процес.

Інноваційні технології навчання відрізняються від традиційних, перш за все, місцем і роллю основних учасників навчального процесу – викладача і студентів, їх взаєминами, характером і змістом освітньої діяльності. Якщо в традиційному навчанні яскраво виражена підсистема «суб'єкт – об'єкт», у якій тільки викладач відіграє роль суб'єкта, який визначає зміст, методи навчання та стиль взаємин, то в інноваційному навчальному процесі зникає жорсткий розподіл ролей між викладачем і студентом. Студент сам стає важливим освітнім суб'єктом, активно

залучаючись до спілкування з викладачем і використовуючи знання, здобуті у процесі самостійної роботи з різними джерелами інформації.

Отже, нагальною постає потреба широкого упровадження інновацій у навчальний процес. Пошук нових технологій навчання і продуктивне, ефективне їх впровадження в навчально-педагогічний процес професійних навчальних закладів сприятиме забезпеченню високої кваліфікаційної підготовки майбутніх фахівців.

Перехід на інноваційний характер навчання передбачає серйозну роботу над створенням науково обґрунтованої педагогічної системи, вимагає спеціальних досліджень, координації зусиль дидактів, методистів, педагогів, психологів, а також напруженої праці педагогів-практиків. Донедавна терміни «інновація», «інноваційний процес» у вітчизняній педагогічній літературі майже не вживалися. Нині ситуація змінилася. І хоча трактування цих термінів у різних авторів має суттєві відмінності, на практиці вони використовуються досить широко, що свідчить про становлення нового напрямку в педагогічній науці і практиці – педагогічної інноватики. Якщо новація – це потенційно можлива зміна, то інновація – це зміна реалізована, така, яка з можливості стала реальністю. Новація більшістю дослідників розглядається як зміна, що здійснюється цілеспрямовано і має прогресивну спрямованість на підвищення ефективності освіти. Часто новації пов'язуються з модернізацією. Деякі автори визначають педагогічні інновації як специфічну форму передового досвіду, що має радикальний характер, містить нові рішення актуальної проблеми, дає якісно нові результати, що поширюються на інші компоненти освітньої системи.

Вирішувати актуальні проблеми педагогіки потрібно ефективно і послідовно, причому в досить короткий термін, тому що потреби перебудови освіти і розвитку відповідної навчально-матеріальної бази в нашій країні очевидні вже сьогодні. У цьому нам можуть допомогти нові педагогічні та інформаційні технології. Відокремити одне від іншого неможливо, оскільки лише широке впровадження нових педагогічних технологій дозволить змінити саму парадигму освіти і лише нові інформаційні технології дозволять найбільш ефективно реалізувати можливості, закладені в нових педагогічних технологіях. Саме нові інформа-

ційні технології дозволяють повною мірою розкрити педагогічні, дидактичні функції методів, реалізувати закладені в них потенційні можливості. Так, одним із важливих завдань освіти на сьогодні є створення системи відкритої освіти, яка забезпечить загальнонаціональний доступ до освітніх ресурсів на базі технологій дистанційного навчання.

Застосування інноваційних телекомунікаційних технологій надає можливість створити якісно нове інформаційне освітнє середовище без меж та з можливістю організації глобальної системи дистанційного навчання.

З погляду педагогічної теорії дистанційне навчання викликає зацікавленість як система, яка дозволяє найбільш змістовно реалізувати сучасні вимоги до освіти: гнучкість організаційних форм, індивідуалізація змісту освіти, інтенсифікація процесу навчання та обміну інформацією.

Технології електронного навчання можуть застосовуватися при різних формах навчання:

- при очній та очно-заочній формі – вони допомагають організувати самостійну роботу та проводити безперервний моніторинг навчального процесу;
- при заочній формі – інформаційні технології є основною формою подання матеріалу, сприяють виробленню навичок практичної роботи, допомагають організувати моніторинг навчального процесу.

Результатом впровадження комп'ютерних технологій у навчання є різке розширення сектору самостійної навчальної роботи, яка дозволить розвивати активно-діяльнісні форми навчання. Інноваційні технології забезпечують підвищення якості освіти та конкурентоспроможність вишу на ринку освітніх послуг.

Використання інноваційних технологій сприятиме підвищенню якості навчального процесу за таких умов: відповідний морально-психологічний клімат; постійне вдосконалення матеріально-технічної бази і дидактичного забезпечення навчального процесу; багаторівневість і гнучкість у питаннях конструювання змісту, форм, методів і засобів навчання з урахуванням специфіки навчального закладу, професійних потреб та індивідуальних запитів педагогічних працівників; випереджальний характер навчання; посилення практичної спрямованості навчання. Реаліза-

ція цих умов сприятиме зростанню педагогічної майстерності педагогічних працівників.

Отже, коли інноваційні педагогічні технології міцно посядуть своє місце в навчально-виховному процесі, вони поступово, що цілком природно, витіснять традиційні методи і форми роботи. В такому разі вищі навчальні заклади зможуть виробити оптимальний підхід до організації навчального процесу з урахуванням специфіки вищої школи в Україні і вітчизняного культурного середовища.

Тихонова Ілона Юрївна,

старший викладач кафедри гуманітарних дисциплін Дунайського інституту Національного університету «Одеська морська академія»;

Константинова Тетяна Миколаївна,

старший викладач кафедри гуманітарних дисциплін Дунайського інституту Національного університету «Одеська морська академія»

ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ В ДУНАЙСЬКОМУ ІНСТИТУТІ НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ОДЕСЬКА МОРСЬКА АКАДЕМІЯ»

Основною метою професійної освіти майбутніх фахівців морської галузі є підготовка кваліфікованого фахівця, здатного до ефективної професійної роботи за фахом, а також формування і розвиток якостей особистості, необхідних їй і суспільству для соціально значущої діяльності. Якість освіти визначається результативністю освітньої діяльності інституту, кафедри, кожного педагога і курсанта. Сьогодні педагогічна наука перебуває на новому рівні свого розвитку, що вимагає осмислення закономірностей педагогічного процесу в умовах розвитку новітніх систем взаємодії педагога з курсантом [1, с. 95]. Прикладом таких ефективних педагогічних технологій є використання в навчальному процесі дистанційної моделі навчання. Дистанційне навчання ґрунтується на принципі самостійного навчання та виражається в цілеспрямованому процесі інтерактивної взаємодії викладачів і курсантів за допомогою інформаційних і телекомунікаційних технологій, які забезпечують курсантів необхідним обсягом досліджуваного матеріалу. Сучасне дистанційне нав-

чання базується на двосторонньому зв'язку між педагогом і курсантом у різноманітних формах обміну інформацією – текстові повідомлення, відеолекції, аудіолекції, онлайн-конференції, вебінари. Головний принцип дистанційної освіти – створення умов максимально широкого доступу курсантів до засобів освіти і професійної підготовки без залежності від часу і місця навчання [2, с. 21–25]. Дистанційна модель навчання як засіб безконтактної інформаційної взаємодії дозволяє збільшувати швидкість і якість засвоєння навчального матеріалу. Аналізуючи погляди західних фахівців, в методиці дистанційної освіти можна виділити наступні позитивні і негативні сторони цього методу освітнього процесу.

Плюси дистанційної освіти: свобода і гнучкість навчання (курсант самостійно розраховує час і тривалість своїх занять); доступність навчання; навчання дисциплін в індивідуальному темпі (встановлюється самим курсантом залежно від його особистих обставин і бажань); швидкість спілкування – ефективне здійснення зворотнього зв'язку між викладачем і курсантом; технологічність освітнього процесу; творчість – сприятливі умови для творчого самовираження курсанта в процесі засвоєння знань.

Мінуси дистанційної освіти – жорстка самодисципліна, результат навчання безпосередньо залежить від самостійності, здібностей курсанта; постійний доступ до джерел отримання освітніх матеріалів (електронних підручників, відеоматеріалів і т. ін.); відсутність практичних занять, необхідних для закріплення теорії і більш якісного засвоєння знань.

Дистанційні освітні технології в професійній освіті мають на увазі впровадження нових методів організації професійної освіти у вищих навчальних закладах, які готують майбутніх фахівців морської галузі. Використання таких технологій у навчальному процесі дозволяє підвищити якість і ефективність підготовки фахівців, дає можливість здійснювати диференційований підхід до навчання курсантів з урахуванням їх індивідуальних особливостей [3, с. 234–253]. Дистанційна освіта дозволяє здійснювати взаємодію між викладачем і курсантом у діалоговому режимі. Така взаємодія полегшує процес обміну інформацією. Поєднання традиційних методів і засобів навчання з дис-

танційною системою освіти сприяє підвищенню успішності курсантів, стимулює розвиток самостійної роботи, розширює стандартні методи навчання.

Список використаних джерел

1. Open and distance learning. Trends, policy and strategy considerations. Division of Higher Education. Paris: UNESCO, 2002. 95 p.
2. Сайт Асоціації дистанційного навчання США / United States Distance Learning Association. URL: <http://www.usdla.org> (дата звернення: 10.09.2020).
3. Barr R.B., & Tagg, J. (1995). From teaching to learning: A new paradigm for undergraduate education. *The American Journal of Distance Education*. 1995. № 3, pp. 20–29. URL: <http://ilte.ius.edu/pdf/BarrTagg.pdf> (дата звернення: 10.09.2020).

Тогочинський Олексій Михайлович,

доктор педагогічних наук, професор,
ректор Академії Державної пенітенціарної служби

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ОФІЦЕРІВ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО- ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ ДО ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ

Серед професійних компетентностей, якими мають оволодіти офіцери, що навчаються в Академії Державної пенітенціарної служби для здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 262 «Правоохоронна діяльність», є спроможність визначено і наполегливо ставити професійні завдання та організувати підлеглих для їх виконання, вміння взяти на себе відповідальність за результати реалізації поставлених завдань. Формування цієї компетентності забезпечується під час вивчення слухачами навчальних дисциплін «Адміністративна діяльність в установах виконання покарань», «Управління персоналом», «Психологія управління персоналом». Водночас недостатньо дослідженою залишається проблема формування готовності офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України) до прийняття управлінських рішень через відсутність необхідних умінь та навичок щодо аналізу проблем, контролю за ходом виконання цих рішень, визначення ці-

лей, що пов'язані з функціонуванням установ виконання покарань та уповноважених органів з питань пробації.

Так, Рудьєв В. А., Гуткевич С. О., розкриваючи зміст поняття «управлінське рішення», характеризують його як результат творчого цілеспрямованого аналізу проблемної ситуації, вибору шляхів, методів і засобів її вирішення відповідно до мети системи менеджменту, зауважуючи, що керівник не має права приймати непродуманих і необґрунтованих рішень. До загальних вимог щодо прийняття рішень належать, такі як: всебічна обґрунтованість; своєчасність; повнота змісту; повноважність; погоджуваність з прийнятими раніше рішеннями [2].

Інший дослідник цього питання, Гевко І. Б., вказує на те, що існують певні етапи прийняття управлінських рішень, до яких належать, такі як: ідентифікація і визначення завдання; визначення мети та шляхів вирішення завдання; отримання необхідних даних; розроблення альтернативних шляхів вирішення ситуації (розроблення альтернативних рішень); вибір одного рішення; виконання рішення [1]. Не суперечить такому підходу й позиція Мескона М. Х., Альберта М. і Хедоурі Ф., які вважають, що процес формування управлінського рішення складається з п'яти етапів: дослідження завдання, яке необхідно виконати; визначення обмежень і критеріїв для прийняття рішення; визначення альтернативних шляхів, їх оцінка згідно з визначеними обмеженнями та критеріями; впровадження прийнятого рішення [3]. При цьому Тополенко О. О. до загальноуправлінських умінь відносить, такі як: «уміння ставити реальні цілі (стратегічні й тактичні) перед собою і колективом та визначати шляхи їх реалізації; вміння розробляти структуру управління та її основні елементи; вміння визначати відповідність виконавців прийнятих рішень; уміння забезпечувати ефективний контроль за виконанням рішень» [4, с. 129].

Таким чином, готовність офіцерів ДКВС України до прийняття управлінських рішень можна визначити як результат підготовленості до управлінської діяльності через здобуття ними необхідних теоретичних знань, розвиток особистісних якостей, набуття вмінь та навичок аналізу ситуації відповідно до змісту та умов професійної діяльності, вироблення альтернативних рі-

шень шляхом їх узгодження та коригування, забезпечення контролю за їх виконанням.

Психолого-педагогічними основами формування готовності офіцерів ДКВС України до прийняття управлінських рішень можуть виступати, такі як:

1) функціональна підготовка:

– загальна правова, економічна, психологічна підготовка з питань, що стосуються формування навичок прийняття управлінських тактичних та стратегічних рішень відповідно до визначених цілей;

– спеціальна підготовка, яка враховує прийняття рішень у надзвичайних ситуаціях (техногенні та природні катастрофи, масова непокора та ін.);

– підготовка до здійснення аналізу та синтезу, прогнозування ситуацій, що можуть створювати ризики для досягнення цілей;

– навчання приймати обґрунтовані самостійні та колегіальні рішення;

2) особистісна підготовка:

– розвиток таких особистісних якостей, як: витримка; принциповість; самовладання; самоконтроль; дисциплінованість; гуманізм; вміння взаємодіяти;

– розвиток психологічної стійкості.

У процесі навчання мають відпрацьовуватися питання, що торкаються як використання методів управління, так і створення ситуацій, коли офіцери повинні набути досвіду аналізувати отриману інформацію, висувати та обговорювати нові ідеї, знаходити сильні та слабкі сторони у запропонованих управлінських рішеннях, розробляти стратегічні плани та оцінювати ймовірні ризики, переглядати плани та вносити до них зміни.

Отже, формування готовності офіцерів ДКВС України до прийняття управлінських рішень має здійснюватись із використанням інтерактивних методів навчання, таких як: ділові та ситуаційно-рольові ігри; тренінги; вирішення ситуаційних завдань; кейс-метод; робота в парах; круглий стіл; навчальна дискусія; метод проєктів. Застосування цих методів сприяє розвитку в офіцерів умінь думати наперед, планувати, здійснювати правильний підбір і розстановку кадрів, ефективно взаємоді-

яти, запроваджувати позитивні зміни, контролювати виконання рішень кожним працівником, визначати пріоритети та цілі.

Список використаних джерел

1. Гевко І. Б. Методи прийняття управлінських рішень: підручник. Київ: Кондор, 2009. 187 с.
2. Рудьєв В. А., Гуткевич С. О. Менеджмент: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2011. 312 с. URL: https://pidru4niki.com/19240701/menedzhment/ponyattya_/upravlinskogo_rishennya (дата звернення: 01.10.2020).
3. Сопільник О. В. Технологія прийняття управлінських рішень: навч. посіб. Донецьк: Вид-во РВВДНУ, 2002. 108 с.
4. Тополенко О. О. Психологічна готовність керівників до прийняття управлінських рішень (теоретична модель). *Вісник НТУУ «КПІ». Серія: Філософія. Психологія. Педагогіка.* 2007. Вип. 3. С. 127–131. URL: http://novyn.kpi.ua/2007-3-1/08_Topolenko.pdf (дата звернення: 12.09.2020).

Третяк Олена Станіславівна,

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки і методики викладання історії та суспільних дисциплін Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка;

Чебоненко Станіслав Олегович,

кандидат педагогічних наук, доцент,
проректор Академії Державної пенітенціарної служби

СКЛАДАННЯ СЛУЖБОВОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА ОСІБ, ЯКІ ПРОХОДЯТЬ АТЕСТАЦІЮ, ЯК ОСНОВА ФОРМУЛЮВАННЯ ВИСНОВКІВ

Відповідно до «Порядку проведення атестування осіб рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України», затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 24.01.2017 № 172/5, щодо особи, яка підлягає атестуванню, складається службова характеристика, в якій безпосередні керівники зобов'язані проаналізувати її ділові, професійні, особисті якості. Пункт 7 вищезазначеного наказу регламентує, що «Службова характеристика та висновки повинні ґрунтуватися на конкретних об'єктивних показниках службової діяльності особи рядового і начальницького складу». Пунктом 8 передбачено, що «на підставі службової характеристики безпо-

середній керівник у розділі III атестаційного листа зазначає один з таких висновків: 1) обійманій посаді відповідає, заслуговує призначення на вищу посаду; 2) обійманій посаді не відповідає, підлягає переміщенню на нижчу посаду через службову невідповідність; 3) обійманій посаді не відповідає, підлягає звільненню зі служби через службову невідповідність» [2].

Таким чином, постає ціла низка питань, які потребують відповіді, а саме: 1. Які саме ділові, професійні, особисті якості співробітника необхідно проаналізувати? 2. За якою методикою безпосередньому керівнику треба визначити конкретні об'єктивні показники службової діяльності особи рядового і начальницького складу?

Частково відповідь на перше питання дає «Порядок проведення атестації осіб рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України», затверджений наказом Міністерства юстиції України від 02.12.2013 № 2543/5 [3], який хоча вже й втратив чинність, але дозволяє встановити, на основі саме яких відомостей мала б створюватись атестаційна характеристика. Зокрема, до таких відомостей про особу рядового і начальницького складу цей Порядок відносить, такі як: «теоретична та практична підготовленість, компетентність, здатність якісно та ефективно реалізовувати на службі свої потенційні можливості; результати службової діяльності згідно з функціональними обов'язками; дисциплінованість, принциповість у вирішенні службових питань, уміння правильно будувати свої стосунки з колегами по службі та іншими особами, здатність працювати над усуненням особистих недоліків, мати авторитет у колективі; прагнення до вдосконалення службової діяльності, почуття особистої відповідальності, стійкість моральних принципів, сміливість, рішучість, організованість, здатність контролювати власні емоції, поведінку поза службою; володіння іноземними мовами, вміння навчати і виховувати підлеглих, вимогливість до них; культура в роботі та прагнення підвищувати свій освітній і культурний рівень; стан здоров'я та фізична підготовленість, уміння володіти табельною зброєю, прийомами рукопашного бою, спеціальними засобами індивідуального захисту та активної оборони, здатність переносити психофізичні навантаження та труднощі служби; основні найхарактерніші

недоліки в службовій діяльності та особистій поведінці; інші дані, які заслуговують на увагу для більш повної характеристики підлеглого» [3].

Оскільки чинний Порядок проведення атестації [2] взагалі не містить вказівок щодо змісту службової характеристики, можна скористатися перерахованими вище та додати до них, такі як: здатність планувати та досягати поставлених цілей, вирішувати проблеми, ухвалювати та відстоювати рішення і нести за них відповідальність, тримати слово; здатність бути самокритичним, розсудливим, ініціативним, адекватно реагувати на зауваження та поради тощо.

Для пошуку відповіді на друге питання скористаємося «Методичними рекомендаціями щодо визначення ключових показників результативності, ефективності та якості службової діяльності державних службовців, які обіймають посади державної служби категорій «Б» і «В»», затвердженими наказом Голови Національного агентства України з питань державної служби від 27.11.2017 № 237. У пункті 4 цього наказу зазначено, що «завдання державного службовця – наперед визначений, запланований для виконання обсяг робіт (діяльності) протягом певного періоду з очікуваним досягненням мети, результатів у межах посадових обов'язків (функцій) державного службовця; ключовий показник – це сукупність вимірюваних кількісних та/або якісних індикаторів (параметрів), які дозволяють оцінити прогрес у виконанні державним службовцем визначених для нього завдань. Цей показник застосовується в процесі оцінювання результатів службової діяльності державних службовців». Щодо визначення ключових показників оцінювання результатів службової діяльності рекомендовано для кожного завдання визначати не більше п'яти основних показників, а при їх формулюванні користуватись SMART-критеріями: S (specific) – показник має бути конкретним; M (measurable) – показник має піддаватись вимірюванню; A (attainable) – показник має бути реалістичним та досяжним з погляду наявності необхідних компетенцій та ресурсів (часових, фінансових, людських, інформаційних та ін.); R (relevant) – показник має бути релевантним, тобто відповідати повноваженням (компетенції) державного службовця; T (time

frame) – встановлення граничної (кінцевої) дати (періоду) досягнення показника [1].

Зважаючи на вищенаведені SMART-критерії, наприклад, конкретні об'єктивні показники службової діяльності, науково-педагогічного працівника Академії ДПтС можуть обрати на основі показників, представлених у таблиці.

Таблиця

Приклади SMART-критеріїв для визначення показників службової діяльності науково-педагогічного працівника Академії Державної пенітенціарної служби

SMART-критерій	Показники
S (specific)	Отримати вчене звання доцента. Пройти міжнародне стажування. Опублікувати статтю в наукометричній базі, що входить до Scopus та/або Web of Science Core Collection.
M (measurable)	Отримання атестата доцента. Отримання свідоцтва (сертифіката) про проходження міжнародного стажування в обсязі не менше 6 кредитів ЄКТС. Розміщення журнальної статті на платформі Scopus та/або Web of Science Core Collection.
A (attainable)	Виконання вимог щодо присвоєння вченого звання доцента. Підготувати тези доповіді, подати заявку на проходження міжнародного стажування. Визначитись з виданням, співавторами.
R (relevant)	Цей результат необхідний для проходження процедур ліцензування та акредитації освітніх програм, розвитку показників наукової активності науково-педагогічного працівника, підвищення рейтингу Академії ДПтС.
T (time frame)	Заплановані результати мають бути досягнуті через рік.

Таким чином, формулювання висновків на основі службової характеристики має здійснюватися з урахуванням конкретної посади, на якій перебуває особа рядового та начальницького складу, її посадових обов'язків, умов, за яких проходить служба, конкретних показників, які дозволяють оцінити результати її службової діяльності.

Список використаних джерел

1. Методичні рекомендації щодо визначення ключових показників результативності, ефективності та якості службової діяльності державних службовців, які обіймають посади державної служби категорій «Б» і «В»: затверджено наказом Національного агентства України з питань державної служби від 27.11.2017 № 237. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0237859-17#Text> (дата звернення: 10.08.2020).

2. Порядок проведення атестування осіб рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України: затверджено наказом Міністерства юстиції України від 24.01.2017 № 172/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0107-17#Text> (дата звернення: 10.08.2020).

3. Порядок проведення атестації осіб рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України: затверджено наказом Міністерства юстиції України від 02.12.2013 № 2543/5: URL: <https://ips.ligazakon.net/document/RE24581?an=15> (дата звернення: 10.08.2020).

СЕКЦІЯ 2

ВПЛИВ СОЦІОГУМАНІТАРНОГО ТА ЕКОНОМІЧНОГО ЛАНДШАФТІВ НА ЖИТТЄДІЯЛЬНІСТЬ ЛЮДИНИ НА ЗЛАМІ ІСТОРИЧНИХ ЕПОХ

Березовська Лариса Іванівна,

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри теоретичної та практичної психології
Національного університету «Львівська політехніка»

ЧИННИКИ ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ЛЮДИНИ

У сучасній Україні відбуваються значні соціальні, економічні, культурні зміни, що істотно впливають на життєдіяльність людини, і зокрема, на її психологічне благополуччя. Всесвітньою організацією охорони здоров'я психологічне благополуччя розглядається як стан благополуччя, який дає кожній людині можливості для реалізації свого власного потенціалу, можливості для того, щоб справитися із звичайними життєвими стресами, для продуктивної та плідної праці, а також для того, щоб робити свій внесок у життя спільноти.

На психологічне благополуччя впливають різні фактори та чинники. Так, до групи факторів, що визначають рівень та структуру психологічного благополуччя, належать соціально-економічні, соціокультурні, біологічні, психологічні.

Перша група факторів – соціально-економічні. Це взаємозалежність психологічного благополуччя та соціально-економічних показників рівня життя, зокрема рівня матеріального достатку. Наприклад, Н. Бредберн визначив, що люди з більш високим матеріальним достатком відчують вищий рівень психологічного благополуччя [2]. Дінер Е. вважає, що високий рівень доходів та проживання в економічно розвиненій, стабільній країні уможливорює зосередженість на інтересах, що не пов'язані з матеріальними, які асоціюються в людини з досягненням щастя. А бідна, економічно нестабільна країна, навпаки, зменшує можливості стабільних відношень, особистісної продуктивності та креативності. Тобто бідність блокує можливості виявляти компетен-

ції, творчість, інтереси досягнення, перешкоджають дружнім стосункам, які задовольняють психологічні потреби людини.

Отже, існує тісний зв'язок між соціально-економічними факторами та відчуттям психологічного благополуччя. Однак такий зв'язок не завжди має однозначний вплив на психологічне благополуччя: по-перше, більш вираженим є в людей з великим рівнем доходу, по-друге, демонструє і зворотнє: збільшення прибутків може підвищити відчуття радості, однак не зменшить відчуття горя, а в забезпечених людей високі прибутки не здатні збільшити навіть і задоволеність життям [4, с. 653–663].

Друга група факторів – соціокультурні фактори. Визначення взаємовпливу культурних відмінностей та психологічного благополуччя ґрунтується на певній культурі. Це протилежні культури, де, з одного боку, цінностями є індивідуалізм і незалежність, а з іншого – колективізм і взаємозалежність. Вважають, що між соціокультурними факторами та психологічним благополуччям існує зв'язок. Однак соціокультурні фактори впливають не на загальне психологічне благополуччя, а на окремі його компоненти. Тобто, якщо особистість сприймає та приймає соціокультурну модель власного існування, то вона відчуває психологічне благополуччя. Не враховуючи орієнтацію: індивідуалізм або колективізм, незалежність або взаємозалежність [1, с. 53–63].

Третя група факторів – біологічні. Вважають, що генетичні фактори також можуть пояснювати індивідуальну відмінність у відчутті психологічного благополуччя. Тобто це очевидний зв'язок між фізичним здоров'ям та психологічним благополуччям. Раян Р. і Фредеріка К. встановили, що індикатором психологічного благополуччя виступає суб'єктивна життєздатність, а страх, тривогу, функціональні обмеження викликають хвороби і погане самопочуття, тобто зменшують можливості задоволеності життям [2].

Четверта група факторів – це психологічні фактори. На думку зарубіжних психологів, психологічне благополуччя людини безпосередньо пов'язане із задоволенням її потреб. Раян Р. і Шелдон К. зазначають, що основою благополуччя є задоволення психологічних потреб, а щасливі дні – це дні, коли в людини головна діяльність гармонує з її потребами [2].

Раян Р. та Десі Е. зауважують, що особистісне благополуччя людини має зв'язок з такими базовими психологічними потреба-

ми, як: потреба в автономії, компетентність та позитивні взаємини з іншими. Задоволення тих психологічних потреб, що пов'язані з соціальним контекстом, підвищує рівень психологічного благополуччя, в протилежному випадку рівень психологічного благополуччя знижується. Іншими дослідженнями в рамках теорії самодетермінації тільки підтверджено було цей зв'язок [2].

Морено Дж. довів залежність психологічного благополуччя особистості від її місця у системі міжособистісних стосунків. Тобто визначається емоційними зв'язками, взаємними симпатіями й антипатіями, притягненням та відштовхуванням, водночас воно є недоступним для зовнішнього спостереження. В цьому контексті психологічне благополуччя особистості автором розуміє переживання задоволеності власним життям як результат позитивного функціонування, що досягнуте за допомогою особистісного саморозвитку [2].

Отже, виділяється група таких об'єктивних факторів, як економічний, соціокультурний та біологічний, які виявляють тісні зв'язки з психологічним благополуччям та впливають на рівень відчуття благополуччя. Але суттєвий взаємозв'язок є між рівнем психологічного благополуччя та суб'єктивним фактором – психологічним. Саме психологічний фактор визначає структурні та функціональні компоненти психологічного благополуччя.

Щодо чинників психологічного благополуччя, то Л. Куликовим виділено такі:

– *соціальні* – до них належать такі, як задоволеність особистості своїм соціальним статусом і станом соціуму, до якого людина себе відносить; задоволеність міжособистісними стосунками та тим статусом, який має в мікросоціальному оточенні або ж інтерес до суспільства, що є «ідеальним» для всього людства;

– *духовні* – це відчуття належності до духовної культури суспільства, усвідомлення того, що є змога долучатися до багатств культури, розуміти сутність і призначення людини, усвідомлення переживання особистості сенсу життя;

– *фізичні* – це відчуття задоволення від хорошого фізичного самопочуття, фізичного тону, тілесного комфорту;

– *матеріальні* – це задоволеність такими матеріальними благами, які забезпечують існування людини (харчування, житло, відпочинок тощо), стабільність матеріального статку;

– алмикова *психологічні* – узгодженість в особистості психічних процесів та функцій, відчуття своєї цілісності та внутрішньої рівноваги [3, с. 476–510].

Куликов Л. зазначає, що відчуття спільності, цілісності і внутрішньої рівноваги в людини сприяють усвідомленню і переживанню нею сенсу життя. Для досягнення цього потрібна відповідна установка, яку особистість може підтримувати через схвалення себе за досягнення якихось цілей, а також через увагу оточення, яка підтримує рішучість. У свою чергу це призводить до відчуття благополуччя як безперервного процесу, який розуміється як певна життєва позиція і поведінка, а це сприяє більш повній реалізації потенційних можливостей особистості [3, с. 476–510].

Отже, всі фактори та чинники, що впливають на психологічне благополуччя людини, зводяться до групи об'єктивних (економічні, соціокультурні та біологічні) та суб'єктивних (психологічні) факторів.

Список використаних джерел

1. Бочарова Е. Е. Взаимосвязь субъективного благополучия и социальной активности личности: кросскультурный аспект. *Социальная психология и общество*. 2012. № 4. С. 53–63.
2. Індивідуальні ресурси психологічного благополуччя особистості: монографія / за ред. М.Й. Варій, О.А. Ліщинська, Л.І. Березовська та ін. Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2018. 168 с.
3. Куликов Л. В. Детерминанты удовлетворённости жизнью / под ред. В. Ю. Большакова. СПб.: Изд-во С.-Петербургского ун-та, 2000. С. 476–510.
4. Diener E. Cross-cultural correlates of life satisfaction and self-esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1995. Vol 68 (4). P. 653–663.

Голей Юлія Миколаївна,
викладач кафедри маркетингу та міжнародного менеджменту
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара;
Волкова Дар'я Андріївна,
студентка спеціальності Дніпровського
національного університету імені Олеся Гончара

ПЕРЕВАГИ ПРАЦІВНИКІВ ПОКОЛІННЯ Z В ЕПОХУ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Швидкі та масштабні зміни в економіці, суспільстві, політиці стали нормою та обумовлюють формування нової соціально-трудової реальності. Соціально-трудоий зріз сукупного працівника цифрової економіки формується під впливом підвищення середнього віку працівників, зменшення частки молодих вікових груп та підвищення частки працюючих пенсійного віку [1, с. 12]. В епоху цифровізації від сучасних працівників потребують іншого підходу до трудових процесів, а саме: гнучкості мислення, мобільності, вміння навчатися впродовж життя, соціальних навичок (Soft Skills). Саме тому в період, коли трудові відносини трансформуються, є актуальним дослідження переваг молодих працівників, так званого покоління Z, яке, незважаючи на брак досвіду, має низку конкурентних переваг на ринку праці.

Покоління Z, народжене в 1995–2005 роках у світі, в якому кожному фізичному об'єкту (людям і місцям) відповідають цифрові еквіваленти. Для покоління Z реальний і віртуальний світи природно переплітаються. Віртуальність – просто частина їхньої реальності [2, с. 112]. Люди покоління Z максимально наближені до інформаційних систем, соціальних мереж, вони досить поверхово ознайомлюються з інформацією, для них не характерно шукати допомогу в енциклопедіях та першоджерелах. Сучасний працівник іноді може виконати роботу самостійно без особливого підґрунтя знань, тому що може знайти потрібну інформацію в інтернеті та переглянути інструкцію з її виконання. Від системи освіти сучасна молодь вимагає не лише отримання фундаментальних знань, а й актуальних практичних навичок. Поєднання сучасною молоддю роботи і навчання набуває нових соціальних рис і стає нормою життя, сучасним професійним стартом, а не просто заробітчанством.

Через це сьогодні для економічно активної людини набувають значення такі вміння та навички: швидка адаптація, готовність до самонавчання або перенавчання, критичне мислення, вміння працювати в команді, готовність до професійної мобільності, вміння та готовність працювати дистанційно.

Також для всіх професій та всіх учасників суспільного виробництва критично важливим стає одночасне [1, с. 20–21]:

- володіння найсучаснішими компетентностями, які потрібні в певній сфері професійної діяльності;
- готовність працювати в будь-якому місці та в будь-який час;
- готовність постійно підвищувати кваліфікацію, оновлювати вміння та поповнювати знання;
- здатність оцінювати переваги, ризики та недоліки щодо виконання трудових завдань.

Економічна і трудова діяльність стає більш різноманітною, традиційні професії потребують нових умінь та навичок, поширюються сучасні, нестандартні форми зайнятості, організація робочого часу стає нетиповою (дистанційна робота, неповний робочий час, аутсорсинг персоналу). Сьогодні обов'язковим є використання інформаційно-комунікаційних технологій: усе частіше роботодавець комунікує з працівниками у дистанційній формі, збори та наради проводяться в режимі онлайн, і це сприймається поколінням Z за доцільну та ефективну організацію праці. Нині затребуваними залишаються вимоги до володіння професійними навичками, вміння працювати в команді, націленість на результат, також підвищується значення моральних та соціально-культурних якостей сучасного працівника.

На підставі дослідження вивчених нами вакансій на сайтах з пошуку роботи все більше роботодавців намагаються знайти нетипових, креативних, вмотивованих людей, які будуть мати новий погляд на усталені речі. Активність та гнучкість мислення молоді в таких організаціях буде гармонійно поєднуватися із цінним досвідом старших поколінь. Вікова різноманітність персоналу в умовах міцної корпоративної культури дозволяє отримувати додаткову вигоду, тому дискримінація за віком під час найняття на роботу є не просто ганебним соціально неприйнятним, а й економічно не вигідним явищем [3, с. 9].

Отже, покоління Z працює за нестандартною схемою, яка вимагає постійної роботи над собою, своїми навичками, швидкої адаптації та мобільності. Стосунки між працівником і роботодавцем набувають нових нетипових форм. У сучасних реаліях нове покоління має величезний простір для реалізації та самовираження, але поколінню Z потрібно бути готовим до зміни сфер трудової діяльності, місць роботи, колективу. Знання про особливості сучасних представників надає можливість формувати нові кадрові стратегії, ефективні HR-методи управління.

Список використаних джерел

1. Колот А. М., Герасименко О. О. Концепт «Праця 4.0»: теоретико-прикладні засади формування та розвитку. *Економіка і прогнозування*. 2020. № 1. С. 8–31.
2. Колот А. М., Герасименко О. О. Покоління Z і соціально-трудова платформа «Праця 4.0»: імперативи взаємодії. *Демографія та соціальна економіка*. 2020. № 2 (40). С. 103–138.
3. Волкова Н. В. (2019). Соціально-психологічні аспекти адаптації персоналу. *Приазовський економічний вісник*. № 6 (17). С. 263–269.

Гончаренко Оксана Григорівна,

доктор економічних наук, професор,
начальник кафедри економіки та соціальних дисциплін
Академії Державної пенітенціарної служби

ХАРАКТЕРИСТИКА СУСПІЛЬНОГО БЛАГА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СИСТЕМИ

Держава завдяки діяльності правоохоронних органів виробляє суспільні блага загального користування, забезпечуючи дотримання законності та правопорядку. Слід зазначити, що в державному секторі (public sector) економічні інтереси коригуються інститутом держави, і завдяки бюджетним та фінансовим інструментам, врівноважується попит, пропозицію та обсяги виробництва суспільних благ. Суспільні блага класифікуються за різними критеріями (характером споживання, масштабністю, доступністю) та поділяються на чисті, колективні, змішані, локальні, блага індивідуального (приватного) користування з позитивними або негативними зовнішніми ефектами. Чисті суспільні блага споживаються колективно, їм властиві не виключність і неконкурентність і для їх виробництва держава використовує силу примусу. Це стосуєть-

ся діяльності правоохоронних органів, оборони, і меншою мірою – освіти та охорони здоров'я.

Серед учених і досі триває дискусія щодо ролі держави в наданні населенню суспільних благ, зокрема Р. Масгрейв вважає, що тільки держава може цілком задовольнити потреби громадян у суспільних благах [1]. Іншу думку висловлює Дж. Б'юкенен, стверджуючи, що держава, узурпуючи владу, діє в інтересах тих, хто знаходиться при владі, а відтак слід обмежувати діяльність соціальних інститутів, аби вони більше дбали про інтереси окремих індивідів [2]. Більшість учених вважає, що держава має регламентувати обсяги виробництва суспільних благ та визначати позицію їх виробників на ринку. Акцентуючи увагу на правоохоронну діяльність, слід погодитись з думкою Р. Мюллера про те, що злочинність є соціальною проблемою, і вона стосується всього суспільства [3]. Кримінально-виконавча система як складова правоохоронних органів держави забезпечує реалізацію правоохоронної функції, виступає як важливий державний соціально-економічний інститут, що надає сукупність послуг, пов'язаних з виконанням покарань, утриманням під вартою осіб підозрюваних, звинувачених і засуджених у межах чинного законодавства України. Наукові дослідження Н. Крісті [4], В. Стерна [5], Х. Зера [6] підтверджують, що тюремне ув'язнення не захищає суспільство від злочинності з таких причин: по-перше, слабкої інформованості суспільства про діяльність правоохоронних органів; по-друге, недостатністю фінансування правоохоронних органів, зокрема кримінально-виконавчої системи; по-третє, відсутністю соціальних цілей щодо особи, яка скоїла злочин (ізолювати від суспільства, виправити, навчити ремеслу тощо) і по-четверте, не усвідомлення перспектив ресоціалізації і соціальних наслідків тюремного ув'язнення. Кеннета Л. Авіо в науковій праці «Економіка тюрем» визначає виправні заклади як «фірми з диверсифікованою продукцією», а тому скорочення державних витрат на їх утримання сприятиме, по-перше, переходу на систему грошово-кредитних штрафів, що визначить «ринкову вартість виroku», відтак зменшить витрати бюджетних коштів і, по-друге, визначення економічної ефективності діяльності виправних закладів сприятиме розвитку державного-приватного партнерства [7].

На думку вчених, дослідження структури суспільного блага, що виробляється кримінально-виконавчою системою, в основному сконцентровані на забезпеченні правопорядку. Слід зазначити, що правопорядок, як суспільне благо, має складну структуру і є результатом взаємодії органів законодавчої влади та правоохоронних органів країни, які створюють «власну частку» цього комплексного блага. Колесніков В. вважає, що забезпечення правопорядку проходить п'ять стадій, а саме: розробка правових норм, нагляд за дотриманням норм і виявлення порушників, судовий розгляд і вирішення конфліктів, виконання судових рішень, а також рішень інших уповноважених органів, зокрема і виконання покарань, профілактику правопорушень [8]. А от процес «виробництва» кримінально-виконавчою системою такого складного суспільного блага, як правопорядок, супроводжується значною кількістю зовнішніх ефектів, зокрема відновленням правових принципів, порушених у ході протиправних дій частиною суспільства, що реалізується через виконання функцій: *ізоляції, відновлення справедливості, запобігання та реінтеграції*.

На нашу думку, структура суспільного блага, що виробляється кримінально-виконавчою системою, містить відновлення соціальної справедливості потерпілих від злочинної діяльності громадян шляхом встановлених державою правових норм покарання осіб, що їх скоїли. При цьому держава ізолює таких осіб від суспільства, застосовуючи різні форми покарання, які відповідають характеру скоєного злочину. Отже, основними складовими суспільного блага, виробленого кримінально-виконавчою системою, виступає відновлення соціальної справедливості і реінтеграція засуджених, що одночасно є як засобом, так і результатом надання суспільного блага.

Слід зазначити, що підвищення якості правопорядку як суспільного блага, що надається кримінально-виконавчою системою, залежить від внутрішніх і зовнішніх чинників: по-перше, узгодженої діяльності правоохоронних органів, задіяних в організації правопорядку, оскільки процес виробництва суспільних благ має бути «технологічно» врегульованим, аби уникати його «гінізації»; по-друге, нестача фінансування призводить до погіршення якості та підвищення ціни суспільного блага, а також формує суспільну думку про неефективність діяльності всієї право-

охоронної системи; і по-третє, суперечливість між офіційним і неформальним правопорядком у суспільстві, особливої актуальності набуває в кримінально-виконавчій системі, в єдності і боротьбі між законодавчими та неформальними (тюремними) правилами, що діють в установах виконання покарань.

Досягнення суспільної мети передбачає, що держава буде піклуватися про кожного громадянина, вироблятиме і надаватиме кожному індивіду відповідно до його потреб суспільні блага, залучаючи та ефективно використовуючи наявний ресурсний потенціал [9].

Список використаних джерел

1. Масгрейв Ричард А., Масгрейв Пегги Б. Государственные финансы: теория и практика. Москва: Бизнес Атлас, 2009. 716 с.
2. Бьюкенен Джеймс, Ванберг Виктор Рынок как созидательный процесс. *Философия экономики: антология* / под ред. Дэниела Хаусмана; [пер. с англ. Н. Автономовой]. Москва: Изд-во Ин-та Гайдара. 2012. Ч. 4. С. 355–380.
3. Кедров В. Государство и экономика: меняющееся равновесие. *Проблемы теории и практики управления*. 2002. № 3. С. 8–13.
4. Кристи Н. Борьба с преступностью как индустрия, вперед к ГУЛАГУ западного образца / пер. с англ. А. Петрова, В. Проклова. 2-е изд. Москва: РОО «Центр содействия реформе уголовного правосудия». 2001. 224 с.
5. Стерн В. Грех против будущего. Тюремное заключение в мире. Москва: PRI. 2000. 130 с.
6. Зер Х. Восстановительное правосудие: новый взгляд на преступление и наказание: пер. с англ. Москва: Центр «Судебно-правовая реформа». 2002. 324 с.
7. Kenneth L.A. The Economics of Prisons. URL: <http://encyclo.findlaw.com/8300book.pdf> (дата звернення: 05.10.2020).
8. Колесников В. В. Роль экономической теории права в оптимизации законодательной и правоприменительной практики. *Вопросы экономики права*. 2008. № 1. С. 19–26.
9. Гончаренко О. Г. Суспільне благо і проблеми його формування правоохоронними органами. *Sozioökonomische und rechtliche Faktoren der sozialen Entwicklung unter den Bedingungen der Globalisierung: kollektive Monographie in 2 Bänden*, В. 2. Shioda GmbH, Steyr, Austria. 2018. С. 341–358.

Данильченко Тетяна Вікторівна,
доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри психології
Академії Державної пенітенціарної служби

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СТАТИСТИЧНИХ МЕТОДІВ В УКРАЇНСЬКИХ ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Використання статистичних методів стало обов'язковим елементом верифікації даних у психологічних дослідженнях. Однак, незважаючи на вдосконалення статистичних методів, нові засоби аналізу, особливо пов'язані з нелінійною логікою, в сучасних психологічних дослідженнях не знайшли широкого застосування. Хоча, на наш погляд, саме новітні засоби моделювання (дерева рішень, нейронні мережі, мережі Байеса, самоорганізовані карти Кохонена) розширили б горизонти розуміння психологічних явищ. Останні є складними системами як для теоретичного розуміння, оскільки здебільшого є мультиконцептами, так і для емпіричного вивчення як з погляду психометрики, так і з погляду статистичної обробки даних, адже структурні зв'язки рідко піддаються лінійному аналізу.

Використання статистичних методів у будь-якому напрямку наукового знання не позбавлене певних недоліків. До сьогодні точаться дискусії прихильників якісного і кількісного аналізу [2; 5]. Очевидно, що це дві сторони однієї медалі. Без адекватного розуміння психологічної реальності неможливо будувати гіпотези, саме тому останнім часом на пілотажному етапі досліджень нових феноменів часто використовуються фокус-групи. Однак підтвердження наукових гіпотез неможливе без якісного дослідження за допомогою емпіричних методів, статистичного аналізу отриманих даних і припущень про їх екстраполяцію на генеральну сукупність. Саме тому дисципліни, пов'язані зі статистичним аналізом даних, стали обов'язковою частиною навчальних планів психологів. Психологу-досліднику важливо знати межі придатності та сферу застосування кожного статистичного методу.

У російській психології новітні статистичні методи використовуються перш за все під час розробки і верифікації психодіагностичного інструментарію [1; 3; 4].

Ми намагалися проаналізувати останні емпіричні роботи з соціальної психології з погляду специфіки використання статистичних методів. Був задіяний саме цей напрямок психологічного знання, оскільки вивчення груп передбачає досить чисельну вибірку та якісний статистичний аналіз. Матеріалом для дослідження виступали дисертаційні роботи на здобуття ступеня кандидата психологічних наук з соціальної психології, захищені в 2019–2020 рр., чії тексти є в широкому доступі. Результати аналізу наведені в таблиці.

Таблиця

Математичні методи, використані в емпіричних дослідженнях

Дисертація	Вибірка	Використані статистичні методи (за текстом автореферату)	Примітки
Мамчур І.В. Соціально-психологічні особливості формування самопізнання старшокласників в умовах навчально-ігрової діяльності	340 осіб	непараметричні методи відмінностей і зв'язку, багатомірне шкалювання, методи факторного, кластерного і дискримінантного аналізу	В авторефераті обговорюються результати порівняльного, кореляційного і факторного аналізів. Багатомірне шкалювання взагалі не представлено. Порівняльний критерій – χ^2 , Н-критерій Крускала-Уолліса
Кличковський С.О. Соціально-психологічні особливості формування психологічного клімату на підприємстві в кризовий період	240 осіб	описові статистики, кореляційний, дисперсійний, факторний, регресійний аналізи	В авторефераті обговорюються результати кореляційного, регресійного, дисперсійного і факторного аналізів. Порівняльний критерій не вказано
Озерова В.А. Соціально-психологічні особливості ставлення до праці молоді з різним економічним статусом	390 осіб	описова статистика, порівняння за частотами та середніми (процедура тестів Велча та Брауна-Форсайта), z-критерій, t-критерій Стьюдента, кореляційний, факторний, однофакторний дисперсійний аналізи	В авторефераті описані результати порівняльного, кореляційного та факторного аналізу
Місячна Н.М. Соціально-психологічні чинники готовності безробітних до зміни професії та перенавчання	350 осіб	кореляційний, кластерний, регресійний (метод рекурсивного дерева) аналізи; U-критерій Манна-Уїтні	В авторефераті описані всі зазначені методи
Кухарук О.Ю. Особливості етнічної ідентичності представників різних	702 особи	описова математична статистика, порівняльний аналіз (t-критерій Стьюдента для	Для перевірки внутрішньої узгодженості шкал використаний

етномовних груп українського студентства		незалежних вибірок, однофакторний дисперсійний аналіз), коефіцієнт лінійної кореляції Пірсона	коефіцієнт α -Кронбаха, який відсутній у переліку статметодів. Описаний дисперсійний та кореляційний аналіз
Педько К.В. Психологічні чинники відновлення соціального капіталу внутрішньо переміщених осіб	Вказана тільки контрольна група 100 осіб	коефіцієнт кореляції Спірмена; факторний аналіз; Н-критерій Краскела-Уолліса, U-критерій Манна-Уїтні; двофакторний дисперсійний аналіз	В авторефераті представлено порівняльний аналіз, кореляційний, дисперсійний та факторний аналіз
Палагнюк О.В. Християнські настановлення як чинник формування соціальної відповідальності особистості	535 осіб	багатомірне шкалювання методом ALSICAL; порівняльний аналіз за T-критерієм Уїлкоксона й тестом Фрідмана; порівняльний аналіз за критеріями Н-Крускала-Уолліса і U-Манна-Уїтні; дисперсійний аналіз за критерієм F-Фішера; кластерний аналіз методом Варда	В авторефераті описано результати багатомірного шкалювання, порівняльного, дисперсійного, кластерного аналізу
Карелін П.А. Особливості психологічних меж особистості в різних комунікативних контекстах	1455 осіб	коефіцієнт α -Кронбаха та ρ Спірмена-Брауна; коефіцієнт рангової кореляції Спірмена; однофакторний дисперсійний аналіз; критерій U-критерію Манна-Вітні; двофакторний дисперсійний аналіз	Використаний коефіцієнт α -Кронбаха та ρ Спірмена-Брауна для перевірки внутрішньої узгодженості шкал. Описаний порівняльний, дисперсійний та кореляційний аналіз
Кришовська О.О. Соціально-психологічні умови міжособистісного взаєморозуміння в інтернет-спілкуванні	372 особи	кореляційний аналіз з використанням коефіцієнта кореляції Спірмена; експлораторний факторний аналіз (метод обернення Varimax); аналіз внутрішньої узгодженості Альфа Кронбаха; кластерний аналіз; дисперсійний аналіз (ANOVA) для незалежних вибірок, критерій Вілкоксона для залежних вибірок та критерій Манна-Уїтні; тест Колмогорова-Смірнова для перевірки нормальності; показник d Коена	В авторефераті представлено порівняльний та кореляційний аналіз. Для виявлення ефекту впливу тренінгу використана d Коена.
Ревенко С.П. Соціально-психологічні умови становлення зрілої ідентичності студентської молоді	236 осіб	описові статистики, експлораторний аналіз даних, частотний аналіз, кореляційний аналіз (коефіцієнти γ -Пірсона), множинний регресійний аналіз, однофакторний дисперсійний аналіз, дискримінантний аналіз, категоріальний аналіз головних компонент	В авторефераті використаний коефіцієнт α -Кронбаха, який відсутній у переліку статметодів. Описані результати порівняльного, кореляційного, факторного та регресійного аналізу

Як видно з переліку тем дисертацій, основними дослідницькими завданнями були порівняння певних соціально-психологічних явищ (виявлення їх особливостей) та виділення їх чинників і соціально-психологічних умов. Порівняльні методи підбиралися згідно з вимірювальною шкалою та ступенем зв'язності вибірки. Традиційним методом для виявлення чинників є регресійний аналіз (частіше множинний), однак зазначимо, що в англомовних дослідженнях останні 10 років у такому випадку використовується структурне моделювання, яке дає змогу виявити перехресний вплив чинників.

У більшості класичних статистичних процедур передбачається використання лінійної логіки (більше – більше, більше – менше, менше – менше). Наприклад, так поширене в закордонних дослідженнях структурне моделювання (SEM), побудоване на принципах лінійної регресії. Тоді як у значній кількості психологічних феноменів існують більш складні закономірності, зумовлені їх гетерархічною структурою (особливо, в соціально-психологічних процесах, наприклад, соціальній перцепції).

У вищенаведених українських дослідженнях для аналізу даних використовуються ті ж класичні статистичні методи, що були поширені серед дослідників і 30 років тому. Навіть у випадку появи нових, більш адаптивних і актуальних методів (структурного моделювання – для виявлення чинників, дерева рішень – для прогнозу ефективності тренінгів, мереж Байеса – для аналізу причинно-наслідкових зв'язків, самоорганізованих карт Кохонена – для класифікації об'єктів), психологи дотримуються традиційного алгоритму розрахунків. Ймовірно, ця закономірність породжена особливостями системи психологічної вищої освіти, де математичному напрямку не приділяється належної уваги, тоді як сучасні методи аналізу даних вимагають високої кваліфікації фахівця.

Однак, на нашу думку, використання новітніх методів для аналізу даних про психологічну реальність було б дуже доцільним, оскільки це дало б можливість, по-перше, враховувати синергетичний вплив складно детермінованих чинників на психологічні явища; по-друге, моделювати складні нелінійні явища; по-третє, вивчати каузальні зв'язки, причому з'ясовувати складну детермінацію, зокрема випадкову; по-четверте, аналізувати складні гетерогенні

системи (що складаються з великої кількості компонентів, серед яких немає керівного), яких у психології більшість.

Список використаних джерел

1. Арзамасцев А. А., Зенкова Н. А. Моделирование психологического теста с помощью аппарата искусственных нейронных сетей. *Вестник Тамбовского государственного университета*. 2005. Т. 10. Вып. 2. С. 176–183.
2. Дворник М. Змішана методологія досліджень соціально-психологічних практик. *Психологія особистості*. 2013. № 1 (4). С. 95–103.
3. Зенкова Н. А. Моделирование на основе искусственных нейронных сетей как метод исследования в психологической науке. *Вестник Тамбовского государственного университета*. 2009. Т. 14. Вып. 3. С. 577–590.
4. Славутская Е. В., Аbruков В. С., Славутский Л. А. Интеллектуальный анализ данных психодиагностики школьников предпубертатного возраста. *Вестник Чувашского университета*. 2012. № 3. С. 226–232.
5. Чиглінцев С. Якісні методи дослідження. *Маркетинг в Україні*. 2012. № 1. С. 15–18.

Доній Наталія Євгенівна,

доктор філософських наук, професор,
професор кафедри економіки та соціальних дисциплін
Академії Державної пенітенціарної служби

НАУКОВИЙ ПРОГРЕС ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ РЕФЛЕКСІЇ В ХІХ–ХХІ СТ.

Представниками наукознавства та філософії науки зародження науково-технічного прогресу (НТП) пов'язується із розгортанням у ХVІ–ХVІІІ ст. мануфактурного виробництва й початком зближення наукової та технічної сфери. Останнє, на думку вчених, відбувається завдяки тому, що наукові винаходи все частіше стали застосовуватися в практичній діяльності людини й слідом за цим наука перестає існувати як винятково теоретичне знання. Зрозуміло, що зближення науки і техніки й подальший НТП не могли відбуватися без спроб осмислення сутності процесів. Тому швидка динаміка науки та техніки у ХІХ ст. поставили перед методологією та історією науки проблему аналізу природи і структури тих якісних змін, що прийнято номінувати «науковий прогрес» та «наукова революція».

Першою теорією щодо динаміки науки визнаний позитивізм Огюста Конта, в рамках якого була сформульована концепція ієрархії наук, адепти якої підняли природничі науки на вершину ієрархії, а соціальні – зафіксували в її підніжжі. Крім того, позитивістами був зроблений висновок, що досягнення «вищих» наук, які отримали номінацію «фундаментальні», мають здатність давати матеріал для «нижчих» наук, тоді як зворотний потік практично не можливий та трапляється дуже рідко.

Після появи позитивістської концепції науки майже сторіччя в царині рефлексування щодо наукового прогресу не було сміливців, які б дали своє пояснення сутності динаміки в цій сфері. І тільки у 1939 р. Джон Десмонд Бернал, надихнувшись марксистською соціологією та ідеалами запланованого соціального прогресу, зазначив, що фундаментальна наука прогресує найбільш енергійно в моменти задіяності в практиці для задоволення соціальних і економічних потреб людства (матеріальний добробут, охорона здоров'я, соціальна справедливість тощо) [2]. Така позиція була фактично продовженням позитивізму та не стала чимось новим для філософії науки.

Певною віхою в історії науки в другій половині ХХ ст. стала публікація Томаса Куна «Структура наукових революцій» (1962) [7]. Основною ідеєю цієї праці було доведення, що наукове знання розвивається стрибкоподібно й головним чином завдяки науковим революціям. За Т. Куном, наукова революція – це заміна науковим співтовариством однієї пояснювальної парадигми іншою. При цьому будь-який критерій має сенс тільки в рамках певної парадигми, яка є історично визначеною сукупністю концепцій і шаблонів мислення та у відповідності з якою відбувається побудова, узагальнення та дослідження в певній галузі. Доречним стало й акцентування Куном на факті, що подібне прогресування науки відбувається відповідно до її внутрішньої логіки, що означає, що інтелектуальні та практичні досягнення можна розробляти, а управляти ними, як стверджував Д. Берналь, не видається можливим. Проте революційність як основа динаміки науки не стала єдиновизнаним поглядом на науковий прогрес.

Інша традиція рефлексування з'явилась уже в другій половині ХХ ст. і представлена концепцією кількісної «науки про науку» Дерека Прайса (1963), в якій йде менше зосередження на

питанні виникнення інновацій, а більше на проблемі їхнього поширення та питанні використання їхнього потенціалу малою групою вчених [10]. У Д. Прайса з'явилася значна кількість послідовників, головним чином представлених у сфері соціології науки, зосередженій на соціальній структурі дослідницьких спільнот, конкуренції та співпраці в інституційних системах і структурованому спілкуванні в наукових школах, які Діана Крейн означила як «невидимі коледжі» [5]. Таким чином, Прайсом вперше було визначено особливості процесу розгортання науки та принципи стимулювання наукового прогресу та інновацій через конкуренцію.

Наприкінці 1970-х рр. Бруно Латур і Стів Вулгар (1979) [9] першими запропонували еволюційну концепцію науки, сутність якої – в селекційній боротьбі серед науковців, яка є аналогічною до боротьби за існування в природному середовищі. Вчені зазначили, що переважна більшість наукових праць швидко зникає в безмежжі наукових публікацій та видань. Тільки мала кількість праць, що цитуються і використовуються як основа іншими вченими, є такими, що визначають загальний напрямок прогресу науки. Філософ Девід Халл (1988) [6] також наполягав на еволюційній моделі наукового розвитку й стверджував, що наукові концепції еволюціонують шляхом спільного (соціального) відбору різноманітних робіт окремих учених. Халл зазначав, що з еволюційного погляду наука постійно виробляє нові ідеї, які, як і генетичні мутації, по суті непередбачувані. Їх здатність виживати та розширювати свої ніші залежить від факторів навколишнього середовища. Таким чином, в еволюційній моделі наукового прогресу починає відігравати важливу роль конкуренція серед науковців та з'являється окремий прошарок представників науки, функціональним обов'язком яких є відбір ідей та формування середовища з метою поширення досліджень, які мають сприяти досягненню наукових і суспільних цілей соціального простору.

Проміжне, а можна навіть сказати маргінальне, положення між революційним та еволюційним підходами до наукового прогресу посів Стівен Коул (1992) [4], який підкреслив різницю між кордоном і ядром науки та вказав, що наукові дослідження, які проводяться на межі наук, характеризуються значною неузгодженістю в початкових моментах. Поступово, при прогресі

суванні науки, розбіжності зменшуються, оскільки такі процеси, як емпіричне дослідження та зміна парадигми, спростовують певні ідеї, тоді як інші стають частиною отриманого досвіду.

На сьогодні, синтезуючи напрацювання науковців останніх трьох десятиліть, можна побачити, що в джерелах з історії й філософії науки представлено значну кількість досліджень щодо типології наукового прогресу [3; 8; 11]. Останнє є основою для умовиводу, що під час ухвалення науково-політичних рішень щодо оцінювання прогресування наукових галузей не можна ігнорувати моменту, що воно може проводитися з опорою на різні види прогресу, якого може досягати наука. Визнаючи, що види наукового прогресу взаємозалежні й при цьому кожен вид прогресу здатний прямо чи опосередковано впливати на інший, представники сучасного наукознавства запропонували розглядати науковий прогрес за такими типами [1]:

1) відкриття. Наука досягає прогресу, коли демонструє наявність раніше невідомих явищ чи взаємозв'язків між явищами або коли маніфестує, що широко розповсюджене розуміння явищ є неправильним або неповним;

2) аналіз. Наука досягає прогресу, коли розробляє концепції, типології, простір розуміння, методи, прийоми або дані, що дозволяють розкрити явища або перевірити їх пояснення. Отже, знання, де і як шукати відкриття та пояснення, є важливим видом наукового прогресу;

3) пояснення. Наука досягає прогресу, коли виявляє закономірності того, як явища змінюються з часом, або знаходить докази, що підтверджують, унеможлиблюють або ведуть до кваліфікації можливих пояснень цих закономірностей;

4) інтеграція. Наука досягає прогресу, коли пов'язує теорії чи пояснення в різних сферах або рівнях організації. Тобто наука прогресує, коли виробляє і забезпечує підтримку теорій та пояснень, що охоплюють ширші класи явищ або які пов'язують розуміння, що виникають в різних наукових сферах або на різних рівнях аналізу;

5) розвиток. Наука досягає прогресу, коли стимулює додаткові дослідження в галузі чи дисципліні, зокрема дослідження, що критикують попередні висновки, і коли стимулює міждисциплінарні дослідження та дослідження раніше недостатньо ви-

вчених питань. Наука також прогресує, коли йде залучення нових людей до роботи над важливою науковою проблемою.

Отже, на сьогодні можна прямо стверджувати, що науковий прогрес – феномен неоднозначний у теоретичному розумінні та нелінійний за сутністю. Деякі виказані представниками історії науки ідеї щодо сутності наукового прогресу призвели до швидких змін у філософії науки та наукознавстві, тоді як інші продуктивні ідеї мали тривалі періоди виношування. Більш раннє покоління публікацій з філософії науки та наукознавства задокументувало відсутність широких міждисциплінарних досліджень, які б розробляли та перевіряли загальні теорії наукового прогресу. На цей час не існує єдиної, визнаної всіма як «правильної» теорії наукового прогресу. Скоріш за все така теорія ще перебуває в зародковому стані, так би мовити «знаходиться на горизонті». А це означає, що ті теорії, які були оприлюднені за останні два сторіччя мають право на існування й самі собою демонструють певний науковий поступ у рефлексуванні над питанням щодо сутності наукового прогресу.

Список використаних джерел

1. A Strategy for Assessing Science: Behavioral and Social Research on Aging Committee on Assessing Behavioral and Social Science Research on Aging / Irwin Feller and Paul C. Stern, ed.; National Research Council. Washington (DC): National Academies Press (US), 2007. 176 p. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK26378/> (дата звернення: 19.09.2020).
2. Bernal J. D. The Social Function of Science. New York: Macmillan, 1939. 482 p.
3. Camic C, Gross N. Contemporary developments in sociological theory: Current projects and conditions of possibility. *Annual Review of Sociology*. 1998. Vol. 24. P. 453–476.
4. Cole S. Making Science: Between Nature and Society. Cambridge: Harvard University Press, 1992. 290 p.
5. Crane D. Invisible Colleges: Diffusion of Knowledge in Scientific Communities. Chicago: University of Chicago Press, 1972. 213 p.
6. Hull D. L. Science as a Process: An Evolutionary Account of the Social and Conceptual Development of Science. Chicago: University of Chicago Press, 1988. 600 p.
7. Kuhn T. S. The Structure of Scientific Revolutions. Second Edition, Enlarged. Chicago: University of Chicago Press, 1970. 210 p.

8. Lamont M. Theoretical growth and conceptual foreplay. *Perspectives, Newsletter of the ASA Theory Section*. 2004. Vol. 27 (3). P. 5–8.

9. Latour B, Woolgar S. *Laboratory Life: The Social Construction of Scientific Facts* / Introduction by Jonas Jonas Salk. Princeton: Princeton University Press, 1986. 294 p.

10. Price D. J., De Solla Little Science, Big Science. New York: Columbia University Press, 1963. 336 p.

11. Rule J. B. *Theory and Progress in Social Science*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997. 272 p. URL: <https://books.google.com.ai/books?id=nTZgQgAACAAJ&printsec=copyright#v=onepage&q&f=false> (дата звернення: 19.09.2020).

Жулковський Вадим Вікторович,

кандидат педагогічних наук,

старший викладач циклу спеціальних дисциплін

Хмельницького центру підвищення кваліфікації персоналу

Державної кримінально-виконавчої служби України

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДІ В ЗАХІДНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ДІАСПОРІ ЯК ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

На сучасному етапі розвитку України, коли існує пряма загроза денаціоналізації, втрати державної незалежності та потраплення у сферу впливу іншої держави, виникає нагальна потреба в переосмисленні зробленого і здійснення системних заходів, спрямованих на посилення патріотичного виховання дітей та молоді, – формування нового українця, який діє на основі національних та європейських цінностей. Серед основних причин процесів, що відбуваються в Україні, зокрема воєнних дій на території Донбасу, є і недоліки в системі національного виховання. Ситуація, яка склалась, надає особливого значення національному та патріотично-державницькому вихованню молоді, формуванню в неї бажання і здатності стати на захист Батьківщини.

Національно-патріотичне виховання дітей та молоді – це комплексна, системна і цілеспрямована діяльність органів державної влади, громадських організацій, сім'ї, освітніх закладів, інших соціальних інститутів, спрямована на формування в молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського і конституційного

обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави [4].

Важливим ресурсом у цьому процесі є досвід виховної роботи з формування національної ідентичності, патріотичних почуттів молодих поколінь західної української діаспори, яка впродовж ХХ – початку ХХІ ст. виокремилась у потужну етнічну спільноту, здатну впливати не тільки на внутрішню, а й на зовнішню політику країн проживання й вирішувати проблеми діаспорних українців у світовому часопросторі.

Доцільність його творчого використання визначено загальнодержавними документами, ухваленими впродовж останніх десятиліть (закони України «Про освіту» (2017), «Про вищу освіту» (2014), Концепція національної системи виховання (1996), Національна доктрина розвитку освіти (2002), Концепція національно-патріотичного виховання (2009), Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді (2015), Концепція «Нова українська школа» (2016) та ін.). Для створення сприятливих умов розвитку і самореалізації української молоді, формування її громадянської позиції та національно-патріотичної свідомості розроблено Державну цільову соціальну програму «Молодь України» на 2016–2020 рр. Розбудова Української держави, відродження української нації та розуміння провідної ролі студентства у цих процесах стали основою для впровадження Концепції національного виховання студентської молоді (2009) як складника системи національного виховання громадянина України. Молодіжні громадські організації сприяють національно-патріотичному вихованню, інтеграції молоді в життєдіяльність суспільства та налагодженню співпраці зі світовим молодіжним рухом. Діяльність молодіжних і дитячих громадських організацій урегульована Законом України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» (1999).

Теоретичну основу національно-патріотичного виховання української молоді в діаспорі становлять ідеї, положення і рекомендації, викладені в працях І. Боднарчука, Г. Ващенко, І. Вінницької, І. Головінського, А. Горохович, Е. Жарського, М. Заклинського, К. Кисілевського, М. Ломацького, В. Луціва, В. Мацьківа, І. Огієнка, І. Петрів, П. Савчука, Ю. Тисовського, М. Чарторийського, Я. Чумака, В. Яніва та ін.

Однак їхні ідеї, теоретичні напрацювання і прогресивний практичний досвід національно-патріотичного виховання молодих поколінь зарубіжних українців у молодіжних організаціях західної української діаспори впродовж другої половини ХХ ст. в Українській РСР, як складника Радянського Союзу, замовчувалися, більше того – оголошувалися ворожими українському народу й заборонялися. І тільки з проголошенням незалежності України вони ввійшли в освітній простір нашої держави, стали активними чинниками її національно-духовного відродження й державницького самоствердження.

Вивчення наукової літератури дало можливість сформулювати власне тлумачення поняття національно-патріотичне виховання молоді в західній українській діаспорі як цілеспрямовану діяльність виховних інституцій (родини, церкви, рідномовної школи, громадських і молодіжних організацій), спрямовану на плекання української етнокультурної ідентичності через засвоєння рідної мови та культурних надбань українців, дотримання їхніх національних традицій і водночас на формування громадянина держав проживання, проте для багатьох представників молодшої генерації вони стали їх батьківщиною – країною народження [3, с. 7].

На основі аналізу джерельної бази з'ясовано, що головною передумовою розвитку національно-патріотичного виховання молоді в західній українській діаспорі стала третя хвиля еміграції українців (1945–1957 рр.) до країн Європи, Північної та Південної Америки й Австралії, переважно більшість яких становили патріотично налаштовані представники творчої інтелігенції, педагоги та науковці [6, с. 273].

Вони створили в державах проживання потужну українську спільноту, яка вела активну діяльність із національно-патріотичного виховання молодих поколінь зарубіжних українців. Третю хвилю еміграції цілком справедливо вважають політичною, оскільки її учасники не хотіли повертатися на Батьківщину лише з політичних мотивів, тому що не бажали жити в комуністичній системі.

У другій половині ХХ ст. проблема національно-патріотичного виховання молодих поколінь у західній українській діаспорі доволі активно й широко розроблялася. Зокрема, цьому сприяла цілеспрямована діяльність видатних педагогів українського

зарубіжжя (Л. Білецький, Г. Ващенко, А. Горохович, Е. Жарський, М. Ломацький, І. Огієнко, І. Петрів та ін.).

Завдяки їм була створена Українська виховна система, складниками якої були всі українські виховні середовища: сім'я, заклади українознавчої освіти (дошкільні установи, рідні школи, літні оселі, курси українознавства), виховні молодіжні та громадські організації, церква [1, с. 4]. Основними шляхами її реалізації визначено: релігійно-моральне виховання, суспільно-громадське виховання, національно-державне виховання, інтелектуальне виховання, естетичне та фізичне виховання, які в єдності повинні забезпечити всебічний розвиток особистості українця [2, с. 15]. У їхніх працях сформовано виховний ідеал українця в діаспорі (Українець, народжений поза межами України, у духовному й етнічному аспектах є, насамперед, українцем, пов'язаним історичними зв'язками з країною своїх предків. Як рівноправний громадянин країни поселення його батьків, в ім'я загальнолюдської справедливості й захисту гідності людини, він докладатиме всіх зусиль, щоб український народ мав змогу вільно розвиватися на своїх рідних землях та у своїй власній державі), обґрунтовано ефективні шляхи виховного впливу на молодь (рідна мова, література, історія і географія України, культура) [7, с. 7].

Найбільш ефективними засобами національно-патріотичного виховання молоді вони визначали: релігійні практики; позитивний вплив особистості і прикладу вчителя; вплив шкільного оточення, самоуправління учнів і шкільних товариств та гуртків різного типу; вплив позашкільного оточення і середовища молоді – дому і громади; вплив літератури, яка формує життєві ідеали молоді; окремі переживання молоді під час навчання, театральних вистав, огляду мистецьких чи прослуховування музичних творів; формування в молоді хороших звичок і правильного способу життя; планова та позапланова виховна робота з молоддю щодо негативних вчинків і спрямування її прагнень та інтересів на щораз вищі цінності [5, с. 20].

Особлива роль у їх використанні відводилась молодіжним організаціям, які повинні були охопити своєю діяльністю якомога більшу кількість діаспорних українців. Для вироблення теоретичних засад формування національної свідомості і патріотичних почуттів зарубіжних українців та обміну досвідом національно-

патріотичного виховання молодих поколінь ними започатковано видання педагогічної і молодіжної преси як головного засобу донесення до молоді знань з історії, культури, географії України, плекання любові до української мови, ознайомлення з життєдіяльністю українців у різних державах їх проживання.

Прогресивний досвід національно-патріотичного виховання молодих поколінь у західній українській діаспорі заслуговує на впровадження в систему виховної роботи з молоддю в сучасній Україні під час розробки курсів і спецкурсів із педагогічних та історичних дисциплін у закладах вищої освіти, для підготовки підручників, навчально-методичних посібників, у діяльності сучасних молодіжних громадських організацій в Україні та українській діаспорі.

Список використаних джерел

1. Болюх М. Українська етнічна група в Австралії. *Пластовий виховник*. 1966. № 3. С. 4.
2. Жарський Е. Українська культура й українська виховна система. Нью Йорк: Об'єднання українських педагогів Канади, 1964. 16 с.
3. Жулковський В. В. Тенденції національно-патріотичного виховання молоді в західній українській діаспорі (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.): автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 – Загальна педагогіка та історія педагогіки. Хмельницька гуманіт.-пед. академ. Хмельницький, 2020. 20 с.
4. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді: URL: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0641729-15> (дата звернення: 28.09.2020).
5. Міжзональний педагогічний з'їзд. *Українська школа на еміграції*. 1948. Ч. 5–6. С. 20.
6. Павлова О. Ю. Історія української культури. Київ, 2013. 340 с.
7. Паліїв К. Чи твердо стоїмо у боротьбі. *Пластовий шлях*. 1979. № 56. С. 7.

Сергієнко Інна Володимирівна,

асистент кафедри романо-германських мов і перекладу
Національного університету біоресурсів і природокористування України

ФОРМУВАННЯ МЕДІАГРАМОТНОСТІ СТУДЕНТІВ

Проблемам формування медіаграмотності студентів, що пов'язані з використанням медіатехнологій у навчально-виховному процесі та їх впливу на особистість і суспільство, присвячені роботи таких вітчизняних дослідників, як: Б. Єржабкової,

Л. А. Найдьонової, Г. В. Онкович, Б. В. Потятиник та ін., і зарубіжних дослідників: Л. С. Зазнобіної, А. В. Спичкіна, Ю. Н. Усова, О. В. Федорова, І. В. Челишевої, А. В. Шарікова, Джейн Брауна, М. Маклюєна та ін.

Медіаграмотність відображає вміння користуватися інформаційно-комунікативною технікою, виражати себе і спілкуватися за допомогою медіазасобів, свідомо сприймати і критично тлумачити інформацію, відділяти реальність від її віртуальної симуляції, тобто розуміти реальність, сконструйовану медіаджерелами, осмислювати владні стосунки, міфи і типи контролю, які вони культивують.

Медіаграмотність спрямована на вивчення механізмів впливу нових і традиційних медіа (соціальних мереж, інтернет-видань, друкованої преси, ТБ тощо) на людину.

Головне завдання полягає не в тому, щоб сказати, якими потрібно користуватися ЗМІ, а навчити студентів не підпадати під вплив пропаганди, допомогти не стати жертвами маніпуляцій, що призводить до паніки, ненависті та різних страхів. Для цього потрібно розвивати критичне мислення. Критичне мислення ґрунтується на ретельному, розсудливому обмірковуванні інформації (наприклад, думок чи поглядів, навіть власних) та її ретельному оцінюванні шляхом задавання запитань, урахування різних поглядів, можливих власних стереотипів, припущень та забобонів, а також можливих інтересів. Щоб робити це правильно, потрібно постійно стежити за своїми думками і не сприймати інформацію як належне лишень за її формою, а аналізувати, з'ясувати, чи вона точна, зрозуміла, релевантна та логічна. Таким чином, будь-яку інформацію, яку ми розглядаємо, треба проаналізувати, оцінити з різних поглядів, помістити в конкретний контекст.

Уміння критично мислити не вдасться набути за ніч, для цього не достатньо засвоїти правила; навик критично мислити потрібно усвідомлено шліфувати і регулярно його застосовувати. Та не лише це – спершу ми повинні позбутися власних старих поганих звичок некритичного міркування. Лише після цього можна розвивати у собі звички критично мислячої людини.

За О. В. Федоровим, медіаграмотний учень чи студент повинен бути здатний критично й усвідомлено оцінювати медіатекст-

ти, підтримувати критичну дистанцію щодо популярної культури та чинити супротив маніпуляціям.

Серед шляхів підвищення рівня медіаграмотності, використання аудіовізуальних медіаматеріалів у навчально-виховному процесі К. Тайнер пропонує:

– *аналіз медіапродукції* (розвиток критичного мислення), який може мати міждисциплінарний та інтерактивний характер;

– *участь у створенні навчальної медіапродукції*, що передбачає спільний вибір теми, змісту, концепції, шляхів практичної реалізації проекту;

– *розроблення критеріїв оцінювання*, яке здійснюють спільно викладачі й студенти тощо.

Найдьонова Л. А. розробила інноваційно-абсорбційну модель медіакультури (ІАММ), що складається з чотирьох взаємозв'язаних блоків:

– *«реакції»* – пошук інформації, її читання/сканування, ідентифікація/розпізнавання потрібних знань у медіатекстах;

– *«актуалізації»* – асиміляція, інтеграція нових знань, потрібних для опанування виклику, пов'язаних з медіа, співвіднесення їх з наявними ресурсами;

– *«генерації»* – інкубація, творча конвертація, трансформація медійних знань і умінь, всі аспекти ініціації творчості завдяки медіавпливу;

– *«використання»* – передача інформації, інноваційна діяльність, дослідження у галузі медіа.

У Концепції впровадження медіаосвіти в Україні зазначається, що медіаграмотність – це рівень медіакультури, який стосується вміння користуватися інформаційно-комунікативною технікою, виражати себе і спілкуватися за допомогою медіазасобів, свідомо сприймати і критично тлумачити інформацію, відділяти реальність від її віртуальної симуляції, тобто розуміти реальність, сконструйовану медіаджерелами, осмислювати владні стосунки, міфи і типи контролю, які вони культивують.

Отже, наявність медіаграмотних педагогів у сучасному закладі освіти дозволить організувати безпечний повноцінний освітній процес, використовуючи інформаційно-технічні досягнення останнього покоління, а також вирішити педагогам основні фахові завдання, такі як:

- формувати інформаційну культуру студентів – показник загальної та фахової культури людини;
- ознайомлювати освітян із розмаїттям засобів опрацювання інформації;
- виробляти медіаімунітет як спроможність протистояти агресивному медіасередовищу і збереженню відчуття психологічного благополуччя при споживанні медіапродукції;
- формувати рефлексію і критичне мислення як психологічні механізми, які забезпечують свідоме споживання медіапродукції на основі ефективного орієнтування в медіапросторі й осмислення власних медіа потреб.

Завдання вчителя – відобразити в плануванні адекватне застосування сучасних освітніх технологій на занятті в позаурочний час, а саме:

- застосування ІКТ для різних форм (індивідуальної, групової, колективної) освітньої діяльності;
- планування проєктної діяльності з урахуванням можливостей ІКТ;
- використання доступних ресурсів інтернету;
- використання інтерактивних моделей, віртуальних лабораторій, інтегрованих середовищ для фронтальної, індивідуальної та групової роботи;
- використання дистанційних ресурсів при підготовці домашніх завдань;
- підготовка завдань і тестів в електронному вигляді або інструментами інформаційного середовища;
- залучити студентів до активної участі в освітньому процесі, використовуючи для цього сучасні засоби комунікацій: електронну пошту, форум, Skype і т. ін.

Як показала практика, практичний підхід у медіаосвіті дійсно, безсумнівно корисний, проте, як її складова частина, що має сприяти розвитку творчого мислення студентів, зокрема майбутніх вчителів, які є основним фігурантом інформатизації освіти (невід’ємної складової медіаграмотності).

Список використаних джерел

1. Дьоміна В., Аракелян А. Формування медіаграмотності майбутніх вчителів початкових класів. *Вісник Черкаського університету*. 2017. № 8. URL: <http://ped-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/1652/1851> (дата звернення: 04.10.2020).

2. Медіаосвіта та медіаграмотність: короткий огляд / Іванов В., Волошенюк О., Кульчинська Л., Іванова Т., Мірошниченко Ю. 2-ге вид., стер. Київ: АУП, ЦВП, 2012. 58 с.

3. Онкович Г. В. Медіаосвіта (загальний курс): програма навчального курсу для студентів вищих навчальних закладів. Київ: ІВО НАПН України, 2010. 24 с.

4. Сахневич І. А. Практикум для самостійного оволодіння основами медіакомпетентності: методичні вказівки та завдання для студентів I–IV курсів технічних спеціальностей нафтогазового профілю. / за заг. ред. д-ра пед. наук, проф. Онкович Г.В. Івано-Франківськ, 2010. 100 с.

5. Федоров А. В. Развитие медиакомпетентности и критического мышления студентов педагогического вуза. Москва: Изд-во МОО ВПП ЮНЕСКО «Информация для всех», 2007. 616 с.

6. Шроль Т. С. Особливості вивчення мультимедійних технологій студентами математичних спеціальностей. *Сучасні проблеми математичного моделювання та обчислювальних методів*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Рівне, 22–23 лютого). РДГУ-НУВГП, 2013. С. 163.

Співак Володимир Васильович,

доктор філософських наук, доцент,
начальник навчального відділу

Академії Державної пенітенціарної служби

ПРОБЛЕМА СЕКСУАЛЬНИХ ДОМАГАНЬ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТНІХ ПРОГРАМ ВИЩОЇ ШКОЛИ

У сучасний період в Україні відбулася низка кардинальних суспільних змін, що знайшли відображення в освітній сфері. Зокрема, проблеми забезпечення якості освітнього процесу та формування культури якості досить часто пов'язані з темами, які до недавня вважались такими, що не стосуються освіти або навіть «неприйнятними» для обговорення. Однак суспільні потреби залишають дедалі менше можливостей для уникнення незручних питань. До кола таких питань належить проблема сексуальних домагань у закладах освіти та боротьби з цим явищем.

Порадник щодо заповнення відомостей самооцінювання освітньої програми (для закладів вищої освіти), затверджений рішенням Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти протокол від 29 серпня 2019 р. № 9 напряму відносить боротьбу з сексуальними домаганнями до критеріїв якості освіт-

ніх програм закладів вищої освіти (Критерій 7 Освітнє середовище та матеріальні ресурси. Відповідно до цього критерію в закладі вищої освіти мають бути наявними «чіткі і зрозумілі політика та процедури вирішення конфліктних ситуацій (зокрема пов'язаних із сексуальними домаганнями...), які є доступними для всіх учасників освітнього процесу та яких послідовно дотримуються під час реалізації освітньої програми». Порадник пропонує відповісти на низку запитань, серед яких:

«Яким чином у ЗВО визначено політику та процедури врегулювання конфліктних ситуацій (зокрема пов'язаних із сексуальними домаганнями, дискримінацією та корупцією)? Яким чином забезпечується доступність політики та процедур врегулювання для учасників освітнього процесу? Якою є практика їх застосування під час реалізації ОП? З якими основними викликами стикається ЗВО у вирішенні конфліктних ситуацій? Що заплановано зробити, аби подолати ці виклики? Якою є процедура розгляду скарг, пов'язаних із сексуальними домаганнями? Наскільки ця процедура є ефективною в межах ОП? Що в ній можна було б покращити? Чи були подібні випадки в межах ОП та як вони були вирішені?» [1]. Звернення до цих запитань потребує висвітлення самого поняття сексуального домагання та його ознак, чому присвячена ця розвідка.

Сексуальні домагання – це вид домагань, що вміщує використання неявних або інших сексуальних підтекстів, зокрема небажану або невідповідну обіцянку винагороди в обмін на сексуальні послуги. Сексуальні домагання містять у собі низку дій – від словесних проступків до сексуального насильства або нападу. Переслідування може відбуватися в самих різних соціальних умовах, таких як робоче місце, будинок, школа, церква і т. ін. Переслідувачі або жертви можуть бути будь-якої статі [2].

У більшості сучасних правових контекстів сексуальні домагання є незаконними. Закони, що стосуються сексуальних домагань, як правило, не забороняють прості піддражнювання, недбалі коментарі або невеликі окремі інциденти – це пов'язано з тим, що вони не встановлюють «загальний кодекс ввічливості». Останній аспект значно ускладнює процес встановлення факту наявності/відсутності домагань та віднесення/невіднесення до них тих чи інших дій.

Інформаційний ресурс Ryley Learning, який діє під патронатом руху # MeToo, опублікував п'ять найбільш характерних ознак сексуальних домагань, основний сенс яких наведено нижче.

Ознака № 1: небажаний фізичний контакт. Небажані фізичні дії сексуального характеру (наприклад, дотики, щипки, поплескування, поцілунки, обійми, хапання) можуть являти собою сексуальні домагання, причому сексуальне насильство є найбільш крайньою формою.

Фізичний контакт (обійми, дотик руки або особи) не завжди вітається. Те, що одна людина може вважати «безневинним» виразом дружби, може розглядатися як незаконне вторгнення в особистий простір особи.

Ознака № 2: використання «сексуалізованої» лексики, жартів або зображень. Сексуально орієнтовані жести, шуми, зауваження, жарти та коментарі про сексуальність або сексуальний досвід людини завжди недоречні. Будь-яке з цих дій може здійснюватися особисто або у вигляді телефонних дзвінків, текстових повідомлень, електронних листів, відео та повідомлень у соціальних мережах.

Ознака № 3: Вимоги «Quid Pro Quo». Інша форма сексуальних домагань часто згадується як «послуга за послугу» (від латинського «щось взамін на щось»). Сюди входять (небажані) прохання про побачення або сексуальну активність, супроводжувані загрозою або натяком на те, що відмова може потягнути за собою неприємності, наприклад втрату «прихильності», реальних чи уявних благ, «привілеїв» тощо.

Ознака № 4: Неприйнятні коментарі або поведінка за ознакою статі, гендерної ідентичності або сексуальної орієнтації. Стереотипно вважається, що жінки набагато частіше, ніж чоловіки, стають жертвами сексуальних домагань на робочому місці. Однак будь-яка людина (чоловіки, жінки, трансгендери чи особи, які не відповідають гендерним нормам), може стати жертвою сексуальних домагань, і всі вони мають право не піддаватися таким домаганням. Так само площина сексуальних домагань не знає соціальних обмежень, в освітньому просторі жертвою таких дій може бути як здобувач освіти, так і викладач. Принизливе поводження або зауваження, засновані на гендерній ідентичності людини (наприклад, чи відповідає хтось гендерним

«нормам») або сексуальній орієнтації, загрожують позитивному й безпечному простору, культурі взаємоповаги та якості.

Ознака № 5: Загроза репресій при подачі скарги. Люди, які зазнали сексуальних домагань, повинні мати можливість подавати скаргу і брати участь у розслідуванні і/або судовому розгляді, не побоюючись репресій або помсти. Адміністрація повинна вживати заходів для запобігання будь-яких форм сексуальних домагань. Це містить встановлення процедур подачі скарг і розслідувань, які спонукають тих, кого переслідують, подавати скаргу, не побоюючись репресій [3]. Зрозуміло, що саме останній критерій мається на увазі в пораднику Національного агентства.

Отже, слід зробити висновки, що проблема сексуальних домагань становить загрозу якості освітнього процесу, а боротьба з цим явищем є необхідною умовою формування культури якості в закладі вищої освіти. Також слід зазначити складність та багатоаспектність досліджуваного явища, що робить його надзвичайно перспективним об'єктом подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Порадник щодо заповнення відомостей самооцінювання освітньої програми (для закладів вищої освіти), затверджений рішенням Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти протокол від 29 серпня 2019 р. № 9. URL: <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2019/11/121119.pdf/> (дата звернення: 10.09.2020).

2. Sexual harassment. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Sexual_harassment (accessed: 05.09.2020).

3. 5 Signs of Sexual Harassment. URL: <https://www.ryleylearning.com/2019/07/31/signs-of-sexual-harassment-in-the-workplace/> (accessed: 10.09.2020).

СЕКЦІЯ 3

КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧА СИСТЕМА УКРАЇНИ ТА ЇЇ РОЛЬ У РОЗБУДОВІ СОЦІАЛЬНОЇ І ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Коросташівець Ірина Миколаївна,
аспірантка Академії Державної пенітенціарної служби

ВИДИ ДИСЦИПЛІНАРНИХ СТЯГНЕНЬ, ЯКІ ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ ДО ПЕРСОНАЛУ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Сучасне реформування пенітенціарної системи України не лише неухильно перетворює структуру, підпорядкованість, компетенцію ДКВС України, але й торкається побудови нових підходів дисципліни праці та дисциплінарної відповідальності.

Система органів, які здійснюють виконання кримінальних покарань в Україні, будується виходячи із видів кримінального покарання, реалізація яких покладається на органи Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України).

Питання притягнення персоналу ДКВС України до дисциплінарної відповідальності є доволі визначеним і законодавчо передбаченим, однак процедура реалізації притягнення до відповідальності персоналу ДКВС України є дуже проблематичною і найчастіше майже неможливою, оскільки специфіка органу дозволяє різними шляхами уникати відповідальності, адже сам персонал це різні групи, а тому питання притягнення персоналу ДКВС України до дисциплінарної відповідальності регламентується різними нормативно-правовими актами, що унеможливує їх ефективний вплив на дисципліну серед персоналу ДКВС України.

До персоналу ДКВС України належать особи рядового і начальницького складу, спеціалісти, які не мають спеціальних звань, та інші працівники, що працюють за трудовими договорами в ДКВС України (далі – працівники ДКВС України).

Зазначимо, що І. О. Мельниченко, вивчаючи особливості дисциплінарної відповідальності працівників прокуратури констатує, що «для спеціальної ж дисциплінарної відповідальності характерною є можливість застосування до порушника додаткових

заходів дисциплінарного впливу, як: пониження в класному чині, пониження в посаді, звільнення з позбавленням класного чину, попередження про неповну службу відповідність, затримка до одного року у присвоєнні чергового рангу або у призначенні на вищу посаду, усне зауваження, сувора догана і т. ін.» [1, с. 207].

На осіб рядового і начальницького складу ДКВС України, які допустили порушення службової дисципліни, можуть бути накладені лише ті дисциплінарні стягнення, які визначені Дисциплінарним статутом, дія Статуту поширюється на осіб рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України, які повинні неухильно додержуватися його вимог, і відповідають повноваженням начальника, який забезпечує об'єктивне службове розслідування та вирішує питання про притягнення осіб рядового і начальницького складу ДКВС України до дисциплінарної відповідальності.

На осіб рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ за порушення службової дисципліни можуть накладатися такі види дисциплінарних стягнень: усне зауваження, зауваження, догана, сувора догана, попередження про неповну посадову відповідність, звільнення з посади, пониження в спеціальному званні на один ступінь, звільнення з органів внутрішніх справ (ст. 12 Дисциплінарного статуту органів внутрішніх справ України).

Вважаємо, що в законі «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» має бути вказаний вичерпний перелік дисциплінарних стягнень стосовно осіб рядового і начальницького складу ДКВС України.

Служба в ДКВС України є державною службою специфічного характеру, що полягає у професійному виконання покладених на персонал обов'язків. Нагадаємо, що час проходження служби в ДКВС України зараховується як до страхового стажу та стажу роботи за спеціальністю, так і до стажу державної служби відповідно до закону, а тому до державних службовців ставиться високий рівень вимог стосовно дисципліни праці.

Чумак О. О., Єрмоленко-Князева Л. С., досліджуючи теоретичні погляди щодо поняття та змісту дисциплінарної відповідальності державних службовців, відзначають, що «дисциплінарна відповідальність державних службовців – це безумовний елемент

комплексу його обов'язків у службових правовідносинах з державою, важливий фактор, який сприяє сумлінному ставленню до своїх функціональних обов'язків, з одного боку, і надає можливість вживання державою відповідних заходів у разі порушення службовцем трудової та службової дисципліни, з іншого. Дисципліна в державному секторі щільно пов'язана із законністю та значною мірою сприяє зміцненню її вимог, виховує у працівників державного апарату свідоме ставлення до праці і почуття відповідальності за доручену справу, а тому, без дотримання дисципліни неможливо забезпечити законність та правопорядок» [2, с. 177].

Діяльність частини персоналу, до якої належать спеціалісти, що мають статус державного службовця, врегульовано на законодавчому рівні, на них поширюється дія Закону України «Про державну службу». Нормами цього закону встановлено, що за невиконання або неналежне виконання посадових обов'язків, визначених цим Законом та іншими нормативно-правовими актами у сфері державної служби, посадовою інструкцією, а також порушення правил етичної поведінки та інше порушення службової дисципліни державний службовець притягається до дисциплінарної відповідальності у порядку, встановленому Законом «Про державну службу» [3].

Частина 3 ст. 66 Закону України «Про державну службу» передбачає, що до державних службовців застосовується один із таких видів дисциплінарного стягнення: зауваження, догана, попередження про неповну службову відповідність, звільнення з посади державної служби. Разом з тим ця стаття вказує, що за кожний дисциплінарний проступок до державного службовця може бути застосовано лише одне дисциплінарне стягнення.

Частину персоналу ДКВС України становлять працівники, які працюють за трудовими договорами в Державній кримінально-виконавчій службі України. У статті 147-1 Кодексу законів про працю України [4] визначено, що орган, якому надано право наймати на роботу, має також право застосовувати дисциплінарні стягнення. Зазвичай таке право є в керівника установи. Проте він може делегувати це право іншій посадовій особі (наприклад, директору з управління персоналом або заступнику директора).

При цьому, зважаючи на положення ст. 147 КЗпП України, за одне й те саме порушення трудової дисципліни до працівника

може бути застосований лише один із заходів стягнення: або догана, або звільнення, адже особа не може нести більше ніж один раз відповідальність за одне й те саме порушення.

Потрібно звернути увагу на те, що в силу прямої дії принципів законності, верховенства права до порушників дисципліни праці мали б застосовуватись лише ті санкції, що передбачені КЗпП України, а саме: догана та звільнення (зокрема за п. 4 ст. 40 КЗпП України – прогул), а також санкції, передбачені законодавством.

Законодавець також дав можливість вирішувати питання окремих категорій працівників на рівні статутів, положень про дисциплінарну відповідальність. Підстави для встановлення більш високих вимог до дисципліни праці окремих категорій працівників є більш об'ємними: вони стосуються питань безпеки держави, суспільства, учасників певних правовідносин, це конкретно стосується персоналу ДКВС України, авторитету держави тощо [5, с. 72].

Дослідивши види дисциплінарних стягнень які застосовуються до персоналу ДКВС України, враховуючи вищевикладене, зазначимо, що сьогодні тільки порядок накладання дисциплінарних стягнень на осіб рядового і начальницького складу ДКВС України залишаються не врегульованими окремим законом, чи розділом закону. Відповідно до п. 22 статті 92 Конституції України лише Законами України визначаються засоби цивільно-правової, дисциплінарної та кримінальної відповідальності громадян держави, в тому числі осіб рядового і начальницького складу кримінально-виконавчої служби. Виходячи із змісту цієї конституційної норми, є необхідність розробити і прийняти Закон України «Про дисциплінарний статут ДКВС України», який має визначати сутність службової дисципліни, права та обов'язки персоналу ДКВС України, види заохочень та дисциплінарні стягнення стосовно персоналу ДКВС України, порядок їх застосування та оскарження рішень про застосування тощо, або доповнити чинний закон «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» відповідним розділом.

Список використаних джерел

1. Мельниченко І. О. Особливості дисциплінарної відповідальності працівників прокуратури. *Журнал східноєвропейського права*. 2019. № 64. С. 205–211.

2. Чумак О. О. Теоретичні погляди щодо поняття та змісту дисциплінарної відповідальності державних службовців. *Науковий вісник Львівської академії. Серія: Економіка, менеджмент та право*. 2020. № 2. С. 172–181.

3. Про державну службу: Закон України від 10.12. 2015 р. № 889-VIII. Дата оновлення: 23.07. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19> (дата звернення: 29.09.2020).

4. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 р. № 322-08 дата оновлення 02.04. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08> (дата звернення: 29.09.2020).

5. Колеснік Т. В. Запобіжні заходи забезпечення дисципліни праці. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія: Юридичні науки. 2018. Т. 29 (68), № 6. С. 68–72.

Кубрак Руслан Миколайович,

кандидат юридичних наук, перший заступник начальника центру – начальник навчального відділу Дніпровського центру підвищення кваліфікації персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІЗОЛЯЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ У ПОЛІВАЛЕНТНОМУ ЦЕНТРІ КОРОЛІВСТВА ІСПАНІЇ

Система виконання покарань України вже тривалий час перебуває в стані реформування. Науковцями та персоналом органів і установ виконання покарань (далі – ОУВП) ведеться пошук ефективних методик, інструментарію та шляхів забезпечення мети покарання, пов'язаного з ізоляцією засуджених осіб від суспільства, за умови залучення для цього мінімальної кількості матеріальних та людських ресурсів, зменшення стигматизації та негативного впливу умов відбування покарання на цих осіб, мінімізації факторів, що формують незворотні психічні зміни негативного характеру у засуджених під час тримання в умовах несвободи.

Одним з визначальних під час виконання і відбування покарання є проголошений ст. 5 КВК України принцип раціонального застосування примусових заходів і стимулювання правослухняної поведінки засуджених [1]. Раціональним застосування примусу буде в тому випадку, якщо він буде співрозмірним та достатнім для виправлення засуджених, недопущення вчинення ними нових злочинів під час відбування покарання та після звільнення. Беру-

чи до уваги положення ст. 29 Конституції України, в якій зазначено, що кожна людина має право на свободу та особисту недоторканість [2] визначення межі допустимості і необхідності застосування примусу, обмежень та ізоляції до засуджених є важливим і актуальним.

Проведений порівняльний аналіз практики виконання покарань, пов'язаних з ізоляцією, різних держав надав можливість дійти висновку, що при загальносхожих формах виконання таких покарань, внутрішні ізолюючі обмеження за характером та обсягом мають відмінні риси. Цікавим є досвід виконання кримінального покарання у виді позбавлення волі в УВП Королівства Іспанії (далі – Іспанії).

Системи виконання покарань України та Іспанії мають схожі риси. За даними Генерального секретаріату пенітенціарних установ, чисельність персоналу ОУВП Іспанії становить 23 986 осіб, кількість засуджених, які тримаються в цих установах – 59 302 особи, з них: у віданні Генерального секретаріату – 50 841 особа, в Каталонії – 8 461 особа (при загальній чисельності населення держави – 47 659 тис. осіб). За показником співвідношення кількості засуджених на 100 тис. населення Іспанія посідає друге місце в Європі, після Англії.

Характерним, як і для України, є зменшення кількості засуджених з 67 100 осіб у 2007 р. до 59 302 осіб у 2020 р., що відбулося внаслідок проведення законодавчої реформи – змінено міру покарання для розповсюджувачів наркотиків, а це значна частина засуджених, більшість з них – іноземці; більш широкого застосування альтернативних позбавленню волі видів покарання.

Режими тримання УВП поділяються на три ступені: I ступінь – суворий з найбільшими обмеженнями (відбувають покарання 2 % засуджених); II ступінь – звичайний (тримаються 80,5 % засуджених); III ступінь – для засуджених, які виправляються (17,5 % засуджених). В УВП III ступеня засуджені проживають і працюють за межами, але на ніч прибувають до установи. Середня тривалість покарання за суспільно небезпечні злочини не перевищує 20 років. За особливо тяжкі злочини може призначатися покарання 25, 30, 40 років позбавлення волі, здебільшого такі терміни ув'язнення призначаються за злочини терористичної спрямованості. Постійне тримання застосовується

до терористів. Тривалість терміну покарання може бути скорочена після відбуття $\frac{3}{4}$ терміну покарання шляхом застосування пенітенціарної пільги, що передбачає призупинення виконання покарання після відбуття $\frac{2}{3}$, або $\frac{1}{2}$ терміну покарання. Також після відбуття від 8 до 12 років ув'язнення засудженій особі може надаватися можливість короткочасного виїзду за межі УВП.

В Іспанії функціонує 69 пенітенціарних центри закритого типу. З них: 24 – побудовані за типовими проєктами, найбільш сучасні. В їх складі облаштовані дві психіатричні установи, призначені для тримання осіб, які є суспільно небезпечними і мають психічні захворювання або вчинили злочини в стані неосудності; 34 центри соціального включення – напіввідкриті установи; 21 відкрита секція в межах установ виконання покарань за режимом тримання схожі на центри соціальної адаптації; 3 центри для матерів, які мають дітей до 3 років; 47 приміщень у звичайних лікарнях для тримання засуджених, під час надання їм необхідної медичної допомоги за межами УВП, оскільки відомчих медичних закладів у пенітенціарній системі Іспанії не існує, медична допомога засудженим надається загальнодержавними закладами охорони здоров'я; 9 реабілітаційних закладів, якими опікуються неурядові організації, призначені для надання допомоги специфічним категоріям засуджених: особам похилого віку, інвалідам, матерям з дітьми.

Відмінною рисою пенітенціарної системи Іспанії є наявність полівалентних пенітенціарних центрів. Вони розраховані на тримання в них до 2000 засуджених, при цьому в одному центрі роздільно тримаються особи жіночої та чоловічої статі, засуджені, які мають різну суспільну небезпечність та відбувають покарання з різним ступенем ізоляції. Для забезпечення нагляду та організації виховних заходів із засудженими залучено 500 осіб персоналу.

Територія центру поділяється на окремі ізольовані один від одного модулі, які призначені для тримання різних категорій засуджених. Модулі вигороджуються бетонними огорожами суцільного заповнення, висотою 6 метрів. Вихід засуджених з модулів відбувається тільки з дозволу та в супроводі адміністрації, через автоматизовану систему контролю доступу та механічних замків.

При прибутті до центру Радою соціально-виховної роботи, яка складається зі спеціалістів різного профілю, як-то психологів, вихователів, соціальних працівників засуджені класифікуються та відповідно розподіляються до модулів з трьома ступенями режиму тримання (для суспільно небезпечних, найбільш ізольований; звичайний режим та напіввідкритий режим).

I ступінь відрізняється найвищим рівнем ізоляції, засуджені постійно тримаються в камерах по одному або по двоє, мають право на 2 год прогулянки вдень групами невеликої чисельності.

II ступінь режиму також передбачає тримання засуджених у двомісних камерах. При цьому засуджені проводять за межами камер багато часу, камери після підйому зачиняються до часу відпочинку після обіду. Засуджені весь час перебувають за їх межами на спільних виховних, спортивних заходах, залучаються до праці на підприємстві центру.

III ступінь – модулі поваги, де засудженим делеговані функції самоврядування та управління своїм життям, як на волі. Вони обирають зі свого складу президента, який є посередником у стосунках між засудженими модуля і адміністрацією. Вони самі приймають нових засуджених, визначають їм камери та спальні місця, вирішують конфлікти, розподіляють обов'язки по прибиранню території та проведенні інших заходів. Найбільша кількість працюючих засуджених на підприємстві центру є засуджені з модуля поваги.

Зовнішню охорону засуджених у пенітенціарних центрах здійснює озброєний персонал Цивільної гвардії, в тому числі під час надання їм медичної допомоги, в лікарнях за межами пенітенціарних центрів. Переміщення засуджених за межами центрів здійснюється Цивільною гвардією, а в межах одного населеного пункту (міста) – поліцією. Заходи по розшуку та затримання засуджених, які вчинили втечу, проводять підрозділи поліції. Ця функція не входить у компетентність пенітенціарного персоналу.

Внутрішня та зовнішня територія центру обладнана розгалуженою системою відеоспостереження з одночасною фіксацією та зберіганням відеозапису. На трьох рубежах охорони периметру встановлені електромагнітні, мікрохвильові датчики виявлення,

система додаткового сильного освітлення та звукової сигналізації, відеоспостереження та освітлення.

Периметр центру оточений бетонними огорожами суцільного заповнення висотою шість метрів та прозорими з металеві сітки з ріжучими елементами. Охорона установи здійснюється шляхом пішого патрулювання та на автомобілі по внутрішній і зовнішній частині периметра. Спостережні вишки, як в УВП України, відсутні. Нагляд за засудженими здійснюється з однієї вишки, висотою 15 метрів, розташованої в центрі УВП. У ній розташована система відеомоніторингу приміщень та території, а її висота забезпечує оглядовість усіх модулів та периметру установи. В охороні установи службові собаки не застосовуються, лише під час проведення обшуків підрозділами Цивільної гвардії. Персонал пенітенціарного центру не має зброї, екіпірується лише спеціальними засобами індивідуального захисту та активного впливу. До роботи в модулях, де тримаються чоловіки і жінки, залучаються особи персоналу як чоловічої, так і жіночої статі.

Основними матеріалами, з якого виготовлені будівлі та інженерні елементи в центрі, є бетон, металеві конструкції та міцне протиударне скло, яке в разі руйнування розпадається на дрібні частини і не може бути використане для нанесення ушкоджень персоналу або іншим засудженим. Такі конструктивні особливості мінімізують можливість спричинення масштабних пожеж. По всій території центру обладнані ізольовані тунелі, за допомогою яких персонал у разі виникнення надзвичайних ситуацій (групових непокор, масових заворушень, захопленні заручників тощо) може потрапляти до будь-якого модуля та іншого приміщення при перекритті загального руху осіб по території центру.

Окремі процедурні елементи із вищерозглянутих ізоляційних заходів доцільно застосовувати при організації охорони та нагляду засуджених в УВП України. Створення полівалентних пенітенціарних центрів є передовим досвідом виконання покарань, пов'язаних з ізоляцією, що підвищує ефективність виконання такого виду покарання, надійність охорони та ізоляції суспільно небезпечних засуджених, можливість тримання різних категорій засуджених у регіонах, найбільш наближених до місць їх постійного проживання до засудження, збереження їх соціально корисних зв'язків при значному зменшенні кількості УВП.

Список використаних джерел

1. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21

2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

Сікун Антон Миколайович,

старший викладач кафедри теорії та історії
держави і права, конституційного права
Академії Державної пенітенціарної служби

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРАЦІ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ТА ОБМЕЖЕННЯ ВОЛІ

Одним з найголовніших видів діяльності людини є праця. Важливість праці обумовлюється тим, що її розвиток є однією із причин періодизації людства та переходу до нового суспільства. Саме через використання набутих навичок та знань людина заробляє собі на життя для задоволення першочергових потреб, а також розвивається, вдосконалює та реалізує себе.

Хоча Конституцією України передбачено, що кожен має право на працю, що містить можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується [1], є випадки, коли людина змушена працювати не по своїй волі. Якщо ж розглядати законні випадки, то це примусова праця, яка стосується військової або альтернативної (невійськової) служби, а також роботи чи служби, яка виконується особою за вироком чи іншим рішенням суду або відповідно до законів про воєнний і про надзвичайний стан [1].

Якщо ж розглядати примусову працю, яка виконується особою за вироком чи іншим рішенням суду, то для початку необхідно визначити, які види покарання закріплені законодавством.

Відповідно до ст. 51 Кримінального кодексу України до осіб, визнаних винними у вчиненні кримінального правопорушення, судом можуть бути застосовані такі види покарань:

- 1) штраф;
- 2) позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу;

- 3) позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю;
- 4) громадські роботи;
- 5) виправні роботи;
- 6) службові обмеження для військовослужбовців;
- 7) конфіскація майна;
- 8) арешт;
- 9) обмеження волі;
- 10) тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців;
- 11) позбавлення волі на певний строк;
- 12) довічне позбавлення волі [2].

Із цього переліку пропонується розглянути та проаналізувати працю осіб, яким судом застосовано такий вид покарання, як обмеження волі та позбавлення волі на певний строк.

На сьогодні в Україні нараховується всього 123 установи (не враховуючи установи на тимчасово непідконтрольних територіях, АР Крим та законсервовані установи). Із них 94 виправні колонії та установи виконання покарань, де утримуються особи до позбавлення волі та 14 виправних центрів, де тримаються особи, до обмеження волі [3].

Чисельність осіб в установах кримінально-виконавчої системи станом на 01.01.2020 року становила 52 863 особи.

Число працездатних осіб в установах виконання покарань станом на 01.01.2020 р. становило 21 169 осіб (рік тому – 22 904 особи), або 59,9 % (61,8 %) від числа всіх засуджених осіб, із них забезпечено роботою 7 917 осіб (рік тому – 8 113 осіб). Це становить 37,4 % від числа працездатних (на 01.01.2019 – 35,4 %, 01.01.2018 – 39,16 %, на 01.01.2017 – 47,2 %) та 22,4 % від загального числа засуджених (рік тому – 21,9%). Середня заробітна плата працевлаштованих повідомлена тільки за перше півріччя 2019 р., вона становила 2003 грн на місяць (минулого року вона становила 1 865 грн на місяць [4].

Для початку більш детально розглянемо працю засуджених, до позбавлення волі. Вона регулюється ст. 118 Кримінально-виконавчого кодексу, де зазначено, що засуджені до позбавлення волі мають право працювати. Праця здійснюється на добровільній основі на підставі договору цивільно-правового характе-

ру або трудового договору, який укладається між засудженим та фізичною особою – підприємцем або юридичною особою, для яких засуджені здійснюють виконання робіт чи надання послуг.

Такі договори погоджуються адміністрацією колонії та повинні містити порядок їх виконання. Адміністрація зобов'язана створювати умови для праці засуджених за договорами цивільно-правового характеру та трудовими договорами.

Засуджені до позбавлення волі, які мають заборгованість за виконавчими документами, зобов'язані працювати в місцях і на роботах, які визначаються адміністрацією колонії, до погашення такої заборгованості.

Засудженим, які досягли пенсійного віку, встановленого статтею 26 Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування", особам з інвалідністю першої та другої груп, хворим на активну форму туберкульозу, жінкам з вагітністю понад чотири місяці, жінкам, які мають дітей у будинках дитини при виправних колоніях, дозволяється працювати за їхнім бажанням з урахуванням висновку лікарської комісії колонії.

Перелік робіт і посад, на яких забороняється використовувати засуджених до позбавлення волі, визначається нормативно-правовими актами Міністерства юстиції України.

Засуджені не мають права припиняти роботу з метою вирішення трудових та інших конфліктів.

Засуджені можуть залучатися без оплати праці лише до робіт з благоустрою колоній і прилеглих до них територій, а також поліпшення житлово-побутових умов засуджених або до допоміжних робіт із забезпечення колоній продовольством.

До цих робіт засуджені залучаються в порядку черговості, в неробочий час і не більш як на дві години на день.

Тобто, виходячи з цієї норми, працю засуджених умовно можна розділити на 3 групи:

1. Праця як право засудженого.
2. Праця як його обов'язок (у разі, якщо є виконавчий документ).
3. Праця як примус (залучення до благоустрою).

Що стосується умов праці засуджених до обмеження волі, то вони закріплені в ст. 60 КВК України, де зазначається, що:

Засуджені до обмеження волі залучаються до суспільно корисної оплачуваної праці за строковим трудовим договором, як

правило, на виробництві виправних центрів, а також на договірній основі на підприємствах, в установах чи організаціях усіх форм власності за умови забезпечення належного нагляду за їхньою поведінкою.

Праця засуджених до обмеження волі регулюється законодавством про працю, за винятком правил найняття на роботу, звільнення з роботи, переведення на іншу роботу.

Переведення засуджених на іншу роботу, в тому числі в іншу місцевість, може здійснюватися власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом за погодженням з адміністрацією виправного центру.

Засудженим незалежно від усіх відрахувань належить виплачувати не менш як сімдесят п'ять відсотків загальної суми заробітку, а засудженим, які мають заборгованість за виконавчими документами, – не менш як п'ятдесят відсотків загальної суми заробітку.

Засуджені можуть залучатися без оплати праці лише до робіт з благоустрою виправних центрів і прилеглих до них територій, а також поліпшення житлово-побутових умов засуджених або до допоміжних робіт із забезпечення виправних центрів продовольством.

До цих робіт засуджені залучаються в порядку черговості в неробочий час і не більш як на дві години на день.

У відмінності від праці засуджених до обмеження волі, засудженим до позбавлення волі, які працюють, зараховується незалежно від усіх відрахувань не менш як п'ятдесят відсотків нарахованого їм місячного заробітку.

Засудженим, які мають заборгованість за виконавчими документами, незалежно від відрахувань належить виплачувати не менш як двадцять п'ять відсотків загальної суми заробітку [5].

Підбиваючи підсумки вищевикладеної інформації, можна ствердити, що відмінностями праці засуджених до позбавлення волі та обмеження волі є граничний розмір відрахувань від загальної суми заробітку.

Змога проживати на виробничих об'єктах унеможливлена для засуджених, які тримаються у виправних колоніях мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання, середнього та максимального рівнів безпеки.

Також праця засуджених до обмеження волі потребує більш детального вивчення, оскільки є певні питання, які потребують подальшого дослідження.

Список використаних джерел

1. Конституція України: станом на 01 січня 2020 р.: відповідає офіц. тексту. Харків: Право, 2016. 82 с.
2. Кримінальний кодекс: Закон України від 5.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
3. Державна кримінально-виконавча служба. Міжрегіональні управління. URL: <https://kvs.gov.ua> (дата звернення: 29.09.2020).
4. Кримінально-виконавча система України в 2019 році. Статистичний огляд. URL: <http://ukrprison.org.ua/articles/1581323348> (дата звернення: 03.09.2020).
5. Про затвердження Інструкції про умови праці та заробітну плату засуджених до обмеження волі або позбавлення волі: наказ Міністерства юстиції України від 07.03.2013 № 396/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0387-13#Text> (дата звернення: 29.09.2020).

СЕКЦІЯ 4

ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА ТА ЇХ ЗАХИСТ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИМИ, КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧИМИ ЗАСОБАМИ Й СИСТЕМОЮ ЗАХОДІВ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ

Барбарош Лариса Миколаївна,
аспірант кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології
Академії Державної пенітенціарної служби

СІМЕЙНЕ НЕБЛАГОПОЛУЧЧЯ ЯК ФАКТОР ДОМАШНЬОЇ ЗЛОЧИННОСТІ ЩОДО ДІТЕЙ

Глобалізаційні зміни у сфері соціально-економічних і політичних процесів, які відбуваються у ХХІ ст., вимагають правового захисту законних прав та інтересів людини і громадянина у різних сферах її життєдіяльності, в тому числі і в домашній сфері. На жаль, домашня злочинність – це не випадковий факт людської деструктивності, а, як зазначає вітчизняний кримінолог В. В. Голіна, відмінне за генезою стійке, масове, дуже небезпечне явище, що потребує (*ultra ratio*) державного втручання [1, с. 38].

На нашу думку, факторами домашньої злочинності є: домашня злочинність тривалий час в Україні була міцно прихована заборону втручання держави в особисте та приватне життя людей; домашня злочинність спричинена кризою духовних підвалин життя людей; члени сім'ї не бажали виносити цю проблему на осуд суспільства; жертва виправдовувала кривдника, пробачала його і не вдавалась до спроб захисту; 80 % кривдників вважають, що кримінальні правопорушення, що утворюють у сукупності домашню злочинність, – це приватна справа тільки членів родини.

Таким чином, на сімейне неблагополуччя як на фактор домашньої злочинності впливають такі показники: неналежне виховання дитини; безконтрольність її способу життя; вияви агресивності до інших людей, вчинення кримінальних правопорушень тощо.

Вияви сімейного неблагополуччя можна умовно поділити на три стадії: рання – коли формуються сімейні стосунки між чоловіком і дружиною шляхом укладення шлюбу, при цьому з'являються перші суперечки щодо побутових питань, майбут-

нього виховання дітей; проміжна – коли в сім'ї народжуються діти, родина стикається з випробуванням на стійкість; повна – коли в родині з'являється кривдник, тобто особа, яка підпадає під ознаки ст. 126-1 Кримінального кодексу України.

На жаль, сімейне неблагополуччя не дозволяє сім'ї виконувати свої інституційні функції, тим самим, породжує неспроможність репродукувати своє майбутнє як на фізіологічному, психологічному, так й інтелектуальному рівнях.

У цьому контексті актуальними є слова відомого вітчизняного кримінолога академіка А. П. Закалюка, який у власних працях зазначав, що громадянська незрілість, моральні збочення неповнолітніх, тим паче вчинення ними суспільно небезпечних діянь має викликати виняткову занепокоєність суспільства, держави, вимагають глибокого аналізу та вжиття всіх необхідних заходів для недопущення таких виявів, запобігання їх вчиненню, найбільш раціонального реагування на вчинені злочини, зокрема застосування покарання та альтернативи останньому [2, с. 467].

За даними вітчизняних учених різних галузей знань (кримінологи, психологи, педагоги, соціологи), від 60 до 75 % батьків, які вчиняють кримінальні правопорушення, що утворюють у сукупності домашню злочинність, мають психічні, фізичні або сексуальні розлади (це може бути як батько, так і мати).

Зважаючи на це, постає актуальне для кримінології запитання: як виявити дитину, в якій в сім'ї неблагополуччя? Достатньо звернути увагу на такі речі, як: поява в дитини періодично травм, синців на тілі; вияви агресивності до інших дітей; самооцінка про себе занижена, має виражену тривожність; є вияви нерівноваженості; бажання гратися лише на самоті; постійний страх іти додому; вияви стану депресії; постійні жалоби на болі в голові чи животі тощо.

Ознаки виникнення сімейного неблагополуччя як фактору домашньої злочинності щодо дитини: зниження або повна втрата інтересу до школи; затримка або різке зниження рівня інтелектуального розвитку; загальмованість у відповідях, під час виконання завдань; труднощі запам'ятовування, концентрації уваги; відсутність друзів або надмірна нерозбірлива дружельюбність; гігієнічна занедбаність, неохайний вигляд; постійний голод або спрага; невпевненість у собі; почуття провини.

Перелічені ознаки, з одного боку, є умовами виникнення сімейного неблагополуччя як фактору домашньої злочинності, з іншого – поглиблюються з часом і тягнуть за собою розвиток такої злочинності. Отож, якщо ми бачимо дитину зі схожими ознаками, варто замислитися над їх причиною, постаратися її з'ясувати та за можливості допомогти.

До того ж слід пам'ятати, що в разі виявлення сімейного неблагополуччя діти потребують допомоги в будь-якому випадку – на відміну від дорослих. До речі, допомогти в таких ситуаціях цілком реально – треба тільки побачити можливість цієї допомоги і вчасно протягнути до неї руку. Але, на нашу думку, запобігти сімейному неблагополуччю як фактору домашньої злочинності в родині може тільки справжня любов, ніжність та доброта.

У контексті підготовки цих тез ми звернули увагу на позицію вітчизняної вченої О. І. Богатирьової, яка у статті «Кримінологічна модель протидії та запобігання домашній злочинності» зазначає, що дослідження такої злочинності потребує об'єктивного, а також критичного аналізу криміногенної обстановки в сім'ї та результатів діяльності суду, прокуратури, адвокатури, підрозділів Національної поліції та громадськості щодо адекватного застосування ними засобів соціального та правового реагування, запровадження більш суворого покарання за вчинення особою-кривдником кримінальних правопорушень, що утворюють у сукупності домашню злочинність [3, с. 23].

Список використаних джерел

1. Голіна В. В. Деякі зауваження і пропозиції щодо криміналізації домашнього насильства. *Новели законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству*: матеріали міжнар. круглого столу (м. Київ, 27 верес. 2019 р.). Київ: Національна академія прокуратури України, 2019. 184 с.
2. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. Київ: Ін Юре, 2007. Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. 712 с.
3. Богатырева О. И. Криминологическая модель противодействия и предупреждения домашней преступности. *Феміда*. 2019. № 12 (288). С. 21–26.

Василик Віталій Валентинович,
заступник Міністра юстиції України

ДО ПРОБЛЕМИ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ КОНТРОЛЮ ТА НАГЛЯДУ ЗА ВИКОНАННЯМ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Україна, приєднавшись 09 листопада 1995 року до Ради Європи та заявивши згодом свої прагнення стати повноправним членом Європейського Союзу, на міжнародному рівні зобов'язалась дотримуватись принципів плюралістичної демократії, верховенства права, а також визнання і забезпечення реалізації прав і свобод людини, її захисту від протиправних діянь.

Ці норми зазвичай містяться в міжнародних документах, тому часто носять загальнообов'язковий характер, а їх імплементація в національне законодавство підлягає ратифікації Верховною Радою України відповідно до ст. 9 Конституції України. Правові норми, що ухвалені за стандартами, визнаними державами-членами Ради Європи, Європейського Союзу і Організації Об'єднаних Націй, мають на меті реальне визнання і додержання прав і свобод людини і громадянина, гарантованих створенням відповідних міжнародних і національних превентивних механізмів.

Суб'єктами таких превентивних та правозахисних механізмів у державах-членах Європейського Союзу є відповідний національний або міжнародний контролюючий (наглядовий) орган чи посадова особа, які покликані забезпечити додержання прав засуджених в установах виконання покарань. Водночас аналіз щорічних звітів Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Урядового уповноваженого у справах Європейського Суду з прав людини, органів прокуратури, відомчого контролю та інших видів позавідомчого контролю свідчить про наявність системних проблем у галузі додержання прав засуджених, які відбувають покарання у виді позбавлення волі: встановлення фактів катування, нелюдського поводження із засудженими, неналежні матеріально-побутові умови та медичне забезпечення, а також недоліки законодавства та судової практики [1; 2].

На сьогодні не реформованими залишаються органи, що здійснюють контроль за додержанням законів під час виконання судових рішень у кримінальних провадженнях, а також під час

застосування інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян. Органи прокуратури України відповідно до п. 9 Прикінцевих та перехідних положень Конституції України продовжують виконувати функцію нагляду за додержанням законів під час виконання судових рішень у кримінальних справах, під час застосування інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян, – до набрання чинності законом про створення подвійної системи регулярних пенітенціарних інспекцій [3].

Правила Мандели, що прийняті 17 грудня 2015 році Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй є міжнародними правовими нормами рекомендаційного характеру, проте стан їх практичної реалізації у пенітенціарних системах країн світу свідчить про їх авторитетність, а також про реальний стан додержання в державі прав, свобод і законних інтересів засуджених і ув'язнених. Зазначений міжнародний правовий документ передбачає існування подвійної системи регулярних пенітенціарних інспекцій тюремних і пенітенціарних служб: 1) внутрішні або адміністративні інспекції, що проводяться центральними органами тюремного управління; 2) зовнішні перевірки, що проводяться незалежними від тюремної адміністрації органом, яким може бути міжнародний або регіональний орган. Мета таких інспекцій – додержання органами і установами виконання покарань законів [4, с. 63].

Створення і функціонування незалежного наглядового органу позбавить законодавство України від радянського анахронізму, коли функція нагляду за додержанням законів у місцях не-свободи покладається на органи прокуратури України. Водночас виконання п. 9 Прикінцевих та перехідних положень Конституції України звільнить прокуратуру України від невластивих їй функцій (загального і тюремного нагляду, досудового слідства), що сприятиме реформуванню сфери нагляду за додержанням законів під час виконання покарання у виді позбавлення волі відповідно до рекомендацій Правил Мандели.

У проєкті Закону України «Про пенітенціарну систему» передбачено, що в апараті центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері виконання кримінальних покарань та пробації, має бути створений підрозділ

інспектування, завданням якого є здійснення внутрішнього контролю за діяльністю органів і установ пенітенціарної системи та дотриманням вимог законодавства під час виконання і відбування кримінальних покарань засудженими, а також під час тримання осіб, взятих під варту, в установах тримання під вартою.

Таким чином, прийняття Закону України «Про пенітенціарну систему» дозволить створити орган, який дозволить посилити контроль за виконанням покарання у виді позбавлення волі, зробить пенітенціарну систему більш прозорою та такою, що відповідатиме міжнародним стандартам поведження із засудженими.

Список використаних джерел

1. Щорічний звіт про результати діяльності Уповноваженого у справах Європейського Суду з прав людини за 2017–2019 рр. URL: <https://minjust.gov.ua/m/zviti-pro-rezultati-diyalnosti-upovnovajenogo-u-spravah-evropeyskogo-sudu-z-prav-lyudini> (дата звернення: 01.10.2020).

2. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні за 2019 рік. 258 с. URL: <https://pon.org.ua/novyny/7765-schorchna-dopovid-upovnovazhenogo-z-prav-lyudini-za-2019-rk.html> (дата звернення: 01.10.2020).

3. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. (Дата оновлення: 01.01.2020). URL: <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/page/secretariat/docs/presentations/> (дата звернення: 01.10.2020).

4. Минимальные стандартные правила ООН в отношении обращения с заключенными (Правила Манделы) / состав. А. П. Мукшименко. Киев: Паливода А.В., 2015. 80 с.

Гуртовий Андрій Петрович,

заступник директора Центру – завідувач відділу криміналістичних видів досліджень Чернігівського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України;

Бабак Андрій Олександрович,

заступник завідувача відділу – завідувач сектору трасологічного обліку відділу криміналістичних видів досліджень Чернігівського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України;

Горох Дмитро Вікторович,

старший судовий експерт сектору трасологічного обліку відділу криміналістичних видів досліджень Чернігівського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України;

Трохименко Ігор Геннадійович,

судовий експерт сектору трасологічних досліджень відділу криміналістичних видів досліджень Чернігівського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Під час розслідування фактів дорожньо-транспортних пригод (ДТП), особливо коли транспортний засіб покинув місце події, крім «традиційних» для цього виду інженерно-транспортних експертиз, досить часто призначаються і трасологічні експертизи з метою ідентифікації цілого за частинами.

Об'єктами цих експертиз, проведених за фактом ДТП, як правило є:

- окремі вузли, деталі та їх фрагменти, залишки освітлювальних і сигнальних приладів, які до зіткнення належали транспортному засобу, що залишив місце події;
- залишки лакофарбового покриття транспортного засобу;
- транспортний засіб, який перевіряється на причетність до скоєння ДТП, або окремі його частини [1].

Також можуть надаватися і інші об'єкти, виявлені та вилучені як під час огляду місця події, так і під час огляду автомобіля.

Експертизою встановлюється належність наданих об'єктів (знайдені уламки, шматки, осколки тощо) одному предмету, тобто чи становили вони раніше одне ціле.

До орієнтовного переліку питань, що вирішуються під час проведення трасологічних експертиз із встановлення належності частин одному цілому, відносять:

– Чи становили знайдені частини єдине ціле (чи є уламки скла частинами розсіювача фар цього автомобіля та ін.)?

– Яким способом відокремлено від предмета його частину?

– До якого виду належить предмет, частина якого вилучена з місця події?

У процесі ідентифікації беруть участь об'єкти двох видів. Об'єкт, тотожність якого встановлюється (що ототожнюється), та об'єкти, за допомогою яких встановлюється тотожність (що ототожнюють).

Об'єктом, що ототожнюється під час встановлення цілого за частинами, є ціле, що існувало до розчленування (поділу) його на частини, тобто єдиний предмет, а ідентифікуючими об'єктами виступають частини цього цілого. Для ідентифікації використовують ознаки, що виникли одночасно в результаті дії однієї й тієї ж причини на частини цілого.

На стадії роздільного дослідження проводиться всебічне і повне вивчення загальних та окремих ознак кожного з досліджуваних об'єктів, здійснюється визначення індивідуальної сукупності ознак, їх причинного зв'язку і взаємозалежності, формування проміжних висновків щодо встановлення механізму дії, наслідків події тощо. Встановлюється однозначність та порівнюваність ідентифікаційних ознак об'єктів [2].

Насамперед визначається групова належність об'єктів, після чого виявляють ідентифікаційні ознаки об'єктів.

Під час вивчення ознак варто враховувати і можливі зміни властивостей об'єктів, що досліджуються, у часі – як до розділення або відділення, так і у наслідок розділення. Всебічний аналіз ознак – особливостей, їх форми, розмірів, механізму слідоутворення, взаємозв'язків і сполучень – сприяє встановленню характерних властивостей об'єктів, що підлягають ідентифікації.

Результати цього аналізу є основою для подальшого порівняльного дослідження.

Залежно від виду цілого (однорідне (монолітне), складене або комплектне) й ознак, що використовуються для ототожнення, розрізняють три види встановлення цілого за частинами:

– за наявності загальної лінії розділення;

– за відсутності загальної лінії розділення;

– встановлення належності деталі складаному цілому або комплектові.

При порівняльному дослідженні проводиться порівняння виявлених під час роздільного дослідження об'єктів їх загальних та окремих ознак (форма, розміри, матеріал, структура поверхні, колір, наявність маркувальних позначень, сліди виготовлення, експлуатації, ремонту тощо). За наявності загальної лінії розділення або загальної поверхні розділення встановлення цілого за частинами не викликає особливих складнощів. Але слід звертати увагу на те, що об'єкти, які надходять на дослідження за фактами скоєння ДТП, можуть бути додатково деформовані або навіть зруйновані після розділення (внаслідок наїзду на них транспортного засобу, який скоїв ДТП під час залишення ним місця події, наїзду інших транспортних засобів, при вилученні, упакуванні та транспортуванні (особливо фрагменти лакофарбового покриття, крихкого пластику), зібрані не в повному обсязі (лише найбільші фрагменти з виявлених на місці ДТП) або внаслідок дій особи (осіб), спрямованих на укриття слідів злочину), внаслідок чого загальні лінії розділення між частинами об'єкта можуть бути деформованими або бути відсутніми взагалі, тому в таких випадках виникає необхідність більш детального аналізу виявлених ознак та/або застосування більш складних методів дослідження, застосування спеціальних пристроїв або обладнання.

У таких випадках особливу значущість набувають індивідуальні сукупності ознак, що вказують на їх спільну експлуатацію, зберігання, ознаки скріплення, з'єднання і взаємодії частин між собою, тобто їх взаємовплив один на одного, які збереглися на кожному з досліджуваних об'єктів як на поверхні предмета, так і в структурі матеріалу в зоні розділення, які не збігаються повністю, але ніби продовжують одна одну.

Належність складених та комплектних частин єдиному цілому встановлюють тільки тоді, коли в місці їх поєднання збігаються взаємопов'язані за походженням і індивідуальні за якісним характером ознаки, як наприклад відображення елементів кріплення рамки під номерний знак на реєстраційному номерному знаку транспортного засобу та залишків забруднення, що відбилися на рамці від елементів літер «СВ» зворотної сторони реєстраційного номерного знаку транспортного засобу [3].

Цей же принцип слід застосовувати, коли на частинах складеного цілого (наприклад корпус та розсіювач покажчика повороту) наявні маркувальні позначення, які не збігаються, але за формою, розмірами поверхонь їх сполучення вони повністю або значною мірою відповідають одне одному, і внаслідок взаємозамінності можуть бути використані разом, наприклад, під час самостійної заміни розсіювача замість пошкодженого.

Список використаних джерел

1. Методика встановлення цілого за частинами. Експертна спеціальність 4.2 «Дослідження знарядь, агрегатів, інструментів і залишених ними слідів, ідентифікація цілого за частинами» / уклад. А. М. Коструб, О. В. Грищенко, Д. Є. Щирба, Т. Г. Чашницька та ін. Київ: ДНДЕКЦ МВС України, 2015. 37 с.

2. Пророков И. И. Криминалистическая экспертиза следов. Волгоград, 1980. 286 с.

3. Розанов М. И. Судебно-трасологическая экспертиза: Установление целого по частям: учебно-методическое пособие. Москва, 1973. 80 с.

Довбань Ігор Миколайович,
кандидат юридичних наук

ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ КРИМІНОЛОГО-ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Кримінологічно-правова система України, незважаючи на відому специфіку, зумовлену особливостями законодавства, національним менталітетом, кількісно-якісними показниками й відмінними рисами злочинності, вирізняючись єдністю трьох взаємопов'язаних компонентів (теоретична основа, кримінологічне законодавство, практика запобігання злочинності), володіє невід'ємними ознаками, властивими відомим світовим кримінологічно-правовим системам.

Українська кримінологічно-правова система належить до кримінологічно-правових систем слов'янської правової сім'ї, яким властиві такі риси:

1) тісний зв'язок традиційної основи права і держави зі специфікою православної гілки християнства з її акцентами не на мирському життерозумінні Бога і людини (католицизм) і тим більше не на благословенні користоловства (протестантизм), а

на духовному житті людини з відповідними етичними висновками (некористолюбство, благочестя і т. ін.).

Православ'я – це духовний код розвитку держав, об'єднаних загальною вірою, що містить безліч рівнів: філософський, політичний, економічний, соціальний, правовий, культурний, етнічний і т. ін. Із політико-правового погляду в православній правовій парадигмі звертає на себе увагу злітність морального та юридичного змісту правових установлень, причому пріоритет належить моральним засадам. Саме про це перший політико-правовий трактат Стародавньої Русі «Слово про Закон і Благодать» київського митрополита Іларіона.

«Слово» будується на зіставленні Старого і Нового завітів. Старий Завіт уособлює Закон, Новий Завіт – Благодать. Це зіставлення не слід розуміти як просту антитезу, оскільки Старий Завіт сповнений прообразів Нового Завіту, є сходиною до нього. На зміну «старій» людині – рабу, якого Закон тримає в покорі під загрозою покарання, приходять вільна людина, яка дотримується заповідей не зі страху, а по любові, Благодаті.

Благодать не замінює Закон, а робить його осмисленим. Християнська мораль вище людських законів. Юридичні закони вивіряються за моральними мірками, підкоряються їм. У такому контексті будь-який закон має відповідати критерію християнської моральності, а не суперечити йому. Із православного погляду закон завжди покликаний забезпечувати справедливість і протидіяти злу.

Право містить у собі певний мінімум моральних норм, обов'язкових для всіх членів суспільства. Завдання світського закону не в тому, щоб світ, який лежить у злі, перетворився в Царство Боже, а в тому, щоб він не перетворився на пекло. Коли людський закон цілковито відкидає абсолютну Божественну норму, замінюючи її протилежною, він перестає бути законом, стаючи беззаконням, у який би правовий одяг він не виряджався. Людський закон ніколи не містить повноту закону Божественного, але, щоб залишатися законом, він має відповідати богоустановленим принципам, а не руйнувати їх [1, с. 296–298];

2) призначення держави полягає в тому, щоб обмежувати зло і стверджувати добро – утримувати світ від смуту і хаосу, поділу та ненависті, упередженості і несправедливості, безза-

коння і брехні, розтління і морального розпаду [1, с. 298]. В Україні повною мірою реалізується ця ознака в силу проголошення її суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою (ст. 1 Конституції) та визнання головним обов'язком держави утвердження і забезпечення прав і свобод людини (ч. 2 ст. 3 Конституції) [2];

3) заперечення слов'янською правовою культурою легалізму (юридизму) західноєвропейської правової традиції, панування архетипів народного правосуддя, в якому судити «по совісті» важливіше, ніж «судити по закону».

Архетип справедливості, який притаманний слов'янській правосвідомості, вище юридичного поняття законності, поперше, тому, що закон спирається на букву, а не на дух, і, подруге, тому, що він частіше знаходиться на стороні сильного і багатого.

Крім того, наявність безлічі законів, які до того ж постійно піддаються змінам, не може не викликати почуття відторгнення з позицій здорового глузду, укоріненого в глибинах слов'янської правосвідомості. Закон при цьому отримує оцінку шкідливого, а не корисного засобу, яким частіше користуються хитрі й нечистоплотні люди у своєкорисливих інтересах. Підміна чесності й порядності законом вимиває моральний зміст правових норм і робить доступним законодавство для різних маніпуляцій. Маніпулятивні технології в законодавчій практиці не настільки ретельно приховуються, щоб бути латентними для повсякденної правосвідомості. Іноді вони навіть відкрито реалізуються в супроводі демагогічних інформаційних кампаній, що викликає масове обурення людей. Таким чином, архетип справедливості отримує додаткове раціональне посилення [1, с. 298–299].

Зазначена ознака з плином часу набула своєї видозміни, і на сьогодні легалізм домінує над духом справедливості, оскільки багато норм чинного законодавства є або декларативними, або їх реалізація в соціально корисних цілях обмежена низкою інших законодавчих запобіжників, серед яких чільне місце посідає прив'язка до фінансування тих або інших напрямів у державному бюджеті. Щодо панування архетипів народного правосуддя, то вони за всю історію Української державності набували якісно відмінних рис. Якщо говорити про не набагато віддалені держа-

вні режими, то характерна для радянського ладу система народного правосуддя (з домінуванням інституту народних судів) за часів незалежності України набула нової форми, зберігши такий інститут представницької демократії (участі народу) у здійсненні правосуддя, як присяжні (ч. 3 ст. 5 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р. № 1402-VIII) [3]. Попередній Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 07.07.2010 р. № 2453-VI передбачав у визначених законом випадках реалізацію судової влади, крім професійних суддів і присяжних, також народними засідателями шляхом здійснення правосуддя в рамках відповідних судових процедур (ч. 2 ст. 1) [4].

На сьогодні правила судити «по совісті» та «судити по закону» застосовуються як паритетні, на що вказує найперший обов'язок судді, вміщений у п. 1 ч. 7 ст. 56 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» 2016 р., – *справедливо*, безсторонньо та своєчасно розглядати і вирішувати судові справи *відповідно до закону* з дотриманням засад і правил судочинства (курсив наш. – *І. Д.*). Схожі положення містяться і в тексті присяги судді (ч. 1 ст. 57 зазначеного Закону);

4) вершиною теорії слов'янської правової сім'ї є вчення про симфонію влад: світської та духовної. Вчення про симфонію влад (державної та церковної) накладало тягар відповідальності на обидві сторони. Держава повинна була відповідати імперативу «порядності»: по-перше, мати «правильний» політичний режим, до якого не належить ні олігархія, ні диктатура; по-друге, компетентно вести державні справи; по-третє, виконувати моральні заповіді. Церква стояла на сторожі моральних підвалин держави, безпосередньо беручи участь у справах виховання народу, а також звертаючись у необхідних випадках зі словами повчання або навіть осуду до представників верхньої влади [1, с. 299–300];

5) візантійські коріння слов'янської державності і правових основ. Водночас вчені зазначають тут обставину, що право країн слов'янської правової сім'ї через право римсько-візантійсько-грецьке своєрідним «кружним» шляхом історично перетнулося з романо-германською правовою сім'єю, і ці дві течії європейської (євроазіатської) правової культури приречені на спільне, але кожна – на самостійне життя, створюючи одна для одної інноваційні альтернативи розвитку [1, с. 300–301];

б) прагнення до втілення принципів общинності, колективізму, соборності [1, с. 301].

Зрозуміло, що деякі з ознак слов'янської правової сім'ї, що визначали її самотність протягом кількох століть, із плином часу видозмінилися через такі обставини:

– майже 70 років домінування радянської влади з її ідеологією, що ґрунтувалася на засадах атеїзму, суттєво похитнули християнські засади зазначеної правової сім'ї;

– входження України до низки міжнародних організацій й визнання євроінтеграційного вектору її розвитку у ХХІ ст. робить неминучими процеси сприйняття слов'янською правовою культурою легалізму (юридизму) західноєвропейської правової традиції. Сьогодні велика кількість чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, увійшла органічною частиною до національного законодавства України, що засвідчено на рівні ч. 1 ст. 9 Конституції України [2], ч. 1 ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України» [5], галузевого законодавства й відповідних законів про ратифікацію;

– трансформація суспільних відносин, починаючи з 1990-х років із супутніми процесами роздержавлення, приватизації то що суттєво похитнули принципи общинності, колективізму, соборності, які протягом століть визначали самотність слов'янської правової сім'ї.

Доречними є судження зарубіжного кримінолога І. М. Клеймьонова, що общинність, колективізм, соборність – антиринкові принципи, тому поспішне будівництво капіталізму на пострадянському просторі суперечить менталітету слов'янських народів і не має далекої перспективи [1, с. 301]. У такій позиції ми вбачаємо одну з головних проблем усвідомлення державою теоретико-прикладного значення кримінологічних досліджень. Сучасні суспільно-політичні процеси засвідчують той факт, що владні рішення не завжди враховують кримінологічні рекомендації і прогнози, наслідком чого є розвиток загальносоціальних та спеціальних (галузевих) детермінант злочинності. Зокрема, процеси роздержавлення та приватизації більшості сфер народного господарства, що відбулися в Україні протягом 1990-х – на початку 2000-х років, не створили анонсованого збільшення

робочих місць, а навпаки, призвели до збільшення безробіття, що виступає загальносоціальною детермінантою злочинності в Україні.

Зважаючи на вищевикладене, є підстави констатувати, що сучасний етап побудови в Україні кримінологічно-правової системи в умовах реформування суспільних інститутів, системи державних (у тому числі правоохоронних) органів, децентралізації має враховувати як позитивні історичні традиції, що формувалися на засадах справедливості й християнської моральності, так і уніфікацію з кримінологічно-правовими системами провідних країн світу, що зумовлено розвитком міжнародного співробітництва в галузі боротьби зі злочинністю й виконанням Україною взятих на себе зобов'язань у цій сфері.

Список використаних джерел

1. Клейменов И. М. Сравнительная криминология: монография. Москва: Норма: ИНФРА-М, 2012. 368 с.
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2016. № 31. Ст. 545.
4. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 07.07.2010 р. № 2453-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 41–42, № 43, № 44–45. Ст. 529.
5. Про міжнародні договори України: Закон України від 29.06.2004 р. № 1906-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 50. Ст. 540.

Дрижак Ярослав Іванович,
завідувач сектору вибухотехнічних та пожежотехнічних досліджень
Чернігівського НДЕКЦ МВС;

Мельник Євген Павлович,
старший судовий експерт-вибухотехнік сектору вибухотехнічних
та пожежотехнічних досліджень Чернігівського НДЕКЦ МВС;

Киричек Євген Михайлович,
судовий експерт-вибухотехнік сектору вибухотехнічних
та пожежотехнічних досліджень Чернігівського НДЕКЦ МВС

ЕКСПЕРТНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ДОКУМЕНТІВ ПІДРОЗДІЛІВ ПОЖЕЖНО-РЯТУВАЛЬНОЇ СЛУЖБИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ПОЖЕЖНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Дослідження ефективності дій підрозділів пожежно-рятувальної служби має базуватись на аналізі тих чи інших дій з урахуванням фактичного і необхідного часу на їх здійснення.

Раніше не було окремої методики з цього питання, але нині ми її вже маємо. Це Методика дослідження дій особового складу органів управління та пожежно-рятувальних підрозділів під час проведення пожежно-технічної експертизи, яка розроблена Харківським НДІСЕ Міністерства юстиції України, реєстраційний код 10.8.34.

Але на сьогодні деякі нормативні документи, на які є посилення у цій методиці, втратили чинність, що може поставити під сумнів висновок експерта під час її використання.

Так, Статут дій у надзвичайних ситуаціях органів управління та підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту, затверджений наказом МНС України від 13.03.2012 № 575, втратив чинність у зв'язку із набуттям чинності (27.07.2018) наказу МВС України від 26.04.2018 № 340 "Про затвердження Статуту дій у надзвичайних ситуаціях органів управління та підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту та Статуту дій органів управління та підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту під час гасіння пожеж", зареєстрований у Мін'юсті 10.07.2018 за № 801/32253, яким затверджено Статут дій у надзвичайних ситуаціях + додаток та Статут дій під час гасіння пожеж + додаток.

Також у цій методиці є посилання на «Справочник руководителя тушения пожара» (В.П. Иванников, П.П. Клюс. Москва: Стройиздат, 1987. 288 с.) [1], який видавався ще за часів СРСР, а на сьогодні УкрНДШЗ виданий новий «Довідник керівника гасіння пожежі» (Київ: Література-Друк, 2016. 320 с.).

Тому є необхідність під час проведення експертиз за цим напрямком користуватися зазначеними вище документами та додатково вказувати їх у переліку використаних методик та інформаційних джерел.

Нижче наведений приблизний перелік інформаційних джерел та документів, що нині ведуться в пожежно-рятувальних підрозділах та які можливо використовувати під час проведення досліджень щодо встановлення правильності дій підрозділів під час гасіння пожежі [3] (табл.).

Таблиця

Інформаційні джерела пожежно-рятувальних підрозділів

№ з/п	Найменування документа	Яку інформацію з документа можливо використати під час проведення експертизи
1	2	3
1	Аудіозаписи повідомлень про виникнення пожеж та інформацію з місця події (у разі наявності аудіореєстраторів на ОКЦ та ПЗЧ підрозділів)	Відповідно до керівних документів пожежно-рятувальної служби всі пункти зв'язку частин повинні бути обладнані аудіореєстраторами телефонних розмов та інформації, що передається по радіостанціях. Ця інформація дає можливість встановити точний час надходження повідомлення про пожежі, обстановку з місця події та інше. Зазначимо, що термін зберігання цієї інформації обмежений і залежить від характеристик комп'ютерного обладнання (серверів)
2.	Розклад виїзду (складається для населених пунктів, в яких дислокується 2 і більше пожежно-рятувальних підрозділи)	Кількість основної та спеціальної техніки, що необхідно залучати для гасіння пожеж за першим викликом або вимогою керівника гасіння пожежі (далі – КГП)
3	План залучення сил та засобів для гасіння пожеж на території району	Складається кожний рік, погоджується з усіма суб'єктами реагування (які згідно з цим планом залучаються) і затверджується розпорядженням РДА. Визначає, яку кількість та вид техніки необхідно залучати для гасіння пожеж за першим викликом у конкретному населеному пункті району
4	Обласний план залучення сил та засобів на гасіння пожеж та надання допомоги в ліквідації надзвичайних ситуацій на території області	Затверджується наказом начальника обласного гарнізону ОРС ЦЗ та визначає перелік техніки пожежно-рятувальних підрозділів ДСНС, що за вимогою КГП або рішенням оперативного чергового ОКЦ можуть бути залучені для гасіння пожеж на території сусідніх районів

Продовження таблиці

1	2	3
5	План взаємодії щодо надання взаємної допомоги під час ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій та гасіння пожеж на територіях сусідніх обласних гарнізонів оперативно-рятувальної служби цивільного захисту	Затверджується спільним наказом начальників обласних гарнізонів ОРС ЦЗ та погоджується ДСНС. Визначає підстави для залучення та які сили і засоби з сусіднього гарнізону можуть бути залучені для виконання завдань
6	Книга служби пожежно-рятувального підрозділу (аркуш наряду на службу)	Складається з листів наряду на службу, який заповнюється і затверджується щоденно. У листі наряду на службу зазначається кількість та П.І.Б. особового складу, який заступив на службу, кількість та вид техніки в оперативному розрахунку та резерві, наявність та кількість апаратів захисту органів дихання, дані про всі виїзди (гасіння пожеж, ліквідацію НС, заняття тощо), кількість та вид пожежних рукавів, що використовувалися під час роботи, дані про несправність джерел протипожежного водопостачання в районі обслуговування
7	Журнал пункту зв'язку частини	Значається інформація з часовими показниками про всі виїзди підрозділу та інформація з місця події, також зазначається, куди, яка та в який час інформація передавалася диспетчерами і хто її прийняв
8	Картка оперативно-тактичних дій	Складається в пожежно-рятувальних підрозділах після пожежі. В ній зазначається: – загальна інформація (дата, адреса, час, характеристика об'єкта, характеристика місця виникнення пожежі, дані про осіб, що виконували обов'язки КГП, дії КГП); – хронологія дій щодо гасіння пожежі із зазначенням часу, обстановки та опису оперативних дій; – загальна інформація про залучені сили та засоби; – умови, що зумовили розвиток пожежі; – явища, що спостерігалися під час пожежі; – обставини, які ускладнювали гасіння пожеж. Також до розділу 2 Картки обов'язково складаються схеми організації гасіння пожежі на момент локалізації, ліквідації та прибуття кожного КГП
9	Оперативні плани пожежогасіння на об'єкти	Складаються на об'єкти, перелік яких затверджується начальником гарнізону ОРС ЦЗ за № 3 та № 2. У планах зазначається найменування об'єкта, адреса, маршрут слідування, номер (ранг) виклику, контактна інформація представників об'єкта. Оперативно-тактична характеристика об'єкта містить інформацію про: загальні відомості про об'єкт, пожежонавантаження, системи забезпечення пожежної безпеки, характеристики інженерного обладнання, прогнозування розвитку пожежі, характеристику

Продовження таблиці

1	2	3
		<p>водопостачання (внутрішнього і зовнішнього), організацію проведення рятувальних робіт, організацію гасіння пожежі, розрахунок сил і засобів під час гасіння пожежі, розташування сил та засобів, вимоги безпеки праці. Додатки: Рекомендації керівнику гасіння пожежі, рекомендації начальнику тилу, рекомендації начальнику оперативної дільниці (для кожної дільниці окремо), рекомендації відповідальному за безпеку праці. Аркуш коригування оперативного плану пожежогасіння. Аркуш відпрацювання оперативного плану пожежогасіння.</p> <p>Графічна частина: План-схема об'єкта (ситуаційний план), плани поверхів, горищ, підвалів</p>
10	<p>Оперативні картки пожежогасіння на об'єкти</p>	<p>Складаються на об'єкти, перелік яких затверджується начальником гарнізону ОРС ЦЗ. У картках зазначається найменування об'єкта, адреса, контактна інформація представників об'єкта, маршрут спрямування, найменування та кількість підрозділів, що залучаються за першим повідомленням, кількість людей (у денний та нічний час), коротка оперативно-тактична характеристика об'єкта, наявність небезпечних речовин, характеристики енерго- та водопостачання, схема об'єкта та схеми поверхів, горищ, підвалів. Аркуш коригування та відпрацювання</p>
11	<p>Оперативні картки пожежогасіння на сільські населені пункти</p>	<p>Складаються на всі населені пункти в районі обслуговування. У текстовій частині вказується: найменування сільського населеного пункту; телефон адміністрації; вид наявної пожежної охорони (місцева пожежна охорона, ДПД тощо) та її технічна оснащеність; маршрут спрямування; відстань до найближчого пожежно-рятувального підрозділу ДСНС; наявність та стан вододжерел у цьому сільському населеному пункті; розташування вододжерел, не вказаних у ситуаційному плані; коротка характеристика найбільш важливих об'єктів; сили та засоби, що залучаються на гасіння пожежі, порядок і можливий час їх зосередження; особливості оперативно-тактичної характеристики сільського населеного пункту.</p> <p>За необхідності конкретні рекомендації КПГ щодо застосування перших прибулих підрозділів і пристосованої для гасіння пожежі сільськогосподарської та іншої техніки, організації та ведення рятувальних робіт (евакуювання людей, тварин), а також захисту і евакуювання матеріальних цінностей.</p>

Закінчення таблиці

1	2	3
		У графічній частині наводиться ситуаційний план сільського населеного пункту, виконаний відповідно до генплану забудови, із зазначенням: планування і характеру його забудови із вказанням напрямків до сусідніх населених пунктів; розташування найбільш важливих об'єктів (дитячих дошкільних закладів, шкіл, лікарень, магазинів, агропромислових комплексів тощо); проїзних шляхів, вододжерел; небезпечних ділянок можливого переходу лісових і торф'яних пожеж на об'єкти і житлові будинки; інших відомостей, які є важливими для організації гасіння можливих пожеж. Аркуш відпрацювання та коригування
<i>Оперативно-службова документація штабу пожежогасіння:</i>		
12	Оперативна обстановка під час гасіння пожежі	Зазначаються: об'єкт, адреса, дата, час, обстановка про пожежу, час локалізації, ліквідації, кількість врятованих (загиблих), перелік інших служб, що залучені, оперативний час, облік інформації та розпоряджень, облік залучених пожежно-рятувальних підрозділів, облік оперативних діляниць, облік керівництва та оперативних груп
13	Схема розташування сил та засобів	Складається штабом пожежогасіння на різні періоди часу (подачі першого ствола, локалізації, ліквідації та кожного КГП)

Проаналізувавши зазначені вище інформаційні джерела та документи, можна отримати необхідну інформацію про залучені сили і засоби, порядок дій пожежно-рятувальних підрозділів, про дії та розпорядження КГП під час гасіння пожеж та роботі з документами оперативного реагування.

При цьому цей перелік не є вичерпним і може змінюватись залежно від запитань, що ставляться на вирішення пожежно-технічної експертизи, набуття чинності нових або втрати чинності старих нормативних документів.

Окремо необхідно зупинитися на моменті наявності допусків у особового складу пожежно-рятувальних підрозділів на право виконання обов'язків керівника гасіння пожежі.

Відповідно до пункту 1 глави 9 Статуту дій під час гасіння пожеж, затвердженого наказом МВС України від 26.04.2018 № 340, КГП можуть бути посадові особи органів управління та підрозділів гарнізону ОРС ЦЗ, які отримали (підтвердили) в установленому порядку допуск до самостійного виконання обов'язків КГП [2].

Але необхідно зазначити, що на сьогодні порядок отримання (підтвердження) допуску посадових осіб органів управління та підрозділів гарнізонів ОРС ЦЗ до самостійного виконання обов'язків КГП відсутній, а допуски, що видавалися до моменту закінчення дії попереднього Статуту (27.07.2018), мали термін дії 2 роки.

Також сьогодні у зв'язку з активним процесом децентралізації влади та утворенням територіальних громад, ми можемо спостерігати створення значної кількості підрозділів місцевої пожежної охорони.

Але у зв'язку із втратою чинності Положення про місцеву пожежну охорону, яке було затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 24.02.2003 № 202 (згідно з ПКМУ від 30.12.2015 № 1171), їх діяльність нормативно, крім статті 62 Кодексу цивільного захисту України, якою визначено, ким утворюється МПО, її фінансування, можливість співфінансування, ким розробляється та погоджується положення про МПО, не регламентована [4].

Тобто питання надання допуску до керівництва гасінням пожеж, порядок підготовки персоналу МПО, ведення документації МПО на сьогодні не регламентоване і залишається відкритим.

Список використаних джерел

1. Методика дослідження дій особового складу органів управління та пожежно-рятувальних підрозділів під час проведення пожежно-технічної експертизи, розроблена Харківським НДІСЕ Міністерства юстиції України. Реєстраційний код 10.8.34.

2. Статут дій органів управління та підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту під час гасіння пожеж: затв. наказом МВС України від 26.04.2018 № 340. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0801-18#Text> (дата звернення: 05.10.2020).

3. Порядок організації внутрішньої, гарнізонної та караульної служб в органах управління і підрозділах Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту Державної служби України з надзвичайних ситуацій: затв. наказом МВС України від 07.10.2014 № 1032. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1563-14#Text> (дата звернення: 05.10.2020).

4. Кодекс цивільного захисту України: Закон України від 2 жовтня 2012 року № 5403-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text> (дата звернення: 05.10.2020).

Кізюн Олександр Петрович,

аспірант кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права
та кримінології Академії Державної пенітенціарної служби

ЮРИДИЧНИЙ АНАЛІЗ СКЛАДУ ПЕРЕВИЩЕННЯ ВІЙСЬКОВОЮ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ ВЛАДИ ЧИ СЛУЖБОВИХ ПОВНОВАЖЕНЬ

Посилення законності і правопорядку української армії – це найважливіше завдання держави в умовах військово-збройної агресії. В таких умовах важливо забезпечити дотримання військової дисципліни і, як наслідок, боєготовності та обороноздатності країни. При цьому вирішення вказаних завдань держави повинно здійснюватися в кількох напрямках одночасно, серед яких велике значення має вдосконалення чинного законодавства про військовий обов'язок і військову службу.

Одне із центральних місць у системі заходів забезпечення військової дисципліни посідають норми кримінального права, особливо розділу XIX Кримінального кодексу України (далі – КК України).

Кримінальна відповідальність військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів під час проходження ними зборів передбачена розділом XIX «Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини)». Розділ XIX містить у собі 34 статті КК України, суб'єкт яких тільки спеціальний, і, це – військовослужбовці, військовозобов'язані та резервісти під час проходження ними зборів. Для зміцнення правопорядку у Збройних силах України та з метою дотримання принципу невідворотності покарання, Законом України № 290-VIII від 07.04.2015 «Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень» кодекс було доповнено ст. 426-1 «Перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень» [1].

Перевищення військовою службовою особою влади означає, що вказана особа вчиняє умисні дії, які явно виходять за межі наданих їй прав, пов'язаних із відданням наказів, вказівок, розпоряджень, обов'язкових до виконання іншими особами [4, с. 1036]. У кримінально-правовій літературі видами перевищення влади чи

службових повноважень називають дії, які: 1) входять до компетенції іншої службової особи або органу (вищої службової особи, службової особи іншого відомства та ін.); 2) можуть бути здійснені тільки колегіально, або відповідно до порядку, встановленого законом, погоджені з іншими службовими особами чи органом; 3) могли бути вчинені самою службовою особою тільки за наявності особливих обставин, зазначених у законі; 4) ніхто, ні за яких обставин не має права їх вчиняти (тобто вчинені винним дії не входять до компетенції жодної службової особи).

Перевищення дисциплінарної влади – це прийняття військовою службовою особою рішення про застосування до підлеглого заходів дисциплінарного впливу, що виходять за межі її компетентності [4, с. 1037]. Зокрема, це може бути накладенням заходів дисциплінарного впливу, які належать до компетенції вищого командира, або притягнення до дисциплінарної відповідальності за дії, які не є дисциплінарним проступком.

Під застосуванням насильства щодо підлеглого варто розуміти застосування як фізичного, так і психічного впливу військовою службовою особою щодо особи, яка перебуває в її підпорядкуванні.

Одним із складних питань кваліфікації перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень є встановлення та оцінка наслідків, що спричинені досліджуваним злочином. Злочинні наслідки діляться перш за все на матеріальні і нематеріальні. У складі матеріальних злочинів наслідки чітко визначені у змісті статті. У ч. 1 ст. 426-1 КК України вони визначені, як «...якщо ці дії заподіяли істотну шкоду». У ч. 3 ст. 426-1 КК України визначені, як «...якщо вони спричинили тяжкі наслідки».

Підбиваючи підсумки, варто зазначити, що перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень у будь-якій із розглянутих форм повинно бути здійснене безпосередньо під час виконання таких службових повноважень. Вчинення дій, пов'язаних із використанням влади чи службових повноважень, не може бути кваліфікованим за ст. 426-1 КК України, якщо військова службова особа не знаходилася під час виконання влади чи службових повноважень. При цьому відповідальність за перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень настає у випадку порушення прав

чи законних інтересів громадян або охоронюваних інтересів суспільства і держави, якщо особа усвідомлювала, що діє поза межами покладених на неї службових повноважень.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

2. Клименко В., Мельник Н., Хавронюк Н. Уголовная ответственность за должностные преступления. Киев, 1996. 160 с.

3. Карпенко М. І. До питання окремих ознак об'єктивної сторони військових службових злочинів у сфері управлінської діяльності. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 4. С. 161–164.

4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко [та ін.]; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

5. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 р. № 2232-XII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>.

6. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. Київ: Юрид. думка, 2007. 992 с.

7. Новий тлумачний словник української мови: у 4 т. / уклад. В. Яременко, О. Сліпущко. Київ: Аконіт. 1998. Т. 3. 928 с.

8. Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України: Закон України від 24.03.1999 № 551-XIV. *Верховна Рада України* (дата оновлення: 01.10.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=551%2D14&p=1143970339900570#Text> (дата звернення 02.10.2020).

9. Кримінальне право України. Загальна частина: навчальний посібник / за ред. О. М. Омельчука. Київ: Правова Єдність, 2010. 208 с.

Мицька Олександр Іванович,

викладач циклу загальноправових дисциплін
Дніпровського центру підвищення кваліфікації персоналу
Державної кримінально-виконавчої служби України

ОКРЕМІ ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ОБУМОВЛЕНОСТІ ШТРАФУ ЯК ВИДУ ПОКАРАННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ

На теперішній час тривають глибокі зміни, які дуже впливають на криміногенну обстановку в нашому суспільстві. Тривою за майбутнє держави викликає сучасний стан злочинності

неповнолітніх. У будь-якому суспільстві неповнолітні особи завжди були категорією з особливим статусом, тому що сьогоднішнє молоде покоління та наш внесок в їх виховання – це запорука здорового функціонування нашої держави завтра.

У нашому суспільстві кримінально-правова політика здійснюється на таких принципах: 1) економії кримінальної репресії; 2) доцільності; 3) диференціації та індивідуалізації кримінальної відповідальності та покарання; 4) невідворотності кримінальної відповідальності за вчинений злочин.

У юридичній літературі зазначається, що «кримінально-правовий вплив – це об'єктивно необхідний складний динамічний процес практичної реалізації негативної, справедливої і невідвратної реакції держави на вчинення злочинів за допомогою системи передбачених законом кримінально-правових засобів (кримінально-правових норм, кримінально-правових відносин і актів застосування норм кримінального права) з метою забезпечення і підтримки порядку в суспільному житті» [1, с. 12–13].

Кримінальний кодекс України, затверджений Верховною Радою України 5 квітня 2001 року та введений у дію 1 вересня 2001 року, відтворює низку положень Конституції України та приведений відповідно до вимог міжнародно-правових актів. Це обумовило визнання Україною загальнолюдських цінностей і загальноновизнаних принципів міжнародного права.

Крім цього, багато науковців стверджують, що новацією Кримінального кодексу стало відокремлення неповнолітніх як окремої категорії осіб, що скоїли злочини. Відносно цього О. О. Северин зазначає, що підстави і принципи кримінальної відповідальності неповнолітніх такі ж, які діють щодо дорослих осіб. У розділі XV Загальної частини КК зосереджені лише норми, які стосуються особливостей кримінальної відповідальності і покарання неповнолітніх:

– встановлюють більш широкі, ніж щодо дорослих, умови звільнення від кримінальної відповідальності, зокрема, із застосуванням примусових заходів виховного характеру;

– містять певні обмеження щодо суворості застосовуваних заходів кримінально-правового характеру, в першу чергу, видів і розмірів покарань;

– передбачають більш м'які вимоги (умови) для звільнення від кримінального покарання;

– регламентують більш м'які вимоги щодо погашення і зняття судимості [2, с. 72].

Бурдін В. М. стосовно цього зазначає, що особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх не протиставляються загальним інститутам відповідальності і покарання, а деталізують щодо неповнолітніх зміст та межі загальних інститутів, виходячи з реальних особистих особливостей неповнолітніх. Необхідно зауважити на те, що вітчизняні науковці стверджують, що неповнолітній – це злочинець особливого роду, який потребує не тільки примусового впливу, але і захисту з боку суспільства та держави.

Борисов В. І. зауважує, що соціально-правова обумовленість кримінального закону визнається різноманітними за значущістю соціальними, економічними, політичними, психологічними та іншими чинниками, встановлення й розкриття яких дає можливість пояснити необхідність кримінально-правової охорони певних суспільних відносин, прогнозувати розвиток тих чи інших інститутів кримінального законодавства, підвищити обґрунтованість змісту закону [3, с. 29].

На нашу думку, слід зазначити основні чинники, які впливають на вчинення підлітком протиправної діяльності:

- політична, соціально-економічна нестабільність держави;
- пияцтво, наркоманія, хаотичне статеве життя;
- недостатня організація праці;
- несприятливе оточення.

У чинному Кримінальному кодексі України ст. 98 визначає види покарань:

1. До неповнолітніх, визнаних винними у вчиненні злочину, судом можуть бути застосовані такі основні види покарань:

- 1) штраф;
- 2) громадські роботи;
- 3) виправні роботи;
- 4) арешт;
- 5) позбавлення волі на певний строк.

2. До неповнолітніх можуть бути застосовані додаткові покарання у виді штрафу та позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Одним із найлегших видів покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, є штраф. Відповідно до ч. 1 ст. 99 КК України штраф як міра покарання може застосовуватися до неповнолітніх як основний, так і додатковий вид покарання, але тільки за наявності в нього самостійного заробітку або майна, на яке може бути звернене стягнення. При цьому законодавець, указуючи на наявність у неповнолітнього «самостійного заробітку» як обов'язкової умови призначення йому цього виду покарання, має на увазі постійний заробіток протягом певного періоду, виплачуваний відповідно до трудового законодавства (по штатній посаді, контракту і т. ін.), але не стипендію й не доходи від майна. Обмежено й розмір штрафу, що накладається.

На відміну від дорослих, котрим він може бути призначений, відповідно до ч. 2 ст. 53 КК України, у розмірі від тридцяти до тисячі неоподаткованих мінімумів доходів громадян, установлених законодавством і таких, що діють на момент призначення покарання, неповнолітнім штраф призначається в розмірі до п'ятисот місячних розрахункових показників. Всі інші положення ст. 53 КК України про порядок призначення штрафу поширюються на неповнолітніх повністю, оскільки ч. 2 ст. 99 КК України інших вилучень не містить, тобто розмір штрафу визначається судом з урахуванням тяжкості вчиненого злочину й майнового становища неповнолітнього, він може застосовуватися як основний, так і додатковий вид покарання. При цьому штраф як основний вид покарання може призначатися тільки у випадках і межах, передбачених відповідними статтями Особливої частини Кримінального кодексу України.

Як додатковий вид покарання штраф може бути призначений тільки за умови, що його спеціально законодавець передбачив як додаткове покарання у санкції певної статті Особливої частини кодексу (чинний Кримінальний кодекс передбачає штраф як додаткову міру покарання лише двома статтями – ст. 144 ч. 1 «Насильницьке донорство» і ст. 367 ч. 2 «Службова недбалість»).

Під час призначення штрафу неповнолітнім у суду виникають певні проблеми фактичного характеру. Справа в тому, що в неповнолітніх у віці 16–17 років можливості заплатити штраф, як правило, незначні. Вони звичайно не мають ні майна, на яке

могло б бути звернене стягнення, ні заробітку, або мають його в розмірах, що не дозволяють заплатити штраф. Тим паче, що ст. 188 КЗпП України передбачає право громадян на працю та працевлаштування з 16 років (у деяких випадках з 15 років, але зі згоди одного з батьків, або особи, що його замінює, та наявності постійної роботи).

Стосовно ж неповнолітніх 14–15 років призначення штрафу практично взагалі не має змісту. Та й батьки неповнолітніх, притягнутих до кримінальної відповідальності, як показує практика у більшості випадків, є неплатоспроможними.

Із вищесказаного можна зробити висновок, що застосування до неповнолітніх цього виду покарання характеризується і тим, що значна кількість справ щодо вчинених ними кримінальних правопорушень за наявності пом'якшувальних обставин, як правило, припиняються, не доходячи до суду (наприклад, відповідно до ч. 1 ст. 296 КК хуліганство карається штрафом або арештом, або обмеженням волі. Але штраф, як зазначалося вище, застосовується лише до неповнолітніх, що мають самостійний дохід, власні кошти або майно, на яке може бути звернене стягнення. Згідно зі ст. 101 КК арешт може застосовуватися лише до неповнолітнього, який на момент постановлення вироку досяг 16 років. Обмеження волі до неповнолітніх взагалі не застосовується (ст. 61 КК)).

Список використаних джерел

1. Горішний О. О. Співвідношення механізмів протидії злочинності та кримінально-правового впливу. *Форум права*. 2011. № 2. С. 189–193.; Чернов А. О. Самоправство: кримінально-правова кваліфікація та відповідальність: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 245 с.

2. Северин О. О. Застосування до неповнолітніх заходів кримінально-правового характеру, не пов'язаних з позбавленням волі: дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2009. С. 72.

3. Назимко Є. С., Єгорова Ю. В. Умовне звільнення від покарання та його відбування у кримінальному праві України (генеза, види, подальший розвиток): монографія. Київ: Дакор, 2016. 200 с.

Мозолюк-Боднар Людмила Миколаївна,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри правових
та інформаційних технологій Хмельницького інституту
соціальних технологій Університету «Україна»

ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

У сучасній державі рівень захисту прав людини і громадянина визначає її ступінь якості державності, моральності, загальнолюдських цінностей. Водночас захист прав людини і громадянина залежать від розвитку інститутів демократії, економічного становища держави, рівня правового виховання й культури населення в цілому, а також ефективного функціонування і взаємодії гілок державної влади.

Правові гарантії захисту прав людини і громадянина є одним з найбільших досягнень у забезпеченні прав і свобод, що передбачені Конституцією України. Саме гарантії є певним механізмом, а також матеріальними нормативними джерелами, які забезпечують людині й громадянину можливість користуватися основними правами і свободами, виконувати покладені на неї обов'язки.

Гарантії за змістом поділяють на такі групи: юридичні, організаційні, соціально-економічні і політичні. Так, С.А. Авак'ян, виділяє чотири групи гарантій прав і свобод людини і громадянина: 1) матеріальні (економічні передумови) 2) організаційні (інститути державної влади); 3) духовні або ідеологічні (наявні в суспільстві концепції прав людини, які потрібно роз'яснювати громадянам); 4) юридичні гарантії, що у свою чергу поділяються на дві підгрупи: процедурні юридичні гарантії та юридична відповідальність громадян, їх об'єднань, органів влади, органів самоврядування та посадових осіб [1, с. 122–123]. Крім цього, у системі механізму гарантування прав людини і громадянина можна виділити судовий, несудовий захист, а також діяльність неурядових громадських об'єднань. Що стосується судового порядку захисту політичних прав і свобод людини й громадянина в Україні, то, як свідчить практика українських судів, українці дуже рідко звертаються з подібними заявами до суду. В системі юридичних гарантій прав і свобод громадян особливе місце посідають інститути несудового захисту, які покликані допов-

нити судовий механізм та сприяти комплексному вирішенню проблем гарантування та захисту цих прав.

Національна система несудових державних установ, покликаних захищати права і свободи людини й громадянина в Україні, складається з таких ланок: Інститут уповноваженого ВРУ з прав людини в Україні («Парламентський омбудсмен»), Прокуратура України, Рада при Президенті України щодо сприяння розвитку інститутів громадянського суспільства і прав людини, Офіс Президента та Уряд України, деякі міністерства та відомства України, неурядові правозахисні організації.

Головною метою діяльності Уповноваженого ВРУ з прав людини є забезпечення гарантій державного захисту прав і свобод громадян, їх дотримання і повага державними органами, органами місцевого самоврядування та їх посадовими особами, а також захист та відновлення порушених прав і свобод. Уповноважений ВРУ з прав людини сприяє: відновленню порушених прав; вдосконаленню законодавства України про права людини й громадянина; гармонізації його із загальновизнаними принципами і нормами міжнародного; виявленню порушених прав; усуненню виявлених порушень. Його головним обов'язком є відстоювання прав і свобод людини незалежно від своїх політичних поглядів і переконань. Не будучи членом політичних партій або інших об'єднань громадян, що переслідують політичні цілі, не беручи участь у політичних публічних акціях і не висловлюючи переваги будь-яким політичним лозунгам, Уповноважений з прав людини зобов'язаний виступати з обговоренням тих політичних поглядів, відстоювання яких, на його думку, загрожує порушенням окремих видів прав і свобод людини [2]. Специфіка правозахисної діяльності Уповноваженого ВРУ з прав людини в Україні полягає в тому, що він не має права самостійно відновлювати порушене право, усунути перешкоди до його реалізації. Відсутність у омбудсмена владних повноважень знижує ефективність його діяльності щодо захисту прав і свобод українців. Люди, які звернулися до нього, доведені до відчаю і сподіваються на реальну допомогу з його боку. Надання Уповноваженому владних важелів створить додаткові державні гарантії захисту прав і свобод громадян.

В Україні також здійснює свою діяльність Уповноважений Президента України з прав дитини, посада якого встановлена 11 серпня 2011 року. Указ Президента України «Питання Уповноваженого Президента України з прав дитини» до основних цілей діяльності Уповноваженого з прав дитини відносить: забезпечення гарантій державного захисту прав, свобод і законних інтересів дитини в Україні, визнання і дотримання цих прав, свобод і законних інтересів органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами, організаціями [3].

Отже, в Україні існує досить розвинена законодавча база, що забезпечує здійснення права людини на повагу до її гідності, також існує система органів влади, завданнями яких є створення умов для реалізації права кожного на повагу до його гідності та захисту такого права у разі його порушення. Однак, незважаючи на відповідність національного законодавства в сфері забезпечення прав людини міжнародним стандартам, існують недоліки у сфері практичного застосування норм законодавства, які значно ускладнюють процес реалізації норм Конституції України, що регулюють право людини на повагу до її гідності. Органи державного управління є інструментом реалізації завдань, які ставить держава в процесі свого розвитку в рамках правового поля. Таким чином, ефективність діяльності органів державного управління щодо забезпечення реалізації прав і свобод залежить від якості нормативно-правового забезпечення.

Конституцією України, крім національних гарантій, передбачається можливість використання також міжнародно-правових засобів забезпечення прав людини. У ст. 55 Конституції України зазначено, що кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звернутися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ або до відповідних органів міжнародних установ і організацій, членом або учасником яких є Україна [4].

Отже, залежно від рівня юридичного статусу правових гарантій розглядаються міжнародно-правові і національні гарантії, які, в свою чергу, поділені на конституційні і галузеві. Міжнародно-правові гарантії обумовлені міжнародними договорами, обов'язковими для України.

Таким чином, у суспільному житті реалізація прав і свобод забезпечується правовими гарантіями, що є правовими засобами та способами, за допомогою яких реалізуються, охороняються, захищаються права й свободи громадян, поновлюються їх порушені права. Дотримання правових гарантій є однією із головних умов забезпечення законності та правопорядку в державі та в усіх сферах суспільного життя. Ефективність правових гарантій прав і свобод людини залежить від Основного Закону та чинних нормативно-правових актів, розвитку правових принципів, здійснення конституційного контролю, а також від того, як виконують приписи цих законів державні органи та громадські організації, покликані створювати умови для реалізації прав і дотримання обов'язків громадянами. Роль і значення правових гарантій визначається тим, що вони створюють необхідні юридичні умови для перетворення закріплених у законодавстві прав і свобод людини та громадянина з можливостей на реальність.

В Україні існує широке коло правових гарантій. Але насправді гарантування практичної реалізації прав і свобод людини на теренах України ще перебуває на досить низькому – не лише правовому, але й загальнокультурному, світоглядному – рівні. На нашу думку, якщо, з одного боку, і відбувається помітне розширення переліку та поглиблення змісту наявних гарантій прав і свобод на рівні чинного законодавства, то з іншого – відчутно скорочуються можливості їх реалізації, особливо в соціально-економічній сфері. Виникає парадокс: деталізація регулювання законом можливостей здійснення того чи іншого права може не збігатися з можливостями його реального використання в повсякденній практиці.

Прикладом цього є захист прав українців на тимчасово окупованих територіях України. Тому значущість реалізації українською державою прав і свобод людини і громадянина в сучасних умовах розбудови своєї державності має зростати [5].

Таким чином, гарантії захисту прав людини і громадянина потребують подальшого дослідження та практичного вдосконалення. Особливої актуальності набуває це питання під час дослідження прав і свобод військовослужбовців, внутрішньо переміщених людей, людей з інвалідністю та ін. з метою пошуку

найбільш оптимальних та дієвих шляхів реалізації та захисту прав людини і громадянина в Україні.

Список використаних джерел

1. Конституционное право: энцикл. слов. / отв. ред. С. А. Авакьян. Москва: НОРМА, 2000. 676 с.
2. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23 грудня 1997 р. 776/97-ВР. Дата оновлення: 20.03.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 02.10.2020).
3. Питання Уповноваженого Президента України з прав дитини: Указ Президента України від 11 серпня 2011 р. 811/2011. Дата оновлення: 15.09.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/811/2011#Text> (дата звернення: 02.10.2020).
4. Конституція України: офіц. текст. Київ: КМ, 2013. 96 с.
5. Омельчук В. А. Реалізація прав і свобод людини і громадянина в сучасній Україні: окремі проблеми правового регулювання. *Інтернаука: міжнародний науковий журнал. Серія: Юридичні науки*. 2017. № 2 (2). С. 12–15.

Нетяга Володимир Вікторович,

аспірант кафедри кримінального права та кримінології ННІ права
Університету державної фіскальної служби України;

Богатирьова Ольга Іванівна,

доктор юридичних наук, старший науковий співробітник ННІ права
Університету державної фіскальної служби України

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КОНТРАБАНДУ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ РЕСПУБЛІКИ САН-МАРИНО

Серед низки напрямів сучасної кримінальної політики України та інших країн особливого значення набуває протидія незаконному переміщенню через митний кордон товарів. Запобігання та протидія контрабанді, боротьба з порушеннями митних правил на всій митній території України, згідно зі п. 10 ст. 544 Митного кодексу України [1], є одним з основних завдань органів, які безпосередньо здійснюють державну митну справу і реалізують державну митну політику України.

Цього факту вже самого по собі досить для того, щоб на практичному рівні визначити, що запобігання та протидія кон-

трабанді є одним із пріоритетних завдань кримінального права, а на рівні теорії – стверджувати про необхідність постійного наукового моніторингу проблем застосування кримінально-правових норм про відповідальність за контрабанду. При цьому, як показало наше дослідження, контрабанда є одним із традиційних кримінальних правопорушень, яке закріплюється у законах про кримінальну відповідальність багатьох зарубіжних країн.

У зарубіжному праві не склалося єдиного підходу до розуміння контрабанди, її правової природи. Для прикладу зазначимо, що незаконна торгівля тютюновими виробами призводить до величезних втрат доходів для урядів, які оцінюються приблизно в 40–50 мільярдів доларів США на рік і виявляються в збільшенні споживання, а отже, у проблемах зі здоров'ям, оскільки це робить тютюн дешевшим [2, с. 411].

Вирішили розглянути найбільш характерні підходи до розуміння контрабанди, представлені в кримінальному законодавстві Республіки Сан-Марино, який являє собою класичний європейський акт, при цьому відзначається, що він є одним із найбільш досконалих.

На відміну від німецького, у Кримінальному кодексі (КК) Сан-Марино використовується поняття «контрабанда». Згідно зі ст. 388 «Виробництво та контрабанда майна, пов'язані з обманом державної скарбниці» будь-яку особу, яка виготовляє, ввозить на територію Республіки, набуває, отримує, поширює або зберігає з метою поширення речі, що підлягають обкладенню податком, за які він ще не сплатив податку, або особисті речі, обманюючи при цьому державу або державних службовців, підлягає покаранню у виді тюремного ув'язнення першого ступеня і позбавлення політичних прав четвертого ступеня, крім фінансових санкцій, передбачених спеціальними законами [3].

Однак, крім безпосередньо відповідальності за контрабанду, в кримінальному законі Сан-Марино містяться норми, що передбачають відповідальність за незаконне ввезення окремих предметів на територію держави. Так, згідно зі ст. 242 будь-яку особу, яка виготовляє, виробляє водні розчини або поживні чи медичні речовини, небезпечні для здоров'я; псує, фальсифікує або підміняє зазначені водні розчини або речовини таким чином, що вони стають небезпечними для здоров'я людини; ввозить їх на територію

країни або їх поширює на території, піддається покаранню у позбавлення волі четвертого ступеня. Стаття 244 КК Сан-Марино передбачає відповідальність за ввезення без дозволу наркотичних засобів на територію держави, торгівлю ними, зберігання їх з метою продажу або постачання іншим особам. Відповідно до ст. 309 КК Республіки Сан-Марино будь-яка особа, яка виготовляє, ввозить на територію країни або зберігає для поширення авторські твори мистецтва, промислову або сільськогосподарську продукцію з назвами, маркуванням та іншими знаками, що вводять в оману щодо походження, якості або складу продукту і авторського твору, піддається кримінальному покаранню. Окреслені діяння визнають суспільно небезпечними і в Україні.

Водночас у КК Сан-Марино (ст. 280) передбачено кримінальну відповідальність за вироблення, ввезення на територію країни, поширення або зберігання з метою поширення спирту, лікеру для алкогольних напоїв або алкогольних напоїв. При цьому контрабанда вже є кримінальним проступком у разі ввезення на територію країни або вивезення товарів і продовольства всупереч заборонам влади або в таких кількостях, які не дозволені владою (ст. 319 КК Сан-Марино). У цьому аспекті варто розглянути можливість щодо впровадження у вітчизняне законодавство кримінальної відповідальності за такі діяння.

До особливостей кримінального законодавства Сан-Марино ми віднесли встановлення кримінальної відповідальності за економічну або товарну контрабанду, тобто ввезення предметів, які підлягають оподаткуванню. При цьому слід зауважити, що відповідальність настає не тільки безпосередньо за ввезення таких предметів, а й за діяння, супутні контрабанді, зокрема, придбання, отримання, поширення або зберігання. Водночас на відміну від більшості інших європейських держав така відповідальність не передбачена. Це саме стосується і відповідальності за контрабанду цілої низки обмежених або заборонених до обігу предметів. Зокрема, наркотичних засобів, алкогольної продукції, водних розчинів або поживних чи медичних речовин, небезпечних для здоров'я.

У цілому в кримінальному законодавстві Сан-Марино міститься широкий перелік норм про відповідальність за контрабанду і супутніх їй діянь. Такий підхід свідчить про значно більший репре-

сивний підхід у питаннях кримінальної відповідальності за контрабанду, ніж прийнято в більшості інших європейських держав.

Список використаних джерел

1. Митний кодекс України: Закон України від 13 берез. 2012 р. № 4495-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text> (дата звернення: 13.07.2020).

2. Arnott D., Joossens L., Bianco E. Smuggling treaty could reduce tobacco toll. *Lancet*. 2008. № 3. P. 371–458.

3. Уголовный кодекс Республики Сан-Марино / науч. ред., вступ. статья вице-президента Восточно-Европейского отделения Международной академии наук Республики Сан-Марино, профессора Московского института МВД РФ, д-ра юрид. наук С. В. Максимова; пер. с итал. В. Г. Максимова. Изд. 3-е. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2016. 253 с.

Олійник Олександр Іванович,

кандидат юридичних наук, доцент,
перший проректор Академії Державної пенітенціарної служби

ДО ДИСКУСІЇ ПРО ПРАВОМІРНІСТЬ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ЗЛІСНОЇ НЕПОКОРИ ВИМОГАМ АДМІНІСТРАЦІЇ УСТАНОВИ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Українські та білоруські законодавці сліпо перейняли «каральну пенітенціарну практику» колишнього СРСР, на відміну від інших колишніх його республік (Азербайджан, Грузія, Казахстан, Киргизія, Латвія, Литва, Молдова, Туркменістан, Естонія). Навіть авторитарна Росія виключила цю норму зі свого кримінального закону [1, с. 401–402].

Науковцями і міжнародними організаціями неодноразово висловлювалося занепокоєння стосовно закріплення в КК України відповідальності за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого статтею 391. Разом з тим доволі поширеною є позиція, особливо серед працівників Державної кримінально-виконавчої служби України, що декриміналізація діянь, передбачених у диспозиції ст. 391 КК України, є недоцільним заходом, що може негативно вплинути на рівень дисципліни і злочинності в установах виконання покарань.

Науковцями і практиками неодноразово наводилися аргументи про необхідність декриміналізації діянь, визначених у ст. 391

КК України. На думку Верховного Суду України, до ст. 391 КК України необхідно внести такі зміни: 1) розкрити зміст терміна «інша протидія адміністрації виправної установи у законному здійсненні її функцій»; 2) вилучити згадування про переведення на більш суворий режим відбування покарання, оскільки чинним КВК України не передбачено такого виду стягнення для осіб, засуджених до обмеження волі чи до позбавлення волі; 3) вилучити положення про застосування цієї норми щодо осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі, оскільки у КВК України для таких осіб не передбачено стягнення у виді переведення до приміщення камерного типу (одиначної камери); 4) вилучити дискримінаційні щодо деяких категорій жінок і чоловіків положення, оскільки відповідно до частини другої статті 132 КВК України у приміщення камерного типу (одиначну камеру) не поміщаються вагітні жінки, жінки, які мають дітей у будинках дитини при виправних колоніях, та інваліди першої групи; 5) слова «протягом року» замінити словами «протягом шести місяців», оскільки згідно зі статтею 134 КВК України засуджений визнається таким, що не має стягнення, якщо протягом шести місяців з дня відбуття стягнення він не буде підданий новому стягненню; 6) вилучити зі статті дискримінаційні положення, які передбачають адміністративну та дисциплінарну преюдицію, за якої засуджені фактично несуть кримінальну відповідальність за повторно вчинене адміністративне або дисциплінарне правопорушення [2].

Відповідно до ст. 21 і ч. 1 ст. 24 Конституції України всі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками [3].

Застосування адміністративної (дисциплінарної) преюдиції суперечить вищевказаним нормам Конституції України, тому що є дискримінаційними, оскільки застосування ст. 391 КК України зумовлює ситуацію, коли одна частина громадян за певні правопорушення повинна нести адміністративну або дисциплінарну відповідальність, а інша – кримінальну [4, с. 130].

На думку М. І. Хавронюка, положення ст. 391 КК України є дискримінаційними. Знаний криміналіст стверджує, що: «У деяких випадках закон встановлює за однакові діяння для одних осіб дисциплінарну чи адміністративну відповідальність, а для інших – кримінальну. Прикладом цього є ст. 390 КК, згідно з якою злісне ухилення від робіт, систематичне порушення громадського порядку чи встановлених правил проживання, вчинені особою, яка відбуває покарання у виді обмеження волі, карається позбавленням волі на строк до 3 років. Так само карається особа, яка вчинила злісну непокору законним вимогам адміністрації установи покарань (ст. 391 КК України), при цьому судові вироки підтверджують, що сотні осіб в Україні засуджені до позбавлення волі просто за кількаразову відмову прибрати постіль чи вимити посуд» [4, с. 130].

У 2016 році в своїй Рекомендації Європейський комітет із запобігання катуванням за результатами візиту до України рекомендував Україні провести декриміналізацію діянь, передбачених у ст. 391 КК України [5, с. 179].

Крім того, дослідниками проблематики застосування положень ст. 391 КК України вказується на її неузгодженість з вимогами КВК України: 1) невідповідність положень норми ст. 391 КК України в частині строку давності дисциплінарного стягнення, вказаний як один рік зі строком давності, вказаним у ч. 14 ст. 134 КВК України, що становить шість місяців; 2) юридична неможливість застосувати стягнення у вигляді переведення до приміщення камерного типу (одиначної камери) засуджених, які відбувають покарання у вигляді обмеження волі; 3) відсутність в КВК України норм, що відповідали б положенню ст. 391 КК України в частині можливості застосування до засуджених, які відбувають покарання у вигляді обмеження волі у виді переведення до приміщення камерного типу (одиначної камери) або їх переведення за порушення вимог режиму на більш суворий режим відбування покарання [6, с. 7].

На додаток до вищезазначених аргументів про доцільність декриміналізації ст. 391 КК України також наводяться такі: 1) законодавство містить і без ст. 391 КК України достатньо механізмів притягнення до кримінальної відповідальності засуджених, які, відбуваючи покарання, вчиняють нові злочини;

2) Європейський комітет із запобігання катуванням неодноразово надавав Україні рекомендації скасувати ст. 391, але ці рекомендації досі не виконані; 3) ця стаття є надзвичайно корупційно-генною: персонал установ виправних колоній нерідко вимагає від засуджених неправомірну вигоду під загрозою притягнути їх до кримінальної відповідальності за ст. 391 та «навісити» додатковий строк [6].

Цікавою є позиція та аргументація правоохоронних органів стосовно питання про доцільність скасування кримінальної відповідальності за ст. 391 КК України, що наводиться в публікації на офіційному вебсайті громадської правозахисної організації «Донецький меморіал». З цією метою Центр інформації про права людини та журналісти спрямували запити до ДКВС України, Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Уповноваженого з прав людини та до керівника депутатської фракції «Народний фронт» у Верховній Раді України і поставили низку запитань: «Чи вважаєте Ви доцільним скасування ст. 391 КК України у нинішньому вигляді? Якщо так, то яким є Ваш головний аргумент? Якщо ні, то яким є Ваш головний аргумент? Вкажіть, будь ласка, за які саме кримінальні дії передбачає відповідальність винятково ст. 391 КК України, такі, за які така відповідальність не передбачена будь-якими іншими статтями КК України? Яким чином можна виконати рекомендацію Європейського Комітету із запобігання катуванням та нелюдському чи принизливому поводженню або покаранню про скасування ст. 391 КК України?» [7].

МВС України і керівник фракції «Народний фронт» у ВРУ України відповіли, що питання про декриміналізацію складу злочину, передбаченого ст. 391 КК України, потребує додаткового вивчення та по суті уникнули від відповіді на запитання. СБУ України у відповіді на запит зазначила, що поставлені в ньому питання не відносяться до її компетенції. Уповноважений ВРУ з прав людини підтримала позицію про скасування ст. 391 КК України, навівши як аргумент рекомендацію Європейського Комітету із запобігання катуванням та нелюдському чи принизливому поводженню або покаранню про декриміналізацію ст. 391 КК України. Генеральна прокуратура України у відповіді

на запит зазначали, що «декриміналізація ст. 391 КК України сприятиме дестабілізації правопорядку у виправних колоніях шляхом недотримання умов виконання та відбування покарання засудженими». Журналістами повторно був направлений запит до ГПУ з уточнювальними запитаннями, на що наглядове відомство відповіло, що відповідно до Конституції України органи прокуратури не уповноважені надавати роз'яснення та доводити свою позицію або переконувати в цьому громадян. Адміністрація ДКВС України на подані запити відповіла, що не є розпорядником запитуваної інформації і що не уповноважена формувати політику у сфері виконання покарань [7].

На жаль, можна констатувати, що доцільність декриміналізації діянь, передбачених ст. 391 КК України, серед наукової спільноти та європейських міжнародних організацій і держав є очевидним, але законодавець не поспішає робити крок їм назустріч.

Список використаних джерел

1. Орел Ю. В. Кримінальна відповідальність за злочини проти нормальної діяльності органів і установ пенітенціарної служби України: монографія. Харків: В справі, 2016. 416 с.

2. Позиція Верховного Суду України стосовно проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо узгодження з нормами Кримінально-виконавчого кодексу України)» (реєстр. № 2073 від 14 лютого 2008 року). URL: <http://www.viaduk.net/clients/vs.nsf/81b1c5a59140111fc2256bf7004f9cd3/73a0947d881b9949c225740900389d89?OpenDocument> (дата звернення: 01.10.2020).

3. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року. Дата оновлення: 21.02.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 12.11.2020).

4. Хавронюк М. І. Конституційна скарга і кримінальне право. *Національна безпека і оборона*. 2018. № 1–2. С. 124–132.

5. Рудницьких М. І. Декриміналізація дій, передбачених статтею 391 Кримінального кодексу України: за чи проти. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2017. № 2. С. 178–184.

6. Бондарєва К. В. Злісна непокора вимогам адміністрації установи виконання покарань: кримінально-правова та кримінально-виконавча характеристика: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2018. 20 с.

7. Донецький Меморіал. URL: <https://helsinki.org.ua/orhanizatsiya/donetskyj-memorial/> (дата звернення: 12.11.2020).

Олійник Ярослав Васильович,
аспірант Академії Державної пенітенціарної служби;
Боднар Ігор Володимирович,
кандидат юридичних наук, начальник кафедри тактико-спеціальної
підготовки Академії Державної пенітенціарної служби;
Коробко Віталій Анатолійович,
завідувач відділу автотехнічних досліджень та криміналістичного
дослідження транспортних засобів Чернігівського НДЕКЦ МВС України

СИСТЕМА МЕДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАСУДЖЕНИХ (УВ'ЯЗНЕНИХ) У СЛІДЧИХ ІЗОЛЯТОРАХ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО- ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

На сучасному етапі реформування пенітенціарної системи України постають проблемні питання, які потребують негайного вирішення, одним з яких є умови тримання засуджених (ув'язнених), дотримання їх прав, забезпечення діяльності персоналу установ виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України з виправлення та ресоціалізації засуджених (ув'язнених). У зазначений перелік входить і право засудженого (ув'язненого) на їх медико-санітарне забезпечення.

Підкреслюючи актуальність зазначених питань, слід зазначити, що практика діяльності «Європейського комітету із запобігання катувань та іншого нелюдського або такого, що принижує гідність, видів поводження та покарання» свідчить, що з виявлених цією організацією порушень міжнародних стандартів у сфері захисту прав засуджених (ув'язнених) найбільша кількість стосується саме питань їх медико-санітарного забезпечення.

Аналіз публікацій за тематикою дослідження. Теоретичною базою дослідження зазначеної проблеми стали праці вітчизняних та зарубіжних фахівців з кримінально-виконавчого права, кримінології, кримінального права, зокрема: О. М. Бандурки, І. Г. Богатирьова, І. В. Боднара, Є. М. Бодюла, С. І. Дементьєва, Т. А. Денисової, О. М. Джужи, В. М. Дрьоміна, О. Г. Колба, О. М. Литвака, О. М. Литвинова, М. С. Пузирьова, В. О. Меркулової, Г. М. Мінковського, І. С. Сергєєва, О. О. Титаренка, В. М. Трубникова, С. Я. Фаренюка, С. В. Царюка, Ю. В. Шинкарєва та ін.

Водночас проблематика, що визначила зміст цієї статті, поки що досліджена недостатнім чином. У більшості сучасних наукових праць діяльність з медико-санітарного забезпечення засуджених (ув'язнених) розглянуто або із врахуванням не чинного законодавства, або використовуючи застарілу систему охорони здоров'я засуджених (ув'язнених).

Метою статті є аналіз системи медичного забезпечення засуджених (ув'язнених) у слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби України за такими основними напрямками: участь у прийомі засуджених до установи, медичний огляд та надання медичної допомоги в установі та надання медичної допомоги в цивільних закладах охорони здоров'я.

Досліджуючи питання надання медичної допомоги засудженим в установах виконання покарань, слід зазначити, що уряд України підтримав пропозицію Міністерства юстиції щодо утворення з 1 листопада 2017 р. державної установи «Центр охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України» (Розпорядження КМУ від 13 вересня 2017 р. № 684-р Про утворення державної установи «Центр охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України») Рішення ухвалене для забезпечення надання безперервної медичної допомоги засудженим та особам, узятим під варту, на належному медичному та правовому рівні. Забезпечуватиме утримання зазначеної установи Міністерство юстиції України.

До структури державної установи «Центр охорони здоров'я ДКВС України» (ЦОЗ ДКВСУ) входять: ЦОЗ ДКВСУ та 20 філій ЦОЗ ДКВСУ.

З 16.07.2018 наказом Міністерства юстиції України від 04.07.2018 № 2500/к призначено директора державної установи ЦОЗ ДКВСУ на умовах контракту. Штатним розписом ЦОЗ ДКВСУ затверджено 2 559 штатних посад. Станом на 30 серпня 2018 року до ЦОЗ ДКВСУ переведено всіх медичних працівників, які працювали в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах ДКВС України.

На сучасному етапі проводиться робота щодо отримання ліцензії на здійснення господарської діяльності з медичної практики, триває робота щодо розробки та внесення змін до національного законодавства, яким регламентовано надання медичної

допомоги засудженим та особам, взятим під варту, в установах виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України.

Організація медичного забезпечення осіб, які тримаються в слідчих ізоляторах ДКВС України, здійснюється відповідно до Закону України про Основи законодавства України про охорону здоров'я від 19.11.1992 № 2801-ХІІ [1], Правил внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 14.06.2019 № 1769/5 (далі – Правила) [2] та Порядку взаємодії закладів охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України із закладами охорони здоров'я з питань надання медичної допомоги особам, узятим під варту, затвердженого спільним наказом Міністерства юстиції України та Міністерства охорони здоров'я України від 10.02.2012 № 239/5/104 (далі – Порядок) [3].

Відповідно до Порядку всі особи, які прибули до слідчих ізоляторів, у тому числі особи, які переміщуються під вартою (конвоюються), проходять первинний медичний огляд з метою виявлення осіб, яким заподіяно тілесні ушкодження та які становлять епідемічну загрозу для оточення або потребують невідкладної медичної допомоги. На кожну новоприбулу до СІЗО особу заводиться форма первинної облікової документації [3].

У разі виявлення тілесних ушкоджень у особи, узятої під варту, медичним працівником складається довідка у трьох примірниках. Перші два примірники довідки долучаються до матеріалів особової справи та медичної картки особи, узятої під варту, а третій примірник видається їй на руки.

Усі особи, які вибувають із слідчого ізолятора, проходять медичний огляд із проведенням флюорографічного обстеження. Після закінчення огляду робиться висновок щодо стану здоров'я кожного, хто вибуває, який заноситься в медичну карту амбулаторного хворого. Медичний працівник, який здійснював огляд, ставить свій підпис під висновком на відкритій довідці особової справи особи, яка вибуває із слідчого ізолятора.

Наступний напрям з медичного забезпечення засуджених (ув'язнених) – надання медичної допомоги та їх медичний

огляд, використання при цьому можливостей інших закладів охорони здоров'я.

Невідкладна медична допомога засудженим (ув'язненим) надається лікарем слідчого ізолятора, а у разі неможливості надання такої допомоги у повному обсязі – бригадою швидкої медичної допомоги. Керівництво слідчого ізолятора забезпечує своєчасний виклик бригади швидкої медичної допомоги.

У разі ухвалення бригадою швидкої медичної допомоги рішення про необхідність госпіталізації особи, узятої під варту, перевезення її до закладів охорони здоров'я з орієнтовного переліку, де така допомога може бути надана, здійснюється цією бригадою. Керівництво слідчого ізолятора забезпечує охорону засудженого (ув'язненого).

Медичне обстеження осіб, узятих під варту, здійснюється у разі їх звернення зі скаргою на стан здоров'я за ініціативою лікаря медичної частини слідчого ізолятора або адміністрації установи.

У випадках, коли лікарі медичної частини слідчого ізолятора не можуть самостійно встановити діагноз, начальник медичної частини слідчого ізолятора подає запит до керівництва установи щодо направлення хворого на лікування до обраного закладу охорони здоров'я з орієнтовного переліку або залучення відповідного лікаря-фахівця закладу охорони здоров'я.

Керівництво СІЗО забезпечує допуск відповідного лікаря-фахівця чи направлення хворого на лікування до обраного начальника медичної частини СІЗО закладу охорони здоров'я з орієнтовного переліку.

Консультавання, обстеження і лікування фахівцями закладів охорони здоров'я (якщо воно можливе в умовах медичної частини слідчого ізолятора) здійснюється в медичних частинах установ в присутності персоналу медичної частини.

Усі висновки медичних обстежень, консультацій та дані щодо проведеного лікування в обов'язковому порядку вносяться медичним персоналом СІЗО до форми первинної облікової документації [3].

Слід зазначити, що засуджений (ув'язнений) має право на вільний вибір лікаря. У разі звернення зазначеної особи до лікаря медичної частини слідчого ізолятора з проханням про допуск

обраного лікаря-фахівця лікар медичної частини готує медичну довідку про стан її здоров'я та запит до керівництва установи. У разі необхідності в додаткових лабораторних обстеженнях, які не можуть бути проведені в медичних частинах слідчих ізоляторів, вони проводяться на базі закладів охорони здоров'я з орієнтовного переліку.

Як висновок слід зазначити, що на сьогодні для засудженого (ув'язненого), який утримується в слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби, з правового погляду, повністю створені умови для підтримання його стану здоров'я на належному рівні, надання йому необхідної медичної допомоги та забезпечення його особистої безпеки, запобігання вчиненню щодо нього насильницьких злочинів. Проте залишається відкритим питання, чи витримає ці зміни система охорони здоров'я засуджених, які проблемні питання виникнуть у цій сфері. Зазначені питання будуть нами висвітлені в подальших наукових роботах.

Список використаних джерел

1. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 р. № 2801-XII. Дата оновлення: 02.04.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12> (дата звернення: 31.03.2020).
2. Правила внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів: наказ Міністерства юстиції України від 14.06.2019 р. № 1769/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0633-19> (дата звернення: 31.03.2020).
3. Порядок взаємодії закладів охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України із закладами охорони здоров'я з питань надання медичної допомоги особам, узятим під варту: наказ Міністерства юстиції України та Міністерства охорони здоров'я України від 10.02.2012 № 239/5/104. Дата оновлення: 02.06.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0212-12> (дата звернення: 31.03.2020).

Петельнікова Наталія Миколаївна,
аспірантка 4-го курсу Харківського національного університету
внутрішніх справ, старший викладач циклу підготовки персоналу пробації
Білоцерківського центру підвищення кваліфікації персоналу
Державної кримінально-виконавчої служби України

НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ ТА ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ЗАСУДЖЕНИХ І УВ'ЯЗНЕНИХ ТА РОЛЬ ІНСТИТУТУ ОМБУДСМАНА В НЬОМУ

Нині людство досягнуло того етапу свого розвитку, коли зухвалі нехтування правами людини стає майже неможливим. Звичайно, порушення прав та законних інтересів людини та громадянина ми можемо зустріти в кожній державі світу, але на їхній захист стає все більше представників суспільства, зокрема як державні органи, так і представники громадськості. Наша держава не стає винятком, і в ній постійно запроваджуються різні інститути для захисту прав та законних інтересів людини та громадянина.

Так, одним із вищезазначених інститутів є інститут омбудсмана. Його сутність та призначення, а також роль у багатогранному механізмі захисту прав та законних інтересів людини й громадянина досліджували багато науковців, серед яких варто зазначити: Марцеляка О. В., Бойцову В. В., Хаманєву Н. В., Агеєва О. Д., Хіль-Роблесі А. та багато ін. Але в нашій роботі ми хочемо дослідити роль національного механізму захисту прав та законних інтересів засуджених і ув'язнених та місце інституту омбудсмана в ньому, оскільки рівень розвитку та добробуту кожного суспільства визначають не по найсоліднішому та найбагатшому прошарку суспільства, а по найбільш вразливій верстві суспільства, до якої належать засуджені та ув'язнені, оскільки вони обмежені в захисті своїх прав та законних інтересах обвинувальним вироком, що набрав законної сили.

Для досягнення зазначеної мети ми вважаємо за потрібне в першу чергу дослідити чинний механізм захисту прав та законних інтересів людини та громадянина загалом, та засуджених і ув'язнених зокрема в нашій державі.

Так, Данильян О. Г. у своєму дослідженні зазначає, що під механізмом захисту прав і свобод людини в сучасному суспільстві слід розуміти систему певних соціальних інститутів, правових норм, засобів захисту (судових, адміністративних, цивільно-правових, кримінальних-правових та інших), що забезпечують найбільш повний та ефективний захист прав і свобод людини та громадянина [1, с. 54].

Позиція вищезазначеного науковця нам дуже імпонує і ми розуміємо, що до національного механізму захисту прав і законних інтересів засуджених та ув'язнених ми повинні віднести всі наявні соціальні інститути, до яких можуть звертатися засуджені та ув'язнені для захисту своїх прав чи законних інтересів.

У посібнику «Конституційне право України», за загальною редакцією Ю. Г. Барабаша, ми можемо побачити перелік органів загальної компетенції, що організаційно забезпечують реалізацію прав людини відповідно до Конституції України: 1) Верховна Рада України як представницький та єдиний орган законодавчої влади; 2) Президент України, який є гарантом додержання Конституції України, прав та свобод людини і громадянина; 3) Кабінет Міністрів України, що вживає заходи щодо забезпечення прав та свобод людини і громадянина; 4) суди загальної юрисдикції, які мають бути надійним гарантом прав і свобод особи, в тому числі в конфліктних ситуаціях, що виникають між громадянином і державою; 5) Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, який здійснює парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина; 6) прокуратура України, яка здійснює представництво громадянина у суді, в передбачуваних випадках; 7) місцеві державні адміністрації, що на відповідних територіях забезпечують дотримання прав і свобод громадян; 8) Конституційний Суд України; 9) міжнародні судові установи [2, с. 205].

Проаналізувавши вищевказану класифікацію, ми можемо зрозуміти, що багато вітчизняних науковців приділяють більше уваги, коли йдеться про національні механізми захисту прав людини та громадянина, тим суспільним інститутам, що в першу чергу, належать до органів державної влади. Але, на нашу думку, цей погляд не розкриває весь спектр національних механізмів захисту прав та законних інтересів людини та громадяни-

на загалом, та засуджених і ув'язнених зокрема. Ми вважаємо, що до цієї класифікації варто додати такі соціальні інститути, що відіграють важливу роль у захисті прав та законних інтересів кожної людини в нашій державі: 1) адвокатура України, оскільки саме захист та представлення інтересів людини та громадянина в судовій системі України здійснюють адвокати. Позитивною практикою слід зазначити й те, що в Україні для кожної людини існує можливість звернутися як до платного, так і до безоплатного адвоката; 2) громадські організації – які набирають усе більшої популярності в Україні протягом останніх років. На нашу думку, це пов'язано з тим, що інститут громадянського суспільства в нашій державі розвивається і це дає більші можливості для захисту своїх прав та законних інтересів; 3) юридичні клініки – звичайно, вони не мають таких широких можливостей, як уже зазначені інститути, але їхня роль також є досить важливою, і, на наш погляд, їх потрібно згадати.

Проте в усіх досліджених нами класифікаціях національних механізмів захисту прав та законних інтересів особливе місце завжди відводиться Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини. Ми вважаємо, що це пов'язане з тим, що цей інститут є досить молодим у нашій державі та процедура звернення до нього є досить простою (порівнюючи з більшістю державних органів), а також у тому, що відповідно до статті 4 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» він не є державним органом у загальноприйнятому нами розумінні, а є посадовою особою, що здійснює свої повноваження незалежно від інших державних органів та посадових осіб, що впливає на високий рівень довіри до нього з боку суспільства [3].

Що стосується захисту своїх прав та законних інтересів засудженими та ув'язненими, то, на нашу думку, інститут омбудсмена посідає окреме важливе місце серед національного механізму захисту прав та законних інтересів не лише через зазначені вище причини, а ще через те, що на Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини покладений обов'язок здійснювати національний превентивний механізм, створення якого передбачено ратифікацією Україною 21 липня 2006 року Факультативного протоколу до Конвенції ООН Проти катувань

та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання. У ході реалізації національного превентивного механізму Уповноважений Верховної Ради України з прав людини готує кожного року спеціальні доповіді, де звітує перед українським суспільством про свою діяльність. Так, відповідно до «Спеціальної доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан реалізації національного превентивного механізму у 2019 році», за 2019 рік представниками Департаменту національного превентивного механізму разом із залученням громадськості було здійснено 771 моніторинговий візит до місць несвободи [4, с. 18]. З них, до установ виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України – 103 моніторингових візити. Зокрема: до СІЗО та УВП із функцією СІЗО – 12, до виправних центрів – 16, до виправних колоній – 65, до виховних колоній – 4, до спеціалізованих лікувальних закладів для засуджених – 6. При цьому оперативно здійснювались виїзди до установ виконання покарань у випадках резонансних подій і надзвичайних ситуацій (Жовтоводської ВК (№ 26), Одеського та Кропивницького СІЗО тощо) [4, с. 23].

Проаналізувавши вищезазначену інформацію, можна зробити висновок, що подібна діяльність та такі високі показники можуть свідчити про те, що саме інститут омбудсмана серед національного механізму захисту прав та законних інтересів засуджених та ув'язнених посідає особливе місце, оскільки він: 1) здійснює систематичний моніторинг установ виконання покарань з метою запобігання порушення прав та законних інтересів засуджених чи ув'язнених; 2) користується довірою у порівнянні з іншими інститутами захисту прав та законних інтересів у нашій державі; 3) має спрощену процедуру відвідування установ виконання покарань, ніж інші інститути тощо. Але водночас, оскільки всі рішення Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини мають лише рекомендаційний характер, це створює певні складнощі для захисту своїх прав та законних інтересів засудженими й ув'язненими. Тому, на нашу думку, повноваження омбудсмана в Україні під час здійснення національного превентивного механізму потрібно розширити, щоб його рекомендації мали обов'язковий характер.

Список використаних джерел

1. Данильян О. Г. Механізм захисту прав людини в сучасному суспільстві: теоретико-правовий дискус. *Вісник національного університету «Юридична академія імені Ярослава Мудрого»*. 2013. № 4. С. 48–55.

2. Барабаш Ю. Г., Байрачна Л. К., Дахова І. І. та інші. Конституційне право України / за заг. ред. Ю. Г. Барабаша. Харків: Право, 2012. 304 с.

3. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23.12.1997. № 776/97. Дата оновлення: 04.03.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 01.10.2020).

4. Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан реалізації національного превентивного механізму у 2019 році. URL: <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/page/npm/provisions/reports/> (дата звернення: 01.10.2020).

Пузирьов Михайло Сергійович,

доктор юридичних наук, начальник відділу наукової діяльності та міжнародного співробітництва Академії Державної пенітенціарної служби

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВИДІВ ЗВІЛЬНЕННЯ, ЩО ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ СТОСОВНО ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОКАРАНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ПОЗБАВЛЕННЯМ ВОЛІ, В КАНАДІ

Проведений аналіз автентичних джерел з офіційного сайту Виправної служби Канади [1] й відповідної наукової літератури [2, с. 29–30] надав можливість з'ясувати такі види звільнення засуджених до покарань, пов'язаних із позбавленням волі, в зазначеній країні:

1) повне умовно-дострокове звільнення («full parole») – форма умовного звільнення, що дає можливість засудженому до позбавлення волі відбутися частину строку покарання у громаді. Особа, до якої застосовано цей вид звільнення, не зобов'язана повертатися на ніч до виправної установи, проте зобов'язується з визначеною періодичністю звітувати перед інспектором з умовно-дострокового звільнення. Цей вид звільнення може застосовуватися після відбуття засудженим (крім засуджених до довічного позбавлення волі за умисне вбивство) або третини строку покарання, або семи років, залежно від того, що менше.

Засуджені, які відбувають довічне позбавлення волі за умисне вбивство першого ступеня, мають право подавати клопотання про повне умовно-дostroкове звільнення після відбуття 25 років призначеного покарання. Для засуджених до довічного позбавлення волі за умисне вбивство другого ступеня момент подачі такого клопотання встановлюється судом у межах від 10 до 25 років відбутого покарання.

Як зазначають канадські дослідники, рівень застосування повного умовно-дostroкового звільнення до осіб, які відбувають позбавлення волі в установах федерального рівня, нижче, ніж на провінційному рівні, що пояснюється більшим ступенем тяжкості вчинених ними злочинів [3, с. 11];

2) денне умовно-дostroкове звільнення («day parole») – дає можливість засудженим брати участь у діяльності громади, готуючи їх до повного умовно-дostroкового звільнення або до статутного звільнення («statutory release»). За загальним правилом (якщо Національною радою з умовно-дostroкового звільнення не передбачено іншого), засуджені, які перебувають на денному умовно-дostroковому звільненні, повинні повертатися на ніч до виправної установи або до установи перехідного типу («community residence», «halfway house»).

Цей вид звільнення може застосовуватися: а) щодо осіб, засуджених до двох років і більше, – за шість місяців до дати повного умовно-дostroкового звільнення або після відбуття шести місяців призначеного покарання, залежно від того, що більше; б) щодо осіб, засуджених до довічного позбавлення волі або позбавлення волі на невизначений строк, – за три роки до дати повного умовно-дostroкового звільнення або після відбуття трьох років призначеного покарання, залежно від того, що більше.

Денне умовно-дostroкове звільнення застосовується до засуджених, які відбувають позбавлення волі у федеральних виправних установах;

3) тимчасове звільнення («temporary absence»). Законом Канади «Про виправну систему та умовне звільнення» [4] передбачено три види тимчасового звільнення з виправних установ: а) тимчасове звільнення в супроводі працівників установи; б) тимчасове звільнення без такого супроводу; в) так зване «робоче звільнення», або звільнення для участі в суспільно корисній праці («work release»).

Цей вид звільнення застосовується як на федеральному, так і на провінційному/територіальному рівнях виправної системи Канади. На федеральному рівні повноваження щодо надання засудженому тимчасового звільнення розподіляються між Національною радою з умовно-дострокового звільнення та Виправною службою Канади; на провінційному/територіальному рівні цей вид звільнення реалізовується відповідно провінційними/територіальними виправними установами. Підстави надання засудженому дозволу на цей вид тимчасового перебування за межами виправної установи закріплено у ч. 1 ст. 17 Закону Канади «Про виправну систему та умовне звільнення»;

4) статутне звільнення («statutory release»). Цей вид звільнення може застосовуватися після відбуття засудженим двох третин строку покарання. Статутне звільнення застосовується до засуджених, які відбувають позбавлення волі у федеральних виправних установах. За особою, до якої застосовано цей вид звільнення, здійснюється постпенітенціарний нагляд із покладенням обов'язку з визначеною періодичністю звітувати перед уповноваженими органами. Статутне звільнення не застосовується стосовно осіб, засуджених до довічного позбавлення волі або позбавлення волі на невизначений строк. Цей вид звільнення застосовується до осіб, які або не подавали клопотання про повне умовно-дострокове звільнення, або яким було відмовлено в повному умовно-достроковому звільненні. Крім того, деякі засуджені відмовляються від застосування статутного звільнення, не бажаючи виконувати обов'язки в громаді, що покладаються на звільнену з цієї підстави особу.

Незважаючи на те, що статутне звільнення належить до безумовного виду звільнення і рішення про його надання не ухвалюється Національною радою з умовно-дострокового звільнення, ця рада може видавати наказ про продовження утримання засудженого у виправній установі після такого звільнення. Умовами видання такого наказу є: наявність достатніх підстав вважати, що особа вчинить злочин, пов'язаний із заподіянням тяжкої шкоди здоров'ю або смерті, сексуальний злочин, пов'язаний із посяганням на дитину, або тяжкий наркозлочин. Видання такого наказу є підставою для подальшого відбування покарання у

виправній установі до закінчення строку покарання, призначеного вироком суду;

5) звільнення від відбування покарання у зв'язку з відбуттям строку покарання, призначеного вироком суду. Цей вид звільнення від відбування покарання належить до безумовних. Він застосовується до засуджених, які вважалися занадто небезпечними для повернення в суспільство відповідно до статутного звільнення. Крім того, деякі засуджені, які мають право на умовне звільнення, обирають залишення у виправних установах до закінчення строку покарання, призначеного вироком суду.

Отже, на підставі вищевикладеного можемо констатувати, що названим видам умовного й безумовного звільнення, що застосовуються до засуджених у Канаді, відповідають такі інститути українського права, як:

– умовно-дострокове звільнення від відбування покарання (ст. 81 КК України) – відповідає звільненню, передбаченому п. 1 вищенаведеного переліку;

– зміна умов тримання засуджених до позбавлення волі, в результаті чого засуджені переводяться на поліпшені умови тримання (ст. 99–101 КВК України) – відповідає видам звільнення, передбаченим п. 2 (і частково п. 3) вищезазначеного переліку;

– короткочасні виїзди за межі виправних і виховних колоній (ст. 111 КВК України) – частково відповідає звільненню, передбаченому п. 3 вищенаведеного переліку;

– звільнення від відбування покарання у зв'язку з відбуттям строку покарання, призначеного вироком суду (ст. 152 КВК України), – відповідає звільненню, передбаченому п. 5 вищезазначеного переліку.

Водночас українському праву не властивий такий вид звільнення від відбування покарання, як статутне звільнення.

На підставі вищевикладеного доходимо висновку, що в Канаді так само, як і в Україні, найвищим щаблем прогресивної системи виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк є умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, що може застосовуватися після відбуття засудженим або третини строку покарання, або семи років, залежно від того, що менше.

Таким чином, ураховуючи вищезазначене, можемо зробити такі узагальнення: 1) в Канаді так само, як і в Україні (ст. 111

КВК), до засуджених застосовується інститут короточасних виїздів за межі кримінально-виконавчих установ закритого типу; 2) в Канаді щодо осіб, звільнених від відбування покарання умовно-достроково, застосовуються заходи постпенітенціарного нагляду й контролю з боку уповноважених на виконання цієї функції суб'єктів. За цим напрямом зазначаємо доцільність імплементації вказаної практики постпенітенціарного супроводження звільнених у вітчизняне законодавство.

Список використаних джерел

1. Types of Release. *Correctional Service Canada* > Home > Working with Offenders > Community Corrections. URL: <http://www.csc-scc.gc.ca/parole/002007-0003-eng.shtml> (дата звернення: 25.09.2020).
2. Goff C. Corrections in Canada. Cincinnati: Anderson Publishing, 1999. 213 p.
3. Reed M., Morrison P. Adult correctional services in Canada, 1995–96. Ottawa: Canadian Centre for Justice Statistics, 1997. 13 p. URL: <http://www.statcan.gc.ca/pub/85-002-x/85-002-x1997004-eng.pdf> (дата звернення: 25.09.2020).
4. Corrections and Conditional Release Act. 161 p. URL: <http://laws-lois.justice.gc.ca/PDF/C-44.6.pdf> (дата звернення: 25.09.2020).

Руденко В'ячеслав Іванович,

кандидат юридичних наук, заступник начальника Департаменту з питань виконання кримінальних покарань Міністерства юстиції України;

Руденко Анастасія В'ячеславівна,

студентка Інституту прокуратури та кримінальної юстиції
Національного університету імені Ярослава Мудрого

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРАТУРИ УКРАЇНИ

Як свідчить практика та результати спеціальних наукових досліджень [1, с. 424–425], реформування органів прокуратури України, ефективна діяльність прокуратури вимагає постійного вдосконалення інформаційної її системи та адаптації до змін. Саме тому інформаційне забезпечення потребує реалізації комплексу різноманітних заходів, які охоплюються поняттям інформаційне (або в іншій трактовці – інформаційно-аналітичне) забезпечення діяльності прокуратури України, у прикладному

плані в аспекті реалізації та вдосконалення вміщує насамперед розробку управлінських рішень у зазначеній сфері.

Це питання набуває неабиякої актуальності, у зв'язку з тим що у 2016 році було видано наказ Генеральної прокуратури України від 06.04.2016 № 139 [2], яким затверджено нове Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань та нові форми документів первинного обліку, а саме картки про кримінальне правопорушення; про наслідки досудового розслідування кримінального правопорушення; про заподіяні збитки, результати їх відшкодування та вилучення предметів злочинної діяльності; на особу, яка вчинила кримінальне правопорушення та яка підозрюється у його вчиненні; про рух кримінального провадження; витяг з єдиного реєстру досудових розслідувань; довідники для заповнення документів первинного обліку кримінальних правопорушень, осіб, які їх учинили, про рух кримінальних проваджень. За цим наказом органи прокуратури позбавлені функції аналізу та оцінки стану злочинності в країні та його прогнозування на майбутній період. І це при тому, що вивчення та аналіз одержаної інформації повинні сприяти створенню реальної картини про стан і рівень злочинності і посткримінальної превенції держави.

Крім цього, визначаються нові вимоги до прокурорської системи з боку суспільства, а саме: оцінюються можливості держави і суспільства щодо вдосконалення наявної системи кримінальної юстиції, аналізується досвід аналогічних систем розвинутих країн світу. При цьому зібрані матеріали систематизуються, а після їх аналізу використовуються як основа для наступних етапів формування стратегії і тактики діяльності, в тому числі органів прокуратури.

Як показують результати наукових досліджень, теорії та практиці відомі основні види інформації, що використовуються в роботі правоохоронних органів, зокрема прокуратуру [3, с. 209].

При цьому кримінологами неодноразово порушувалося питання про особливості діяльності правоохоронних органів, які формують статистичну звітність про злочинність і результати своєї роботи й чинять значний вплив на процеси збору статистичної інформації та змістовний бік кримінальної статистики [4, с. 83–90], враховуючи, що ступінь достовірності кримінальної статистики залежить від діяльності цих органів і процесів

управління ними. Інакше кажучи, для того, щоб вирішувати проблеми забезпечення достовірності кримінальної статистики, потрібно, в першу чергу, дослідити і нейтралізувати ті чинники в діяльності, зокрема прокуратури, які обумовлюють її втручання в процеси формування статистичної звітності, роблять їх зацікавленими в змістовному боці звітів про стан злочинності та результати боротьби з нею [5, с. 338].

Слід мати на увазі і те, що статистичні відомості про стан злочинності формуються на підставі масиву інформації, що збирається шляхом застосування чинної системи єдиного обліку кримінальних правопорушень та інших подій. Саме за правилами, які визначає реєстраційно-облікова система, злочин ставиться на централізований облік і знаходить відображення в державних статистичних звітах про стан злочинності.

Критичний аналіз правоохоронної практики та юридичної літератури дозволяє стверджувати, що сучасні статистичні відомості про стан злочинності в Україні є не зовсім достовірними [6, с. 38]. Кримінологи неодноразово здійснювали пошуки виходу зі становища, коли прокуратура, будучи зацікавленою в певному відображенні статистичних показників, сама формує статистичну звітність, а отже, має широкі можливості нею маніпулювати [7, с. 82–85].

На основі того, що рівень латентної злочинності у сфері службової діяльності правоохоронних органів, у тому числі прокуратура, залишається високим, а в її структурі щільне місце посідають такі явища, як зловживання владою і перевищення посадових повноважень, що безпосередньо стосуються приховування від обліку вчинених злочинів, логічно було б змінити порядок обліку інформації про злочини, яка надходить у вигляді усних повідомлень від жертв злочинів. Більше того, при такому підході будь-яке звернення особи має фіксуватися не лише у спеціальному журналі обліку інформації, а також автоматично – на магнітно-електронних носіях (за аналогією телефонного режиму чергових частин, зокрема поліції). Для цього слід внести відповідні зміни в Інструкцію про порядок розгляду звернень громадян та в інші нормативно-правові акти з цих питань [1, с. 427].

Список використаних джерел

1. Новосад Ю. О. Кримінально-виконавчі засади участі прокуратури України у сфері виконання покарань: дис. ... д-ра юрид. наук:

12.00.08. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2019. 593 с.

2. Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань: наказ Генерального прокурора України від 06.04.2016 р. № 139. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0680-16> (дата звернення: 01.10.2020).

3. Лушер В. В. Поняття інформаційного забезпечення органів прокуратури України. *Форум права*. 2014. № 1. С. 338–341.

4. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Стратегія і тактика протидії злочинності: монографія. Харків: Золота миля, 2012. 287 с.

5. Іщук О. С. Кримінологічна діяльність органів прокуратури: монографія. Харків: Золота миля, 2014. 366 с.

6. Кулик О. Г. Злочинність в Україні на початку ХХІ століття: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2013. 272 с.

7. Блажівський Є. М. Фактор латентності та його урахування в системі кримінологічного моніторингу. *Наше право*. 2013. № 4. С. 82–85.

Скаков Айдаркан Байдекович,

доктор юридических наук, професор, професор кафедри
уголовного права и криминологии Карагандинской
академии МВД Республики Казахстан имени Б. Бейсенова

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ УГОЛОВНО- ИСПОЛНИТЕЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Общеизвестно, что социально полезным является предупреждение преступности, чем устранение наступивших негативных последствий от совершенного противоправного деяния. В этой связи, реализуемая Казахстаном уголовная политика, на наш взгляд, соответствует современным требованиям. Особенно это касается уголовно-исполнительной политики. Наша республика предприняла ряд шагов по совершенствованию законодательства в сфере системы уголовных наказаний, их исполнения, а также наметила мероприятия по реорганизации уголовно-исполнительной (пенитенциарной) системы. В течение 2014 года были приняты, а с 1 января 2015 года вступили в законную силу новые Уголовный, Уголовно-процессуальный и Уголовно-исполнительный кодексы, в которых предусмотрено существенное расширение правового положения осужденных, что соответствует

общей направленности деятельности государства в области уголовной политики в сторону ее гуманизации.

При подготовке указанных законов принималась во внимание необходимость дальнейшего совершенствования системы видов уголовных наказаний в целях повышения их эффективности в процессе профилактики преступлений.

В настоящее время можно наблюдать как положительные, так и отрицательные результаты их реализации.

К числу недостатков, на наш взгляд, следует отнести:

Во-первых, для эффективного исполнения лишения свободы по прогрессивной системе до настоящего времени, к сожалению, не определены и не созданы правовые и материальные условия. Здесь следует отметить, что отсутствует соответствующая современным научным достижениям система критериев оценки поведения осужденных, что существенно влияет на обоснованное применение тех или иных институтов прогрессивной системы исполнения лишения свободы. Определять степень исправления осужденных только по количеству вынесенных им поощрений, на наш взгляд, не в полной мере отвечает требованиям применения институтов прогрессивной системы (институт изменения условий содержания в пределах одного исправительного учреждения; институт изменения условий содержания путем перевода в исправительное учреждение другого вида; институт замены наказания и институт условно-досрочного освобождения – сноска автора). В правоприменительной практике деятельности учреждений и органов уголовно-исполнительной (пенитенциарной) системы наблюдается профанация важнейшего процесса исправления лиц, лишенных свободы, их социальной адаптации и реабилитации, что приводит к её сбою. Так, например, улучшить свои условия содержания могут приспособленцы и лицемеры, о чем предупреждал профессор А. Е. Наташев [1; 2; 3].

Во-вторых, усложнена процедура применения институтов прогрессивной системы. Как правило, практически все элементы указанной системы (за исключением института изменения условий содержания в пределах одного исправительного учреждения – сноска автора) может назначать только суд. Учитывая загруженность судов, думается, не стоит ждать от них эффективного применения прогрессивной системы.

Кроме того, отсутствие в Уголовно-исполнительном кодексе законодательно утвержденного понятия «прогрессивная система» так препятствует единообразному его толкованию.

В-третьих, в уголовно-исполнительном законодательстве наблюдаются коллизии и пробелы в правовой регламентации процесса исполнения наказания в виде лишения свободы, в частности, применение мер поощрения и взыскания в отношении различных категорий осужденных к различным видам наказания. Так, например, в законодательстве не регламентируется процесс снятия взыскания у лиц, осужденных к общественным и исправительным работам.

В-четвертых, до настоящего времени не созданы необходимые материальные условия для надлежащего исполнения, лишения свободы, ареста, исправительных работ и ограничения свободы. В частности, при исправительных учреждениях средней, максимально и чрезвычайной безопасности (колоний общего, строгого и особого режима соответственно – сноски автора) не созданы льготные условия содержания, которые должны располагаться за их пределами. Только в этих условиях, когда, вставшие на путь исправления, осужденные полностью выводятся из-под негативного влияния криминальной субкультуры, можно будет говорить о высокой эффективности институтов прогрессивной системы и о успешной социальной адаптации и реабилитации лиц, оказавшихся в сфере уголовного судопроизводства.

Кроме указанных, существуют ряд других проблем, выявленных в ходе применения уголовного и уголовно-исполнительного законодательства, которые нами не выделены отдельно в связи требованиями, предъявляемыми к статьям.

Говоря о положительных результатах действия нового уголовного и уголовно-исполнительного законодательства, следует отметить высокий потенциал институтов прогрессивной системы. Уже сейчас наблюдается значительное снижение численности осужденных к лишению свободы, содержащихся в исправительных учреждениях. По данному критерию Казахстан с 3 места перешел на 97 в мире по численности осужденных на единицу населения.

В местах лишения свободы наблюдается оздоровление социальной обстановке среди коллектива осужденных, постепенно

нейтрализуется негативное влияние криминальных авторитетов на них. Повышается эффективность процесса социальной адаптации и реабилитации лиц, оказавшихся в сфере уголовного судопроизводства. Особенно он активизировался после принятия Закона Республики Казахстан «О пробации» [4].

Отмечая в целом положительные тенденции в процессе исполнения наказания в виде лишения свободы, следует все же обратить внимание на вышеуказанные недостатки, устранение которых, безусловно, положительно отразится на исправлении осужденных, на их социальной адаптации и реабилитации. Именно желание повысить эффективность институтов прогрессивной системы, а также совершенствовать пробацию осужденных, позволяет нам внести на рассмотрение научного сообщества некоторые рекомендации и предложения.

Во-первых, принимая во внимание отсутствие в законодательстве категории «прогрессивная система», нами предлагается следующее авторское её понимание: *«Прогрессивная система является комплексным межотраслевым институтом уголовного и уголовно-исполнительного права, включающим несколько самостоятельных институтов, в процессе применения которых правовое положение осужденного меняется в зависимости от степени его исправления в сторону либо расширения, либо ограничения, объема его прав».*

Во-вторых, учитывая значительные положительные результаты по профилактике пенитенциарного и постпенитенциарного рецидива, нами предлагается распространить применение прогрессивной системы как способа исполнения наказания, альтернативные лишению свободы. Здесь имеются в виду такие наказания, как: штраф, общественные работы, исправительные работы, ограничение свободы и арест. В этом случае, для исполнения указанных выше наказаний должны быть созданы три условия содержания – (строгие, обычные и облегченные), применение которых будет зависеть от поведения осужденных. При этом следует помнить, что вновь прибывшие осужденные должны содержаться в обычных (стандартных) условиях содержания. Дальнейшее правовое положение будет зависеть от поведения самого осужденного.

Таким образом, применение прогрессивной системы исполнения всех видов уголовного наказания обеспечить высокую степень

контроля и надзора за осужденными, разорвет их криминальные связи, предупредит совершение поднадзорными новых преступлений и будет содействовать их успешной ресоциализации.

В-третьих, процессу ресоциализации осужденных будет способствовать и пробационный контроль. По нашему глубокому убеждению, гармоничное взаимодействие прогрессивной системы и пробации обеспечить высокий уровень профилактики преступности.

Высказанные нами предложения не бесспорны, однако они направлены на развитие уголовной политики государства в целом, а потому имеют право на существование.

Резюмируя все изложенное, нам хотелось бы в заключение сделать некоторые краткие выводы.

Во-первых, представляется, что правильно было бы сформулировать следующее определение прогрессивной системы: *«Прогрессивная система является комплексным межотраслевым институтом уголовного и уголовно-исполнительного права, включающим несколько самостоятельных институтов, в процессе применения которых правовое положение осужденного меняется в зависимости от степени его исправления в сторону либо расширения, либо ограничения, объема его прав».*

Другой важный вывод состоит в том, что в действующем законодательстве с установлением общего правила о различных условиях отбывания всех видов уголовного наказания по прогрессивной системе с широкомасштабным применением пробации приобретет вполне законченный вид и может считаться основой всего карательного-воспитательного воздействия на осужденных.

Список использованных источников

1. Наташев А. Е. Неприемлемость «прогрессивной системы» отбывания лишения свободы. *Проблемы развития советского исправительно-трудового законодательства*. Саратов, 1961. С. 245–251.

2. Наташев А. Е. Основные вопросы кодификации исправительно-трудового законодательства. *Учен. зап. Вsesоюз. ин-та юрид. наук*. Москва, 1962. № 14. С. 204–209.

3. Наташев А. Е., Стручков Н. А. Основы теории исправительно-трудового права. Москва: Юрид. лит., 1967. 191 с.

4. О пробации: Закон Республики Казахстан от 30 декабря 2016 г. № 38-VI.

Чалаван Віктор Арисович,
кандидат історичних наук, професор кафедри тактико-спеціальної
підготовки Академії Державної пенітенціарної служби;

Максименко Микола Іванович,
директор Чернігівського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС України;

Назаренко Олександр Миколайович,
заступник директора Чернігівського НДЕКЦ МВС України

СУБ'ЄКТИ ЗАПОБІГАННЯ ВЧИНЕННЮ ЗЛОЧИНІВ ЗАСУДЖЕНИМИ У КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧИХ УСТАНОВАХ ЗАКРИТОГО ТИПУ

Кожна КВУ закритого типу є складним соціальним організмом, якому властива певна замкнута система управління. Як і будь-яка система, вона постійно розвивається і вдосконалюється під впливом різних чинників. Виявлення причин та умов, що негативно впливають на діяльність виправних колоній, є однією з головних завдань адміністрації КВУ закритого типу.

Питанню визначення суб'єктів запобігання приділяється значна увага сучасними науковцями. У працях І. Г. Богатирьова, В. В. Василевича, І. М. Даньшина, О. М. Джузи, О. Г. Колба доводиться, що суб'єктами запобігання злочинів є органи, установи, організації, підприємства, а також посадові особи (службовці) й окремі громадяни, яким законом дозволено або на яких покладені завдання та функції щодо виявлення, усунення, послаблення, нейтралізації причин та умов, які сприяють існуванню і поширенню злочинності в цілому, її окремих видів і конкретних злочинів, а також утриманню від переходу на злочинний шлях і забезпечення ресоціалізації осіб, схильних до вчинення злочинів (рецидиву). Разом з цим зазначається, що практична значущість певної типології значною мірою залежить від системоутворювальних ознак, на базі яких вона формується.

Однією з найважливіших характеристик запобігання виступає характеристика масштабу поширення профілактичної діяльності. За цією ознакою виділяють таких суб'єктів: загальнодержавні (загальнонаціональні, коли йдеться про недержавних суб'єктів); регіональні (обласні, а також у містах Київ та Севастополь); територіальні (органи місцевого самоврядування). Суб'єкти профілактики можуть бути типологізовані за місцем у державній і суспіль-

ній системі: державні; недержавні (неурядові), в тому числі підприємства, установи та організації, громадські об'єднання й спеціалізовані формування. За завданнями, компетенцією і змістом запобіжної діяльності суб'єкти профілактики поділяються на: органи влади загальної компетенції (їх установи, організації, підприємства); спеціалізовані органи; частково спеціалізовані; неспеціалізовані. Типологія суб'єктів може проводитись і за спрямованістю та видом (змістом) їх дії: соціально-економічні; організаційно-управлінські; ідеологічні; соціально-психологічні; медичні і психолого-педагогічні; технічні; правові [1, с. 76].

Іншу типологію суб'єктів пропонує І. М. Даньшин. Так за формою профілактичної діяльності розрізняють суб'єкти, які: визначають її основні напрями, завдання, форми, планують, спрямовують та контролюють профілактичну діяльність, забезпечують її правове регулювання; здійснюють безпосереднє управління та координацію боротьби зі злочинністю; виявляють та пізнають об'єкти запобіжного впливу, інформують про це інших суб'єктів; реалізують запобіжні заходи, спрямовані на упередження виникнення, обмеження, усунення криміногенних явищ, захист прав і законних інтересів громадян, соціальних цінностей; вживають заходів щодо запобігання та припинення злочинності та її окремих виявів.

У нашій роботі увага приділяється визначенню більш вузького кола суб'єктів запобігання злочинам, а саме запобігання вчиненню злочинів у КВУ закритого типу, визначення типології цих суб'єктів та організації взаємодії між ними.

Демократичні перетворення, що відбуваються в державі, передбачають відповідне реформування правоохоронних органів, до системи яких входить і Державна кримінально-виконавча служба України, діяльність якої, згідно зі ст. 4 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», проводиться на основі дотримання прав і свобод людини та громадянина. Персонал Державної кримінально-виконавчої служби України зобов'язаний поважати гідність засудженого, виявляти до нього гуманне ставлення, запобігати вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами.

Аналізуючи сучасний стан нормативного забезпечення, наукового висвітлення та практичної реалізації питання щодо по-

няття, яке має стати узагальнювальним під час розкриття поняття працівників установ виконання покарань закритого типу, слід звернути увагу на розмаїття термінології: в літературі і нормативних актах трапляються такі назви, як «адміністрація», «кадри», «особовий склад», «персонал», «працівники», «службовці», «співробітники», «штат» тощо. У нашій роботі ми використовуємо такі терміни, як адміністрація установ, особовий склад, персонал. При цьому, хоч розмежування цих понять не має істотного практичного значення, наведемо їх визначення.

Адміністрація [від лат. *administratio* – управління, керівництво] – це: 1) управлінська діяльність державних органів; 2) організаційна діяльність у сфері управління; 3) органи виконавчої влади держави, урядовий апарат; 4) посадові особи, керівний персонал будь-якої установи, підприємства; 5) розпорядники, відповідальні організатори будь-чого [2, с. 17]. Як бачимо, при визначенні цього поняття використовується словосполучення «керівний персонал», іншими словами персонал, але не весь, а лише той, що керує діяльністю установи, здійснює організаційно-розпорядчі функції.

Особовий склад. Склад – сукупність людей, предметів, що становлять єдине ціле [3, с. 690]. У цьому випадку, це сукупність осіб, що становлять єдине ціле – колектив установи виконання покарань. Таке поняття доцільно використовувати не в кожному випадку, оскільки в пенітенціарних установах, незважаючи на спільну мету їх діяльності (ресоціалізацію засуджених), кожен працівник має конкретні обов'язки, отримує платню й несе відповідальність саме за їх виконання.

Персонал [лат. *personalis* – особистий] – особовий склад установи, підприємства чи частина цього складу, що являє собою групу за професійними чи іншими ознаками [2, с. 374]. На нашу думку, такий термін найбільше відповідає сучасним реаліям діяльності місць позбавлення волі, оскільки він фактично означає сукупну єдність («склад») особистостей («*personalien*»), що співпрацюють стосовно реалізації головної, загальної для всіх мети, виконуючи кожний свої особливі функції.

Співробітники. У словниках можна знайти таке визначення. Співробітник – 1) той, хто працює разом з кимсь, помічник; 2) назва робітників деяких професій, а також взагалі службовців [3, с. 691]. Як бачимо, тут вжиті вже згадані та проаналізовані

вище слова «службовець», «робітник». Поняття «співробітник» викликає запитання: з ким він співробітничав, «співробітництво» означає не самостійну роботу, а спільну з кимсь, тобто співпрацю, але у правоохоронних органах, а отже, на наш погляд, застосовувати це поняття необхідно, перш за все у сполученні з поняттям «адміністрація», або «персонал» УВП.

Вважаємо, що офіційного затвердження в значенні узагальнювального поняття з усіх розглянутих заслуговують два терміни: «персонал» та «адміністрація». Інші ж згадані поняття фактично є синонімами, які можна застосовувати для працівників будь-якої організації, в тому числі й УВП. Від радянської системи виконання покарань для загального визначення всіх працівників виправно-трудова, а потім кримінально-виконавчих установ залишилось поняття «адміністрація установи», яке і закріплене у сучасних українських нормативних джерелах.

Отже, персонал (адміністрація) – постійний кадровий склад працівників установ виконання покарань, що виконують конкретно поставлені функції з реалізації цілей діяльності цих установ і користуються у зв'язку з цим державними гарантіями забезпечення нормальної діяльності [4, с. 37–38].

Вивчення наукових доробок І. Г. Богатирьова, О. М. Джужи, А. І. Долгової, О. М. Кирилюка, С. Я. Фаренюка, О. П. Селерова, О. В. Беци, О. Г. Колба, Р. В. Джансараєвої, В. А. Панкратова, Н. І. Ткаченка, В. Г. Шипунова дозволяє визначити певну систему причин та умов управлінського характеру, що породжують злочинну поведінку засуджених, які перебувають в умовах місць позбавлення волі, та сприяють її активізації. Серед цих чинників одне з головних місць посідає неналежний рівень взаємодії різних частин та служб виправних колоній, який у сучасній кримінологічній літературі комплексно не досліджений.

На підставі зазначеного та з урахуванням основних напрямків цієї роботи нами було проведено аналіз сучасних наукових поглядів щодо діяльності суб'єктів запобігання злочинності в установах виконання покарань закритого типу та організації взаємодії між ними. Суб'єктом діяльності щодо запобігання злочинам в установах виконання покарань закритого типу є посадова особа, яка наділена функціональними правами та обов'язками, яка має певну компетенцію щодо участі в цій діяль-

ності. На неї розповсюджуються норми, що регулюють режим законності в його конкретній інтерпретації. Це співробітники адміністрації виправної колонії, органи, що здійснюють контроль та нагляд за діяльністю органів та установ виконання кримінальних покарань, а також органи, які здійснюють розслідування кримінальних справ за фактами вчинення злочинів засудженими під час відбування кримінального покарання.

У кримінологічних дослідженнях виділяють спеціальних та загальних та спеціальних суб'єктів запобігання злочинності. До числа перших відносяться ті, для яких профілактика є основним завданням (наприклад, спеціалізовані громадські об'єднання за місцем проживання). До других – ті, для яких завдання профілактики похідні від основних, більш загальних завдань (наприклад, освітні установи). Вказані суб'єкти утворюють складну систему взаємодіючих елементів, яка вимагає комплексного підходу [5, с. 317].

Суб'єктами запобігання злочинів у КВУ закритого типу слід вважати керівників відділів та служб установи, які здійснюють планування та реалізацію заходів із запобігання злочинів, що можуть бути скоєні засудженими, а також з їх припинення.

Як уже зазначалося, суб'єкти запобіжної діяльності пенітенціарної установи поділяються на спеціальні та загальні. На загальних суб'єктів запобігання вчинення злочинів у КВУ закритого типу прямо не покладений обов'язок щодо запобігання правопорушень, але виконуючи ті чи інші функціональні обов'язки, вони здійснюють профілактичну діяльність. До них слід віднести: співробітників виробничо-технічних служб, співробітників служби матеріально-побутового забезпечення, співробітників спецвідділу, співробітників служби загальноосвітнього і виробничо-технічного навчання тощо.

До спеціальних суб'єктів запобігання, на яких безпосередньо згідно з функціональними інструкціями покладено обов'язок запобігання вчинення злочинів у КВУ закритого типу, слід віднести: начальника КВУ закритого типу, заступника начальника з оперативної роботи, заступника начальника з нагляду та безпеки, заступника начальника з охорони, заступника начальника з соціальної роботи, співробітників оперативного відділу, начальників відділень СПС, працівників відділу нагляду та безпеки, працівників відділу охорони, медичних працівників, чергову службу в

КВУ закритого типу, психологів тощо. До спеціальних суб'єктів слід віднести й спеціальні воєнізовані формування – підрозділи, призначені для запобігання і припинення дій, що дезорганізують роботу виправних установ, масових заворушень у виправних колоніях та припинення дій терористичної спрямованості.

Вищевказана класифікація суб'єктів запобігання злочинів серед засуджених у КВУ закритого типу дещо умовна, але вона дозволяє достатньо систематизовано розглядати питання запобіжної діяльності відділів та служб КВУ.

Список використаних джерел

1. Профілактика злочинів: підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Ф. Гіда та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужи. Київ: Атіка, 2011. 720 с.
2. Словарь иностранных слов / под ред. А. Г. Спиркина, И. А. Акчурина, Р. С. Карпиской. Москва: Русский язык, 1982. 608 с.
3. Ожегов С. И. Словарь русского языка. Москва: Рус. яз., 1977. 848 с.
4. Галай А. О. Поняття персоналу пенітенціарних установ. *Проблеми пенітенціарної теорії та практики. Бюлетень КІВС*. 2000. № 5. С. 34–42.
5. Джужа О. М., Василевич В. В., Гіда О. Ф. Профілактика злочинів: підручник. Київ: Атіка, 2011. 720 с.

СЕКЦІЯ 5

СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНА ТА ПСИХОЛОГІЧНА РОБОТА: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

Борець Юлія Василівна,

кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології
Академії Державної пенітенціарної служби

ПСИХОЛОГІЧНЕ СПРЯМУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ЕКОПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ

Екологічна освіта і виховання, управлінські рішення, менеджмент, засоби комунікації зацікавлені в розробці та аргументації психологічних технологій екопсихологічного впливу на масову свідомість людей. Екологічна психологія, виходячи тільки зі свого предмета, повинна використовувати не просто знання або об'єктивну істину, а знання активне, певне, здатне впливати на свідомість та почуття людей. Таке знання має бути не тільки об'єктивно обґрунтованим, але й суб'єктивно значущим, не тільки цікавим, але й хвилюючим.

Інколи думають, що для доказовості достатньо використати об'єктивну, правдиву і точну інформацію. Але така інформація, якщо неправильно буде організована, надмірно ускладнена, незрозуміла або міститиме у собі погрозу, незважаючи на її об'єктивність, сприйматися не буде. У процесі роботи з екопсихологічною інформацією треба мати на увазі як логічні, так і емоційно-чуттєві психологічні механізми сприйняття. Будь-який логічний доказ містить у собі три взаємопов'язані елементи: тезу, аргументи та демонстрацію або спосіб доведення. Тезою може бути якась думка або положення, та чи інша інформація, повідомлення. Будь-яка інформація може виходити або від фактів, або від думок, поглядів, хоч та сама інформація може бути запропонована як фактами, так і думками. Не можна сказати напевно, що краще, що буде більш доречно – це залежить від багатьох обставин. Однак під час роботи з інформацією в екологічній психології треба розрізняти факти і думки.

Факт – це дійсне, невігадане явище, подія, те, що відбулося насправді. Думка – це міркування, яке виражає оцінку, ставлення, погляд на щось. Факти існують окремо, незалежно від того, як люди використовують їх або оцінюють. На думки впливають

соціальні установки, особистісні орієнтири, особливості характеру, психічні стани, освіта, загальна поінформованість та багато іншого. Думки можуть бути як об'єктивними, так і упередженими, необ'єктивними, помилковими.

Як приклад, після аварії на Чорнобильській атомній станції, люди стали помічати на своїх полях плями, на яких нічого не росте, а, знаходячись під сонячним промінням (навіть бур'ян там не росте й не покриває землю густим чагарником зелені), такі місця сильно пересихають. Це все факти. Факт ще і в тому, щоб об'єктивно перевірити на аналізах склад таких місць та впевнитися, встановити причину неродючості землі (ерозія ґрунту, можливо надлишок залишених там неорганічних частин добрив, можливо щось ще). Це також могло бути фактом. Але люди, спостерігаючи явище, яке, можливо, було й до чорнобильської аварії, стали виділяти його як факт, пов'язаний з радіаційними наслідками. Якщо раніше на нього не звертали уваги, то тепер це явище приймається за факт, пов'язаний з наслідками радіаційного забруднення місцевості. Саме явище неродючості та пересихання до сильного здрібнення і надмірної крихкості вузькокальних ділянок землі у цьому піщаному гумусі – факт. Земля хворіє – факт. А ось зв'язок цього явища, цих фактів з наслідками чорнобильської аварії – є думка. Після ретельної перевірки наведених фактів та думок може виявитися, що ця думка є помилково-упередженою.

Непрямий доказ передбачає обґрунтування істинності поняття, уявлення шляхом заперечення проблематичного положення – антитези. З неправдивості антитези, на підставі закону виключеного третього, робиться висновок про дійсність тези. А може бути й прямий доказ. При прямому доказі поняття обґрунтовується аргументами без допомоги додаткових засобів.

Звичайно, що факти є більш надійними аргументами у будь-якому обґрунтуванні. До думок потрібно ставитися критично, враховуючи історичні, соціальні, інформаційні, інші фактори, умови та обставини, які могли б здійснювати вплив на їх формування.

В екопсихологічній взаємодії використовуються закони природи, психіки та суспільства, аксіоматичні положення науки, теоретичні узагальнення і висновки. При цьому завжди потрібно ма-

ти на увазі, з яким рівнем свідомості потрібно буде «працювати» екопсихологічній інформації – одна справа на рівні науково складеного світогляду та інша – коли мають справу з рівнем буденної свідомості, на рівні здорового глузду. «Працювати» знову ж на що – на доказ чогось або на визначеність у чомусь? Іноді треба переконати людину або групу людей, оскільки в них є тверді, але помилкові або, скажімо, упереджені думки і погляди.

Довідність та переконання – це різні процеси, хоча й тісно пов'язані одне з іншим. Доводити означає встановлювати дійсність інформації або повідомлення, а переконувати – означає створювати враження, викликати впевненість, що дійсність інформації доказана, іншими словами, – зробити людей однодумцями. У цій взаємодії докази та переконання можуть бути в різних співвідношеннях. Може бути так, що логічно правильно побудована, правдива і точна інформація нікого ні в чому не переконує тому, що доказ складний і не сприймається. Наприклад, складні теорії радіофізиків, біохіміків, лікарів про радіацію просто не зрозумілі простим людям без освіти. Але їх можуть переконати прості міркування не на доводах основані, а на непоінформованості людей зі спеціальних питань, на вірі в авторитети або на недовірі до них. Великий вплив має красномовність, пафос мови, впевненість у голосі, солідна зовнішність. Іншими словами, можна щось довести, але не переконати людей в дійсності, можна запевнити без доказів, а можна і доказати і переконати. Коли з аргументами погоджуються без будь-яких уточнень, це означає, що були використані сильні доводи. Річ не в кількості доводів, а у їх якості, тому й відрізняють доводи сильні і слабкі.

Використання доводів визначається тією метою, яка ставиться в інформаційній екопсихологічній взаємодії. Цілі можуть бути різними: просто дати повідомлення, перевірити повідомленням дійсність якоїсь думки, зав'язати полеміку, впевнити когось або переконати, доказати та перемогти чиясь думку, або викликати труднощі з будь-якого питання. Може бути й інша мета або названі цілі переслідуються в поєднанні, наприклад, зав'язати полеміку та перевірити справжність яких-небудь ідей. На думку С. І. Паворіна, невміння брати до уваги завдання впливу при виборі доводів – є промах, безграмотність в організації повідомлення. Він пише: «Бажаючи перевірити істину

якої-небудь думки, ми обираємо на її користь найсильніші з нашого погляду підстави. Бажаючи перевірити кого-небудь, обираємо доводи, які повинні здаватися найбільш переконливими йому. Бажаючи перемогти опонента, обираємо доводи, які більш за все можуть поставити його у скрутне становище» [1, с. 46–49]. З цього виходить, що для досягнення поставленої мети необхідно не тільки добре знати матеріал, з яким мають справу, але й психологічні особливості аудиторії, до якої звертаються. Це особлива площина екопсихологічної теорії і практики комунікативного екопсихологічного впливу.

Переслідуючи мету формування екологічної свідомості, в екопсихологічній взаємодії не можна обійти принципові питання сприйняття нового знання людиною, впровадження його до власного особистісного сенсу. Таке «вкладання», засвоєння нового, може здійснюватися тільки у двох випадках: перший – у поєднанні запропонованого матеріалу з наявними установками і ціннісними орієнтаціями особистості [3, с. 439–450]; другий – логічно зважений контраст оцінок і переоцінок переконливих аргументів та доводів не на користь тих світоглядних позицій, що склалися раніше [3, с. 439–450]. І в першому, і в другому випадку не можна досягти успіху «ззовні», якщо екологічна самосвідомість конкретного індивіда не з'явиться в готовності сприймати запропоновані цінності, нові екологічні орієнтири або ставлення до них. Необхідна відповідна настроєність, що робить кожен сам для себе. Механізми психологічної настроєності мають свої правила та у сутності своїй не терплять прискорення, тиску, штурмування. У цій делікатній справі індивідуальна свідомість потребує й повинна пройти всі стадії роботи з новим: ненавмисного, а потім досить чіткого та усвідомленого заперечення нових ідей, уваги та інтересу до них, використання їх на практиці, порівняння і приближення – так званого «поглажування», і нарешті, прийняття або заперечення [2, с. 213–215]. Якщо на якомусь етапі нове не проходить, то не судилося йому стати «своїм», воно буде «чужим». Це означає, що на порозі індивідуальної свідомості нова інформація завжди буде відштовхуватися, явно або неявно, дипломатично або відкрито і прямо заперечуватися. Зовні це може виглядати досить пристойно – за аналогією з манерами ввічливості, але сутність такої взаємодії з

новим полягає у його «поглажуванні» та майже інстинктивному самозахисті попередніх своїх переконань. З часом такий самозахист слабкішає. Хоча метод «поглажування» нового з успіхом може використовуватися й для маскуванню дійсної роботи самосвідомості по його засвоєнню, і для прямого ухилення від запропонованого, але такий процес має відбутися. Досвід показує, що прискорення або натиск на цій стадії призводять до негативних наслідків – уникнення, несприйняття або навіть активне небажання усвідомлювати те, що пропонується.

В екопсихологічному контексті стадію «поглажування» можна і доцільно затягувати, продовжувати, використовуючи при цьому не стільки логічну, скільки емоційно-чуттєву підтримку, що, зрештою, і реалізують нові педагогічні технології на зразок екопсихологічних тренінгів. Раціональне та емоційне в логіко-діалогічному розумінні екологічної психології становить, як і в природі, одне органічне ціле.

Список використаних джерел

1. Паворин С. И. Спор. О теории и практике спора. *Вопросы психологии*. Москва, 2007. Вып. № 3. С. 46–49.
2. Скребець В. О. Екологічна психологія у віддалених наслідках екотехногенної катастрофи: монографія. Київ: Слово, 2004. С. 213–215.
3. Швалб Ю. М. Теоретические проблемы структурирования сфер жизнедеятельности личности. *Актуальні проблеми психології: Екологічна психологія*: збірник наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Вип. 10. Т. 7. Київ: Логос, 2007. С. 439–450.

Волеваха Ірина Борисівна,

кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології
Академії Державної пенітенціарної служби

ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ОФІЦЕРІВ УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Психологічна безпека суб'єкта професійної діяльності є необхідною умовою успішного виконання ним своїх робочих обов'язків, розвитку потенціалу як працівника і збереження психічного здоров'я. Професійна діяльність офіцерів установ виконання покарань пов'язана зі значною кількістю стресогенних факторів, які часто призводять до психоемоційного напру-

ження. Значну роль у формуванні їх психологічної безпеки відіграє професійне середовище. Соціальні контакти з керівництвом та колегами, умови виконання та характер завдань, винагорода яка отримується за роботу, можуть стати як джерелом натхнення і професійного саморозвитку, так і джерелом психічної напруги. У цій професії можливе виникнення ситуацій екстремального характеру, які несуть загрозу життю та здоров'ю.

Усе це вказує на необхідність всебічного вивчення цього психологічного феномена з метою цілеспрямованого проектування психологічно безпечного організаційного середовища закладів виконання покарань та впровадження програм особистісно-професійного розвитку його суб'єктів. Саме цим, а також недостатньою науковою розробленістю цієї проблеми і обумовлюється актуальність нашого дослідження.

У наукових дослідженнях психологічна безпека розглядається як інтегративна категорія в декількох площинах: як процес, як стан захищеності та цілісності особистості, як характеристика особистості з погляду безпеки середовища тощо. Шликова Н. розглядає це поняття як цілісну систему процесів, результатом яких є відповідність потреб, цінностей, можливостей суб'єкта усвідомленим характеристикам реальної дійсності [4]. Баєва І. визначає психологічну безпеку як стан психологічної захищеності, а також здатність людини і середовища відбивати несприятливі зовнішні та внутрішні впливи [1]. Приходько І. І. визначає психологічну безпеку особистості фахівця екстремального виду діяльності як складну багаторівневу динамічну систему, що відбиває ступінь психічної захищеності людини, її здатність підтримувати оптимальний рівень функціонування, можливість усувати зовнішні та внутрішні загрози, які виникають, зберігати на достатньо стійкому дієздатному рівні виконання службово-бойових завдань у звичайних та екстремальних умовах діяльності [3]. Загалом дослідники сходяться на думці, що формування відчуття психологічної безпеки передбачає підтримку певного балансу між негативними впливами на людину середовища і можливостями її психіки протистояти цим діям власними ресурсами або за допомогою захисних факторів середовища.

Мета нашого дослідження – визначити особливості психологічної безпеки офіцерів – працівників закладів виконання покарань.

Під час побудови структурно-функціональної моделі психологічної безпеки спирались на концепцію І. О. Баєвої, яка розглядає психологічну безпеку як стан збереження психіки, що передбачає підтримку певного балансу між негативними впливами на людину навколишнього його середовища та його стійкості, здатності подолати такі впливи власними ресурсами [1; 2].

Виокремлюємо два компоненти у структурі психологічної безпеки суб'єкта професійної діяльності.

Когнітивний компонент психологічної безпеки суб'єкта професійної діяльності містить у собі уявлення, що виникають внаслідок сприйняття та інтелектуальної переробки інформації про:

1) параметри професійного середовища з погляду наявності в ньому можливостей для задоволення природних та соціальних потреб його суб'єктів, реальних та потенційних ризиків і загроз, що викликають або можуть викликати стан їх незахищеності;

2) власні здатності впоратись з ризиками та загрозами професійного середовища, що загрожують психологічній безпеці. Тобто йдеться про самооцінки власної професійної та соціальної компетентності, гнучкість у реагуванні на складні обставини, впевненість у собі та рівень усвідомлення власної суб'єктності у ситуаціях професійної діяльності.

В основі емоційного компоненту психологічної безпеки суб'єкта професійної діяльності лежить відчуття власної захищеності від загроз, пов'язаних з діяльністю у професійному середовищі. Воно засноване на оцінці, що є результатом сприйняття ситуації і когнітивної переробки інформації про стан і загрози середовища, а також про свої здатності, як його суб'єкта. Оцінка має емоційне забарвлення і може бути охарактеризована через дихотомії типу «безпечно-небезпечно», «добре-погано», «комфортно – некомфортно» та ін.

Учасникам дослідження була запропонована «Анкета оцінки ступеня власної психологічної безпеки працівника», що сконструйована відповідно до розробленої моделі психологічної безпеки працівника, описаної вище. З'ясовувались оцінки респондентів рівня своєї психологічної безпеки за одинадцятьма компонентами: «стосунки з керівництвом», «стосунки з колегами», «робочі завдання», «умови роботи», «винагорода», «здатність справлятися з неприємностями, спричиненими керівницт-

вом», «здатність справлятися з неприємностями, спричиненими колегами», «здатність справлятися зі складністю завдань», «здатність матеріально забезпечити сім'ю», «впевненість у майбутньому» та «емоційна безпека». Для кожного питання була застосована чотирьохбальна шкала Лікерта – «категорично не згоден», «скоріше не згоден», «скоріше згоден», «повністю згоден».

Особливості психологічної безпеки офіцерів – працівників установ виконання покарань визначались шляхом порівняння результатів двох вибірок: 1) офіцерів – інспекторів, оперуповноважених, психологів, що працюють в установах виконання покарань (98 учасників); 2) працівників інших організацій – школи, університети, підприємства, банки (185 учасників).

Аналіз отриманих результатів дозволив виявити відмінності за чотирма компонентами психологічної безпеки.

Так, отримано статистично значущу відмінність ($p \leq 0,01$) між показниками обох вибірок за компонентом «стосунки з керівництвом» відрізняються – 3,6 в офіцерів проти 4,3 у працівників інших організацій. Тобто офіцери установ виконання покарань, порівняно з працівниками інших організацій, відчувають більший тиск та примус з боку керівництва, їх керівники більшою мірою схильні вдаватися до авторитарних методів. Певною мірою такий результат можна пояснити вищою регламентованістю взаємодій у пенітенціарній системі і закономірним переважанням авторитарного стилю керівництва, в той час як в освітніх та бізнес-організаціях спектр стилів управління є більш широким.

Також статистично значущою виявилася відмінність між вибірками за показником «стосунки з колегами» – 2,9 проти 3,7. Офіцери більш схильні вважати, що «від деяких колег не варто чекати нічого хорошого» і «довіряти колегам по роботі небезпечно, оскільки вони можуть використати це в своїх інтересах». Тобто можна зробити висновок про більш напружений характер стосунків у колективах установ виконання покарань і розгляд їх працівниками своїх колег як потенційної загрози своїй психологічній безпеці.

Дуже помітною виявилась різниця між показниками компоненту «умови виконання» – 3,0 у офіцерів і 4,0 у працівників інших організацій. Останні більше схиляються до думки, що їх робоче місце має безпечні для життя та здоров'я умови праці і

менше хвилюються, що їх робота може спричинити втрату здоров'я. Досить невисокий показник офіцерів, на нашу думку, можна пояснити потенційними загрозами, які можуть виникнути під час взаємодії із засудженими. Відмінність виявилась статистично значущою ($p \leq 0,01$).

За компонентом «здатність справлятися з неприємностями, спричиненими керівництвом» показник офіцерів становить 3,8, а їх колег –представників інших організацій – 4,5. Відмінність є статистично значущою ($p \leq 0,01$). Тобто спілкування з керівником є джерелом стресу для представників установ виконання покарань частіше і вони мають більше проблем у встановленні нормальних робочих стосунків з керівництвом на фоні більшого тиску з боку керівників (див. показники компоненту «стосунки з керівництвом»).

З огляду на вищеописані відмінності цілком закономірними, на нашу думку, є показники обох вибірок за компонентом «емоційна безпека» – 3,4 в офіцерів проти 4,1 у працівників інших організацій, відмінність є статистично значущою ($p \leq 0,01$). Тобто для офіцерів їх робота більшою мірою є джерелом неприємностей, вони частіше відчувають тривогу, сум та дискомфорт на робочому місці, ніж інші учасники дослідження, в яких більшою мірою переважають позитивні емоції і відчуття себе у безпеці під час виконання професійних обов'язків.

З отриманих результатів дослідження можна зробити висновок, що особливостями психологічної безпеки офіцерів закладів виконання покарань є сприйняття ними свого професійного середовища як більш загрозливого в порівнянні з працівниками освітніх закладів та бізнес-організацій. Отримані результати обумовлюють необхідність планування та реалізації заходів щодо формування психологічно безпечного організаційного середовища закладів виконання покарань та впровадження програм особистісно-професійного розвитку його суб'єктів.

Список використаних джерел

1. Баева И. А. Психология безопасности как направление психологической науки и практики. *Национальный психологический журнал*. 2006. № 1. С. 66–68.
2. Баев Н. Н. Психологические ресурсы защищённости студентов как показатель психологической безопасности личности. *Психологиче-*

ская наука и образование. 2013. № 1. URL: http://psyedu.ru/files/articles/psyedu_ru_2013_1_3231.pdf (дата звернення: 06.02.2020).

3. Приходько І. І. Психологічна безпека персоналу екстремальних видів діяльності: концепція, трансформаційна модель, методологія дослідження. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2015. № 4 (29). С. 117–125.

4. Шлыкова Н. Л. Психологическая безопасность субъекта профессиональной деятельности. Тверь: Триада, 2004. 152 с.

Волинчук Олена Валеріївна,

аспірантка кафедри теорії і методики
практичної психології ДЗ «Південноукраїнський
національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»

СУВЕРЕННІСТЬ ПСИХОЛОГІЧНОГО ПРОСТОРУ СТАРШИХ ШКОЛЯРІВ ЯК СТАН ЇХ ОСОБИСТІСНИХ МЕЖ

На сьогодні феномен психологічного простору і його меж перебуває в центрі уваги багатьох дослідників (С.К. Нартова-Бочавер, Т.С. Леві, О.В. Сіліна, К.О. Шамшикова та ін.), які вивчають його з погляду наукової школи, до складу якої вчені себе відносять.

У суб'єктно-середовищному підході С. К. Нартової-Бочавер психологічні межі співвідносяться з поняттям суверенності, яку дослідниця розглядає як континуальну якість і рису особистості, що відповідає за стан меж, допомагаючи утримувати рівновагу між власними потребами суб'єкта й потребами оточення [1]. Зі свого боку, категорія межі виступає «просторовою метафорою, використовуваною в тих випадках, коли треба підкреслити автономність людської особистості, її відділеність від суспільства в цілому і найближчих людей зокрема» [1, с. 4].

Суверенність психологічного простору особистості, на думку представниці суб'єктно-середовищного підходу, характеризується такими параметрами: суверенність фізичного тіла, суверенність території, суверенність речей, суверенність соціальних зв'язків, суверенність звичок, суверенність цінностей [2], причому всі різновиди суверенності формуються поступово у процесі зростання й розвитку дитини та її сепарації від дорослих. Першими у цей процес вступають безпосередньо фізичне тіло й особиста територія дитини [1].

Темою нашої роботи стало вивчення суверенності психологічного простору старшокласників з метою подальшого більш глибокого дослідження феномена особистісних меж у педагогічній взаємодії.

Для вивчення особливостей суверенності психологічного простору школярів було використано методику «Суверенність психологічного простору» С. К. Нартової-Бочавер. Опитування було проведено серед учнів 10-Б класу загальноосвітньої школи № 57 м. Одеси.

Результати дослідження такі:

– з'ясовано, що показник суверенності фізичного тіла школярів перебуває в діапазоні від -9 до $+1$. Найбільш частотний показник: -5 ;

– показник суверенності території підлітків знаходиться в діапазоні від -6 до $+6$. Найбільш частотний показник: $+6$;

– показник суверенності звичок опитуваних перебуває в проміжку від -9 до $+3$. Найбільш частотні показники: $-3, -5$;

– показник суверенності цінностей учнів знаходиться в діапазоні від -5 до $+6$. Найбільш частотний показник: -2 ;

– показник суверенності речей школярів представлений у проміжку від -9 до $+3$. Найбільш частотний показник: -9 ;

– показник суверенності соціальних зв'язків опитуваних перебуває в діапазоні від -4 до $+2$. Найбільш частотний показник: -2 .

Для зручності результати опитування представлені в таблиці.

Таблиця

Показники суверенності меж психологічного простору школярів

Показник	СФТ	СТ	СР	ССЗ	СЗ	СЦ
Діапазон	$-9 + 1$	$-6 + 6$	$-9 + 3$	$-4 + 2$	$-9 + 3$	$-5 + 6$
Частотний показник	-5	$+6$	-9	-2	$-3, -5$	-2

СФТ – суверенність фізичного тіла;

СТ – суверенність території;

СР – суверенність речей;

ССЗ – суверенність соціальних зв'язків;

СЗ – суверенність звичок;

СЦ – суверенність цінностей (смаків).

Відповідно до інтерпретації автора діагностичної методики ці результати демонструють, що суверенність меж психологічного простору опитуваних уже сформована й перебуває в нор-

мативному проміжку за усіма показниками в усіх респондентів. Не було виявлено жодного випадку депривованості меж, яка дослідницею постулюється як характеристика, що виступає крайнім варіантом несформованості суверенності і знаходиться в негативному полюсі цієї ознаки [1]. Суверенність як особлива вікова характеристика підлітків, стверджувана авторкою суб'єктно-середовищного підходу як така, що виникає саме у цей період, підтверджується результатами нашого пілотажного дослідження. Таким чином, можна констатувати, що старшокласники здатні утримувати взаємодію з оточенням на високому рівні особистісної самостійності й автономії щодо їх фізичного тіла й відстоювання власної території, речей, звичок, соціальних зв'язків і цінностей.

Отже, результати дослідження підтверджують думку про те, що в підлітковому віці формується така особлива риса меж психологічного простору особистості як суверенність. Оскільки всі показники знаходяться в нормативному статусі, депривованість меж нехарактерна для старшокласників. Старші учні здатні утримувати баланс між власними потребами й потребами оточення.

Список використаних джерел

1. Нартова-Бочавер С. К., Силина О. В. Психологические границы личности: взросление и культура. Москва: *Памятники исторической мысли*. 2018. 120 с.
2. Нартова-Бочавер С. К. Новая версия опросника «Суверенность психологического пространства – 2010». *Психологический журнал*. 2014. Т. 35. № 3. С. 105–119.

Казанжи Марія Йосипівна,

доктор психологічних наук, професор, професор кафедри загальної та диференціальної психології ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

КЛАСТЕРИЗАЦІЯ ПРЕДИКТОРІВ ФАСИЛІТАЦІЇ

Виявлення передумов або ж рушійних сил, чинників, факторів, детермінант будь-якої психологічної характеристики є актуальним дослідницьким завданням. Особливої значущості його вирішення набуває, якщо йдеться про якість, яка виявляється не просто в соціальній взаємодії, а є надзвичайно важливою в практиці навчання та виховання, налагодження сімейних стосу-

нків, надання психологічної допомоги тощо. Саме такою якістю є, зокрема, фасиліативність.

Аналіз літератури та власні пошукування дали змогу виділити значну кількість предикторів. Для скорочення розміру вихідних даних, узагальнення наявних емпіричних показників, виділення більш глобальних одиниць аналізу як параметрів, що впорядковані в порівняно однорідні групи і при цьому без втрати вихідних даних, було використано кластерний аналіз із залученням встановлених предикторів фасилітації.

У результаті попереднього відбору кластерному аналізу піддали 48 змінних, вимірних у 530 досліджуваних. Обрано було такі методики: «Тест-опитувальник фасиліативного потенціалу особистості» (М. Й. Казанжи), «Методика дослідження смислової мотивації допомоги» (М. Й. Казанжи), «Методики діагностики індивідуальних відмінностей фасиліативності особистості за сферами прояву» (М. Й. Казанжи), «Шістнадцятифакторний особистісний опитувальник» (Р. Кеттелл), «Методика оцінка рівня самоактуалізації особистості» (Е. Шостром, адаптація Л.Я. Гозмана), «Методика дослідження моральної сфери особистості» (Є. К. Веселова), «Методика діагностики рівня емпатійних здібностей» (В.В. Бойко), «Шкала соціально-психологічної адаптованості» (К. Роджерс, Р. Даймонд, адаптація А. К. Осницького), «Методика дослідження індексу задоволеності життям» (А. Neugarten, Navig-hurst&Tobin, адаптація Н. В. Паніної), «Сімейно-обумовлений стан» (Е. Г. Ейдемільер, В. В. Юстіцкіс), «Тест смисложиттєвих орієнтацій особистості» (Д. Крамбо, Л. Махолік, адаптація Д. О. Леонтєва), «Методика вимірювання ціннісних орієнтацій» (М. Рокич).

Розглянемо специфіку зв'язаності-підпорядкованості вимірних змінних. У найбільш загальному вигляді можна виділити та описати такі кластери предикторів фасилітації.

Одним з первинних утворився кластер «Досвід фасилітації» із залученням параметрів, які свідчать про вираженість фасилітації в різних сферах життєдіяльності, а також показників, що вказують на відсутність інгібіції (адже відсутність фасилітації аж ніяк не свідчить на користь інгібіції). Варто зауважити, що сюди входять як показники здійснення власних фасиліативних дій, так і переживання людиною фасиліативних впливів у влас-

ному досвіді. Як свідчать результати, така двостороння функція фасилітації виявляється досить потужно. Заслуговує уваги факт залучення в цей кластер параметрів вольової сфери та відповідних особистісних характеристик (цілеспрямованість, сміливість, рішучість тощо).

Кластер «Морально-ціннісна сфера» містить переважно показники моральної сфери; вираженість моральних установок, що відповідають устоям соціуму; альтруїстична спрямованість особистості, позитивний вибір в ситуації моральної дилеми, а також прийняття інших, толерантність, інтерес до професійної діяльності, усталеність ціннісних орієнтацій, розуміння людської природи з переважанням ній добра, хоча і не заперечується наявність протилежних характеристик тощо. Цей кластер містить параметри, за вираженістю яких можна зазначати єдність усвідомлення сенсу власного існування і пов'язаність його з розвивальним впливом на інших, належність фасилітації до сфери просоціальної поведінки, важливості спрямованості особистості в соціальний світ. Близькість цього кластера до попередньо описаного, який містить параметри фасилітації, свідчить на користь соціальної природи фасилітативності, її тісного зв'язку з ціннісно-смісловою сферою.

Кластер емоційних передумов фасилітації становлять різні параметри емпатії (ідентифікація в емпатії, емоційний канал емпатії, інтуїтивний канал емпатії тощо), а також показники психологічного благополуччя; задоволеність життям загалом, власне ж життя сприймається людиною як емоційно насичене, сповнене сенсом; для людини характерна емоційна врівноваженість, нечутливість до погроз, аутосимпатія, життєрадісність тощо.

Варто зазначити залученість мотиваційних механізмів у кожен із кластерів, а також можливість виділення кластера індивідуально-особистісних особливостей, який містить переважно психологічні якості людини, які є предикторами здійснення фасилітації за даними різних досліджень. Цей кластер утворили параметри: відсутність конформності, адаптивність, адекватна самооцінка, самодостатність, прагнення до набуття знань, впевненість у собі, відсутність труднощів у спілкуванні, відсутність концентрації на собі, своїх потребах, внутрішній локус контролю,

товариськість, доброзичливість, рефлексивність, контактність, креативність, самоповага тощо.

Окремий кластер утворили предиктори, які вносять від'ємний вклад у вираженість фасиліативності: допомога іншому з інгібівною метою, концентрація на собі (власних інтересах) у ситуації допомоги іншому, очікування зовнішнього контролю, відсутність досвіду фасилітації (як здійснення, так і отримання фасиліативних впливів), емоційний дискомфорт, дезадаптивність, прагнення ліквідувати свої негативні переживання, домінантність, напруженість, низький рівень емпатії, формалізм у ситуації допомоги, емоційне відчуження, небажання розділяти з іншою людиною відповідальність у ситуаціях «допомоги», неприйняття себе та інших тощо.

Отримані дані демонструють полідетермінованість процесу фасилітації та є досить евристичними як у контексті виокремлення «маркерів» фаслітації, так і в практичній роботі з розвитку фасилітаційних вмінь людини. Тож саме в такому напрямку і планується подальша дослідницька робота.

Кухар Тетяна Володимирівна,

кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри психології
Академії Державної пенітенціарної служби

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ТРЕНІНГ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ АДАПТАЦІЇ КУРСАНТІВ-ПЕРШОКУРСНИКІВ

У наш час, коли відбуваються докорінні зміни в українському суспільстві, актуальним стає питання підготовки відповідального, ініціативного, кваліфікованого фахівця, який спроможний працювати в команді, легко адаптується в мінливій реальності, комунікабельний та посідає активну соціальну позицію.

Сучасна освіта виступає як фактор набуття людиною соціально корисних якостей та викорінення соціально небажаних – це важливий чинник впливу на соціалізацію особи. У процесі набуття освіти людина вчиться адаптуватися до нових соціальних умов, отримує певні знання та вміння, які допоможуть їй у подальшому житті.

Проблеми соціально-психологічної адаптації курсантів-першокурсників є актуальними, тому що від адаптаційних можливостей першокурсника буде залежати його пізнавальна активність, його інтерес до спеціальності, створення мікроклімату в групі. Традиційно адаптація розуміється як процес пристосування до змін навколишнього середовища.

В основному психологічна адаптація курсантів та студентів першого курсу до умов вишу характеризується через поняття «привласнення», «входження», «формування», «засвоєння», «активне включення» та інші категорії. Вона визначається як процес приведення основних параметрів психологічних характеристик курсантів до стану відповідності з умовами нового середовища як зовнішнього чинника стосовно курсанта.

Дослідники проблеми адаптації курсантів першого курсу ставляться до неї як до початкового етапу інтеграції курсанта в професійне середовище ВНЗ [2; 4].

У традиційному плані адаптація курсантів та студентів першого курсу розглядається як сукупність трьох аспектів, які відображають основні напрями діяльності курсантів, а саме:

- адаптація до умов навчальної діяльності (пристосування до нових форм викладання, контролю та засвоєння знань, до іншого режиму праці та відпочинку, самостійного способу життя і т. ін.);
- адаптація до групи (входження в колектив однокурсників, засвоєння його правил, традицій);
- адаптація до майбутньої професії (засвоєння професійних знань, умінь і навичок, якостей). У реальному житті ці аспекти нерозривно пов'язані між собою [3, с. 162].

Можна припустити, що основні чинники, які впливають на процес адаптації, – це недолік знань і практичних навичок в особистісній і комунікативній сферах, а також недостатня впевненість у собі. Більшою мірою ці проблеми долаються з часом, але можна прискорити їх вирішення, якщо у ВНЗ їх подоланню буде приділено достатню увагу.

У цей період необхідно надавати курсантам-першокурсникам психолого-педагогічну підтримку в їх особистісному розвитку. Особистість, яка розвивається, це особистість, що змінюється, здатна усвідомлювати власний новий досвід і знаходити вирішення життєвих проблем. Важливо виходити з того, що розви-

ток, у першу чергу, залежить від самої людини, її постійних і активних зусиль по саморозкриттю, розумінню своїх індивідуальних особливостей, власної унікальності [3, с. 165].

Сучасні методи психолого-педагогічного впливу мають можливість виявити причини дезадаптації курсантів, обрати форми корекційно-розвивальної роботи та її організації з урахуванням ресурсів самого першокурсника та його соціального оточення.

У психолого-педагогічній роботі можна виділити такі напрямки:

– діагностика спілкування й соціально-дезадаптивної поведінки курсантів та студентів. Інтерпретація отриманих даних проходить на основі психолого-педагогічної характеристики першокурсника, спостереження, первинного запиту куратора, а також результатів тестування;

– психолого-педагогічний вплив, спрямований на розвиток навичок ефективного спілкування, соціальної компетентності, корекцію емоційного стану.

У процесі формування соціально-психологічної адаптації особливе місце належить соціально-психологічному тренінгу, як важливому засобу успішної адаптації першокурсників. Психологічний тренінг – це особлива форма групової роботи зі своїми можливостями. Особливістю психологічного тренінгу є те, що курсант посідає активну позицію, а засвоєння навичок проходить у процесі проживання особистого досвіду поведінки, відчуження.

Соціально-психологічний тренінг – царина практичної психології, орієнтована на використання активних методів групової психологічної роботи з метою розвитку компетентності в спілкуванні, навичок міжособистісної взаємодії, формування навичок цілепокладання, навичок рефлексії власного «Я», формування активної соціальної позиції особи, активізації власних ресурсів до змін [1]. Вачков І. В. указує, що тренінг – це метод роботи, в якому психолог покликаний не тільки допомогти вирішити наявні проблеми учасників, але й посприяти можливості навчитися вирішувати проблеми самостійно [1, с. 17]. Учасники тренінгової групи при взаємодії ведучого-психолога набувають своєрідного досвіду інтенсивного спілкування, орієнтований на надання допомоги кожному в рішенні різноманітних проблем, у самовдосконалюванні, формуванні навичок саморозвитку особи

в цілому, отримання емоційного досвіду. Завданням тренера-психолога є формування в першокурсників системи цінностей, пов'язаних із особистим здоров'ям і здоров'ям оточення, засвоєння необхідних знань про фізіологічні і психологічні процеси та їх взаємозв'язку зі здоров'ям, формування вмінь і навичок зберігання, відновлення, зміцнення особистого здоров'я. Це дозволяє курсанту-першокурснику зберегти життєстійкість, душевний комфорт, робить особу самодостатньою, гармонійною.

Робота в тренінговій групі дозволяє курсантам та студентам аналізувати соціально-психологічні ситуації зі свого погляду та з позиції партнера, формувати у себе навички і вміння в побудові продуктивних міжособистісних стосунків, які так необхідні їм для успішної адаптації в новому колективі.

Список використаних джерел

1. Вачков И. В. Основы технологии группового тренинга. Психотехника: учебное пособие. Москва: Ось-89, 2000. 224 с.
2. Горліченко М. Г. Педагогічні умови адаптації курсантів до навчання у вищих військових навчальних закладах: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Одеса, 2004. 231 с.
3. Купрєєва О. І. Соціально-психологічний тренінг як технологія психологічного супроводу процесу адаптації студентів-першокурсників. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*. 2011. № 8. С. 158–167.
4. Рудакова С. Г. Психолого-педагогическое сопровождение адаптации студентов в вузе: автореферат дис. ... канд. пед. наук. Биробиджан, 2005. 23 с.
5. Токар В. М. Психологическая служба в вузе: перспективы развития. *Прикладная психология*. 2002. № 5–6. С. 165.

Мірошниченко Оксана Миколаївна,

кандидат психологічних наук, доцент, начальник кафедри психології
Академії Державної пенітенціарної служби

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА УСПІШНОСТІ КЕРІВНИКА УСТАНОВИ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ ТА СЛІДЧОГО ІЗОЛЯТОРА

Професійна діяльність керівника установи виконання покарань або слідчого ізолятора (далі УВП та СІЗО) передбачає встановлення певних вимог до рівня його підготовки, як фахівця, що

має статус керівника, належно визначених прав та обов'язків, але і має необхідну ерудицію, професійні знання, вміння спілкуватися з людьми і вміння зберігати своє психічне здоров'я, тобто керівник УВП та СІЗО має володіти певними компетенціями.

Поняття компетенцій визначається як деякі внутрішні, потенційні, закриті психологічні новоутворення (знання, уявлення, програма дій, система цінностей та відносин) та виявляються в компетентності особистості. При цьому компетентність це значно більше ніж просто знання та вміння, вона містить їх у себе; компетентність вміщує емоційно-вольову регуляцію та її поведінковий вияв; зміст компетентності означає для суб'єкта її реалізацію; є активним виявом людини в його діяльності, впровадженні, компетентність характеризується мобільною готовністю, як можливістю її реалізації в будь-якій ситуації.

Якісно підготовлений фахівець не тільки повинен одержувати знання, вміння, навички, але і повинен вміти їх застосовувати в реальній обстановці, володіти професійними компетентностями.

Специфіка соціально-психологічної компетентності керівника УВП та СІЗО полягає в тому, що він не може лише здійснювати свою професійну діяльність у соціальній сфері, але має постійно взаємодіяти з людьми несоціалізованими, дезадаптированными, що мають кримінальні цінності. У зв'язку з цим соціально-психологічна компетентність керівника УВП та СІЗО набуває зовсім іншої ваги та ролі, ніж у людини, що працює в іншій сфері. Ця особливість полягає в необхідності володіння навичками співпраці, глибокими соціально-психологічними знаннями життєдіяльності громади в цілому та субкультури засуджених зокрема. Така обставина наповнює новим змістом поняття соціально-психологічної компетентності (далі СПК). У зв'язку з цим виникає необхідність дати визначення СПК керівника УВП та СІЗО.

На наш погляд, соціально-психологічна компетентність керівника УВП та СІЗО – динамічна інтеграційна сукупність індивідуально-психологічних характеристик особистості, що виявляється на різних рівнях у структурі когнітивних, емоційно-вольових, комунікативних, громадських та соціальних компонентів, що розвиваються під впливом особливих психологічних умов та специфічної діяльності. Цей феномен дозволяє персона-

лу ефективно взаємодіяти з колегами, громадськими організаціями та виконувати завдання, які стоять перед Державною кримінально-виконавчою службою України.

Професійна успішність і ефективність керівника УВП та СІЗО визначається трьома складовими: рівнем управлінської компетенції, рівнем лідерської компетенції і його індивідуальними (індивідуально-психологічними) особливостями. Розглянемо докладніше кожен з перерахованих вище складових:

1. Лідерська компетенція – це знання та навички, які дозволяють керівникові управляти майбутнім, здійснювати зміни і надихати персонал УВП та СІЗО:

– управління майбутнім – це бачення майбутнього. Лідер володіє уявою, вміє побачити і передати іншим чіткий, яскравий, емоційно забарвлений образ бажаного майбутнього установи. Він вміє визначити глобальні цілі і вказати напрям руху в майбутнє;

– ініціювання та здійснення змін. Справжній лідер готовий до інновацій і прагне до них. Ініціювання та впровадження змін вимагають від нього високої креативності, здатності відмовитися від звичного, шаблонного типу мислення, сміливості і волі;

– уміння надихати людей. Лідер має здатність пробуджувати в персоналу бажання брати участь у змінах, заражає їх вірою в можливість досягнення цілей, вчинення змін. Він уміє вселити в людей впевненість у позитивності. Має ясну систему цінностей і діє відповідно до неї.

2. Управлінська компетенція – знання та навички, які дозволяють керівнику успішно та ефективно здійснювати вплив на рівні управління системою, процесами і персоналом для досягнення цілей установи (системи):

– управління системою. Розвиток і існування установи як системи визначається її місією, головною метою і стратегією. Саме цим задаються рамки, в яких будь-яке управлінське рішення перевіряється на відповідність місії і доцільність;

– управління процесами. Управлінська діяльність керівника, спрямована на досягнення поставлених завдань та досягнення результатів у рамках наявної структури, управлінських і виробничих технологій;

– управління людьми. Одне з найскладніших і найважливіших завдань, що стоять перед керівником. Його мета – зробити

максимально продуктивними спеціальні знання та навички кожного співробітника установи.

Добре видно, що вся діяльність на рівні управління спрямована на досягнення стабільності системи за рахунок структурування і регламентування процесів і взаємин як усередині системи, так і за її межами.

Таким чином, ефективний лідер будь-якого рівня повинен гармонійно поєднувати в собі ці тенденції: консервативну – управлінську та інноваційну – лідерську, а також вміти бачити проблеми з різних поглядів і мати збалансований, багатограний, цілісний погляд на все. Слабкість однієї з цих складових є перешкодою для функціонування і розвитку установи. Ознаки слабкості управлінської компетентності – це недостатність структурованості, порядку всередині установи.

Лідерська і управлінська компетенції є важливими, необхідними, але не достатніми складовими професійної успішності керівника.

Значний, якщо не домінуючий вплив на ефективність керівника надають його особистісно-психологічні особливості. До них можна віднести його характер, темперамент, здібності, самооцінку, тип мислення, установки (як розвивальні, так і обмежувальні) та основні цінності.

Зупинимося докладніше на типі мислення, на тому способі структурування проблем і ухвалення рішень, який властивий кожному керівнику. Як показують наші дослідження, саме тип мислення керівника є на сьогодні як ресурсом, так і суттєвим обмеженням розвитку установи. У психології традиційно розрізняють раціонально-логічне (левопівкульне) та інтуїтивне, образно-чуттєве (правопівкульне) мислення. Очевидно, що для успішного керівництва установою, в якій одночасно присутні різні типи проблем (як типові, так і нестандартні), керівнику необхідно використовувати різні типи мислення.

На практиці традиційний, раціонально-логічний (лівопівкульний) підхід до вирішення питань, що виникають, є домінуючим. Велика частина програм навчання розвиває левопівкульні функції, зрушує мислення людини в бік логіки, чисел, аналізу, формуючи прагнення до пошуку одного «правильного» рішення або використання вже відомих технологій у роботі. Лівопівкульний

підхід усе частіше не дозволяє ухвалювати оптимальні рішення (а іноді і взагалі ухвалити якесь рішення).

Здатність використовувати творчі можливості правої півкулі мозку дозволяє ефективно працювати з великою кількістю різнопланової інформації, значно покращує можливості пам'яті і здатність знаходити нові, нестандартні, багатоваріантні способи вирішення як звичних, так і нових завдань.

Існує низка різних підходів, або «стилів», лідерства та керівництва, які засновані на поєднанні переконань, цінностей та переваг, а також організаційній культурі та нормах, які стимулюватимуть одні стилі та пригнічують інші.

Протягом останніх десятиліть фахівці з управління значно змінили визначення лідерства та ставлення до нього. Вони розпочинали від класичного диктаторського підходу та наближалися до творчого, активного підходу. У процесі вони дійшли висновку, що не вся стара школа є поганою та не всі нові підходи – хороші. Необхідно застосовувати різні стилі в різних ситуаціях, а кожен лідер повинен був застосовувати адекватний ситуації підхід.

Таким чином, специфіка соціально-психологічної компетентності керівника установ виконання покарань та слідчих ізоляторів вміщує в себе такі особливості:

- об'єкт впливу (у високому ступені психологічної закритості персоналу УВП та СІЗО, потреби у швидких та конкретних результатах, ініціюванні психологічної допомоги);

- складових феноменів у діяльності керівника (широкий спектр необхідних соціальних знань: психологічна готовність до ефективного міжособистісного спілкування в екстремальних, конфліктних ситуаціях; велика значущість професійно-етичної складової соціально-психологічної компетентності).

Мотильов Іван,
магістрант 2-го року навчання за спеціальністю «Психологія»
Запорізького національного університету;

науковий керівник:

Паскевська Ю. А.,
кандидат психологічних наук, доцент
кафедри психології Запорізького національного університету

ТРИГЕР ЯК ДЖЕРЕЛО ФОРМУВАННЯ ПРОТИПРАВНОЇ ПОВЕДІНКИ НЕПОВНОЛІТНІХ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У КОНФЛІКТІ ІЗ ЗАКОНОМ

Підлітковий вік є одним із найбільш складних та важливих періодів життя людини. За цей порівняно короткий період життя (з 14 до 18 років) відбувається формування та становлення особистісних характеристик підлітка. Саме в підлітковому віці відбуваються зміни не тільки в соціальному житті, а й в біологічних та психологічних перебудовах організму, у зв'язку з чим необхідним є психолого-педагогічний вплив.

Як засвідчує практика, саме зміни в підлітковому організмі стають першопричиною зростання протиправної поведінки.

Згідно зі статистичними даними Офісу Генерального прокурора (статистичні дані щодо осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень 2019 року та січень 2020 року), кількість неповнолітніх, які притягувались до кримінальної відповідальності зменшилась з 82 осіб на 67, але з порівняно малою кількістю правопорушників збільшилась кількість вчинення особливо тяжких злочинів [5; 6].

Спектр причин, що приводять підлітка до протиправної поведінки, достатньо широкий. Вагомою причиною конфлікту неповнолітніх із законом може бути негативний досвід дитинства, який містить біологічні і соціальні чинники. Тривалий вплив травми на погляди/цінності/переконання, думки і спосіб мислення, емоції, поведінку та дії [3]. Розуміння причин, які лежать в основі складнощів зміни поведінки, дозволяє побудувати ефективну взаємодію – необхідну для виправлення підлітка. На думку Коваль Г.Ш., на формування протиправної поведінки впливають рівною мірою несприятливі соціальні явища (55 %), органічні ураження головного мозку (40 %), і менш виражений генетичний чинник (5 %) [1].

З метою ефективного подолання злочинності неповнолітніх необхідним є процес дослідження чинників та причин такої поведінки й робота з визначеними криміногенними потребами. Починаючи з 2015 року, з ухваленням Закону України «Про пробацію», активно розвивається інститут пробації, одним з основоположних принципів якого є диференційований та індивідуальний підхід [4]. Пробація – це система наглядових та соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду та відповідно до закону до засуджених, виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого. Отже, саме на уповноважений орган з питань пробації покладається обов'язок визначення криміногенних потреб обвинуваченого/засудженого з метою подальшого виправлення особи.

Умовою виправлення неповнолітніх, які перебувають у конфлікті із законом, є подолання чинників, що призвели до формування протиправної поведінки та негативно впливають на розвиток його особистості. До категорій чинників, які впливають на формування протиправної поведінки, можна віднести: соціальні (загострення соціальних проблем, недоліки виховної роботи і освітніх закладах, недостатній рівень соціального захисту населення), чинники, пов'язані з сім'єю (залучення підлітка до протиправної діяльності, жорстоке поводження, недостатня увага з боку батьків), чинники, пов'язані з навчальним процесом (цкування, таврування, вплив негативного лідера, відсутність індивідуального педагогічного підходу до підлітка), особистісні чинники (незадоволені потреби, психофізіологічні порушення, не сформованість комунікативних навичок) [3]. Важливо зазначити, що відповідні чинники не обов'язково призводять до протиправної поведінки, але вони беззаперечно можуть стати травматичною подією, що формує тригер.

Тригер – це термін, що використовується для визначення певного явища чи предмета, який запускає подію чи механізм. Саме слово «trigger» означає «спусковий гачок», натиск на який приводить у дію весь «механізм». У більшості випадків тригери виникають у людей, що пережили певні трагічні або просто хвилюючі події. Фахівці вважають, що найтривожніші та най-

травматичніші спогади наш мозок «зберігає» окремо від звичайних та використовує їх як засіб запобігання загрозам [7].

Найпоширенішими тригерами вважають:

– особливі запахи або смаки, які нагадують про травматичну подію;

– звуки, пов'язані з подією (музика, ефекти, голоси);

– певні фрази, інтонації в діалозі;

– відвідування локацій, пов'язаних з травматичною подією.

Дослідження, проведені М. Хоровітсом та Ф. Джонсом, показують, що у 50–70 % осіб, у тому числі в 30 % дітей до 18 років, за життя трапляється щонайменше одна травматична подія. Систематичне вивчення реакції людини на травму досить нове порівняно з іншими напрямками психології. Травматичний стрес почали досліджувати після війни у В'єтнамі. Виходячи з досліджень, які були проведені американськими вченими, було встановлено поширеність травм та можливість її отримання практично в будь-який момент життя. Крім того, така реакція людини на травму буває надзвичайно складною і різною.

Психіка людини, контактуючи з травматичними подіями, здатна проживати їх та долати (так званий феномен посттравматичного зросту) або зазнавати психологічної травматизації. Варто зауважити, що існує нормальний процес опрацювання травматичного досвіду, своєрідна «імунна система» психіки – система опрацювання стресових та травматичних подій. Разом з тим наукові дослідження свідчать, що особистість може справитися з травмою (70 % осіб не матимуть посттравматичних розладів після психотравмувальної ситуації і 50 % тих, хто отримає посттравматичні розлади, відновиться протягом року).

Травматичний досвід впливає на глибинні переконання людини про наявність тотальної небезпеки та зради в житті, а також зумовлює втрату віри впливати на світ. У неповнолітніх, які перебувають у конфлікті із законом, формуються переконання типу: «нікому довіряти не можна», «всі так і хочуть мене якось використати», «нікому не можна показувати свої істинні переживання та думки», «якщо інші дізнаються про мене більше, то перестануть зі мною спілкуватися», «я не вартий нормального ставлення», «мої зусилля нічого не варті».

Як зазначає А. Курпатов, не важливо, що людина про себе думає, не має значення, які його особистісні установки і світогляд, поведінка людини визначається ситуацією, в якій вона опинилася. Правда в тому, що всі уявлення про власну особистість, а значить, і про її ролі в нашому житті, про її долю, про ставлення до неї з боку інших людей – не більше ніж внутрішня гра нашого власного розуму [2]. Проте, якщо неповнолітній перебував у травматичному середовищі, для нього характерна перебільшена реакція на стрес, яка може виявлятися або надмірним (легко запускається психомоторне збудження, над-пильність, сепараційна тривога, емоційне переповнення), або недостатнім збудженням (емоційне оніміння/відчуженість, пасивність/підкорення, ідентифікація з жертвою, усамітнення, відчуття відокремленості від тіла).

Неповнолітні, які перебувають в атмосфері насильства:

- мають сильні відчуття ізоляції та безпорадності;
- вирішують проблеми силою (шляхом застосування силового сценарію «переможець – переможений»);
- мають високий рівень тривоги;
- частіше мають затримки розвитку.

З віком зменшується їх співчуття до матері (жертви насильства), часто з'являється неприкрита ворожість до неї.

Таким чином, схильність до протиправної поведінки неповнолітніх обумовлюється як індивідуально-психологічними, так і соціальними особливостями. Формування протиправної поведінки пов'язано з травматичним досвідом, який, у свою чергу, впливає на глибинні переконання та захисну реакцію на подразник – тригер. За умов асоціальної направленості тригери призводять до протиправної поведінки. В процесі ж виправлення неповнолітніх, які перебувають у конфлікті із законом, тригери можуть стати ефективним ресурсом.

Список використаних джерел

1. Коваль Г. Ш. Профілактичні заходи з попередження делінквентної поведінки підлітків. *Наука і освіта*. 2009. № 8. С. 201–205. URL: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2009/8_2009/Koval.pdf (дата звернення: 05.10.2020).

2. Курпатов А. В. Красная таблетка. Посмотри правде в глаза! Вильнюс: Alma littera, 2016. 264 с.

3. Методики та інструменти роботи з неповнолітніми, які перебувають у конфлікті з законом: навч.-метод. посіб. для практиків: книга друга / за заг. ред. Гейл Стідз, Т.В. Журавель. 2017. 306 с.

4. Про пробацію: Закон України від 05.02.2015 р. № 160-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 13. Ст. 93.

5. Статистична інформація Офісу Генерального прокурора України про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за 2019 рік. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stat_n_st?dir_id=113898&libid=100820&c=edit&c=fo (дата звернення: 05.10.2020).

6. Статистична інформація Офісу Генерального прокурора України про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за 2020 рік. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stat_n_st?dir_id=114141&libid=100820&c=edit&c=fo (дата звернення: 05.10.2020).

7. Тригер. Україномовний ресурс відповідей на запитання Termin.in.ua. URL: <http://termin.in.ua/tryher-trigger/> (дата звернення: 05.10.2020).

Настояща Уляна Володимирівна,
старший викладач кафедри психології
Академії Державної пенітенціарної служби;
Гарига-Грихно Маргарита Михайлівна,
експерт, провідний фахівець з наукової роботи
Чернігівського НДЕКЦ МВС

МІСЦЕ СУБКУЛЬТУРИ У ЗАГАЛЬНОПРИЙНЯТІЙ КУЛЬТУРИ

Вивчаючи різні види субкультур, можна помилково стверджувати, що вони знаходяться на позкультурному рівні, не відносяться до загальноприйнятої культури, розташовані за її межами. Тому нашим завданням є визначення місця субкультури у загальній культурі нашого суспільства. Для того, щоб зрозуміти сам термін субкультура, необхідно для початку визначитись, що таке культура взагалі.

Слово cultura (лат.) походить від дієслова colo, що означає «обробляти» або ж «догляд», «освіта», «розвиток». Згідно з Е.В. Соколовим, у сучасній мові термін культура вживається в двох значеннях – «широкому» та «вузькому». У широкому сенсі до культури належать усі загальноприйняті, утвердилися в суспільстві форми життя – звичаї, норми, інститути, зокрема держава та економіка. У вузькому сенсі межі культури збігаються з

межами сфери духовної творчості, з мистецтвом, мораллю, інтелектуальною діяльністю [1].

Культура це сукупність порівняно стійких ідей і уявлень про бажану форму соціального порядку та стосунків людей, що розділяються більшістю членів цього суспільства, а також символічних форм комунікації. Якщо ідеї та уявлення розділяються тільки меншістю, то вони становлять контркультуру, або субкультуру. Відмова особистості або групи від одних цінностей на користь інших провокує перехід чи то особистості, чи то всієї групи в іншу групу, в інший культурний простір. Так формуються кордони культурного поля, що відокремлюють «своїх» від «чужих», «нас» від «них». Така підкультура або культура в культурі визначає стиль життя, ціннісну ієрархію та менталітет її носіїв. У свою чергу, низка науковців розцінює субкультурні явища як заперечення культури, здійснюване з метою самоствердження (членами суспільства не здатними до позитивного, культурного самоствердження). Погодимось з В. Данченко, який вважає, що в особі «контркультури» ми маємо справу зі складним комплексом проблем становлення особистості [2].

Зупинимось детальніше на описі процесу формування поняття «субкультура». Воно утворилося в результаті усвідомлення неоднорідності культурного простору. За даними Т.Б. Щепанської, спочатку під «культурою» розумілася панівна етична, естетична, світоглядна система – професійна, що підтримується елітами та походить від еліт, яка отримувала сакральне підкріплення. Все що за її межами – це сфера побутового, що позбавлялося статусу культури [3]. Тобто ті соціальні утворення у суспільстві, які відрізняються від панівної культури звичаями, нормами, ціннісними орієнтаціями, стилем поведінки, вважалися субкультурними явищами. Мильніков А.С. пропонує позначати культури, що «випали» з офіційної, «екстернальними» (від лат. *Externus* – чужий). Субкультури екстернальні в тій мірі, в якій їх внутрішні цінності протиставлені так званим «загальноприйнятим».

Початок дослідження молодіжних субкультур пов'язується з традиціями міської етнографії. Оформлення власне наукового підходу до своєї методології включеного спостереження відноситься до 1920-х років, коли група соціологів і кримінологів із Чикаго почала збирати дані про підліткові вуличні банди та різ-

них девіантних груп. Акцент на дослідженні субкультури девіантних груп молоді домінував протягом декількох десятиліть. У 30-х роках того ж століття термін «субкультура» з'явився в науковій літературі, але поширення він отримав в 1960-1970-і роки як і раніше в контексті вивчення молодіжних рухів. У 1986 році існування неформальних груп було визнано офіційно. Тому характеризуючи ідеологію та молодіжний протест проти цінностей суспільства, застосовували поняття «субкультура», поряд з цим використовували також *subterranean culture* (підземна культура) і *underground* (підпілля). В цьому ж контексті використовували і термін «контркультура», який визначав ідеологію молоді, що руйнує будь-яку культуру взагалі, яка протистоїть культурі як такої. Звідси видно, що поняття «субкультура» спочатку означало явище, що сприймалося як позакультурне. Згодом, однак, воно отримало інший зміст. У сучасному контексті приставка «суб» має на увазі те, що йдеться про підсистему культури як цілого, тобто субкультура не являє собою щось самостійне та єдине, її культурний код формується в рамках більш загальної системи (ця система позначається словом «культура») – в нашому аналізі ми будемо дотримуватися цього визначення субкультури.

Аналіз літератури показав, що єдиної усталеної системи поглядів на явище субкультури сьогодні немає. Кожна наука поняття «субкультура» інтерпретує та описує з позицій свого предмета та методології. Тому сформувалася низка найбільш поширених підходів до вивчення й опису цього явища, детальну характеристику яких можна знайти в статті М.М. Слюсаревського «Субкультура как объект исследования» [4]: у системно-динамічному підході субкультура представлена як складна система, що зазнає фазові перетворення. Синергетичний підхід вивчає взаємодію субкультур як процес, в якому одні субкультури посилюються та починають домінувати, а інші згасають. В інформаційному підході субкультура – це поєднання соціальних феноменів з інформаційними, де колективна свідомість (яка є носієм духовних цінностей) формується в процесі передачі інформації від індивіда до індивіда, а ЗМІ активно впливають на цей процес. Генетичний підхід полягає в ототожненні системи духовних цінностей з набором генів. Ієрархічний підхід, в якому культура виступає як ієрархічно організована система, в якій культури вищого рівня

розвиваються за власними законами, відмінними від законів нижнього рівня. Трофічний підхід має принцип: верхній рівень культури (субкультури) розвивається за рахунок нижнього. Екологічний підхід розглядає субкультурні спільноти як цілісні утворення в широкому, соціокультурному середовищі. В епідеміологічному підході І.Д. Колесін пов'язує процес формування субкультур з поширенням інфекційної хвороби: збудник – соціальний міф, формуючись у масовій свідомості, передається від індивіда до індивіда, охоплюючи маси уражених [5]. Когнітивний підхід інтерпретує субкультуру як систему пізнавальних теоретичних конструктів, крізь призму яких сприймається навколишня дійсність. Соколов К.Б. запропонував концепцію соціальної стратифікації, де субкультура являє собою загальну для певної групи людей картину світу. Саме відмінності в картинах світу породжують різноманітність субкультур у суспільстві [6]. Ми вважаємо, що завдяки цій концепції можна об'єднати в одне ціле різні підходи до вивчення та опису субкультур. Уся сукупність наукових концепцій не обмежується цим переліком, але ці підходи найбільш поширені і саме на їх основі робляться спроби типологізації та інтерпретації субкультур.

Наявність і сформованість субкультури можна виявити за допомогою присутності ознак, що відрізняють її від інших спільнот. Серед ознак особливої уваги заслуговують цінності, оскільки вони дозволяють пояснити дії людини. Під розумінням цінностей мають на увазі вибір того чи іншого об'єкта, потреби, цілей та ін. Субкультура тому і протистоїть панівній культурі, тому що цінності і установки першої не відповідають загальноприйнятим.

Цінності «прописані» в соціальних нормах, які забезпечують збереження перших. Норми також є ще однією ознакою наявності субкультури та являють собою ідеальні образи, стереотипи поведінки в конкретних життєвих ситуаціях. Сформований стереотип у будь-якій соціальній групі поширюється потім на кожного її члена. Норма формує очікувану поведінку, яка є зрозумілою оточенню. Норми відповідають цілям, що суспільно схвалені і стимулюють стійкі відносини в групі. Білоусова Г.А. висловлює думку, – згідно з якою саме норми цієї субкультури інтегрують людей в єдину спільноту, колектив [7]. Слюсаревський М. М. вважає, що субкультура тримається на неусвідомлених нор-

мах, навчання яким здійснюється на прикладах, в процесі реальної поведінки як вияву певної ролі [4]. Завдяки нормам досягається стійке регулювання відносин у різних галузях життєдіяльності. На думку Є.Б. Єрасов, для затвердження кожної норми формуються критерії схвалення, заохочення, засудження або заборони [8]. Різка невідповідність до прийнятих норм може розглядатися як ненормальна поведінка або як ознака оригінальності і талановитості. Крім норм, у межах субкультур можуть виникати певні специфічні для них інститути (наприклад, «пахан на зоні» і т. ін.) або способи впорядкування життя субкультурної спільноти.

Як ознаки, кожній субкультурі притаманні свої знаки і символи. Свідомо знаки перетворюються в символи, які, на думку Т.Б. Щепанської, дають можливість самоідентифікуватися з групою нормою. Вона стає вже не чимось зовнішнім (правилом, законом, обов'язком), а проникає в структуру особистості. Її порушення після цього болісно для самої людини, оскільки сприймається як руйнування її власного «Я». Тобто символ – це засіб інтеріоризації норм [3]. Він працює як засіб повсякденної корекції поведінки відповідно до норм спільноти, а значить є формувальним елементом, базовою для цієї спільноти, особистості [3]. Крім цього, наявність своєї символіки створює можливість утворення спільноти. Знаковою системою, яка програмує дії і вчинки людей, може виступати одяг, зачіска, жаргон, символіка людського тіла (пози, жести, міміка і т. ін.), татуювання, шрамування, пірсинг. При цьому смисли і значення, які вони несуть, неоднакові в різних субкультурах. Поряд з бажанням відчувати себе своїм, бути впізнаним і прийнятим певною групою, бувають випадки, коли шрами, татуювання – це обов'язковий ритуал вступу в те чи інше співтовариство.

Беззаперечне твердження, на нашу думку, Г.А. Білоусової про те, що субкультура через створювані знаки і символи керує поведінкою людини [7], оскільки прагнення до ідеалу групи диктує зовнішній вигляд індивіда. Уявлення та судження про навколишній світ, реалізація норм, цінностей і значень відбувається через їх впровадження в структуру поведінки і діяльності індивідів за допомогою привчання до цих соціальних ролей і відповідної поведінки.

Найбільш яскравими і легко фіксувальними ознаками існування субкультури слугує наявність вербальної специфіки – жаргон і сформований фольклор. Не випадково жаргон називають «потайною» мовою. Також у кожній субкультурі народжується й існує свій фольклор – комплекс словесних, музичних, ігрових видів творчості. Субкультура формується в результаті інтеграції людей, чия діяльність і спосіб життя протистоять панівній культурі в суспільстві, в яку вони не приймаються. Чим більше згуртовані і кардинально відмінні від панівної культури субкультурні спільноти, тим енергійно і жорстко нею відторгаються. Тому, наприклад, група наркоманів інтегрована більше, ніж компанія алкоголіків, але менше, ніж співтовариство злочинців або засуджених.

Підсумовуючи, зазначимо, що спочатку під субкультурою розумілись соціальні утворення, що відрізняються від чільної культури, так звані позакультурні утворення, явища. Пройшовши шлях трансформацій, це поняття прийняло дещо інший сенс: тепер, кажучи про субкультуру, мають на увазі підсистему культури як цілого. Наявність «культури в культурі» можна визначити за такими ознаками, як: цінності, норми, знаки і символи. Причому, як знакова система, можуть виступати одяг, зачіска, жаргон, символіка людського тіла (пози, жести, міміка та ін.), татуювання, шрамування, пірсинг, які поряд з бажанням індивіда відчувати себе своїм в групі, бути впізнаним своїми. Таким чином, субкультура визначає стиль життя, ціннісну ієрархію та менталітет її носіїв.

Список використаних джерел

1. Соколов Э. В. Культурология. Очерки теорий культуры: пособие для учащихся. Москва: Интерпракс. 1994. 272 с.
2. Данченко В. Контркультура: карать или жаловать? *Социологические исследования*. Вып. № 2. Москва, 1988. С. 140–142.
3. Щепанская Т. Б. Традиции городских субкультур. *Современный городской фольклор*. Москва: Российский гос. гуманитар. ун-т. 2003. 736 с.
4. Слюсаревский Н. Н. Субкультура как объект исследования. *Социология: теория, методы, маркетинг*. 2002. Вып. № 3.
5. Колесин И. Д. Подходы к изучению социокультурных процессов. *Социологические исследования*. 1999. Вып. 1. С. 130–134.
6. Соколов К. Б. Субкультуры, этносы и искусство: концепция социокультурной стратификации. *Вестник Российского гуманитарного научного фонда*. 1997. Вып. № 1. С. 134–143.

7. Белоусова Г. А. Городская субкультура в социокультурном пространстве Кавказских Минеральных Вод: дис. ... канд. социолог. наук. Ставрополь, 2007. 170 с.

8. Ерасов Б. С. Социальная культурология: учебное пособие. Москва: Аспект Пресс. 2000. 591 с.

Пахомов Ілля Володимирович,

старший викладач циклу психолого-педагогічних дисциплін
Білоцерківського центру підвищення кваліфікації персоналу ДКВС України

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ ІЗ ЗАСУДЖЕНИМИ МАКАО

У наш час соціально-виховна робота із засудженими в Україні перебуває в стані реформування. Впроваджуються нові форми та методи роботи із засудженими, які добре показали себе в різних країнах світу: оцінка ризиків і потреб засуджених, корекційно-реабілітаційні програми, когнітивно-поведінкове втручання, просоціальне моделювання, мотиваційне консультування та інші. Як правило, вивчається досвід соціально-виховної роботи із засудженими країн Європи [1], тоді як досвід країн Азії майже не досліджено. Серед них найбільш розвиненими є: Сінгапур, Тайвань, Японія, Південна Корея та автономні райони Китаю (Гонконг та Макао).

Макао є спеціальним адміністративним районом Китаю, який має певну автономію в управлінні. Він був переданий Китаю в 1999 році в результаті деколонізації Португалії. Площа його становить 28 кв. кілометрів, населення – 520 тис. осіб. В'язнична адміністрація Макао входить до складу Міністерства юстиції. Всього в 2 пенітенціарних установах Макао (для дорослих та для неповнолітніх засуджених) знаходиться близько 2 тис. осіб (232 на 100 тис. населення), з них: 19 % – особи, взяті під варту, 12 % - жінки, 1 % – неповнолітні, 71 % – не мешканці Макао [2].

Закон Макао від 30.03.2007 №2/2007 «Про систему корекції молоді» (далі – Закон) визначає граничний вік для засуджених молодіжного віку 21 рік (ст. 5 Закону). Вони відбувають покарання в окремій установі, яка складається з центру спостереження, навчального та корекційного центрів (ст. 27 Закону). В центрі спостереження засуджені молодіжного віку проходять оцінку ризиків і потреб, складається план їх корекції (ст. 28 За-

кону), в навчальному центрі відбувається їх загальноосвітнє та професійне навчання (ст. 29 Закону), в корекційному центрі засуджені залучаються до численних корекційно-реабілітаційних програм (ст. 30 Закону) [3].

Установа Колоана має комплексний характер: у ній тримаються дорослі засуджені та ув'язнені, чоловіки та жінки (ст. 15 постанови Уряду Макао «Організація та діяльність виправної служби» № 27/2015 від 12.05.2015) (далі – Постанова) [4].

В обох установах Макао засуджені мають право працювати на виробництві установи чи об'єктах життєзабезпечення. В кожній установі функціонують виробничі майстерні та об'єкти життєзабезпечення (пральня, їдальня, кухня тощо), де засуджені можуть працювати [2].

Засуджені Макао можуть навчатися в школі, проходити професійні курси та здобувати вищу освіту. Особливо це стосується засуджених молодіжного віку, загальноосвітнє та професійне навчання яких відбувається в навчальному центрі УВП (ст. 29 Закону). Для них загальна освіта є обов'язковою (ст. 87 Закону). Засуджені УВП Колоане також навчаються у загальноосвітній школі та проходять професійне навчання на виробництві [3].

По прибуттю до установи працівники служби соціальної допомоги, освіти і навчання з'ясовують освітній рівень засудженого і пропонують йому загальноосвітнє навчання в школі або професійні курси (мовні, комп'ютерні, виробничі чи курси в сфері обслуговування). Іноземні засуджені та ув'язнені, які не володіють китайською мовою, зараховуються на курси вивчення мови [2].

Засуджені Макао активно залучаються до культурно-просвітницьких заходів: в обох УВП діють самодіяльні творчі колективи (музичні, хореографічні, художні, декоративно-прикладні). Засуджені в'язниці Колоане видають власну газету «Кай Поу». Також засуджені Макао беруть активну участь у спортивній діяльності. В обох установах функціонують спортивні зали, спортивні майданчики для командних ігор, зали зі спортивними тренажерами. Регулярно проводяться змагання з різних видів спорту [2].

Засуджені Макао також мають право на релігійну діяльність (ст. 80 Закону). Проведенням духовно-просвітницької роботи із засудженими займаються в'язничні капелани, як правило, священнослужителі Римо-католицької Церкви. Вони не тільки проводять

богослужіння, але й беруть участь у соціальних програмах. Для засуджених іншого віросповідання запрошуються представники інших релігійних конфесій (насамперед протестанти) [2].

По прибуттю до установи засудженого чи особи, взятої під варту, здійснюється оцінка його ризику та потреб, на підставі якої фахівці служби соціальної допомоги, освіти та навчання складають програму корекційної роботи. Оцінка ризиків і потреб неповнолітніх засуджених відбувається в Центрі спостереження УВП (ст. 28 Закону), де соціальні працівники готують попередній соціальний звіт (ст. 55 Закону) [3].

Результати оцінки ризиків і потреб засуджених враховуються під час накладення на них дисциплінарних стягнень. Для засуджених молодіжного віку передбачені такі стягнення:

- вибачення перед іншими засудженими;
- заборона брати участь у розважальних заходах до двох місяців;
- виконувати неоплачувану роботу по благоустрою території до трьох місяців;
- поміщення до одиночної камери до одного місяця (ст. 96 Закону) [3].

В УВП Макао застосовуються численні програми освіти, професійної підготовки, працевлаштування, культурної діяльності, спорту, психологічне та соціальне консультування. Засуджені молодіжного віку залучаються до численних корекційно-реабілітаційних програм у корекційному центрі УВП (ст. 30 Закону). Ці програми, як правило, спрямовані на подолання агресії, залежності від психоактивних речовин, формування позитивних життєвих навичок [3].

Засуджені Макао можуть підтримувати соціальні зв'язки з рідними шляхом короткострокових пробачень та телефонних розмов. Неповнолітні засуджені мають право отримувати щотижня одне короткострокове побачення (ст. 80 Закону), дорослі – щомісяця (ст. 20 Постанови) [4]. Вони можуть спілкуватися та зустрічатися не тільки з рідними, але й з представниками державних та недержавних організацій: працівниками соціальних служб, адвокатами, волонтерами, представниками релігійних організацій.

Персонал служби соціальної допомоги, освіти та навчання пенітенціарних установ Макао складається з: соціальних праців-

ників, психологів та педагогів, які мають вищу освіту на рівні «бакалавр» чи «магістр». Після зарахування на роботу працівники відділу проходять вступне навчання та періодичне підвищення кваліфікації в навчальному центрі Міністерства юстиції [2].

Соціальні працівники реалізують корекційно-реабілітаційні програми соціального характеру, які спрямовані на: підготовку засуджених до звільнення, залучення до праці на навчання, зменшення ризику агресії, злочинного рецидиву, залежності від психоактивних речовин, проводять консультації із засудженими, їх родичами та працівниками. Також вони готують соціальний звіт по результатах оцінки ризиків і потреб засуджених (ст. 55 Закону) [3].

Психологи здійснюють психологічну діагностику, профілактику та корекцію як засуджених, так і працівників, проводять консультації із засудженими, їх родичами та працівниками. Педагоги здійснюють навчання засуджених як в школах, так і проходження ними професійних курсів (робітничі професії) [2].

Таким чином, соціально-виховна робота із засудженими Макао здійснюється командою кваліфікованих фахівців: соціальними працівниками, психологами та педагогами. Вона здійснюється на основі оцінки ризиків та потреб засуджених та численних корекційно-реабілітаційних програм: подолання наркозалежності, освітніх та професійних, підготовки до звільнення, культурно-просвітницьких та спортивно-оздоровчих. Особливі зусилля персонал соціально-психологічної служби спрямовує на організацію навчання засуджених та їх змістовне дозвілля.

Список використаних джерел

1. Третяк О. С., Чебоненко С. О. Становлення соціальної роботи із засудженими в місцях позбавлення волі за кордоном. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Педагогічні науки*. 2013. Вип. 108.1. С. 45–50.
2. Офіційний сайт кримінально-виконавчої служби Макао (англ. мова). URL: <http://www.dsc.gov.mo> (дата звернення: 15.09.2020).
3. Regime Tutelar Educativo dos Jovens Infractores. URL: <https://bo.io.gov.mo/bo/i/2007/16/lei02.asp> (дата звернення: 15.09.2020).
4. Organização e funcionamento da Direcção dos Serviços Correccionais. URL: <https://bo.io.gov.mo/bo/i/2015/52/regadm27.asp> (дата звернення: 15.09.2020).

Рудоманенко Юлія Володимирівна,
аспірантка кафедри загальної та диференціальної психології,
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

СПІВВІДНОШЕННЯ РІВНЯ ДОМАГАНЬ ОСОБИСТОСТІ З ВИЯВАМИ ПРОКРАСТИНАЦІЇ

У сучасних умовах наявності постійного швидкого потоку інформації та збільшення варіантів вибору люди все частіше стикаються з феноменом прокрастинації. Розбіжність між домаганнями і реальними резервами людини веде до того, що вона починає неправильно оцінювати свої можливості, її поведінка стає нереалістичною, виникають емоційні зриви, підвищена тривожність, що може призводити до відкладання та відмови ухвалення рішень та дій.

Найчастіше в психології прокрастинація розглядається як схильність до постійного відкладання навіть важливих і термінових справ, що призводить до життєвих проблем і болючих психологічних ефектів [6].

До сьогодні достеменно невідомо, чи є прокрастинація схильністю або це особливий стан особистості чи специфічна властивість її психіки. Вона виявляється в діяльності, результат якої важливий для людини. Підвищену значущість результату можуть зумовити такі явища, як мотивація до успіху або ж уникнення невдач [5].

Незважаючи на низку фундаментальних досліджень рівня домагань залишаються відкритими багато аспектів психологічних механізмів впливу на рівень домагань, особливостей його співвідношення з самооцінкою, взаємозв'язку з іншими складовими цільової структури поведінки, також питання зв'язку рівня домагань особистості у виявах прокрастинації.

Курт Левін визначав рівень домагань як ступінь труднощів мети, до якої прагне людина. Він вважав, що рівень домагань формується в процесі конкретної діяльності. Для вченого домагання – це одне з найважливіших утворень особистості, з ним пов'язана самооцінка, активність суб'єкта і складна структура його афективного життя. Аналізуючи проведені експериментальні роботи, вчений звертається також до факторів, що впливають на рівень домагань, виділяючи здібності (виявляються в мину-

лих і справжніх успіхах та невдачах) і групові норми (визначають рівень реальності і рівень бажань, але залежно від ступеня, в якій ці норми приймаються індивідом). При цьому спостерігаються стійкі тенденції: одні люди адекватно підходять до оцінки своїх можливостей, інші схильні до постійної їх переоцінки, а треті – до настільки ж постійної недооцінки. Нереалістично високий рівень домагань призводить до постійної фрустрації в силу недосяжності поставлених завдань. Високий рівень домагань показує реалістичність бажань, і при цьому тенденцію до того, щоб ставити перед собою поступово завдання більш складні. У людей з низьким рівнем домагань цілі занадто прості або легкі, що пов'язано з недооцінкою своїх можливостей або з тенденцією уникати відповідальності і труднощів [4].

Вперше експеримент стосовно дослідження рівня домагань був розроблений Ф. Хоппе. Рівень домагань, вважав дослідник, є не конкретний зміст мети, а те, як людина обирає цілі справжнього моменту, керуючись моделлю бажаного майбутнього і наближаючись до бажаного успіху. Він ввів надзвичайно важливий поділ цілей на реальні та ідеальні. Реальна мета, на думку вченого, часто належить якійсь ієрархії цілей. Кожна дія випробуваного отримує свій сенс тільки в світлі прагнення до більш високої (ідеальної) цілі. На підставі аналізу результатів експерименту були зроблені ще й такі висновки: 1. Діяльність припиняється після успіху, якщо спостерігається наростання рівня домагань, який через досягнутої межі можливостей або через структури самого завдання неможливо задовольнити. 2. Діяльність припиняється після низки невдач, якщо втрачена найменша можливість прийти до успіху. 3. Одиничний успіх після багатьох невдач веде до припинення діяльності, якщо невдачі довели неможливість успіху при більш високому рівні домагань. Хоппе Ф. вважав, що за рівнем домагань стоїть поняття «рівень Я» (уявлення про себе як про суб'єкта виконуваної дії), який має властивість зберігати якомога більшу висоту. Це виражається в двох конфліктних тенденціях: прагненні уникати невдачі, що веде до зниження рівня домагань, і прагненні реалізувати успіх під час вирішення найбільш важких завдань [7].

У відповідь на запитання, що таке рівень домагань, автори праці «Рівень домагань» К. Левін, Т. Дембо, Л. Фестінгер,

П. Сірс пропонують типову послідовність подій, у якій виділяються такі основні моменти: 1) попереднє діяння (дія, яку вже зробив суб'єкт або досвід минулих дій); 2) рішення про мету наступної дії (встановлення рівня домагань); 3) виконання дії; 4) реакція на досягнуте (почуття успіху або невдачі, припинення діяльності або її продовження) [8].

Срофеев А. К. вважає, що рівень домагань є здатністю орієнтуватися на певний «рівень реальності» («мрії», реальні можливості); в час прийняття рішення суб'єкту важливо співвіднести свої можливості з умовами і передбачити результат; вміння розв'язати різні рівні цілей (ідеальні, реальні, актуальні), що визначає психологічну зрілість особистості. Реалістичність рівня домагань автор пов'язує з вольовою поведінкою, що спрямована на зниження негативних переживань невизначеного майбутнього [2].

Як стверджують А.Д. Глоточкін та ін., в домаганнях особистості виражаються її цінності, установки, потреби в досягненні певних результатів у діяльності і спілкуванні, оцінки цих результатів і власних якостей. А для Н. Л. Коломинського рівень домагань – модель самоздійснення, Образ Я, який особистість вважає для себе прийнятним [3].

Відповідно до вищеозначеного, можемо зробити висновки:

– рівень домагань трактується як рівень труднощів обраних суб'єктом цілей і формується під впливом успіху чи неуспіху в діяльності; нереалістично високий рівень домагань призводить до постійної фрустрації в силу недосяжності поставлених завдань та може призводити до високої тривожності та стресу. Відомо, що одним з предикторів прокрастинації є стрес, який може виступати як причиною прокрастинації, так і її наслідком. Низький рівень домагань призводить до уникнення відповідальності і труднощів та, ймовірно, до відкладання ухвалення рішень та дій;

– вирішальним фактором у становленні рівня домагань є переживання суб'єктом своїх досягнень як успішних або неуспішних за індивідуальними стандартами і цінностями, щодо яких він оцінює успішність своїх досягнень. Тобто рівень домагань пов'язаний з самоцінністю, цінностями особистості взагалі, груповими нормами, які приймає особистість, моделлю бажаного майбутнього. Прокрастинація, відомо, виявляється в діяльності, результат якої також завжди важливий для особистості, тобто є

значущим та цінним, та, вважаємо, пов'язана з ціннісною сферою особистості та часовою перспективою;

– на адекватний рівень домагань впливає здатність особистості до критичного тестування реальності, що свідчить про психологічну зрілість особистості та характеризується вмінням втілювати в дійсність свою адекватну різним ситуаціям життєву стратегію. Вважаємо, що одним з факторів прокрастинації може бути психологічний інфантилізм та неадекватний (завищений чи занижений) рівень домагань, навпроти, зрілість особистості та дорослість знижують її вияви. Однак наші припущення щодо співвідношення рівня домагань особистості та виявів прокрастинації підлягають більш ретельному емпіричному вивченню, тож саме в цьому напрямку й планується подальша дослідницька робота.

Перспективу подальшого вивчення феномена прокрастинація вбачаємо у виявленні соціально-психологічних факторів прокрастинації, дослідженні та аналізі її структури.

Список використаних джерел

1. Глоточкин А. Д., Каширин В. П. Социально-психологические аспекты самоутверждения личности в коллективе. *Психологический журнал*. 1982. Т. 3. № 3. С. 67–77.
2. Ерофеев А. К. Развитие методов исследования уровня притязаний: автореф. дис. ... канд. психол. наук: спец. 19. 00. 07. Научно-исследовательский институт общей и педагогической психологии, 1983. 23 с.
3. Коломинский Н. Л. Самооценка и уровень притязаний учащихся старших классов вспомогательных школ в учебной деятельности и межличностных отношениях: автореф. дис. ... канд. психол. наук. Минск, 1972. 21 с.
4. Левин К. Теория поля в социальных науках. СПб.: Речь, 2000. 368 с.
5. Рудь Г. В. Дослідження феномену прокрастинації в юнацькому віці. URL: https://doi.org/10.35619/prap_rv.vi12.72 (дата звернення: 01.10.2020).
6. Тарасевич Г. В. Прокрастинация: болезнь века. *Русский репортёр*: журнал. Москва: PunaMusta Oy, 2014. № 14 (342). С. 20–29.
7. Hoppe F. Erfolg und Misserfolg. *Psychol. Forsch.*, 1930. B. 14. S. 1–62.
8. Lewin K., Dembo T., Festinger L., and Sears P. S. 'Level of Aspiration.' In J. McV. Hunt (Ed.), *Personality and the Behavior Disorders*. New York: Ronald, 1944, pp. 333–378.

Філіпович Вікторія Миколаївна,
кандидат психологічних наук, доцент кафедри
креативних індустрій та соціальних інновацій
Національного університету «Чернігівська політехніка»;

Дем'яненко Юлія Олександрівна,
кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології
Академії Державної пенітенціарної служби

ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ОДНА З УМОВ СТАНОВЛЕННЯ СУЧАСНОГО ФАХІВЦЯ

Середовище функціонування людини завжди суттєво позначається на її поведінці й активно впливає на інтелектуальний розвиток. Виходячи з того, що в процесі розвитку під впливом середовища в людині відбуваються зміни залежно від характеру цього середовища, виникає методологічна проблема розроблення типології різних видів просторів і середовищ.

Освітній простір, у центрі якого знаходиться людина, розглядається як сукупність усіх зусиль, спрямованих на реалізацію мети освіти. Він являє собою одну зі сфер спільного простору життєдіяльності людини. Головне завдання освіти – не формування людини за заданими зразками, а допомога в самореалізації, в розкритті та розвитку особистісного потенціалу, в прийнятті та освоєнні власної волі і відповідальності за життєві вибори, в розкритті й розвитку сутності людини, її позитивного потенціалу.

Поняття «освітнє середовище» розуміється як найближче оточення людини, у взаємодії з яким вона формує, розвиває й виявляє свої пізнавальні, комунікативні, соціально спрямовані якості. Компоненти середовища навчання діляться на дві частини: суб'єкти та об'єкти, де суб'єкти навчального процесу – студенти й викладачі; об'єкти – засоби навчання, методики, матеріальна база, сфера управління педагогічним процесом, способи навчальної діяльності. Вияв у структурі середовища суб'єктних і об'єктних компонентів має важливе значення в організації й управлінні навчально-виховним процесом, постає методологічною основою суб'єктно-об'єктних перетворень особистості людини, надає можливості кращого пристосування до будь-яких змін освітнього середовища.

Взаємодіючи з суб'єктом, освітнє середовище надає йому можливості, які являють собою єдність освітнього середовища й самої людини. Особистість набуває можливості досягнення найвищого

рівня взаємодії з середовищем лише на основі освіти особистості. За характером впливу на особистість середовище може як сприяти, так і перешкоджати її становленню. Творчі можливості середовища переходять із потенційного стану в актуальний тільки залежно від активності самої особистості й характеру використання компонентів середовища в процесі його опанування й перетворення.

Професійний розвиток особистості відбувається як процес входження в професійно-освітнє середовище й інтеграції в ньому та складається з трьох взаємопов'язаних і взаємообумовлених етапів: *адаптації*, яка передбачає засвоєння наявних цінностей і норм оволодіння засобами й способами навчальної діяльності; *індивідуалізації* як подолання суперечності між необхідністю бути «таким як усі» й намаганням виявити індивідуальність; *інтеграції* – намагання студента бути прийнятим середовищем зі своїми особливостями й відмінностями, а також потребами освітнього середовища прийняти індивіда.

Існує низка досліджень, у яких аналізуються особливості формування та функціонування освітніх середовищ та їх роль у формуванні інтелектуальних здібностей. Виходячи з того, що в процесі розвитку під впливом середовища в людини відбуваються зміни залежно від характеру цього середовища, одні автори під «розвивальним освітнім середовищем» розуміють такий стан (субстанцію) освітнього середовища, взаємозв'язок компонентів якого дозволяє людині динамічно проходити такі фази розвитку: об'єктну, суб'єктно-функціональну, суб'єктну, перетворення, тим самим переходити із одного якісного стану розвитку в інший [1]. Як більш високий рівень розвивального освітнього середовища інші автори виділяють «креативне освітнє середовище». Це такий стан освітнього середовища (інтелектуального), взаємозв'язок компонентів якого дозволяє людині проходити, крім названих вище фаз, ще й такі, як розвиток здібностей до виявлення й постановки проблем; здібність до генерування більшого числа ідей; гнучкість (здібність продукувати різнобічні ідеї); оригінальність (здібність відповідати нестандартно); здібність удосконалювати об'єкт, додаючи деталі; здібність вирішувати проблеми. Тобто те, що називаємо інтенціональністю [2].

Як відомо, індивід будує ментальну модель ситуації на основі інтенціональності, тобто здатності репрезентувати світ самому со-

бі: в когнітивній системі існує інтенціональна готовність відповідати на відповідну ситуацію відповідним чином [3]. Під інтенціональністю розуміється весь модальний спектр, який пронизує всі рівні індивідуальності й виражає наміри, програму реалізації й оцінку результату, тобто це поняття виходить з уявлення про спряженість індивідуалізованих ментальних моделей світу й знань про себе, яка виявляється у феноменології переживання себе як набутого досвіду, вміщеного в події, що ініціюють взаємодію. Інтенціональність психіки означає взаємопроникнення суб'єктивного досвіду й об'єктивної реальності, тобто позначає перехід від світу фізичних об'єктів до світу ментальних феноменів. Інтенція в дії полягає «в переживанні діяння», в репрезентації себе на рівнях самоналежності, самоагентності, самопізнання [3, с. 37].

У просторі біологічної, соціальної й семантичної взаємодії виникають відносини одного до одного (спочатку на емоційно-ціннісній основі), які потім переносяться на предмет дії/взаємодії. Потреба в другому реалізується в процесах, технологіях і результатах діяльності, а результати взаємодії підсилюють потреби партнерів-суперників. Така організація навчального процесу сприяє активізації глибинних сил людини (потреб і здібностей), виведенні їх назовні (екстериоризувати), робить цей процес максимально керованим та спрямованим на вдосконалення особистості.

На сьогодні існують дослідження, в яких розроблена система теоретичних положень, які пояснюють «сумісну інтелектуальну діяльність», визначені основні її складові та модератори, що впливають на вияв інтелекту й креативності: характер міжособистісних відносин, особистісні особливості учасників діяльності та характер розподілу ролей між ними. Тобто вплив ситуаційних змінних і міжособистісних стосунків на вияви інтелекту й креативності. В інших дослідженнях показано розвиток інтелекту та креативності в умовах соціального середовища.

Творчість студента при цьому завжди є показником високого рівня розвитку освітнього середовища, а тому судити про його стан можна по тому, наскільки воно сприятливе для реалізації творчих сил особистості, для творчої самореалізації студента. З іншого боку, можливості досягнення високого рівня взаємодії з середовищем залежать від відповідного рівня освіченості людини. Адже хороше оточення не само собою діє на будь-яку люди-

ну, стимулюючи її креативність. Інновації не народжуються автоматично, а для цього потрібний ще й «підготовлений розум», і тоді в прекрасному оточенні креативна людина знаходить нові зв'язки серед ідей, бачить ситуацію в цілому, нові перспективи її вирішення. Можна сказати, що освітнє середовище – система впливів і умов формування особистості згідно із заданого зразку, можливість її розвитку, яка міститься в просторово-предметному й соціальному довір'ї. Ця система містить три компоненти: *просторово-предметний*, як певне фізичне оточення; *психодидактичний*, як спеціальні програми навчання; *соціальний*, як особливі людські чинники [4]. Водночас, взаємодіючи із суб'єктом, освітнє середовище надає йому можливості, які являють собою єдність освітнього середовища й самої людини.

Таким чином, сьогодні, в умовах ситуації пандемії, перед викладачами стоїть понадзавдання – створити таке онлайн – «освітнє середовище», яке б не тільки сприяло засвоєнню навчального матеріалу студентами в нових не звичних умовах, але й розвивало їх внутрішній потенціал, спонукало до вияву креативності.

Список використаних джерел

1. Мажуль Л. Н. Креативная среда в информационном обществе. *Мир психологии*. 2014. № 4. С. 148–165.
2. Семенов И. Н. Рефлексивно-развивающие среды формирования мышления и самосознания субъектов образования. *Мир психологии*. 2013. № 4. С. 81–96.
3. Шмаргун В. М. Психосоматичні особливості в інтелектуальному розвитку дітей: монографія. Київ: Ун-т «Україна», 2009. 471 с.
4. Чепелева Н. В. Соціально-психологічні чинники розуміння та інтерпретації особистого досвіду: монографія. Київ: Педагогічна думка, 2008. 255 с.

Шендерук Олена Борисівна,

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов
Академії Державної пенітенціарної служби

ВОЛОНТЕРСТВО ЯК СКЛАДОВА ІНФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ

Волонтерство є невід'ємною частиною інформальної освіти. Міста розвиваються, регіони трансформуються, коли спільноти небайдужих об'єднуються заради світлих змін по всій країні.

Волонтери – це люди, які не ігнорують проблеми, а вирішують їх. Замість звинувачень та «зради» вони діють. Волонтери роблять Україну такою, в якій хочеться жити щасливо.

Локальні громадські організації та активісти міст розвивають зоо- та ековолонтерство, правозахисний сектор, реалізують низку благодійних та соціальних проєктів. Також волонтерство можна зустріти в освітній сфері, а саме: на тренінгах, лекціях, воркшопах.

Волонтерство – це форма добровільної благодійності, що безкорисливо та усвідомлено здійснюється фізичними особами та ґрунтується на принципах законності та гуманності, яка визначається Законом України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 05.07.2012 р. [1].

Волонтери можуть працювати, зокрема, при Центрах соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (ЦСССДМ) та при різних громадських об'єднаннях. Найчисельнішою групою волонтерів є учні старших класів і середніх спеціальних закладів, студенти вищої школи. Волонтерами виступають також батьки, пенсіонери та спеціалісти, які безкоштовно надають різні види соціальних послуг.

На сьогодні волонтерські організації існують у 80-ти країнах світу. Близько 110 мільйонів людей щорічно беруть участь у добровільних програмах, що допомагають у сферах освіти, охорони здоров'я, екології, соціального захисту та багатьох інших. Волонтерство – один із ефективних інструментів розкриття власного потенціалу та розвитку практичних навичок. Громадська активність часто допомагає спробувати себе в майбутній професії та зробити свідомий вибір подальшого шляху.

Створюються волонтерські клуби, проводяться школи волонтерів, які активно працюють у громаді та надають реальну допомогу тим, хто її потребує. З одного боку, волонтери мають можливість сповна розкрити свої таланти, знайти свій шлях до самовираження, оскільки волонтерство – це справжнє поле для творчості. А, з другого боку, це допомога іншим, яка приносить радість та користь. Ставши волонтером, ви можете допомагати дитячим будинкам, різним організаціям, притулкам тощо. Крім того, волонтерство – це велика відповідальність.

Насправді волонтерство є невід'ємною частиною життя більшості молодих людей. Адже це зрозуміло, що від молодого по-

коління залежить майбутнє. І хто, як не вони, має змінити його на краще, допомагаючи тим, хто цього потребує.

Список використаних джерел

1. Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 05.07.2012 р. № 5073-VI. Дата оновлення: 12.12.2019. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17> (дата звернення: 06.10.2020).
2. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. Дата оновлення: 12.12.2019. URL: <http://www.osvita-konotop.gov.ua/zakon-ukraini> (дата звернення: 05.10.2020).

Шовкова Оксана Дмитрівна,
аспірантка кафедри психології та педагогіки
Національного університету «Острозька академія»

КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ ЯК ВАЖЛИВИЙ КОМПОНЕНТ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ЗВО

У процесі навчальної діяльності обсяг нової інформації стрімко збільшується, а наукові погляди піддаються структурним змінам та переосмисленню. Дослідницький підхід до вивчення наукового матеріалу вимагає від студентів постійного оновлення знань, формування нових навичок та розвитку критичного мислення.

Освіта орієнтована на майбутнє, яке не може бути наперед визначеним. Згідно з J. Dewey, фундаментальна мета сучасної вищої освіти полягає не в наданні студентам інформації, а в тому, щоб розвивати в них критичний спосіб мислення. Отже, першочерговим завданням ЗВО є розвиток мислення, що надасть змогу адекватно оцінювати нові обставини та формувати стратегію подолання проблем, які виникатимуть, а також пристосовуватись до нових, часом не передбачуваних політичних, економічних або інших обставин [2].

Критичне мислення – складний процес, що розпочинається з ознайомлення з інформацією, а завершується ухваленням певного рішення та складається з кількох послідовних етапів: сприйняття інформації з різних джерел; аналізу різних думок, вибору власного погляду; зіставлення з іншими думками; підбору аргументів на підтримку обраної позиції; ухвалення рішення на основі доказів. Завдяки критичному мисленню студенти оцінюють те, що вони читають, бачать, чують, формуючи власні судження

на основі точності та обґрунтування наданої інформації, отриманої у процесі навчальної діяльності.

Мороченкова І. зазначає на необхідності забезпечення педагогічних умов для формування критичного мислення у студентів ЗВО: сформованості у студентів пізнавальної мотивації; наявності дослідницького середовища, в якому в повному обсязі виявляються логічні й змістовні форми наукової дискусії, наукового діалогу, в яких студенти здійснюють рефлексію. У формуванні мотивації до розвитку критичного мислення кожному студенту необхідно самостійно здійснювати пошук вирішення навчальних проблем, обирати раціональні оптимальні способи й засоби, самостійно ухвалювати рішення, відповідати за кінцевий результат своєї діяльності [1].

Критичне мислення сприяє аналізу та формуванню міркувань студентів, дозволяючи їм отримувати знання на метарівні, незалежно від професійної сфери діяльності студентів. У процесі критичного мислення розглядаються запитання: «як?», «коли?» та «чому?», формуються певні висновки стосовно контексту дослідження [3].

Під час навчальної діяльності студенти вирішують проблеми теоретичного та практичного характеру, аналізують факти, з метою визначення та вирішення поставлених перед ними проблем, висувають гіпотези, перевіряючи їх за допомогою нових експериментів, – усе це співвідносить дослідницьку діяльність студентів з її критичним осмисленням.

Отже, критичне мислення в навчальній діяльності студентів ЗВО розглядається як рефлексивне мислення, тобто мислення, завдяки якому студенти можуть здійснювати самоаналіз, де знання є відправною точкою для використання когнітивних технік та стратегій, що призводить до ймовірнісної оцінки та логічного висновку, яким студент керується під час ухвалення рішення.

Формування критичного мислення має стати основою вищої освіти. Здатність до критичного мислення дозволить студентам орієнтуватись у безмежному інформаційному просторі, знаходити необхідну інформацію з метою вирішення проблем та самовдосконалюватись як особистість.

Список використаних джерел

1. Костюченко К. Є. Педагогічні умови формування раціонально-критичного мислення у майбутніх учителів у процесі вивчення психо-

лого-педагогічних дисциплін: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Кіровоград, 2011. 20 с.

2. Павловська О. В. Розвиток критичного мислення у навчальному процесі. URL: <https://ippro.org.ua/files/> (дата звернення: 05.10.2020).

3. Чуба О. Формування критичного мислення як психолого-педагогічна проблема. *Педагогіка та психологія професійної освіти*. 2013. № 3. С. 202–208.

Щербата Вікторія Григорівна,

кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології
Академії Державної пенітенціарної служби

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ АДАПТАЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ СФЕРИ ОСВІТИ

Оптимізація адаптаційних можливостей педагогів набула значної актуальності в колі дослідників, це пов'язано з непересічним її значенням для існування і розвитку нашого суспільства (С.І. Болтівець, А.Ф. Ліненко, С.Д. Максименко, Т.Д. Щербан, Є.В. Юрківський та ін.), з високими емоційними навантаженнями, регулярною перевтомою, постійними стресовими ситуаціями в професійній діяльності педагогів, які, як професійна група, відрізняються дуже низькими показниками фізичного й психічного здоров'я (В.С. Агавелян, В.А. Семіченко, О.В. Шарманова та ін.). Завдяки працям О.О. Абдуліної, Ю.П. Азарова, Н.Ф. Кузьміної, С.Д. Максименка та інших проаналізовані загальні особливості педагогічної діяльності, в тому числі в сучасних умовах розвитку нашого суспільства, структура педагогічної діяльності, основні професійні вимоги до працівників освітньої сфери, основні критерії успішної адаптації педагогів.

Професійна адаптація характеризується високою емоційною напругою. По-перше, у цей період людина, яка ще тільки опановує цю діяльність, робить чимало помилок, зазнає постійних невдач. По-друге, їй здається, що всі бачать її похибки, засуджують, негативно оцінюють. Відчуття постійних невдач, ускладнене високою залежністю від думки інших, спричинює засмучення, подекуди й розчарування. Проте не менш глибоко переживається й радість від перших успіхів, саме вони дають сили для продовження діяльності, творчого пошуку, подолання труднощів адаптації, визначає загальний тонус життя педагога.

Успішність соціальної адаптації в цілому визначається широтою, інтенсивністю, значущістю спілкування у своєму професійному середовищі, прагненням зберігати контакти та взаємодіяти з усіма його суб'єктами. Важливою вимогою процесу адаптації молодих педагогів, як зазначає дослідниця О. Г. Солодухова, є вміння переносити свій позитивний досвід спілкування з колегами (рівень усвідомлення, ефективні прийоми, необумовлене прийняття, визнання та ін.) на спілкування із студентами та їхніми батьками. Для більшості молодих працівників неабияку складність становить саме перенесення (співвіднесення, осмислення, інтеграція) досвіду спілкування.

На адаптації педагога позначаються суспільні процеси в цілому. Так, упродовж кількох років у педагогічній пресі посилено пропагувалася теза про те, що в наших вишах усе погано. Орієнтація на досвід одинаків, надмірне захоплення новачками окремих педагогів, незважаючи на безсумнівну цінність їхньої праці, супроводжувалася певними психологічними втратами, зокрема знецінюванням заслуг пересічних педагогів, на плечах яких, власне, і тримається вища школа. І хоча в суспільній думці вже тоді почалася переорієнтація (зосередження уваги на щоденних турботах кожного працівника освіти), тогочасні студенти були переконані, що їхнє завдання – здійснити в тому закладі, куди вони прийдуть працювати, принциповий переворот, показати всім працівникам там, що таке сучасна педагогіка.

Професійна діяльність педагога має характерні особливості:

- високі та жорсткі вимоги до професійної компетентності з боку освітнього середовища діють з першого і до останнього дня роботи;
- велика мінливість освітнього середовища, наявність у ньому великої кількості непередбачуваних ситуацій;
- потреба в миттєвих, проте професійно точних реакціях;
- висока ціна помилок та значний період вияву остаточних результатів;
- високий рівень невизначеності (при схожих початкових умовах та аналогічних технологіях кінцеві результати можуть бути різними);
- найсуттєвіше значення внутрішньої мотивації.

За Л. Е. Орбан-Лембрик [2, с. 123–125], стосунки молодої людини в колективі можуть складатися на таких рівнях:

1) врівноваження – встановлення рівноваги між середовищем та індивідом. Індивід ознайомлюється зі специфікою діяльності, встановлює соціальні контакти;

2) псевдоадаптація – зовнішнє пристосування при внутрішньому неприйнятті норм і цінностей середовища;

3) пристосування – взаємне визнання середовищем та індивідом ціннісних орієнтацій одне одного;

4) уподібнення – процес, що характеризується повною психологічною переорієнтацією індивіда.

Критерієм соціально-психологічної адаптації в педагогічному колективі є не лише реальне становище, авторитет, а і його психологічне відображення у свідомості, почуття повноправності, впевненості у своїх діях, задоволеність, відповідальність, низький рівень конфліктності.

Відомо, що стосунки людини із соціальним середовищем можуть складатися на різних рівнях, залежно від того, як відбувається детермінація її поведінки соціальним впливом. Абдюкова Н.В. [1, с. 6–10] ці стосунки розглядає на трьох рівнях:

1) рівень підпорядкованості, коли особистість пасивно засвоює норми і репродуктивно відтворює їх за умови зовнішнього (соціального) чи внутрішнього (психологічного) контролю поведінки;

2) рівні пристосованості, коли особистість засвоює норми, готова наслідувати їх, проте лише на рівні соціальної поведінки, і залежно від ситуації, відтворювати їх репродуктивно чи творчо;

3) рівні включеності, коли особистість активно засвоює соціальні норми і готова наслідувати їх та творчо використовувати на рівнях соціального й особистісного контролю.

Саме рівень включеності, коли працівник освіти починає ідентифікувати себе з педагогічним колективом, сприймає події, що відбуваються в колективі, як події свого життя, завершує цей аспект адаптації.

Список використаних джерел

1. Абдюкова Н. В. Актуальні проблеми правової соціалізації. *Проблеми загальної та педагогічної психології*: збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. Том VIII. Вип. 1. Київ, 2006. С. 6–10.

2. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2003. С. 123–125.

СЕКЦИЯ 6

ПРОБЛЕМЫ НАЦИОНАЛЬНОГО ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Андрияшко Марина Васильевна,

кандидат юридических наук, доцент, доцент кафедры
общеправовых дисциплин и государственного управления
Барановичского государственного университета

МЕРЫ ПО СОХРАНЕНИЮ И УКРЕПЛЕНИЮ ИНСТИТУТОВ БРАКА И СЕМЬИ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ

В соответствии с частью первой ст. 32 Конституции Республики Беларусь [1], брак, материнство, отцовство и детство находятся под защитой государства.

Конституционный принцип защиты семьи государством ретранслируется через отраслевые принципы семейного законодательства, закрепленные кодифицированным источником. В частности, в соответствии со ст. 3 Кодекса Республики Беларусь о браке и семье (далее – КоБС) [2], предусматривается ряд мероприятий, направленных на полную и всестороннюю реализацию гарантированной конституционной нормой защиты. Так, например, в силу того, что семья, являясь естественной и основной ячейкой общества, находится под защитой государства, государство считает приоритетной задачей в сфере социальной политики защиту брака, семьи, охрану материнства, отцовства и детства и проявляет заботу о семье путем создания условий для экономической самостоятельности и роста благосостояния семьи, льготной налоговой политики, выплаты государственных пособий семьям, воспитывающим детей, предоставления государственной поддержки при строительстве (реконструкции) или приобретении жилых помещений, создания и развития учреждений образования, организаций культуры, физической культуры и спорта, здравоохранения, создания условий для сочетания родителями трудовой деятельности с выполнением семейных обязанностей, развития инфраструктуры быта.

В соответствии с п. 2 Указа Президента Республики Беларусь 21 января 1998 г. № 46 «Об утверждении Основных направлений государственной семейной политики Республики Бела-

речь» [3], основными целями государственной семейной политики являются:

1) обеспечение улучшения социально-экономических условий жизнедеятельности семьи и выполнения ею репродуктивной, экономической и воспитательной функций;

2) укрепление нравственных основ семьи и повышение ее престижа в обществе.

Достижению перечисленных целей государственной семейной политики согласно абзацам второму – третьему ст. 1 КоБС [2], должно способствовать решение задач законодательства о браке и семье, в частности, таких как:

1) укрепление семьи в Республике Беларусь как естественной и основной ячейки общества на принципах общечеловеческой морали, недопущение ослабления и разрушения семейных связей;

2) построение семейных отношений на добровольном брачном союзе женщины и мужчины, равенстве прав супругов в семье, на взаимной любви, уважении и взаимопомощи всех членов семьи.

Резюмируя отметим, что закрепленный законодательством Республики Беларусь методологический аппарат социальной политики в аспекте государственной семейной политики может стать предметом самостоятельного исследования в силу дискуссионности его ключевых понятий в части совпадения задач и целей. Однако приоритет и особая защита институтов брака и семьи не вызывает сомнений.

Учитывая указанное, особый интерес представляют порождающие дискуссию отдельные механизмы, направленные на укрепление институтов брака и семьи. Особенно в аспекте статистических данных о расторгаемости браков в Республике Беларусь: в 2019 г. заключено 62 744 браков и произведено 34 470 разводов; в 2018 г. 60 714 браков и 33 152 развода [4, с. 58].

1. *Дифференцированный размер государственной пошлины за расторжение брака.* С 2013 года в КоБС вновь была закреплена возможность для супругов расторгать брак не только в судах (как это было предусмотрено с 1999 года), но также и в органах загс по взаимному согласию супругов, не имеющих общих несовершеннолетних детей и спора об имуществе. При этом ставки государственной пошлины за расторжение брака в суде в период с 1999 года по 2020 год постоянно увеличивались, а с

2009 года стал применяться дифференцированный подход к установлению ставок государственной пошлины в зависимости от очередности расторгаемого брака для одного из супругов. Так, в соответствии п. 2.1 и п. 2.2 Приложения 13 к Особенной части Налогового кодекса Республики Беларусь [5], ставка государственной пошлины за расторжение первого и второго (последующих) браков составляет соответственно 4 и 8 базовых величин. При этом, в случае расторжения брака в органах загс, вне зависимости от очередности расторгаемого брака, ставка государственной пошлины составляет 4 базовые величины в соответствии с п. 3 Приложения 20 к Особенной части Налогового кодекса Республики Беларусь.

2. *Предоставление срока для принятия мер к примирению.* При расторжении брака в органах загс срок для принятия мер к примирению не предоставляется. Однако расторжение брака в органах загс производится в согласованный с супругами срок, но не ранее чем через месяц и не позднее чем через два месяца со дня подачи совместного заявления о расторжении брака (ч. 3 ст. 35¹ КоБС). Также супругам в обязательном порядке разъясняется их право на участие в информационной встрече с медиатором (ч. 2 ст. 35¹ КоБС). Указанное позволяет усмотреть в действиях органов загс признаки легально закрепленного механизма, не позволяющего надлежащим субъектам – супругам не имеющих общих несовершеннолетних детей и спора об имуществе (ч. 1 ст. 35¹ КоБС), расторгнуть свой брак.

В соответствии с п. 1 постановления Пленума Верховного Суда Республики Беларусь от 22 июня 2000 г. № 5 «О практике применения судами законодательства при рассмотрении дел о расторжении брака» (далее – Пленум № 5) [6], судам при рассмотрении дел о расторжении брака необходимо принимать исчерпывающие меры, направленные на примирение супругов и сохранение семьи.

В суде брак расторгается в общем и особом порядках. Общий порядок предполагает при приеме искового заявления о расторжении брака предоставление судом супругам *трехмесячного срока* для принятия мер к примирению и достижения соглашения об общих несовершеннолетних детях и разделе имущества, а также разъяснение супругам права на добровольное

урегулирование спора с участием медиатора (медиаторов), включая их право на участие в информационной встрече с медиатором (ч. 2 ст. 36 КоБС). Согласно ч. 3 п. 7 Пленума № 5 [6], расторжение брака до истечения предоставленного судом трехмесячного срока является *нарушением норм права* и может *повлечь отмену судебного решения*. Если по истечении трехмесячного срока супруги не пришли к примирению и истец не отказался от поданного искового заявления о расторжении брака, судья назначает дело к слушанию (ч. 1 п. 7 Пленума № 5).

При рассмотрении искового заявления суд принимает меры, направленные на сохранение семьи, и вправе отложить разбирательство дела, назначив супругам дополнительный срок для примирения *в пределах шести месяцев* (ч. 5 ст. 36 КоБС). Отложение разбирательства дела для примирения супругов в пределах этого срока *может быть неоднократным* (ч. 2 п. 9 Пленума № 5). Суд по заявлению супругов или одного из них при наличии к тому оснований *вправе изменить дополнительный срок*, предоставленный для примирения, и рассмотреть дело до его истечения.

Полагаем, принцип свободы брачного союза, предполагающий свободу вступления в брак, предполагает также и свободу расторжения брака. Искусственное создание препятствий для расторжения брака едва ли может служить целям укрепления брака. Большой акцент, полагаем, законодателю следовало бы делать на сохранении здоровых отношений между родителями-супругами, намеренными расторгнуть свой брак, и их детьми. Указанное обусловлено тем, что путем расторжения брака прекращаются лишь правоотношения между супругами, но сохраняются правоотношения между родителями и детьми. Поэтому наиболее востребованы меры по защите и наилучшей реализации правоотношений между ребенком и отдельно проживающим в связи с расторжением брака родителем.

Список использованных источников

1. Конституция Республики Беларусь 1994 года (с изменениями и дополнениями, принятыми на республиканских референдумах 24 ноября 1996 г. и 17 октября 2004 г.). Минск: Амалфея, 2005. 48 с.
2. Кодекс Республики Беларусь о браке и семье: Закон Респ. Беларусь от 9 июля 1999 г. № 278-З. Дата обновления: 18.12.2019. Нац. правовой Интернет-портал Респ. Беларусь (дата обращения: 01.10.2020).

3. Об утверждении Основных направлений государственной семейной политики Республики Беларусь: Указ Президента Респ. Беларусь от 21 янв. 1998 г. № 46. Дата обновления: 28.12.2007. Нац. реестр правовых актов Респ. Беларусь (дата обращения: 01.10.2020).

4. Статистический ежегодник Республики Беларусь – 2020 / под ред. И. В. Медведева (председ.), И. С. Кангро и др. Минск: Нац. статистич. комитет Респ. Беларусь, 2020. 436 с.

5. Налоговый кодекс Республики Беларусь: Закон Респ. Беларусь от 29 дек. 2009 г., № 71-3. Дата обновления: 18.12.2019. Нац. правовой Интернет-портал Респ. Беларусь (дата обращения: 01.10.2020).

6. О практике применения судами законодательства при рассмотрении дел о расторжении брака: постановление Пленума Верховного Суда Респ. Беларусь от 22 июня 2000 г. № 5. Дата обновления: 27.09.2018. Нац. правовой Интернет-портал Респ. Беларусь (дата обращения: 01.10.2020).

Богдан Юрій Михайлович,

аспірант Академії Державної пенітенціарної служби

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДЕЯКИХ ВИДІВ АДМІНІСТРАТИВНИХ СТЯГНЕНЬ У МИТНІЙ СФЕРІ

Глобалізаційні процеси, що останнім часом визначають тенденції та напрями розвитку суспільства в політичній, економічній, демографічній та, звичайно ж, правовій сферах обумовлюють необхідність діалогу правових систем. Це в свою чергу передбачає необхідність взаємодії правових систем, що в кінцевому рахунку приводить до їхнього зближення [1, с. 34–39; 2, с. 5].

Як слушно зазначив О. В. Петришин, «розвиток різноманітних зв'язків між державами та народами в масштабах усієї земної кулі приводить до посилення взаємодії національних правопорядків, вимагає пошуку компромісних шляхів вирішення наявних суперечностей між цими правопорядками. Належний розвиток економічних, політичних, соціальних, культурних та інших відносин є неможливим без знання особливостей правового регулювання, правозастосування та правової культури країн партнерів... Порівняльно-правові дослідження набувають особливої важливості для успішної інтеграції України в європейський правовий та культурний простір...» [3, с. 7].

Своє відображення вищевказане знаходить у законодавстві України. Відповідно до ч. 1 ст. 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Україна на конституційному рівні визнала примат міжнародного права та міжнародних договорів. Ідеться саме про міжнародні публічні договори, ухвалені та ратифіковані в установленому порядку відповідно до Закону України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 року [4]. Також слід зазначити, що згідно з ч. 3 ст. 1 Митного кодексу України, якщо міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені цим Кодексом та іншими законами України, застосовуються правила міжнародного договору.

Відповідні види адміністративних стягнень, такі як штраф та конфіскація, достатньо широко відображені в міжнародному законодавстві.

У ст. 37 Єдиної конвенція про наркотичні засоби (1961 р.) [5] та в ст. 22 Конвенція про психотропні речовини (1971 р.) [6], в Конвенції ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин (1998 р.) [7] визначені вимоги щодо конфіскації наркотичних та психотропних речовин. Міжнародна конвенції про взаємну адміністративну допомогу у відверненні, розслідуванні та припиненні порушень митного законодавства (Найробська конвенція, 1977 р.) [8] дає визначення розміру штрафу в разі порушення митного законодавства.

Конфіскація та штраф передбачені в численних міжнародно-правових документах, разом з тим більшість з них не містить їх визначення. Визначення конфіскації міститься лише в незначній кількості міжнародних документів. Її визначення міститься в пункті f статті 1 Конвенції ООН проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин від 20 грудня 1998 року (ратифіковано Україною 25 квітня 1991 року), відповідно до якої конфіскацією вважається остаточне позбавлення права власності за постановою суду або іншого компетентного органу [7].

Штраф, визначений у додатках IX, X Міжнародної конвенції про взаємну адміністративну допомогу у відверненні, розслідуванні та припиненні порушень митного законодавства (Найроб-

ська конвенція, 1977 р.) [8], визначає лише його розміри в разі порушення митного законодавства, за наявності яких може бути надана інформація про особу правопорушника.

Міжнародно-правові акти надають лише загальне визначення та характеристику конфіскації та штрафу, а більш детальне їх відображення міститься в нормативно-правових актах національного законодавства.

Також слід зазначити, що згідно з розділом 1 Закону України «Про Загальнодержавну адаптацію законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18 березня 2004 року адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу є пріоритетною складовою процесу інтеграції України до Європейського Союзу (ЄС), що в свою чергу є пріоритетним напрямом української зовнішньої політики. Метою адаптації законодавства України до законодавства ЄС є досягнення відповідності правової системи України правовій системі ЄС з урахуванням критеріїв, що висувається ЄС до держав, які мають намір вступу до нього [9].

16 вересня 2014 року Верховна Рада України та Європейський Парламент синхронно ратифікували Угоду про асоціацію між Україною та ЄС. Розділ III Угоди про асоціацію між Україною та ЄС «Юстиція, свобода та безпека» передбачає співробітництво між Україною та ЄС у зазначеній сфері, в тому числі у сфері боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, прекурсорів та психотропних речовин (ст. 21), боротьбі зі злочинністю та корупцією (ст. 22), при здійсненні правового співробітництва (ст. 24) [10].

Таким чином, для ефективного співробітництва з вищезазначених питань необхідне адекватне запровадження правових засобів протидії правопорушенням з боку України, в тому числі і стосовно деяких видів адміністративних стягнень у митній сфері, які б відповідали європейським аналогам, що містяться у законодавстві держав-членів ЄС. Вивчення досвіду законодавчого регулювання адміністративних стягнень у митній сфері в державах членах ЄС сприятиме вдосконаленню вітчизняного законодавства.

Список використаних джерел

1. Куц В. М. Апроксимація національних законодавчих систем. *Вісник Запорізького національного університету*. 2001. № 1. С. 34–39.

2. Бехруз Х. Порівняльне правознавство: підручник. Одеса: Фенікс, 2009. 464 с.
3. Порівняльне правознавство: підручник / за заг.ред. О. В. Петришина, С. П. Погребняк, Д. В. Лук'янов, І. О. Биля та ін. Харків: Право, 2012. 272 с.
4. Про міжнародні договори України: Закон України від 29 червня 2004 р. № 1906-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text> (дата звернення: 02.10.2020).
5. Єдина конвенція про наркотичні засоби від 30 лютого 1961 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_177#Text. (дата звернення: 02.10.2020).
6. Конвенція про психотропні речовини від 21 лютого 1971 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_176#Text. (дата звернення: 02.10.2020).
7. Конвенції ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин від 20 грудня 1998 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_096#Text. (дата звернення: 02.10.2020).
8. Міжнародна конвенція про взаємну адміністративну допомогу у відверненні, розслідуванні та припиненні порушень митного законодавства від 09 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_926#Text. (дата звернення: 02.10.2020).
9. Про Загальнодержавну адаптацію законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18.03.2004 р. № 1629-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15#Text>. (дата звернення: 02.10.2020).
10. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 21 березня 2014 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 02.10.2020).

Вишневський Олександр Сергійович,
викладач циклу загальноправових дисциплін
Білоцерківського центру ПКП ДКВС України

МІЖНАРОДНИЙ КОМІТЕТ ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА ЯК СУБ'ЄКТ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

У сучасній доктрині міжнародного права МКЧХ є особливим суб'єктом міжнародного права, який поєднує в собі елементи, характерні для юридичної природи як міжнародних неурядо-

вих, так і міжнародних міжурядових організацій. Проте формально-юридично МКЧХ є асоціацією, некомерційною юридичною особою, зареєстрованою згідно зі ст. 60 Цивільного кодексу Швейцарії, і відповідно до сучасного міжнародного права не має визнаватися суб'єктом міжнародного права [6, с. 321]. На нашу думку, проблеми міжнародного статусу МКЧХ не виникло б, якби міжнародно-правовими актами на Комітет не були покладені певні функції і надані певні правомочності.

Міжнародний Комітет Червоного Хреста було створено відповідно до норм національного права, його Статут є цивільно-правовою угодою, членами цієї організації є лише фізичні особи, йому було надано консультативний статус при Економічній і соціальній раді ООН, що є характерним тільки для неурядових організацій.

Водночас МКЧХ має більшість ознак правосуб'єктності, притаманних міжнародним міжурядовим організаціям. Юридичними підставами діяльності Міжнародного Комітету Червоного Хреста є акти як національного, так і міжнародного права. До перших слід віднести національне законодавство Швейцарії, відповідно до якого його було створено, а також Статут Міжнародного Комітету Червоного Хреста як цивільно-правову угоду, укладену відповідно до національного законодавства, до других – міжнародні договори та звичаї [2, с. 21].

Джерела, що становлять юридичні підстави діяльності Міжнародного Комітету Червоного Хреста, характеризуються такими специфічними рисами: по-перше, одним із найважливіших джерел, які становлять підстави його діяльності, є Статут та резолюції Руху, правова природа яких є досить спірною; по-друге, МКЧХ не є учасником універсальних міжнародних договорів, на підставі яких він діє, хоча вони регулюють окремі аспекти його правового статусу; по-третє, крім норм міжнародного права, що регулюють діяльність загалом всіх чи деяких груп суб'єктів, міжнародні договори містять низку норм, які регулюють лише статус МКЧХ, що свідчить про унікальність такого статусу.

Норми міжнародного права передбачають низку міжнародних прав і обов'язків МКЧХ, а саме: право створювати та забезпечувати діяльність Центрального Довідкового Агентства, відвідувати всі місця, де перебувають військовополонені та особи, що знахо-

дяться під захистом, перевозити та проводити розподіл посилок та іншої гуманітарної допомоги, сприяти створенню санітарних та безпечних зон і місцевостей, захищати жертв збройних конфліктів, які мають неміжнародний характер, пропонувати якісні послуги, виконувати функції «держави-покровительки», вносити пропозиції щодо змін та доповнень до Женевських конвенцій 1949 р. та Додаткових протоколів 1977 р., виконувати інші доручення, передбачені спеціальними угодами тощо [1, с. 33].

Серед прав МКЧХ, прямо передбачених чинними нормами міжнародного права, особливе місце посідає право на ініціативу. Право МКЧХ на ініціативу слід розуміти як передбачену договірними та звичаєвими нормами міжнародного права можливість МКЧХ пропонувати сторонам збройних конфліктів прийняти гуманітарні дії на користь жертв цих конфліктів. Право на ініціативу не є необмеженим. Норми міжнародного права встановлюють низку вимог до такої ініціативи: по-перше, ініціатива має носити гуманітарний характер, тобто бути спрямованою захистити права та інтереси жертв конфлікту; по-друге, ініціатива повинна передбачати активну участь МКЧХ у втіленні цієї пропозиції в життя. Крім того, вона може здійснюватися лише в рамках, передбачених нормами міжнародного права (тобто не повинна суперечити його імперативним нормам), та згідно з основоположними принципами (зокрема нейтралітету та незалежність).

Норми міжнародних договорів сформульовані таким чином, що прямо не передбачають жодного обов'язку МКЧХ. Проте це не означає, що міжнародне право не накладає на МКЧХ жодних обов'язків [5, с. 11].

У цілому, можна виділити три аспекти статусу суб'єкта міжнародного права, якими користується МКЧХ: міжнародною правосуб'єктністю універсального типу, яка визнається за ним Женевськими конвенціями 1949 року та Додатковими протоколами до них 1977 року 16 та покликана забезпечити йому можливість здійснювати всі необхідні дії з метою ефективного захисту жертв війни та інші функції, визнані за ним цими документами [3, с. 37].

Оскільки Женевські конвенції 1949 року ратифікували 194 держави, то таке визнання носить загальний характер; міжнародною правосуб'єктністю визнаною ООН, яка надала МКЧХ статус спостерігача на Генеральній Асамблеї ООН. На сьогодні

МКЧХ є єдиною міжнародною неурядовою організацією, яка має такий статус. Крім того, МКЧХ має консультативний статус при Економічній і соціальній раді ООН та інших міжнародних організаціях; міжнародною правосуб'єктністю, визнаною договорами про статус МКЧХ та іншими договорами із спеціальних питань, які він укладає з державами та міжнародними організаціями. Хоча установчі документи МКЧХ не містять положень про міжнародну правосуб'єктність МКЧХ, її зміст може бути визначено на основі аналізу його відповідних міжнародних прав та обов'язків, а саме: права на привілеї та імунітети; права на укладення договорів з державами та іншими міжнародними організаціями; права обміну представництвами з державами та міжнародними організаціями; обов'язку щодо несення відповідальності за свої дії тощо.

Привілеї та імунітети МКЧХ характеризуються тим, що: 1) поділяються на привілеї та імунітети, що застосовуються в мирний час, та привілеї та імунітети, що застосовуються під час війни; 2) джерелами першої групи привілеїв та імунітетів є угоди про статус делегацій та інші двосторонні угоди, джерелами другої Женевські конвенції 1949 року, Додаткові протоколи до них 1977 року та міжнародні звичаї; 3) вони мають чіткий функціональний характер; 4) за своїм характером вони не є дипломатичними, в той же час персоналу МКЧХ можуть надаватися дипломатичні паспорти Швейцарії; 5) норми міжнародного права передбачають низку імунітетів МКЧХ, які є притаманними лише цій організації: імунітет МКЧХ та його персоналу не свідчить в органах міжнародної кримінальної юстиції, зокрема Міжнародному кримінальному суді.

Загалом, система та обсяг привілеїв та імунітетів МКЧХ аналогічні системі та обсягу привілеїв та імунітетів, що притаманні більшості міжнародних міжурядових організацій, зокрема, таким як спеціалізовані установи ООН та Рада Європи [4, с. 25].

Саме тому МКЧХ має свої представництва у великій кількості держав. Реалізація цього права МКЧХ має низку особливостей: по-перше, залежно від завдань, які покладаються на представництво, їх поділяють на регіональні (діють у мирний час) та оперативні – в державах, де відбувається збройний конфлікт; по-друге, такі представництва створюються лише на підставі двосторонніх угод між МКЧХ та державою розміщення і за ста-

тусом аналогічні представництвам міжнародних міжурядових організацій. Що ж стосується представників держав у МКЧХ, то таке представництво є можливим, проте використовується досить рідко.

Крім того, МКЧХ має свої представництва при низці міжнародних міжурядових організацій, зокрема ООН, Європейському Союзу, СНД та інших. Право зворотного представництва жодного разу не застосовувалося. Серед особливостей слід виділити те, що Міжнародний Комітет Червоного Хреста ніколи не бере участь у договорах, які він розробляє, що дає йому змогу зберігати нейтралітет та не порушувати власні принципи, зокрема принцип неупередженості.

Список використаних джерел

1. Кузнецова Е. В. Международная правосубъектность Международного комитета Красного Креста. *Международные отношения: история, теория, практика*: материалы I науч.-практ. конф. молодых ученых фак. междунар. отношений БГУ (г. Минск, 4 февр. 2010 г.). Минск: Изд. центр БГУ, 2010. С. 189.

2. Лисик В. М. Правовий статус Міжнародного комітету Червоного Хреста у міжнародному праві: дис. ... канд. наук: 12.00.11 / Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2008. 112 с.

3. Лисик В. М. Вплив Міжнародного комітету Червоного Хреста на формування доктрини гуманітарного права. *Правове життя: Сучасний стан та перспективи розвитку*: матеріали III міжн. наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 23–24 бер. 2007 р.). Луцьк, 2007. С. 37–38.

4. Статут Міжнародного руху Червоного Хреста та Червоного Напівмісяця. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/991_001#Text (дата звернення: 15.10.2020).

5. Семенова Е. С. К вопросу о международной правосубъектности Международного комитета Красного Креста. *Актуальные проблемы российского права*. 2008. № 4. С. 10–13.

6. Тарасов О. В. Суб'єкт міжнародного права: проблеми сучасної теорії: монографія. Харків: Право, 2014. 512 с.

Денисенко Катерина Вікторівна,
кандидат наук з державного управління, доцент кафедри теорії
та історії держави і права, конституційного права
Академії Державної пенітенціарної служби;
Тураш Наталія Анатоліївна,
слухач 462 навчальної групи
Академії Державної пенітенціарної служби

ПРАВО НА МЕДИЧНУ ДОПОМОГУ УВ'ЯЗНЕНИХ ТА ЗАСУДЖЕНИХ: УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ ТА ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Надважливим завданням держави в сучасних умовах є ефективна охорона та захист прав і свобод людини, створення належних умов для їх реалізації. Незважаючи на демократичні, гуманістичні та людиноцентричні засади розвитку суспільства, закріплення комплексу прав у національному законодавстві, й донині практика порушення прав людини залишається загальнопоширеною. Зокрема, особливої гостроти набуло питання щодо реалізації права на медичну допомогу засуджених та осіб, які тримаються під вартою.

Відповідно до статті 49 Конституції України – кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування [1]. У преамбулі Основ законодавства України про охорону здоров'я закріплено, що кожна людина має природне невід'ємне і непорушне право на охорону здоров'я. Суспільство і держава відповідальні перед сучасним і майбутніми поколіннями за рівень здоров'я і збереження генофонду народу України, забезпечують пріоритетність охорони здоров'я в діяльності держави, поліпшення умов праці, навчання, побуту і відпочинку населення, вирішення екологічних проблем, вдосконалення медичної допомоги і запровадження здорового способу життя [2]. Разом з цим, як показують численні результати моніторингових візитів в рамках реалізації національного превентивного механізму до установ виконання покарань та слідчих ізоляторів – має місце порушення вищезазначених конституційних та законодавчих положень.

Так, 3 липня 2020 року під час моніторингового візиту до Державної установи «Хмельницький слідчий ізолятор» було встановлено, що в установі не забезпечено належних умов тримання, а також виявлено факти ненадання належної медичної

допомоги, зокрема через відсутність забезпечення стоматологічними матеріалами та матеріалами для проведення пломбування, ув'язненим не проводиться лікування зубів, а лише їх видалення, також не проводяться необхідні консультації лікарів-фахівців [3]. Безумовно, наявність вищезазначених порушень національного законодавства на сучасному етапі розвитку державотворення є неприпустимими.

Аналогічну ситуацію було виявлено у вересні 2020 року під час візиту до Старобільського слідчого ізолятора та Старобільської міської медичної частини філії ДУ «ЦОЗ ДКВС України» в Харківській та Луганській областях, де моніторами було встановлено порушення права ув'язнених на охорону здоров'я та медичну допомогу. Зокрема, моніторами було встановлено, що наявні рентгенологічний та флюорографічний апарат не справні з березня 2020 року, в результаті чого відсутня можливість проведення обстеження ув'язнів, які перебували в контакті з хворими на туберкульоз протягом тривалого часу, що свідчить про неналежне надання медичної допомоги та недотримання вимог інфекційного контролю за туберкульозом в установі [4]. Загальновідомо, що переважна більшість тих, хто перебуває у слідчих ізоляторах – це особи, які неодноразово порушували кримінальне законодавство і потрапляли до виправних колоній або ізоляторів тимчасового тримання, а тому мають низький рівень імунітету. У зв'язку з цим існує велика ймовірність поширення туберкульозу, а тому флюорографічний апарат як в установах виконання покарань, так і слідчих ізоляторах є нагальною потребою.

Найбільш виважено питання щодо права на медичну допомогу вирішується на рівні Європейського Суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). У цьому контексті повчальним для національної кримінально-виконавчої системи є справа «Ільченко проти України» (заява № 65400/16) від 9 квітня 2020 року [5]. Згідно з обставинами справи заявник скаржився на ненадання йому медичної допомоги під час тримання під вартою за наявності в нього таких захворювань, як епілепсія, органічний розлад особистості, плеврит та туберкульоз. Чоловік посилався на статтю 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція), яка передбачає, що «нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує

гідність, поведженню або покаранню» [6]. У рішенні наголошується: «Суд підкреслює, що медична допомога в установах виконання покарань має відповідати рівню допомоги, яку державні органи зобов'язалися надавати для всього населення» [5], тому органи і установи виконання покарань повинні забезпечити такий рівень та обсяг медичної допомоги засудженим, яку в свою чергу отримують громадяни, які перебувають на свободі.

Примітно, що в Конвенції та Протоколах до неї відсутні норми, які б закріплювали право на медичну допомогу. Водночас у справі «Ільченко проти України» ЄСПЛ, дослідивши всі обставини справи, оголосив заяву прийнятною та постановив порушення статті 3 Конвенції у зв'язку з неналежною медичною допомогою під час тримання під вартою і зобов'язав Україну відшкодувати чоловіку матеріальну та моральну шкоду в розмірі 7 500 тисяч євро. Тобто, як бачимо, спори щодо порушення права на медичну допомогу ЄСПЛ крізь призму порушення статті 3 Конвенції.

Таким чином, можемо констатувати, що в сучасних умовах право на медичну допомогу в установах виконання покарань реалізується неналежним чином, зокрема має місце нехтування останніми конституційних та законодавчих положень у частині забезпечення зазначеного права. Разом з тим цінна практика ЄСПЛ щодо реалізації права на медичну допомогу може стати підґрунтям удосконалення вітчизняного досвіду в окресленій сфері.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 01.10.2020).

2. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 р. № 2801-ХІІ. Дата оновлення: 24.07.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> (дата звернення: 01.10.2020).

3. Регіональний представник Уповноваженого на Хмельниччині розповіла спостережній комісії міськради про факти ненадання належної медичної допомоги у Хмельницькому СІЗО. URL: <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/all-news/pr/reg%D1%96onalnij-predstavnik-upovnovazhenogo-na-xmelnicchin%D1%96-rozpoz%D1%96la-sposterezhn%D1%96j-kom%D1%96s%D1%96%D1%97-m%D1%96skradi-pro-fakti-nenadannya-nalezhno%D1%97-medichno%D1%97-dopomogi-u-xmelniczkomu-s%D1%96zo/> (дата звернення: 01.10.2020).

4. Результати моніторингового візиту до Старобільського слідчого ізолятора та Старобільської міської медичної частини філії ДУ «ЦОЗ ДКВС України» в Харківській та Луганській областях. URL: <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/all-news/pr/starob%D1%96lskogo-s%D1%96zo-ta-starob%D1%96lsko%D1%97-m%D1%96sko%D1%97-medichno%D1%97-chastini-f%D1%96l%D1%96%D1%97-du-czoz-dkvs/> (дата звернення: 01.10.2020).

5. Рішення Європейського Суду з прав людини «Ільченко проти України» (заява № 65400/16) від 09.04.2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_e99#Text (дата звернення: 01.10.2020).

6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#n150 (дата звернення: 01.10.2020).

Дзик Інна Романовна,

старший преподаватель кафедры гражданских
и уголовно-правовых дисциплин учреждения образования
«Барановичский государственный университет»

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ЗАКЛЮЧЕНИЯ ДОГОВОРА С СУДЬЕЙ ПО СПОРТУ

Современная политика Республики Беларусь, связанная с пропагандой здорового образа жизни, развитием спорта и физической культуры, приобретает статус стратегической задачи государства в целом. Высокая заинтересованность в развитии спорта, выражающая интересы не только государства, но и общественности диктует увеличение количества проводимых соревнований всех уровней. В связи с этим все большую актуальность приобретают вопросы правовой регламентации деятельности субъектов профессионального спорта.

В рамках науки спортивного права отдельного внимания заслуживают вопросы регулирования деятельности судей по спорту, так как от эффективности спортивного судейства очень многое зависит не только в конкретном спортивном состязании, но и в развитии спорта.

В настоящее время Закон Республики Беларусь от 04.01.2014 № 125-З «О физической культуре и спорте» (далее – Закон о спорте) [1] предусматривает разные группы судей по спорту.

Так, в соответствии со ст. 1 Закона о спорте [1] судья по спорту – физическое лицо, прошедшее подготовку судей по спорту и имеющее судейскую категорию, а также физическое лицо, имеющее международную судейскую категорию, уполномоченные организатором спортивно-массового мероприятия или организатором спортивного соревнования на обеспечение соблюдения положения о проведении спортивно-массового мероприятия или правил спортивных соревнований по виду спорта, положения о проведении (регламента проведения) спортивного соревнования соответственно, определение победителей, спортивных результатов и их фиксацию.

Из данного определения вытекает, что судья по спорту приобретает свой статус, если у него имеется национальная судейская категория или международная судейская категория и он уполномочен организатором спортивно-массового мероприятия (спортивного соревнования) на обеспечение соблюдения положения о проведении спортивно-массового мероприятия (правил спортивных соревнований по виду спорта, положения о проведении (регламента проведения) спортивного соревнования), определение победителей, спортивных результатов и их фиксацию. Организатор может уполномочить судью по спорту посредством договора.

Кроме того, в п. 4 ст. 56 Закона о спорте [1] закреплено определение и профессионального судьи: профессиональный судья – судья по спорту, осуществляющий деятельность в сфере профессионального спорта на основании гражданско-правового договора и получающий за это вознаграждение (доход).

Указанные субъекты отличаются только сферой деятельности. Профессиональный судья осуществляет свою деятельность в профессиональном спорте. Судья по спорту исполняет судейство на других спортивных мероприятиях.

В Положении о судьях по спорту, утвержденном постановлением Министерства спорта и туризма Республики Беларусь от 06.10.2014 № 62 «Об утверждении Положения о судьях по спорту, признании утратившими силу постановления Министерства спорта и туризма Республики Беларусь и отдельных структурных элементов постановлений Министерства спорта и туризма Республики Беларусь» (далее – Положение о судьях по спорту) [2], также ничего не говорится о профессиональном судье.

Исходя из содержания п. 4 ст. 56 Закона о спорте [1], профессиональный судья может осуществлять свою деятельность только на основании гражданско-правового договора. И это логично, ведь деятельность судьи по спорту не относится к категории постоянной трудовой занятости. Некоторые судьи по спорту могут привлекаться к судейству всего один раз в сезон. Рогачев Д. И. полагает, что «абсурдно (хотя и возможно) нанимать по трудовому договору спортивного судью на один матч или на один день» [3].

Корочкин А. Ю. считает, что «деятельность спортивных судей должна регулироваться однообразно, вне зависимости от срока, на который заключается договор и действующее трудовое законодательство Республики Беларусь на сегодняшний день не готово к адекватному регулированию деятельности спортивных судей путем заключения трудового договора» [4].

Каменков В. С. полагает, что «комплексный анализ действующего спортивного законодательства показывает, что трудовой договор с профессиональным судьей по спорту и с непрофессиональным судьей по спорту заключить практически невозможно» [5]. Даже Трудовой кодекс Республики Беларусь не предусматривает ни общего, ни специального правового регулирования деятельности судей по спорту, в отличие от спортсменов и тренеров.

Хотя имеются иные точки зрения. Так, по мнению Шевченко О.А. «Судейская деятельность не препятствует осуществлению гражданином в соответствии с договором трудовой функции по определенной профессии, специальности, квалификации. Судейская деятельность и подчинение работников дисциплине, правилам трудового распорядка не исключают друг друга» [6].

Существующая европейская практика, в том числе практика международных спортивных федераций, а также международного спортивного суда в Лозанне чаще ориентирована на трудовое правовое регулирование деятельности судей по спорту.

Но нельзя не согласиться с мнением Каменкова В.С., что «заключать трудовой договор с судьей по спорту организатору спортивного мероприятия (соревнования) невозможно. В противном случае, как можно надеяться на беспристрастность такого судьи?» [5].

Действующее законодательство Республики Беларусь предусматривает особенности для профессионального судьи по спорту. Они установлены постановлением Министерства спорта и туризма Республики Беларусь от 14.07.2014 № 26 «Об особенностях заключения гражданско-правовых договоров в сфере профессионального спорта» [7]. Кроме того, в договоре с профессиональным судьей по спорту дополнительно должны быть указаны в качестве существенных условий права и обязанности судей по спорту, установленных п.п. 1 и 2 ст. 47 Закона о спорте [1].

Таким образом, в спорте большую роль играют судьи по спорту. От них зависит объективность результатов проведения спортивных соревнований. Представляется, что в обеспечении надлежащего уровня судейства спортивных соревнований не последнюю роль должны играть вопросы правового регулирования деятельности судей по спорту.

В целях поддержки престижа судьи по спорту считаем необходимым установить определенную неприкосновенность судей по спорту в отношении действий, осуществляемых ими в рамках выполнения своих функций на спортивных мероприятиях, а также установление ответственности за применение насилия в отношении судьи по спорту в связи с выполнением им своих функций.

Список использованных источников

1. О физической культуре и спорте: Закон Респ. Беларусь от 4 янв. 2014 г. № 125-З. Дата обновления: 09.12.2018. URL: https://www.pravo.by/upload/docs/op/H11400125_1390251600.pdf. (дата обращения: 01.09.2020).

2. Об утверждении Положения о судьях по спорту, признании утратившими силу постановления Министерства спорта и туризма Республики Беларусь и отдельных структурных элементов постановлений Министерства спорта и туризма Республики Беларусь: постановление Министерства спорта и туризма Респ. Беларусь от 6 октября 2014 г. № 62. URL: https://kodeksy-by.com/amp/norm_akt/source-%D0%9C%D0%B8%D0%BD%D1%81%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%82%D0%B0%20%D0%A0%D0%91/type-%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5.htm?page=61 (дата обращения: 01.09.2020).

3. Рогачев Д. И. Регулирование спортивного судейства в России. URL: <http://sportfiction.ru/articles/regulirovanie-sportivnogo-sudeystva-v-rossii/> (дата обращения: 04.10.2020).

4. Корочкин А. Ю. Договорное регулирование деятельности спортивных судей. URL: <https://buro24.by/dogovornoye-regulirovaniye-deyatelnosti-sportivnykh-sudey> (дата обращения: 04.10.2020).

5. Каменков В. С. Каким может быть договор с судьей по спорту? URL: <https://bypravo.ru/kakim-mozhet-byt-dogovor-s-sudej-po-sportu/> (дата обращения: 04.10.2020).

6. Шевченко О. А. Особенности спортивно-трудовых отношений спортивных судей в области профессионального спорта. URL: <http://wiselawyer.ru/poleznoe/78528-osobennosti-sportivno-trudovykh-otnoshenij-sportivnykh-sudej-oblasti> (дата обращения: 04.10.2020).

7. Об особенностях заключения гражданско-правовых договоров в сфере профессионального спорта: постановление Министерства спорта и туризма Респ. Беларусь от 14 июля 2014 г. № 26 URL: <https://www.pravo.by/document/?guid=12551&p0=W21429119&p1=1> (дата обращения: 04.10.2020).

Зіньова Ольга Сергіївна,

старший викладач кафедри права

Київського кооперативного інституту бізнесу і права

ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОГО УСИНОВЛЕННЯ

Сімейне законодавство визначає усиновлення як прийняття усиновлювачем у свою сім'ю особи на правах дочки чи сина, що здійснене на підставі рішення суду [1].

Але процес усиновлення являє собою досить складну процедуру, обумовлену складнощами та проблемами. На підставі статистичних даних за останні два роки можна говорити про досить низький рівень усиновлення. Низька статистика усиновлення обумовлена такими причинами.

По-перше, сімейне законодавство визначає, що якщо на облік для можливого усиновлення перебувають рідні брати і сестри, вони не можуть бути роз'єднані при їх усиновленні. Це означає, що за бажання усиновити дитину, яка має брата чи сестру, їх потрібно усиновлювати всіх разом в одну сім'ю. З одного боку, така позиція є гуманною, оскільки має на меті збереження сім'ї і родинних зв'язків між дітьми, а з другого – це складне завдання для майбутніх батьків, оскільки ані морально, ані фінансово вони можуть бути не готовими до таких труднощів.

По-друге, для більшості сімей, які не проти усиновлених дітей, «ідеальна дитина» – це здоровий малюк молодше 10-річно-

го віку, а ще краще, якщо це немовля віком до року, в якого немає братів чи сестер. Але таких малюків буквально декілька сотень на всю Україну. Натомість практично 90 % дітей серед наявних для всиновлення – це діти старшого віку, які, крім того, можуть мати захворювання. На жаль, лише 5 % сімей, готових до всиновлення, не проти взяти діток, старших 12-ти років.

Зважаючи на таку сумну статистику, варто запровадити дію принципу «шукаємо сім'ю для дитини», а не «шукаємо дитину для сім'ї». Справа в тому, що діти переважно старшого віку теж потребують батьківської турботи. Виникає необхідність ретельної підготовки перед тим, як ці діти прийдуть до родини, оскільки вони травмовані, «важкі», зі шрамами на тілі та на серці. Більшість експертів у цій галузі вважає, що повинен бути фаховий супровід по відборі кандидатів на всиновлення і пошуку батьків для конкретної дитини.

Для успішної реалізації такого підходу в Україні законодавчо закріплена норма, яка зобов'язує кандидатів на усиновлення проходити певне навчання, таким чином готуючись до появи у сім'ї дитини. Відповідно до Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2008 р. № 905, кандидати на усиновлювачі зобов'язані подати довідку про проходження курсу підготовки з питань виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, з рекомендаціями щодо кількості, віку та стану здоров'я дітей, яких може усиновити заявник, за формою, затвердженою Мінсоцполітики [2]. У разі, коли громадяни України, які бажають усиновити дитину, є її родичами, опікунами, піклувальниками, прийомними батьками чи батьками-вихователями, така довідка не подається.

На думку радника міністра соціальної політики України, який тривалий час очолював благодійний Фонд «Зміни одне життя – Україна» та громадську організацію «Всеукраїнська асоціація прийомних батьків» Леоніда Лебедева, батьківству треба вчитися. За його словами, одна з головних помилок дорослих полягає в переконанні, що кожен із них автоматично може бути мамою чи татом. «Це також професія, якої слід навчитися, і постійно підвищувати свій батьківський потенціал», – говорить

радник, який сам має чималий досвід усиновлення – разом із дружиною виховує шестеро прийомних дітей. За даними Мінсоцполітики України, в 2019 році було усиновлено 1419 дітей, що на 61 дитину більше, ніж в 2018 році.

Страх – найбільша перепона для усиновлення. Потенційні батьки бояться генів, карми, вважають, що дитина може повторити майже завжди невдалий шлях своїх біологічних батьків.

Хоча в житті трапляються і інші випадки, які дуже травмують дітей. Деякі сім'ї, які переоцінюють свої можливості, не звертаються до психологів у разі виникнення проблем, не спілкуються з іншими сім'ями, які вже мають аналогічний досвід, шкодять і собі, і усиновленим малюкам та підліткам. Причому дуже загострені ситуації у стосунках можуть призводити навіть до розусиновлення. Тобто дітей просто повертають знову до інтернату. За офіційними даними Міністерства соціальної політики України, у 2019 році судами було прийнято 36 рішень щодо скасування усиновлення. У поточному році вже 16 дітей було повернуто усиновлювачами під опіку держави.

По-третє, проблема процедурного характеру, яка полягає в затягуванні процесу та через корупцію у сфері усиновлення. Для «прискорення» процесу усиновлення майбутні усиновлювачі змушені роздавати хабарі, але давати свідчення щодо корупційних зловживань відмовляються.

Таким чином, вищезгадані проблеми усиновлення не єдині, проте вимагають врегулювання в сімейному законодавстві, щоб упорядкувати процедуру усиновлення в нашій державі.

Список використаних джерел

1. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21–22. Ст. 135.
2. Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей: постанова Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2008 р. № 905. *Офіційний вісник України*. 2008. № 79. С. 126.

Зливко Станіслав Володимирович,
доктор юридичних наук, професор кафедри адміністративного,
цивільного та господарського права і процесу
Академії Державної пенітенціарної служби;
Сикал Максим Миколайович,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного,
цивільного та господарського права і процесу
Академії Державної пенітенціарної служби

ЩОДО СУДОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Частина 2 статті 27 Загальної декларації прав людини від 10 грудня 1948 року проголошує, що кожна людина має право на захист її моральних і матеріальних інтересів, що є результатом наукових, літературних або художніх праць, автором яких вона є. Натомість слід зауважити, що механізм захисту прав інтелектуальної власності не можна назвати досконалим. Захист прав, за загальним правилом, відбувається у судовому порядку. Чинне законодавство надає людині право на звернення до суду, якщо права або охоронювані законом інтереси цієї особи порушені, оспорені чи невизнані. Спеціальні закони у сфері інтелектуальної власності, крім визначення дій, які вважаються порушенням прав, установлюють, що порушенням є також і «посягання» на права.

Слід зазначити, що судові органи, викладаючи власні позиції у відповідних рішеннях, не дають відповідей на запитання, що ж необхідно розуміти під порушенням, оспоренням, невизнанням і посяганням на права інтелектуальної власності.

Значну увагу теоретичним розробкам механізму охорони прав інтелектуальної власності приділили А. Перебойчук, О. Карнаух, С. Кругових, В. Коссака, В. Кузьменко, О. Безух та інші вчені. Багато вчених досліджували питання відповідальності за порушення прав інтелектуальної власності, а саме: В. Дроб'язко, О. Головенко, Д. Гетманцев, В. Колпаков, І. Степанов та інші науковці. Проте питання діяльності Вищого суду з питань інтелектуальної власності як суб'єкта захисту результатів творчої діяльності є малодослідженими, оскільки до цього часу у складі судоустрою України такого суду не було.

Захист прав інтелектуальної власності завжди посідав одне з особливих місць у правовій системі України. Згідно із щорічним

звітом Міжнародного альянсу інтелектуальної власності, Україна посіла перше місце в рейтингу держав, які найчастіше порушують права інтелектуальної власності, вслід за Україною наступними у списку є такі держави, як Росія, Китай, Чилі [1].

Одним з перших та досить дієвих суб'єктів захисту прав інтелектуальної власності є Всесвітня організація інтелектуальної власності (англ. World Intellectual Property Organization або WIPO), яка є однією із спеціалізованих агентств Організації Об'єднаних Націй. Ця організація була створена у 1967 році з метою заохочення та захисту інтелектуальної власності. Станом на 1 січня 2018 року до організації входить 191 держава.

Варто зазначити, що Україна 30 вересня 1968 року Україна ратифікувала Конвенцію про утворення Всесвітньої організації інтелектуальної власності та стала повноправним членом цієї організації з 12.04.1970 року.

Проаналізувавши міжнародні стандарти в галузі з питань захисту прав інтелектуальної власності, можемо дійти висновку, що одним з основних нормативно-правових актів в цій царині слід зазначити Угоду про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (далі – Угода ТРІПС), функцію виконання якої покладені на Світову організацію торгівлі (далі – СОТ).

Мета Угоди ТРІПС – забезпечення ухвалення справедливих рішень у сфері інтелектуальної власності, які повинні бути чітко обґрунтовані на доказах, що можна перевірити.

Угода ТРІПС передбачає цивільно-правові, адміністративні, кримінальні процедури і засоби правового захисту. Ця Угода ТРІПС наділяє судові та адміністративні органи повноваженнями, які дають право та зобов'язують порушників прав у сфері інтелектуальної власності відшкодовувати власнику таких прав не отримані прибутки, витрати на юридичні послуги, а також інші збитки [2].

Угода ТРІПС вимагає від країн-членів Світової організації торгівлі встановлювати справедливі й рівні для всіх процедур захисту прав, які не є необґрунтовано обтяжливими, складними або затратними, а також не обмежуються в часі для прийняття дій [2].

Варто зазначити, що в Україні не було єдиного судового органу з компетентними судьями у сфері інтелектуальної власності, який би міг вирішувати відповідні спори.

Зарубіжний досвід свідчить, що подібні суди досить ефективно функціонують у багатьох розвинутих країнах, до прикладу Федеральний патентний суд Федеративної республіки Німеччини щорічно приймає близько 4,5 тис. нових справ, 3,5 тис. з яких розглядаються вперше. Цей суд складається з 140 суддів у 29 судових складах. Особливістю суду є те, що кількість завершених справ відповідає кількості нових надходжень. Суди з вирішення спорів з питань у сфері інтелектуальної власності успішно функціонують у Австрії, Швейцарії, Великій Британії тощо. Це позитивно впливає на якість та строки розгляду справ такої категорії у згаданих країнах [3].

За даними Єдиного державного реєстру судових рішень в Україні, впродовж 2006–2015 рр. було розглянуто 18 104 справ про порушення прав на об'єкти інтелектуальної власності [3].

Буде слушним зазначити, що існують різні бачення щодо створення цього суду. Думки науковців, політиків, спеціалістів у галузі права умовно розділились на дві категорії «за створення Вищого суду з питань інтелектуальної власності» та «проти створення такого суду».

Наприклад, М. Коваль зазначає, що створення Вищого суду з питань інтелектуальної власності є значним позитивним внеском у розвиток судової системи України. Аргументує вона це тим, що створення суду має на меті підвищення якості розгляду судових спорів у сфері інтелектуальної власності та скорочення термінів їх розгляду. Протилежного погляду дотримується Л. Тарасенко, віднісши до контраргументів щодо створення цього суду проблемні питання підсудності (всі справи розглядатимуться в Києві, що впливатиме на доступ до правосуддя у цій категорії справ для громадян) та ін.

Чинна система судового захисту характеризується тим, що справи щодо захисту права інтелектуальної власності підсудні судам різних спеціалізацій, натомість рівень довіри населення до судів становить лише 16 %, що не може не привернути уваги як законотворця, так і наукової спільноти [4].

У зв'язку з вищевикладеним можемо стверджувати, що є потреба у створенні Вищого суду з питань інтелектуальної власності. Хоча Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року в статті 31 передбачив наявність у судовій

системі України Вищого суду з питань інтелектуальної власності, проте такий суд й досі не розглядає справи.

Список використаних джерел

1. Special 301 report on copyright protection and enforcement in 2018 (International intellectual property alliance). URL: <https://www.law.univ.kiev.ua/ua/component/k2/4103> (дата звернення: 20.08.2020).

2. Угоди про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_018 (дата звернення: 20.08.2020).

3. Чернишук П. Досвід патентних судів у країнах Європи. *Юридична газета*. 2017. URL: <http://yurgazeta.com/golovna/dosvid-patentnih-sudiv-u-krayinah-evropi.html> (дата звернення: 20.08.2020).

4. Нове правосуддя (дослідження програми USAID). 2018. URL: <http://rsu.gov.ua/en/news/dovira-naseledda-do-sudovoi-vladi-stanovit-16-vidsotkiv-doslidzenna-programi-usaid-nove-pravosudda> (дата звернення: 20.08.2020).

Карелін Владислав Володимирович,

доктор юридичних наук, науковий співробітник
науково-дослідного відділу проблем педагогіки
у військовій сфері науково-дослідного управління
військово-гуманітарних досліджень
науково-дослідного центру Військового інституту
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ЩОДО СТРУКТУРИ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ ПРАВОПОРЯДКУ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ТА МАЙБУТНЬОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ПОЛІЦІЇ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ

Формування сильної та водночас цивілізованої правової держави завжди потребуватиме вирішення великої кількості проблем ефективного регулювання в різних сферах життєдіяльності свого суспільства. Звісно ж, не є винятком і унормування такої сфери функціонування, як належна організація правопорядку в Збройних силах України, що, до речі, зумовлюється як процесами, що відбуваються в Україні, так і нагальною потребою в ревізії та системному оновленні вітчизняного законодавства з питань правоохоронної діяльності у військовій сфері. Тому сьогодні є нагальною потреба в реформуванні такого основного

військового правоохоронного органу, як Військова служба правопорядку Збройних сил України, яка не відповідає сучасним стандартам НАТО, членом якого Україна планує стати в найближчому майбутньому. Виходячи із вищезазначеного проведемо порівняння структури нині наявної Військової служби правопорядку Збройних сил України та нової Військової поліції, яка буде створена в найближчому майбутньому.

Військова служба правопорядку у Збройних силах України – це спеціальне правоохоронне формування у складі Збройних сил України, призначене для забезпечення правопорядку і військової дисципліни серед військовослужбовців Збройних сил України у місцях дислокації військових частин, у військових навчальних закладах, установах та організаціях, військових містечках, на вулицях і в громадських місцях; для запобігання кримінальним та іншим правопорушенням у Збройних силах України, їх припинення; для захисту життя, здоров'я, прав і законних інтересів військовослужбовців, військовозобов'язаних під час проходження ними зборів, працівників Збройних сил України, а також для захисту майна Збройних сил України від розкрадання та інших протиправних посягань, а так само для участі у протидії диверсійним виявам і терористичним актам на військових об'єктах [1].

Служба правопорядку складається з:

- органів управління: Головного управління Служби правопорядку Збройних сил України; Центрального управління Служби правопорядку по місту Києву і Київській області та територіальних управлінь Служби правопорядку; зональних відділів (відділень) Служби правопорядку;

- підрозділів Служби правопорядку: охорони військових об'єктів; патрульно-постової служби; безпеки дорожнього руху; спеціального призначення;

- Навчального центру Служби правопорядку [1].

Рішення про створення підрозділів Служби правопорядку ухвалює Міністр оборони. Загальне керівництво Службою правопорядку провадять Міністр оборони України через начальника Генерального штабу – Головнокомандувача Збройних сил України.

Безпосереднє керівництво Службою правопорядку здійснює Головне управління Служби правопорядку Збройних сил України. Зони діяльності органів управління та підрозділів Служби

правопорядку визначає Міністр оборони України. Начальник Головного управління Служби правопорядку Збройних сил України та його заступники, начальники Центрального та територіальних управлінь Служби правопорядку та їх заступники призначаються на посади Міністром оборони України за поданням начальника Генерального штабу – Головнокомандувача Збройних сил [1].

Військова поліція – військове правоохоронне формування, призначене для забезпечення правопорядку серед громадян України, які є військовослужбовцями, військовозобов'язаних та резервістів під час проходження ними зборів (далі – військовослужбовці), запобігання, виявлення кримінальних та інших правопорушень, вчинених військовослужбовцями, а також працівниками та державними службовцями Міністерства оборони України і Збройних сил України, їх розкриття і припинення, забезпечення безпеки дорожнього руху військових транспортних засобів, захисту прав і свобод військовослужбовців та військового майна від протиправних посягань, участі у протидії диверсійним виявам і терористичним актам та припиненні протиправних дій військовослужбовців і цивільних осіб на військових об'єктах [2].

Структура та чисельність органів (військових частин) Військової поліції визначаються начальником Військової поліції. До складу Військової поліції входять:

- 1) органи Військової поліції: Головне управління Військової поліції; Центральне управління Військової поліції; територіальні управління Військової поліції; зональні відділи Військової поліції;
- 2) військові частини Військової поліції: спеціальні відділи Військової поліції; дисциплінарний батальйон; Центр спеціального призначення Військової поліції;
- 3) Навчальний центр Військової поліції.

Залежно від завдань, покладених на територіальні органи (військові частини) Військової поліції, до їх складу входять структурні підрозділи: слідчі; оперативно-розшукові; запобігання, виявлення злочинів та інших правопорушень; охорони, патрульно-постової служби та розшуку; військової інспекції безпеки дорожнього руху; спеціального призначення; службових розслідувань; режимної служби; підрозділи Військової поліції в окремих гарнізонах; підрозділи, які забезпечують виконання завдань за призначенням та повсякденну діяльність Військової поліції.

Залежно від умов застосування та виконання завдань рішенням Міністра оборони України у складі органів Військової поліції можуть бути створені інші структурні підрозділи [2].

Загальне керівництво Військовою поліцією, а також керівництво нею з питань виконання правоохоронних завдань та функцій здійснює Міністр оборони України.

До правоохоронних завдань та функцій Військової поліції належать виявлення кримінальних та інших правопорушень, їх розкриття і припинення, провадження досудового слідства та проведення оперативно-розшукової діяльності.

Керівництво Військовою поліцією з питань виконання інших завдань та функцій, не віднесених до компетенції Міністра оборони України, здійснює начальник Генерального штабу – Головнокомандувач Збройних сил України.

Здійснювати керівництво, контроль та надавати доручення Військовій поліції будь-яким іншим посадовим та службовим особам Міністерства оборони України чи Генерального штабу Збройних сил України категорично заборонено.

Безпосереднє керівництво Військовою поліцією здійснює начальник Військової поліції, який очолює Головне управління Військової поліції.

Положення про Головне управління Військової поліції затверджується Міністром оборони України [2].

Начальник Військової поліції призначається на посаду Міністром оборони України за поданням начальника Генерального штабу – Головнокомандувача Збройних сил України.

Перший заступник начальника Військової поліції з питань досудового розслідування, заступники начальника Військової поліції, начальники органів Військової поліції та їх заступники, начальники та інші посадові особи слідчих підрозділів та підрозділів оперативно-розшукової діяльності, командир дисциплінарного батальйону призначаються на посади Міністром оборони України за поданням начальника Військової поліції.

Начальник Навчального центру Військової поліції та його заступники, командири військових частин, підрозділів запобігання, виявлення злочинів та інших правопорушень, охорони, патрульно-постової служби та розшуку, військової інспекції безпеки дорожнього руху, службових розслідувань, спеціального призна-

чення, режимної служби, підрозділів Військової поліції в окремих гарнізонах та їх заступники призначаються на посади начальником Генерального штабу – Головнокомандувачем Збройних сил України за поданням начальника Військової поліції [2].

Із розглянутого випливає, що на сьогодні в Україні існує необхідність реформування Військової служби правопорядку Збройних сил України у Військову поліцію, діяльність якої стане більш прозорою, ефективною та дозволить їй здійснювати як оперативно-розшукові заходи, так і проводити досудове розслідування злочинів, які скоїли військовослужбовці.

Список використаних джерел

1. Про Військову службу правопорядку: Закон України від 07.03.2002 № 3099-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3099-14#Text> (дата звернення: 10.09.2020).

2. Про Військову поліцію: Проект закону України від 21.01.2015 № 1805. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ЖН1Е500А.html (дата звернення: 10.09.2020).

Коваленко Вадим Валентинович,
аспірант 1 курсу
Академії Державної пенітенціарної служби

ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПІВ «ДОБРОГО ВРЯДУВАННЯ» ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ НАДАННЯ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ

Актуальною проблемою нинішнього етапу реформування сфери публічних послуг є належна якість надання публічних послуг органами державної влади та органами місцевого самоврядування зокрема. Безумовно важливим інструментом забезпечення якості публічних послуг є дотримання принципів «доброго врядування».

Законом України № 452/97-ВР від 15 липня 1997 року ратифіковано Європейську хартію місцевого самоврядування, підписану від імені України 6 листопада 1996 року в м. Страсбурзі [1].

Відповідно до преамбули Європейської хартії місцевого самоврядування, держави-члени Ради Європи, які підписали цю Хартію, переконані в тому, що існування органів місцевого самоврядування, наділених реальними повноваженнями, може забезпечити ефективно і близьке до громадянина управління. За концепцією місцевого самоврядування, закріпленою частиною 1 ст. 3 Хартії, місцеве самоврядування означає право і спроможність ор-

ганів місцевого самоврядування в межах закону здійснювати регулювання та управління суттєвою часткою публічних справ, під власну відповідальність, в інтересах місцевого населення [2].

У свою чергу, 01 квітня 2014 року Кабінет Міністрів України своїм Розпорядженням № 333-р схвалив Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [3].

У першому розділі Концепції визначені проблеми, які потребують ефективного та швидкого вирішення, зокрема: погіршення якості та доступності публічних послуг внаслідок ресурсної неспроможності переважної більшості органів місцевого самоврядування здійснювати власні і делеговані повноваження; зниження рівня професіоналізму посадових осіб місцевого самоврядування, зокрема внаслідок низької конкурентоспроможності органів місцевого самоврядування на ринку праці, зниження рівня престижності посад, що призводить до низької ефективності управлінських рішень; корпоратизація органів місцевого самоврядування, закритість і непрозорість їх діяльності, високий рівень корупції, що призводить до зниження ефективності використання ресурсів, погіршення інвестиційної привабливості територій, зростання соціальної напруги; відсторонення місцевого самоврядування від вирішення питань у сфері земельних відносин, посилення соціальної напруги серед сільського населення внаслідок відсутності повсюдності місцевого самоврядування. Водночас зазначено, що система місцевого самоврядування на сьогодні не задовольняє потреб суспільства. Акцент зроблено на тому, що функціонування органів місцевого самоврядування у більшості територіальних громад не забезпечує створення та підтримку сприятливого життєвого середовища, необхідного для всебічного розвитку людини, її самореалізації, захисту її прав, надання населенню органами місцевого самоврядування, утвореними ними установами та організаціями високоякісних і доступних адміністративних, соціальних та інших послуг на відповідних територіях.

Зазначені проблеми ускладнюються внаслідок проблем правового та інституційного характеру, а також неузгодженості реформ у різних сферах з реформуванням системи місцевого самоврядування та адміністративно-територіального устрою держави.

Як способи та шляхи подолання висвітлених проблем запропоновано, зокрема, визначення обґрунтованої територіальної основи

для діяльності органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади, здатних забезпечити доступність та належну якість публічних послуг, що надаються такими органами, а також необхідної для цього ресурсної бази; створення належних матеріальних, фінансових та організаційних умов для забезпечення здійснення органами місцевого самоврядування власних і делегованих повноважень; запровадження механізму державного контролю за відповідністю Конституції та законам України рішень органів місцевого самоврядування та якістю надання населенню публічних послуг.

Водночас за концепцією Уряду, реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади здійснюється з дотриманням такого фундаментального принципу, як принцип верховенства права, основного поняття західної правової доктрини, що став основою розвитку управління в Європейському Союзі та на якому ґрунтується концепція «належного врядування» («good governance»).

Постановою Кабінету Міністрів України за № 614 від 11 травня 2006 року була затверджена Програма запровадження системи управління якістю в органах державної влади, виконання якої повинно було дати змогу підвищити результативність та ефективність управління, забезпечити прозорість ухвалення управлінських рішень та підвищити їх якість [4].

Проте Уряд України ухвалив постанову № 704 від 22 червня 2011 року «Про скорочення кількості та укрупнення державних цільових програм», якою визнав постанову №614 такою, що втратила чинність [5].

Тому запровадження в національному законодавстві як імперативних норм принципів «доброго врядування» мають стати фундаментом для підвищення мотивації органів влади і самоврядування до надання якомога якісніших публічних послуг, підвищення ефективності управління, створення умов для здорової конкуренції, зниження корупційних виявів.

Список використаних джерел

1. Про ратифікацію Європейської хартії місцевого самоврядування: Закон України від 15.07.1997 р. № 452/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/452/97-%D0%B2%D1%80/conv#Text> (дата звернення: 21.09.2020).

2. Європейська хартія місцевого самоврядування від 15.10.1985 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036/conv#Text (дата звернення: 22.09.2020).

3. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади: розпорядження Кабінету Міністрів України від 01 квітня 2014 р. № 333-р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80> (дата звернення: 22.09.2020).

4. Про затвердження Програми запровадження системи управління якістю в органах державної влади: постанова Кабінету Міністрів України № 614 від 11.05.06 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/614-2006-%D0%BF/conv#Text> (дата звернення: 26.09.2020).

5. Про скорочення кількості та укрупнення державних цільових програм: постанова Кабінету Міністрів України № 704 від 22.06.11 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/704-2011-%D0%BF#Text>. (дата звернення: 26.09.2020).

Кулик Ярослав Ігорович,

ад'юнкт Академії Державної пенітенціарної служби

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «МОЛОДЬ»

Оновлення законодавства в різноманітних сферах суспільного життя є однією із сучасних тенденцій розвитку вітчизняного законодавства. Не стала винятком і сфера молодіжної політики України, де 21 липня 2020 р. у першому читанні було ухвалено проект Закону України «Про основні засади молодіжної політики», який визначає мету, завдання, основні засади, напрями та механізми реалізації молодіжної політики в Україні, гарантії участі молоді в її формуванні та реалізації, особливості організаційних і правових засад утворення та діяльності молодіжних та дитячих громадських об'єднань [1]. Однією із новацій цього Закону є нове трактування поняття молоді, яке кардинально відрізняється від поняття молоді, закріпленого в Законі України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні». У зв'язку з чим нині актуальним є визначення поняття «молодь», оскільки від визначення вікових рамок молоді в цілому залежить її правовий статус та здатність реалізувати свої права в державному управлінні.

Як вже було зазначено, на сьогодні поняття «молодь» закріплено в ст. 1 Закону України «Про сприяння соціальному стано-

вленню та розвитку молоді в Україні», згідно з яким «молодь» – це громадяни України віком від 14 до 35 років [2]. У свою чергу, проєкт Закону України «Про основні засади молодіжної політики» під молоддю розуміє громадян України, іноземців та осіб без громадянства віком від 14 до 29 років, які перебувають в Україні на законних підставах [2].

Порівнюючи вищезазначені положення Закону та проєкту Закону, можемо констатувати, що верхню межу вікових рамок молоді було знижено на шість років. Крім того, в проєкті Закону було уточнено, що молоддю слід вважати не тільки громадян України, але й інших суб'єктів – іноземців та осіб без громадянства віком від 14 до 29 років, що перебувають в Україні на законних підставах. Проте визначальним у визначенні поняття молоді, як об'єкта державного управління, є саме вікові рамки, оскільки саме вік впливає на реалізацію молоддю прав і обов'язків.

Зазначасмо, що на думку законодавця, в Законі України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» визначені досить широкі вікові рамки молоді – від 14 до 35 років. Такий підхід суперечить положенням міжнародних документів. Так, зокрема, відповідно до програмних документів ООН під молоддю слід розуміти осіб віком від 15–24 років [3, с. 17]. У свою чергу, в Стратегії Європейського Союзу щодо молоді, молоддю розглядаються особи віком від 13 до 30 років [4]. Тобто, фактично, в Законі «Про основні засади молодіжної політики» було приведено у відповідність поняття молоді до міжнародних стандартів, що, на нашу думку, є цілком правильним і відповідає євроінтеграційному курсу нашої держави.

У Пояснювальній записці проєкту Закону України «Про основні засади молодіжної політики» вказано, що зниження верхньої межі віку молоді дозволить цілеспрямовано використовувати і реалізовувати відповідні ресурси для молоді в перехідний період, в який саме молоді потребує найбільшої підтримки з боку держави. Також зазначається, що верхня вікова межа молоді в 35 років розглядається як показник патерналістського характеру державної політики в молодіжній сфері, що безпосередньо відображається в спробі контролювати та спрямовувати розвиток молоді протягом як можна більш тривалішого періоду.

Натомість, на думку авторів законопроекту, державна молодіжна політика повинна сприяти концепції відкритого розвитку молоді, згідно з якою саме молодь повинна самостійно визначати власні цілі та цінності, брати участь у суспільному (громадському) житті та в процесі формування державної політики в різноманітних сферах суспільного життя. Саме тому, в зв'язку з такими обставинами, зниження верхніх вікових рамок молоді з 35 років до 29 років вбачається цілком логічним [5].

Також необхідно зазначити, що науковці також підтримують концепцію зниження верхньої вікової межі молоді. На думку дослідників, хронологічні вікові рамки визначення поняття молоді залежать від суспільно-історичного розвитку держави, культури, способів і форм соціалізації особистості, характерних особливостей для розвитку й еволюції суспільства та держави [6, с. 674]. При цьому необхідно розуміти, що в різні часи вікові межі молоді можуть частково відрізнятися між собою. Але, незважаючи на такі обставини, як правило, нижня вікова межа молоді визначається між 14–16 роками, а верхня вікова межа – між 25–29 роками [7, с. 310].

Таким чином, у процесі дослідження поняття «молодь» найбільше проблем виникає щодо визначення верхньої вікової межі молоді. Проте проект Закону України «Про основні засади молодіжної політики» в цілому відповідає міжнародним стандартам та позиціям дослідників щодо вікових меж молоді. Тому, враховуючи вищевикладене, доходимо до висновку, що під молоддю слід розуміти особливу соціальну групу людей віком від 14 до 29 років.

Список використаних джерел

1. Проект Закону про основні засади молодіжної політики від 21.07.2020 № 3718. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69244. (дата звернення: 19.09.2020).
2. Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні: Закон України від 05.02.1993 № 2998-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 16. Ст. 167.
3. The World Programme of Action for Youth. Printed at the United Nations, New York, 2010. 75 p.
4. EU Council Approves EU Youth Strategy 2019-2027, Regulation on European Solidarity Corps 2021-2027, Conclusions on youth work,

migration and refugees. 27/11/2018. URL: https://ec.europa.eu/youth/policy/youth-strategy_en (дата звернення: 19.09.2020).

5. Пояснювальна записка Проекту Закону про основні засади молодіжної політики від 23.06.2020 № 3718. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=69244 (дата звернення: 19.09.2020).

6. Социологическая энциклопедия: в 2 т. Т. 1 / под ред. В. Н. Иванова; Национальный общественно-научный фонд. Москва: Мысль, 2003. 694 с.

7. Мотречко В. В. Молодь як суб'єкт державотворчих процесів: теоретичні засади. *Актуальні проблеми державного управління*. 2014. № 2. С. 309–315.

Музика Віталій Валентинович,

аспірант Академії Державної пенітенціарної служби,
старший викладач циклу спеціальних дисциплін

Білоцерківського центру підвищення кваліфікації персоналу
Державної кримінально-виконавчої служби України

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ, ПРИЗНАЧЕНИХ ДЛЯ НЕПОВНОЛІТНІХ У ДЕРЖАВАХ-ЧЛЕНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Неповнолітні є однією із найбільш вразливих категорій суспільства як у нашій державі, так і в будь-якій іншій. Особливо це стосується неповнолітніх засуджених, яким у силу своїх вікових особливостей досить важко захищати свої права. Саме тому є дуже важливим, щоб у кожній державі виконання покарання у виді позбавлення волі стосовно неповнолітніх відповідало європейським та світовим стандартам.

У нашому дослідженні ми плануємо проаналізувати дотримання європейських стандартів щодо роздільного тримання неповнолітніх та дорослих в установах виконання покарань держав-членів Європейського Союзу.

В Європейських пенітенціарних правилах передбачено, що дітей, яких за вчинення злочину було засуджено до позбавлення волі, слід утримувати в установах для неповнолітніх, однак, якщо вони потраплять до установи для дорослих, вони повинні проводити свій час в абсолютно окремих підрозділах [1].

Установи виконання покарань призначені для неповнолітніх у кожній з держав-членів Європейського Союзу мають свої особливі риси, на які варто звернути увагу.

В Італії діти у віці 14–18 років, а в Польщі у віці 13–17 років проводять період утримання в установах, повністю окремих від тих, що призначені для дорослих. В обох випадках управління та організація дитячих установ відрізняється від управління дорослими. Як в Італії, так і в Польщі, якщо молоді правопорушники все ще перебувають у в'язниці у віці 18 або 17 років, вони можуть бути залишені в установах для неповнолітніх до 21 року за рішенням в'язничного керівництва [2].

У Португалії лише діти віком від 12 до 16 років можуть бути передані в освітній центр Міністерства юстиції, оскільки у віці 16 років діти, яких звинувачують у кримінальних правопорушеннях, постають перед судом у справах дорослих і якщо їх визнають винними, їх можуть доставити в центр утримання дорослих.

У Греції діти у віці до 18 років утримуються в спеціальних закладах разом з молодими людьми віком від 18 до 21 року, у виняткових випадках у зв'язку з освітніми цілями чоловіки віком до 25 років можуть бути залишені в цих спеціальних молодіжних закладах. Жінки-неповнолітні засуджені до позбавлення волі живуть в одному закладі з дорослими, утримуючись в окремій секції.

У Франції неповнолітніх утримують у спеціальних підрозділах в'язниці або у в'язниці, спеціально призначеній для неповнолітніх. З цієї причини у Франції існує 46 спеціальних підрозділів для неповнолітніх [2, с. 50].

Англія та Уельс мають, мабуть, найрізноманітнішу пенітенціарну систему для неповнолітніх. «Безпечні дитячі будинки» управляються відділами соціальних служб місцевих органів влади, контроль за ними здійснюють Міністерство охорони здоров'я та Департамент освіти. В «безпечних дитячих будинках» зазвичай розміщуються: 1) дівчата віком від 12 до 16 років; 2) хлопці у віці 12–14 років; 3) хлопці, яких оцінюють як «вразливих» у віці 15–16 років, яких засудили до тримання під вартою або затримали для забезпечення житла. Ці заклади також можуть використовуватися як безпечне житло для дітей винятково із соціальних підстав. У них високе співвідношення персоналу до дітей і, як правило, вони є невеликими закладами, в яких можуть проживати

одночасно від 6 до 40 осіб [3]. «Безпечні навчальні центри» призначені для вразливих дітей до 17 років, яких засудили до тримання під вартою або затримали для забезпечення житла. Такі заклади невеликі за розміром – від 50 до 80 місць. Їх діяльність координується тюремною службою та приватним сектором і вміщує дітей віком від 15 до 17 років. Окремі «Безпечні навчальні центри» вміщують молодих людей, яким від 18 до 21 року [4].

Як бачимо, майже кожна країна прагне дотримуватися Європейських пенітенціарних правил, відокремлюючи неповнолітніх від дорослих. Однак в окремих випадках приписи Європейських пенітенціарних правил щодо відокремлення неповнолітніх від дорослих не враховується. Так, наприклад, у Франції молодих дівчат рідко відокремлюють від жінок, оскільки їх мало і їх загалом групують разом із жінками в одному закладі та в одних підрозділах у сусідніх камерах [2, с. 50]. У Португалії до осіб віком 17 та 18 років система кримінального правосуддя ставиться так само, як і до дорослих ув'язнених у своїх тюрмах. У Греції неповнолітніх тримають з молодими людьми віком від 18 до 21 року, а іноді з чоловіками віком до 25 років. Також часто у Греції та Португалії будівлі в'язниць, в яких тримають неповнолітніх, не призначені для тримання молодих людей (наприклад, в'язниця для неповнолітніх в м. Авлона раніше була військовою в'язницею) і тюремний режим також не адаптований до потреб неповнолітніх [2, с. 51].

Враховуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що вимоги стосовно роздільного тримання неповнолітніх та дорослих засуджених у країнах Європи в більшості дотримуються. Однак в окремих країнах є певні порушення цієї вимоги, що може негативно вплинути на процес виправлення й ресоціалізації неповнолітніх засуджених у цих державах. Тому є важливим, щоб у кожній державі вимоги щодо роздільного тримання неповнолітніх та дорослих засуджених знаходили своє відображення в національному законодавстві цих держав та неухильно дотримувалися.

У подальшому плануємо дослідити позитивний досвід виконання покарань у виді позбавлення волі стосовно неповнолітніх у державах-членах Європейського Союзу та підготувати пропозиції щодо вдосконалення національної системи виконання кримінальних покарань щодо неповнолітніх та галузевого законодавства.

Список використаних джерел

1. Європейські пенітенціарні правила: Рекомендація № R (2006)2 Комітету Міністрів держав-учасниць Ради Європи від 12.02.1987 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032 (дата звернення: 04.10.2020).
2. Alessandro Maculan, Daniela Ronco, Francesca Vianello. Prison in Europe: overview and trends. Rome: Antigone Edizioni, 2013. 62 p.
3. Secure Children's Homes. URL: <http://www.securechildrenshomes.org.uk> (Last accessed: 04.10.2020).
4. Young Offender Institutions. URL: <https://www.politics.co.uk/reference/young-offender-institutions> (Last accessed: 04.10.2020).

Найда Інна Володимирівна

кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри права
Київського кооперативного інституту бізнесу і права

СВОБОДА ПІДПРИЄМНИЦТВА: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ НАЦІОНАЛЬНОГО ТА ЗАРУБІЖНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Визначальною у здійсненні підприємницької діяльності є її свобода, яка потребує наукового дослідження з погляду як її змісту та складових, так і встановлених законом обмежень.

Досліджуючи правовий режим підприємницької діяльності, звертається увага на вільний характер підприємницької діяльності. Діяльність взагалі містить у собі мету, засоби її досягнення, результат і саме процес. Залежно від свого характеру вона поділяється на два основних типи: вільну (первинну, основну, базисну) і невольну (вторинну, похідну, надбудовну). Вільна діяльність, якою і є підприємницька діяльність, заснована на свободі волі, на виборі мети, засобів її досягнення, результату та процесу здійснення.

Конституційний принцип свободи економічної діяльності корелює цілій низці основних економічних прав та свобод, насамперед праву на вільне використання своїх здібностей і майна для підприємницької діяльності.

Учасник підприємницьких правовідносин може скористатися належним йому правом на підприємницьку діяльність, а може і не скористатися, відмовившись від його здійснення. При цьому відмова фізичної або юридичної особи від здійснення належних

їй прав не тягне за собою припинення цих прав, за винятком випадків, передбачених законом.

Загальні положення про свободу підприємницької діяльності містяться у Господарському кодексі (далі – ГК) України. Згідно із ст. 43 ГК України підприємці мають право без обмежень самостійно здійснювати будь-яку підприємницьку діяльність, яку не заборонено законом [1]. Особливості здійснення окремих видів підприємництва встановлюються законодавчими актами. Ці положення знайшли конкретизацію у принципах підприємницької діяльності, що сформульовані ст. 44 ГК України, згідно з якою підприємництво здійснюється на основі: вільного вибору підприємцем видів підприємницької діяльності; самостійного формування підприємцем програми діяльності, вибору постачальників і споживачів продукції, що виробляється, залучення матеріально-технічних, фінансових інших видів ресурсів, використання яких не обмежено законом, встановлення цін на продукцію та послуги відповідно до закону; вільного найму підприємцем працівників; комерційного розрахунку та власного комерційного ризику; вільного розпорядження прибутком, що залишається в підприємця після сплати податків, зборів та інших платежів, передбачених законом; самостійного здійснення підприємцем зовнішньоекономічної діяльності, використання підприємцем належної йому частки валютної виручки на свій розсуд.

Отже, свобода підприємницької діяльності виявляється, насамперед, у тому, що суб'єкт підприємництва має право обирати спосіб здійснення ним підприємницької діяльності на свій ризик і самостійно відповідати за результати своїх дій. Кожен громадянин вільний у визначенні сфери підприємницької діяльності і має право здійснювати її як в індивідуальному порядку без утворення юридичної особи, так і шляхом участі в господарському товаристві або кооперативі, тобто у створенні комерційної організації, а також обирати її організаційно-правову форму. Підприємець має право вибрати і кілька сфер, видів і форм підприємницької діяльності, якщо він вважає це необхідним.

Підприємець вільний у виборі напрямів і методів роботи, незалежний в ухваленні рішень, діє своєю волею та у своїх інтересах. Він вільний у встановленні прав і обов'язків у договорах, що укладаються, у визначенні будь-яких умов договорів, що не

суперечать закону. Як правило, підприємець самостійно встановлює ціни на вироблені ним товари, виконувані роботи або послуги, що надаються.

Разом із тим свобода підприємницької діяльності, як і право на підприємницьку діяльність, має обмеження (мела).

Оскільки будь-який суб'єкт права перебуває з іншими суб'єктами у прямих і опосередкованих зв'язках, його вільний розсуд повинен не суперечити закону і не порушувати законних інтересів інших осіб.

Свобода підприємницької діяльності означає право підприємця починати і вести справу в будь-якій формі господарської діяльності. Ця свобода не безмежна, вона може бути обмежена законодавством в інтересах суспільства. Подібні обмеження передбачені, наприклад, у законодавстві, що визначає види господарської діяльності, які можуть здійснюватися тільки державними підприємствами.

Слід зазначити, що не тільки в Україні та інших країнах з перехідною економікою, а і у країнах з розвинутими ринковими відносинами свобода підприємницької діяльності не є безмежною. Так, у Японії свобода підприємницької діяльності має обмеження. Існує багато законів, що обмежують підприємницьку діяльність. Деякі з них спрямовані на контроль за підприємницькою діяльністю в суспільних інтересах (заборона виробництва і продажу наркотиків, зброї, жорсткі вимоги щодо ліцензування певних видів підприємницької діяльності). Інші обмеження пов'язані з реалізацією соціально-економічної політики (підтримка сільського господарства, малих підприємств, окремих галузей).

У США підприємець пов'язаний багатьма обмеженнями свободи підприємницької діяльності. У Франції свобода підприємництва – це свобода займатися комерційною або виробничою діяльністю за своїм вибором, передбачена для будь-якої фізичної або юридичної особи, кваліфікується як «суспільна свобода» (ст. 34 Конституції Франції 1958 р.). Хоча одержати статус комерсанта досить просто, а створення підприємств заохочується державою, ця свобода має низку обмежень. Є два види обмежень: обмеження за законом; обмеження за домовленістю.

Свобода розсуду учасників підприємницьких правовідносин не безмежна та існує в певних юридичних рамках. У цьому по-

лягає найбільш оптимальне поєднання приватного і публічного інтересу в суспільстві.

У Господарському кодексі України містяться положення не тільки щодо свободи підприємницької діяльності, а й її обмеження. Згідно із ст. 43 ГК України перелік видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, а також перелік видів діяльності, підприємництво в яких забороняється, встановлюється лише законом. Здійснення підприємницької діяльності забороняється органам державної влади та органам місцевого самоврядування. Підприємницька діяльність посадових і службових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування обмежується законом у випадках, передбачених ст. 64 Конституції України [2].

Саме в цих цілях законодавством встановлені обмеження і заборони щодо недобросовісної реклами, заборона підприємству, оголошеному банкрутом, вчиняти певні дії, що суперечать інтересам його кредиторів, відступати від стандартів (зокрема, покликаних охороняти здоров'я населення та ін.).

Список використаних джерел

1. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18. Ст. 144.
2. Конституція України: офіц. текст. Київ, 1996. 141 с.

Ніцимна Світлана Олексіївна,

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри адміністративного, цивільного та господарського права і процесу Академії Державної пенітенціарної служби

ІНФОРМАЦІЯ ЯК КАТЕГОРІЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА

Інформація є засобом спілкування людей між собою та з юридичними особами, до яких виникає потреба звертатися. Без цієї комунікації та без обміну інформацією неможливим є розвиток суспільства та становлення будь-якої держави.

Категорія «інформація» має різноманітні трактування, але передусім вона виступає як повідомлення, відомості, процеси, що відбуваються навколо. У теорії інформації інформація ви-

значається через знання про навколишній світ, усунення невизначеності, у філософії – як відображення багатоманітності.

До широкого змісту поняття «*інформація*» провідні можна віднести:

- відомості про раніше відомі події;
- відображення реальності у свідомості людини, яка представлена на її мові;
- змістовний опис об'єкта або явища;
- продукт наукового пізнання;
- властивості матерії, певний її атрибут, певну реалію, що існує поряд з матеріальними речами або в самих речах тощо.

Розглядаючи *правовий зміст інформації*, слід зазначити, що інформація є багатофункціональним об'єктом і може бути:

- як засіб реалізації конституційних прав і свобод особи;
- як елемент управління суспільними, державними справами, ухвалення управлінських рішень;
- як товар у процесах створення, використання, розповсюдження інформації;
- як об'єкт права власності тощо.

Інформація необхідна для якісного управління в будь-якій сфері громадського життя, тому що вона є особливим ресурсом державного управління. Жодна з функцій державного управління не може забезпечити підтримки заданих параметрів системи без налагоджених потоків інформації.

Інформація є важливим чинником забезпечення, формування і реалізації правового статусу суб'єктів управлінських правовідносин. Щоб бути максимально корисною, під час виконання основних своїх завдань і функцій, інформація повинна бути належним чином організована, при цьому бути достовірною і максимально повно відображати процеси та явища, яких вона стосується.

Інформація, не будучи чимось самостійним, абсолютним, має інформаційний характер тільки щодо певної системи, яка сприймає інформацію. В цьому полягає основна відмінність інформації від інших предметів суспільних відносин.

Соціально значущим у сфері правового регулювання суспільних відносин стосовно інформації є не просто володіння

суб'єктом носієм інформації, а й наявність у нього можливості одержати інформацію з носія.

Однією з головних вимог, які пред'являються до організації управління, є забезпечення високої достовірності відомостей. Без достовірності інформації про об'єкт управління неможливо організувати його роботу, використати найбільш досконалі методи управління.

Відповідно до статті 200 ЦКУ та статті 1 Закону України «Про інформацію» *інформацією* є будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді [1; 2].

Ознаки поняття «інформація»:

1) інформація – це відомості про події та явища, що відбуваються у суспільстві, державі та навколишньому середовищі;

2) інформація – це дані, які можуть зберігатися в будь-якій формі та вигляді; проте, для набуття певного правового статусу інформація має відповідати вимогам та ознакам, передбаченим законодавству;

3) інформація – це відомості, які є документованими або публічно оголошеними;

4) інформація є об'єктом цивільних прав і відноситься до категорії нематеріальних благ;

5) джерелами інформації є встановлені законом носії інформації: документи, інші носії інформації, які являють собою матеріальні об'єкти, що зберігають інформацію, повідомлення засобів масової інформації, публічні виступи.

Згідно зі статтею 178 ЦК України інформація як об'єкт цивільних прав може вільно відчужуватися або переходити від однієї особи до іншої в порядку правонаступництва чи спадкування або іншим чином, якщо вона не вилучена (обмежена) з цивільного обороту, або є невід'ємною від фізичної чи юридичної особи. Інформацію, вилучену з цивільного обороту, важко визначити [1]. А от інформацією, обмеженою в цивільному обороті, може вважатися оперативна інформація, або ж інші види інформації з обмеженим доступом. Не може бути об'єктом цивільних прав загальнодоступна інформація, оскільки вона є безособовою і належить всім.

Додатковою ознакою інформації як об'єкта цивільних правовідносин може бути здатність власника інформації захистити свої права на інформацію в судовому порядку.

Загалом особа реалізує свої права щодо інформації аналогічно правам на інші об'єкти, зокрема: особа здійснює свої права на власний розсуд; нездійснення своїх прав не є підставою для їх припинення.

Оскільки за своєю сутністю інформація нематеріальна, право власності на інформацію пов'язують з її носієм (архівними, бібліотечними фондами, електронними інформаційними ресурсами тощо). Саме в такому значенні інформація стає об'єктом власності.

В інформаційній сфері держава повинна:

- забезпечити доступ кожного до інформації;
- забезпечити рівні можливості щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації;
- створити умови для формування в Україні інформаційного суспільства;
- забезпечити відкритість та прозорість діяльності суб'єктів владних повноважень;
- створити інформаційні системи та мережі інформації, у т. ч. електронне урядування;
- постійно оновлювати, збагачувати та зберігати національні інформаційні ресурси;
- забезпечити інформаційну безпеку України;
- сприяти міжнародній співпраці в інформаційній сфері та входженню України до світового інформаційного простору.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України. *Офіційний Вісник України*. 2003. № 11. Ст. 461.
2. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 48. Ст. 650.

Потапенко Альона Сергіївна,
аспірант кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології
Академії Державної пенітенціарної служби

СУЧАСНА РОЛЬ СЛІДЧИХ ОРГАНІВ, ЩО ЗДІЙСНЮЮТЬ КОНТРОЛЬ ЗА ДОДЕРЖАННЯМ ПОДАТКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА

У сучасний період у державі відбуваються зміни у всіх суспільних сферах, реформування слідчих органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, не є винятком.

Актуальність питання зумовлена тим, що останніми роками законодавець намагається ліквідувати слідчі органи, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства (податкову міліцію), оскільки цей орган не єдиний займається викриттям та розслідуванням податкових злочинів (підрозділи СБУ, Національної поліції), натомість створити єдиний орган, що повинен здійснювати розслідування цих злочинів.

Загалом реформуванням податкових органів (Державної фіскальної служби України) присвячені роботи таких учених: Дроговоза Ю., Дубровського В., Косенчука В., Попової В., Пашка П., Тарангул Л. та інших [1]. Проте ефективний запуск єдиного органу, що здійснюватиме викриття та розслідування податкових злочинів та логічне завершення функціонування органу, здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, науковцями не вивчалось.

Слідчі органи, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, від початку свого функціонування були у складі податкових органів (Державної податкової адміністрації України, Державної податкової служби України, Міністерства доходів і зборів України, Державної фіскальної служби України). Але постановою Кабінету Міністрів України від 18.12.2018 № 1200 «Про утворення Державної податкової служби України та Державної митної служби України» (далі – Постанова № 1200) була створена Державна податкова служба, як центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику [2]. Згідно із ст. 348 Податкового кодексу України податкова міліція складається із спеціальних підрозділів по боротьбі з податковими правопорушеннями, що діють у

складі відповідних контролюючих органів, і здійснює контроль за додержанням податкового законодавства [3]. Зокрема, ст. 41 Податкового кодексу України визначає податковий орган, як центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику [3]. Отже, слідчі органи, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, повинні бути у складі Державної податкової служби, але відповідно до п. 3 Постанови № 1200 цей підрозділ залишили у складі Державної фіскальної служби, яка від початку діяльності Державної податкової служби України не є центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику. Таким чином ця правова колізія постанови Кабінету Міністрів суперечить Податковому кодексу України.

Незважаючи на це, слідчі органи, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, продовжують працювати у складі Державної фіскальної служби України, доводячи свою ефективність у наповненні бюджету, в поточному році завершили і спрямували до суду кримінальні провадження, в яких відшкодовано коштів до бюджету 846 млн грн, у 2019 році ця сума становила – 1,122 млрд грн [4].

Слідчі органи, що виконують контроль за додержанням податкового законодавства, не здійснюють тиск на бізнес, який чесно сплачує податки, а займається викриттям «чорних» та «сірих» схем. Саме тому для подальшої ефективності наповнення бюджету необхідний чіткий і сильний та законодавчо ефективний орган, який результатами своєї роботи може забезпечити повноцінне надходження коштів до бюджету держави.

На жаль, на сьогодні законодавець, не умисно, може створити «теплу ванну» для процвітання схем «сірого» та «чорного» бізнесу за рахунок хиткого становища органу, що ліквідується – слідчих органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства та запуском Бюро економічної безпеки, у разі прийняття в другому читанні проєкту Закону України «Про Бюро економічної безпеки» № 3087-д від 02.07.2020.

Враховуючи вищевикладене, зазначимо, що для подальшого ефективного наповнення бюджету необхідна чітка позиція законодавця:

– по-перше, внести зміни до законодавства для полегшення внесення кримінальних проваджень слідчими органами, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, для уникнення оскаржень, їх діяльність повинна бути в чіткому правовому полі;

– по-друге, у разі ухвалення Закону України «Про Бюро економічної безпеки України» не допускати колізій та неточності в нормативних документах, які будуть регламентувати їх діяльність;

– по-третє, у разі ліквідації органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, передача справ кримінальних проваджень та матеріальних носіїв інформації повинна відбуватись паралельно та скоординовано на всіх рівнях.

Список використаних джерел

1. Реформування податкової системи України: сучасні виклики та орієнтири: монографія / авт. кол.; за заг. ред. П. В. Пашка, Л. Л. Тарангул. Київ: Новий друк, 2015. 570 с.

2. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. Дата оновлення: 13.08.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 10.09.2020).

3. Про утворення Державної податкової служби України та Державної митної служби України: постанова Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 року № 1200. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1200-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.03.2020).

4. Последний налоговый милиционер: интервью о взятках, схемах и полной ликвидации. URL: <https://finance.liga.net/ekonomika/interview/posledniy-nalogovyy-militsioner-intervyu-o-vzyatkah-shemah-i-polnoy-likvidatsii> (дата звернення: 15.01.2019).

Ребало Микола Миколайович,

кандидат наук з державного управління, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права Академії Державної пенітенціарної служби

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ГРОМАДЯН

Нині права і свободи людини і громадянина є пріоритетним напрямом у політиці та відносинах країн міжнародної спільноти, хоча до середини ХХ століття захист прав і свобод людини і гро-

мадянина належав внутрішній політиці країн. За своєю сутністю захист прав людини передбачає систему таких дій, які спрямовані на запобігання незаконного порушення й обмеження прав, свобод та інтересів особи, запобігання цих обмежень, а також відшкодування заподіяної фізичної, моральної, матеріальної шкоди. В історії міжнародних відносин Статут Організації об'єднаних націй (далі ООН). Він став першим міжнародним актом, що регулює основні принципи співпраці між країнами в галузі захисту прав і свобод людини. ООН реалізує захист прав і свобод людини на міжнародному рівні через певні напрями, а саме: розроблення істотних політико-правових преференцій, які створюються для забезпечення свободи осіб, незалежно від їх національності, статі, релігії та мови; формування міжнародних угод з прав і свобод людини, що спонукають держави їх визнавати, дотримуватися і захищати та впроваджувати їх у внутрішнє законодавство; створення механізму міжнародного контролю за дотриманням зобов'язань із захисту прав і свобод людини і громадянина.

У механізмі міжнародної співпраці із захисту прав та свобод людини на сучасному етапі, як показала міжнародна практика, значущу роль відіграють міжнародні принципи. Упродовж цього слід приділити увагу принципу невтручання у внутрішню політику країн з питань співпраці на міжнародному рівні, що стосується захисту прав і свобод людини і громадянина. Цей принцип закріплено в п. 7 ст. 2 Статуту ООН, де зазначено, невтручання в справи інших держав, по суті, входять у внутрішню компетенцію будь-якої держави. Тут йдеться про недопущення або утримання від заходів, які можуть перешкоджати державі вільно вирішувати свої справи, і які віднесені до винятково її внутрішньої компетенції [1].

У міжнародному праві основним є принцип сумлінного виконання, дотримання й захисту прав і свобод людини і громадянина під час виконання міжнародних договорів. У зв'язку з цим його здійснення всіма суб'єктами міжнародних відносин є ефективним засобом захисту прав і свобод людини. Існує думка, що проблема прав людини і громадянина буде залишатися невирішеною до того моменту, поки не буде дотримуватися суб'єктами міжнародного права механізм виконання положень, визначених у міжнародних договорах.

Склад держав, що беруть участь у міжнародних договорах з питань захисту прав і свобод людини, на жаль, поки не набрав переважної більшості серед країн міжнародної спільноти. Це підтверджується й положеннями Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, де зазначено, що Комітет ООН з прав людини уповноважений отримувати і розглядати винятково особисті клопотання та петиції, які регулюються факультативним протоколом до цього пакту [2]. З цього випливає, що не всі угоди в галузі захисту прав людини в міжнародному плані є універсальними. Отже, міжнародний механізм у сфері захисту прав людини і громадянина має поки що рекомендаційний характер.

На сучасному етапі захист прав і свобод людини і громадянина, як вищезазначено, хоча й повільно, але все ж стають пріоритетними напрямками в міжнародних відносинах країн. Так на підставі результатів досліджень деяких міжнародних неурядових організацій спостерігаються такі тенденції міжнародної співпраці між країнами у сфері захисту прав людини. По-перше, захист прав і свобод людини на міжнародному рівні регулюється як на планетарному, так і регіональному рівнях. По-друге, в цей час міжнародна спільнота вдосконалює зміст нормативних документів у сфері захисту прав людини. По-третє, рівень співпраці між країнами має особливу специфіку, в зв'язку з чим установлення ефективного міжнародного контролю у сфері захисту прав людини поки що є складним завданням [3].

Контроль набуває особливого значення для міжнародно-правового регулювання зазначеної сфери міжнародної співпраці, оскільки продовжують мати місце випадки порушення прав і свобод людини і громадянина. Існує й така думка, якщо контроль не був передбачений конкретним міжнародним договором, то він повинен реалізовуватися на етапі виконання договору. Більшість учених вважають, що найефективніший контроль у сфері захисту права і свобод людини і громадянина було створено на рівні Ради Європи. Слід очікувати, що проблема контролю у сфері захисту прав людини в майбутньому буде підлягати міжнародно-правовому розробленню.

На підставі вищевикладеного можна зробити такі висновки: міжнародна спільнота визнає важливість механізму захисту прав і свобод людини і громадянина; разом з тим у світі існують пробле-

ми, пов'язані з порушенням прав людини, у зв'язку з цим виникає необхідність створювати передумови для підвищення ефективності співробітництва з цього питання на міжнародному рівні; найбільш актуальними у сфері співробітництва із захисту прав і свобод людини й громадянина на сучасному етапі є принципова база, яка викладена в міжнародних актах ООН та належна організація міжнародного контролю з боку міжнародної спільноти.

Список використаних джерел

1. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: міжнародний документ від 19.12.1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 20.09.2020).

2. Статут Організації об'єднаних націй і Статут міжнародного суду: міжнародний документ від 26.06.1945 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text (дата звернення: 20.09.2020).

3. Електронний сайт громадської організації «Південь». URL: <https://helsinki.org.ua/orhanizatsiya/hromadska-orhanizatsiya-pivden/> (дата звернення: 20.09.2020).

Самофалов Олександр Леонідович,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного, цивільного та господарського права і процесу Академії Державної пенітенціарної служби;

Ганжа Яна Костянтинівна,

студент 465-ї навчальної групи магістратури Академії Державної пенітенціарної служби

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ НОТАРІУСА

У сучасний період в Україні проводиться велика кількість реформ, які також змінюють нотаріальну діяльність. Реформування нотаріату України є необхідним кроком на фоні активної фази європейської інтеграції. Сучасний етап державотворення в Україні характеризується комплексним реформуванням та модернізацією всієї національної правової системи, не становить винятку й інститут нотаріату, розвиток та вдосконалення якого мають здійснюватися відповідно до міжнародних норм і стандартів.

В умовах сьогодення нотаріат посідає особливе місце й вже давно звик до постійних реформ (часто поспішних та недолугих), але зараз потребує якісних та глибинних трансформацій.

Можна сміливо стверджувати, що зміни в нотаріальній діяльності потрібні не стільки нотаріусам, скільки всьому суспільству, фізичним та юридичним особам, права та інтереси яких захищає нотаріат.

Останнім часом у наукових колах та серед нотаріусів-практиків обговорюється питання зміни системи нотаріату України, оскільки законодавство, яке регулює нотаріальну діяльність, є застарілим. Проблеми у сфері нотаріату потребують вирішення на загальнодержавному рівні.

Стаття 3 Закону України «Про нотаріат» від 02.09.1993 № 3425-XII визначає, що нотаріус – це уповноважена державою фізична особа, яка здійснює нотаріальну діяльність у державній нотаріальній конторі, державному нотаріальному архіві або незалежну професійну нотаріальну діяльність, зокрема посвідчує права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняє інші нотаріальні дії, передбачені законом, з метою надання їм юридичної вірогідності [1].

Відповідальність державного нотаріуса визначена в ст. 21 Закону України «Про нотаріат» від 02.09.1993 № 3425-XII, яка встановлює, що шкода, заподіяна особі внаслідок незаконних або недбалих дій державного нотаріуса, відшкодовується в порядку, передбаченому законодавством України [1].

Відповідальність приватного нотаріуса визначена в ст. 27 Закону України «Про нотаріат» від 02.09.1993 № 3425-XII, яка встановлює, що шкода, заподіяна особі внаслідок незаконних дій або недбалості приватного нотаріуса, відшкодовується в повному розмірі.

Нотаріус не несе відповідальності у разі, якщо особа, яка звернулася до нотаріуса за вчиненням нотаріальної дії:

- 1) подала неправдиву інформацію щодо будь-якого питання, пов'язаного із вчиненням нотаріальної дії;
- 2) подала недійсні та/або підроблені документи;
- 3) не заявила про відсутність чи наявність осіб, прав чи інтересів яких може стосуватися нотаріальна дія, за вчиненням якої звернулася особа.

Крім цього, звернемо увагу, що відповідно до вищевказаного закону в Україні функціонує страхування цивільно-правової відповідальності приватного нотаріуса. Для забезпечення відшкодуван-

ня шкоди, заподіяної внаслідок вчиненої нотаріальної дії та/або іншої дії, покладеної на нотаріуса відповідно до закону, приватний нотаріус зобов'язаний до початку зайняття приватною нотаріальною діяльністю укласти договір страхування цивільно-правової відповідальності. Держава не несе відповідальності за шкоду, заподіяну неправомірними діями приватного нотаріуса під час здійснення ним нотаріальної діяльності функцій державного реєстратора прав на нерухоме майно. Приватний нотаріус не несе відповідальності по зобов'язаннях держави. Мінімальний розмір страхової суми становить тисячу мінімальних розмірів заробітної плати.

Розмір відшкодування заподіяної шкоди визначається за згодою сторін або в судовому порядку.

Нелін О. І. вказує, що Закон України «Про нотаріат» та інші нормативно-правові акти, що регулюють діяльність нотаріусів, не містять норм чи принаймні випадків, коли нотаріус має відшкодувати заподіяну шкоду особі та коли така шкода вважається спричиненою нотаріусом, а не стороною договору. Це питання є особливо важливим, оскільки дає змогу з'ясувати, коли за правочином, що визначається недійсним чи таким, що спричинив шкоду особі, нотаріус притягується як відповідач [2, с. 95].

Натомість Висеканцев О. О. стверджує, що нотаріус «несе особисту відповідальність за здійснення нотаріальних дій... Отже, нотаріус здійснює нотаріальні дії від імені держави, проте його відповідальність за здійснені ним нотаріальні дії має особистий характер». При цьому державний нотаріус, як наймана особа, несе відповідальність за трудовим законодавством, а цивільна відповідальність за його дії виникає в державного органу – відповідного управління юстиції, в штаті якого він перебуває [3, с. 192].

Дослідивши таємницю здійснення нотаріальних дій та відповідальність за її порушення, Н. М. Денисяк зазначає, що нотаріус має право розголосити таємницю вчиненої нотаріальної дії з підстав і в порядку, передбаченому законом. Інакше його дії можуть бути підставою для відповідальності, насамперед дисциплінарної [4, с. 65].

Дмитренко С. В. також досліджував нотаріальну таємницю та відповідальність за її порушення. Він вказує, що особи, винні в порушенні нотаріальної таємниці, несуть відповідальність у порядку, встановленому ст. 8 Закону України «Про нотаріат». У

разі порушення нотаріусом вимог щодо збереження нотаріальної таємниці свідоцтво про зайняття нотаріальною діяльністю може анулювати Міністерство юстиції України [5, с. 31].

Контроль за організацією нотаріату, перевірка організації нотаріальної діяльності нотаріусів, дотримання ними порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства здійснюються Міністерством юстиції України та його територіальними органами.

Малюська Д. Л. зазначає, що Мін'юст працює над удосконаленням системи нотаріату, зокрема, готується перехід України до електронного нотаріату: «Поступово ми переходимо до системи електронного нотаріату. Крім того, в найближчому майбутньому нотаріуси зможуть завіряти електронні документи» [6, с. 10].

Слід звернути увагу, що нотаріус несе матеріальну відповідальність за свої дії. Навіть у прогресивній Європі досить обережно впроваджують Е-нотаріат. Хоча вже зроблено дуже багато, є країни, на рівень прогресу яких ми можемо рівнятися.

Для впровадження Е-нотаріату в Україні необхідно внести зміни до законодавства, зокрема, до закону України «Про нотаріат», в якому необхідно чітко прописати, які саме дії можуть вчинятися через електронні сервіси, а які – ні. Для переходу на Е-нотаріат має бути також створено електронний реєстр нотаріальних дій або електронну нотаріальну інформаційну систему «Е-Notar». У цю систему мають входити нотаріальні реєстри та реєстри, які використовуються та можуть наповнюватися іншими користувачами, крім нотаріусів. Відповідно слід внести й зміни, що стосуються відповідальності нотаріуса в електронній системі нотаріату «Е-Notar».

Отже, відповідальність нотаріуса, за своєю сутністю – це форма впливу держави на допущені порушення правових норм, на посягання на соціальні інтереси суспільства, права особи. Нотаріус відповідає за правомірність своїх дій не тільки перед особами, що звернулись за нотаріальною допомогою, але й перед суспільством у цілому.

Список використаних джерел

1. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 № 3425-XII. Дата оновлення: 08.08.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text> (дата звернення: 25.03.2020).

2. Нелін О. І. Юридична відповідальність нотаріуса: теоретичний аспект і практичні виміри. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 2. С. 89–96.

3. Висеканцев О. О. Адміністративна відповідальність державного нотаріуса. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2012. № 25. С. 190–197.

4. Денисяк Н. М. Таємниця здійснення нотаріальних дій та відповідальність за її порушення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2016. № 40(1). С. 62–65.

5. Дмитренко С. В. Нотаріальна таємниця та відповідальність за її порушення. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2016. № 9. С. 30–31.

6. Малусяк Д. Л. Електронна система нотаріату може бути запущена до кінця 2020 року. *Бюлетень Мін'юсту України*. 2020. № 2. С. 10.

Сташків Богдан Іванович,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри теорії та історії держави та права, конституційного права Академії Державної пенітенціарної служби

ШЛЯХИ ПОДАЛЬШОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ

Концепція соціального забезпечення населення України, що була схвалена постановою Верховної Ради України в 1993 році, передбачала реформування пенсійної системи України шляхом запровадження пенсійного страхування. Результатом реалізації цієї Концепції стало ухвалення законів України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та «Про недержавне пенсійне забезпечення», які набрали чинності з 1 січня 2004 року і дали поштовх до запровадження в Україні трьохрівневої пенсійної системи. Проблеми в економіці та соціальній сфері змусили державу одразу ж приступити до розроблення заходів щодо її вдосконалення з метою, з одного боку, поліпшити матеріальне становище пенсіонерів, а з іншого, – зменшити витрати на їх утримання.

З усіх трьох рівнів в Україні реально функціонує перший – солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, яка піддавалася суттєвій модернізації в 2011, 2014 і 2017 роках, але покращити макроекономічні показники

держави стосовно інфляції, безробіття, економічної кризи, зменшити дефіцит коштів ПФУ, вивести частину заробітної плати з тіні, поліпшити співвідношення працюючого і непрацюючого населення, збільшити розмір призначених пенсій тощо так і не вдалося. Щодо вдосконалення солідарної пенсійної системи висловлено багато міркувань. Зупинимося на деяких з них.

Під час здійснення реформи соціальні пенсії були переведені в систему державних соціальних допомог і з 1 січня 2005 року призначаються як державні соціальні допомоги особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю. Правова природа цих виплат, в основному, однакова. Соціальні пенсії існують у багатьох країнах, і їх статус та гарантії забезпечення вищі, ніж у державних соціальних допомог. Вважаємо, що соціальну пенсію слід поновити в солідарній пенсійній системі і, як базу, виплачувати всім особам у разі настання загального пенсійного віку незалежно від наявності страхового стажу [1]. Це позитивно вплине на загальний розмір пенсійної виплати.

Пенсійні реформи в солідарній системі переважно проводять з метою зменшення в майбутньому кількості отримувачів пенсій чи розміру належних їм регулярних пенсійних виплат. Скорочення пенсіонерів, у першу чергу, відбувається через підвищення віку виходу на пенсію. В Україні стосовно цього довго тривали дебати, але в 2011 році загальний пенсійний вік жінок був підвищений на п'ять років і впродовж 10 років зрівнявся із загальним пенсійним віком чоловіків (60 років). Нині у більш спокійній обстановці обговорюється необхідність підвищення цього віку як для чоловіків, так і для жінок, хоча неформально він у певних випадках уже підвищений до 63 чи 65 років. Згідно з рекомендацією Єврокомісії, до 2060 року пенсійний вік слід підвищити до 70 років. Схиляємося до думки, що в Україні пенсійний вік потрібно підвищувати щорічно з 1 січня на один місяць, і через кожні 12 років він буде підвищений для чоловіків і жінок на 1 рік. Зникне необхідність в ухваленні непопулярних рішень та в шоківій терапії (підвищення пенсійного віку щорічно на 6 місяців, як наприклад, жінкам).

Іншим способом зменшення в майбутньому кількості пенсіонерів є збільшення необхідного страхового стажу для призначення пенсії та скорочення підстав для призначення дострокових пенсій. У результаті модернізації пенсійного законодавства

мінімальний страховий стаж з 1 січня 2028 року становитиме 35 років, а за наявності 40 і більше календарних років страхового стажу пенсія за віком буде призначатися незалежно від віку. Таким чином, параметри страхового стажу до 2028 року змінюватись не будуть. Подальше підвищення страхового стажу навряд чи буде справедливим. Дострокові пенсії необхідно залишити тільки з підстав, які не пов'язані з умовами праці.

Зменшення розміру призначення пенсій, як правило, майбутнім пенсіонерам здійснюється за рахунок корегування формули призначення пенсії. Наприклад, в Україні змінювалась оцінка величини одного року з 1 до 1,08 % – 1,35 – 1 %, а також розмір середньої заробітної плати по Україні береться не за один, а за кілька років (сьогодні – це 3 роки). Такі заходи, на наш погляд, повинні супроводжуватися встановленням інших компенсаційних виплат (запровадження нових пенсійних систем).

Орієнтиром для визначення розміру пенсії слугує прожитковий мінімум для осіб, які втратили працездатність. Страхові пенсії, по суті, є трудовими, а значить їх розмір потрібно співставляти не з прожитковим мінімумом, а із заробітною платою, і він повинен становити не менше 40 % середньої заробітної плати по Україні чи працівника. Практика показує, що прожитковий мінімум є суб'єктивним критерієм, а об'єктивним є середня заробітна плата по країні, і тому саме з нею слід співвідносити розмір призначеної пенсії. До речі, згідно з ч. 2 ст. 28 Закону України № 1058-IV, особам, які досягли 65 років, за наявності належного страхового стажу мінімальний розмір пенсії встановлено в розмірі 40 % мінімальної заробітної плати, але не нижче за гарантований мінімум [2]. У зв'язку з чим необхідно домовитись, що саме в пенсійному законі при заміщенні втраченого заробітку до уваги буде братися – середня заробітна плата по Україні чи встановлена на відповідний рік мінімальна заробітна плата, або середній заробіток самого працівника.

Пенсійна реформа 2017 року поклала початок скасуванню спеціальних умов виходу на пенсію для окремих, так званих, привілейованих категорій громадян. Було скасоване спеціальне пенсійне законодавство, але пізніше під надуманими приводами почався відхід від нього.

На нашу думку, всі громадяни повинні отримувати пенсійне забезпечення за Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». Якщо є доцільність, то із спеціально створених фондів можна здійснювати доплати за бездоганну службу, але такі доплати слід заслужити.

Соціальні внески стягуються із заробітної плати працівників і надходять у загальний фонд, а звідси йдуть на виплату пенсій сьогоденним пенсіонерам. Пенсійне страхування побудоване на самоокупності, і тому отримані пенсійні виплати розглядаються як невикладена раніше частина заробітку, і через це багато фахівців вважають пенсії відкладеною зарплатнею. Пенсія не є благодійністю, подачкою з боку держави, а повернення боргу, що не може бути зменшений, обмежений чи припинений у виплаті. Подібні дії в масовій свідомості розглядаються як несправедливі, і з цим можна погодитися. Указане стосується лише пенсій, що відповідним чином співвідносяться з пенсійними внесками.

На думку спеціалістів Світового банку, пенсійна система конкретної держави має забезпечити досягнення чотирьох основоположних цілей, а саме: 1) вирівнювання споживання протягом усього життєвого циклу; 2) страхування від ризику невизначеної тривалості життя; 3) скорочення бідності серед літнього населення; 4) перерозподіл доходів «від багатих до бідних». В ідеалі така пенсійна система має відповідати таким критеріям: достатнє, прийнятнє за витратами, стійке та надійне пенсійне забезпечення громадян. Українська солідарна система цим цілям і критеріям не відповідає і тому підлягає подальшій модернізації та доповненню іншими рівнями.

Закон України № 1058-IV передбачає створення і функціонування накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування (другий рівень системи пенсійного забезпечення). Указана система до цього часу не створена, а політичні сили, що приходять до влади, постійно змінюють її концепцію. На думку автора, було б більш доцільним, аби солідарна і накопичувальні системи пенсійного забезпечення регламентувались різними законами, оскільки перша на нових засадах функціонує з 2004 року, а друга до цього часу не введена в дію, а багато норм, які стосуються її, викликають суперечки в суспільстві.

Необхідно пам'ятати, що єдиним джерелом фінансування всіх трьох рівнів пенсійної системи є заробітна плата (дохід) працівників. В Україні рівень зарплат надзвичайно занижений і не дає можливості проводити заощадження і, в тому числі, брати участь у певних пенсійних програмах. У той же час економісти констатують, що робоча сила в Україні значною мірою недооцінена, а це означає, що єдиний соціальний внесок можна суттєво підняти (непряме підвищення заробітної плати) та отримані кошти направити не тільки в солідарну, але і в накопичувальну системи. Зменшення ставки соціального внеску для роботодавців не призвело до збільшення розміру зарплат їх працівників, виведенню її з тіні та створенню нових робочих місць.

Сутність накопичувальної системи полягає в тому, що пенсійні накопичення є власністю застрахованих осіб та підлягають спадкуванню і тому обліковуються на персональних (індивідуальних) пенсійних рахунках, а самі пенсійні внески підлягають обов'язковому інвестуванню з метою отримання інвестиційного доходу та примноженню. Нормальне функціонування накопичувальної системи залежить від ефективної роботи в країні банківської системи та фондового ринку. На жаль, оздоровлення української банківської системи було призупинено, останнім часом почався відхід від уже вжитих заходів, а фондовий ринок не є розвиненим і не користується довірою громадян. Через олігархів-експортерів гривня постійно знецінюється, і на цьому фоні запроваджувати накопичувальну систему не бажано.

Накопичувальна система може бути обов'язковою і добровільною. Система недержавного пенсійного забезпечення почала формуватися в 90-ті роки ХХ століття, але через численні зловживання недержавних небанківських установ при залученні коштів громадян на майбутні пенсії їх діяльність у 1995 році була заборонена Верховною Радою України до ухвалення відповідного закону (№ 1057-IV). НПФ почали масово створюватися з 2005 року, але народ з великою недовірою поставився до них. За 15 років функціонування вони так і не добились суттєвих зрушень і, щоб оживити систему, почали лобювати введення без належних умов другого рівня пенсійної системи, що передбачає обов'язкову участь у ній усіх громадян з передачею пізніше для управління, інвестування і пенсійних виплат третьому рівню

пенсійної системи всіх зібраних коштів з одночасним зняттям відповідальності держави за їх долю. Тобто ця система запроваджується не для додаткового поліпшення матеріального стану майбутніх пенсіонерів, а для порятунку системи добровільного пенсійного страхування.

Психологічно працівники хочуть, щоб без їх участі держава під свою відповідальність збирала пенсійні внески, інвестувала їх в неризиковані програми, отримувала гарантований дохід і при досягненні особою пенсійного віку здійснювала пенсійні виплати з цієї системи. Цьому відповідає модель одержавленої обов'язкової накопичувальної пенсійної системи. Любителі азартних ігор на фінансових ринках можуть виявити свій талант у системі добровільного пенсійного страхування.

Норми Закону України №1058-IV, які регулюють накопичувальну систему загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, враховують досвід функціонування накопичувальних пенсійних систем, що діяли раніше в зарубіжних країнах, але визнаний у них невдалим. Нині ці системи за кордоном істотно модернізовані, і ці зміни не враховані сьогодні українським законодавцем. Автор пропонує з чистого аркуша розробити концепцію та окремий законопроект щодо накопичувальної системи пенсійного страхування. Введення цієї системи в 2021 році в Україні приречена на чисельні невдачі, що можуть повністю дискредитувати ідею обов'язкової накопичувальної системи.

Список використаних джерел

1. Сташків Б. І. До питання про соціальні пенсії чи соціальну допомогу. *Теоретичні та практичні проблеми трудового та пенсійного права: збірник матеріалів науково-практичного семінару* / за ред. Л. П. Шумної. Чернігів: Чернігівські оберєги, 2007. С. 55–59.
2. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 р. № 1058-IV. Дата оновлення: 02.04.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15> (дата звернення: 30.09.2020.)

Шумна Лариса Петрівна,

доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри
теорії та історії держави і права, конституційного права
Академії Державної пенітенціарної служби;

Шумний Назарій Олександрович,

студент 3 курсу

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ІНСТИТУТ КОНСТИТУЦІЙНОЇ СКАРГИ В КОНТЕКСТІ СУДОВОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ

Актуальність цієї теми зумовлена проведенням конституційної судової реформи в Україні. Донедавна формами конституційного звернення до Конституційного Суду України (далі – КСУ) були конституційне подання та конституційне звернення. А 30 вересня 2016 р. набрав чинності Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)», яким суттєво змінено повноваження КСУ, створено новий інститут конституційної скарги та запроваджено статтю 151-1 до Конституції України.

Хоча конституційна скарга є важливим правовим засобом захисту конституційних прав і свобод громадян, проте існує не у всіх країнах. За підрахунками В. Шаповала, інститут конституційної скарги існує лише у 15 країнах Європи. Варто зазначити, що в зарубіжних країнах інститут конституційної скарги поділяють на такі види скарг: повна скарга – кожна особа може звертатися до Конституційного Суду з питання визначення конституційності прийнятого щодо неї будь-якого правового акту, а також якщо вона вичерпала інші можливості захисту своїх конституційних прав (Німеччина, Іспанія, Бельгія, Мальта, Чехія, Словаччина, Хорватія, Грузія та ін.); неповна скарга – має обмежений об'єкт оскарження: стосується в основному застосованої судами норми закону щодо конкретного суб'єкта, конституційність якого оскаржується в Конституційному Суді (Польща, РФ, Латвія, Вірменія).

Згідно із національним законодавством суб'єктом права на конституційну скаргу є особа, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України (його окремі положення) суперечить Конституції України: фізична особа (громадянин України, іноземець чи особа без громадянства); юридична особа (крім юридичних осіб публічного права).

На думку юристів-практиків, учених-правознавців, типовими помилками, які допускають особи під час оформлення та подання конституційних скарг, є: порушення питання, які не можуть бути об'єктом конституційної скарги; відсутність обґрунтування тверджень щодо неконституційності закону України (його окремих положень) та/або не зазначено, яке з гарантованих Конституцією України прав людини зазнало порушення внаслідок застосування закону; копія остаточного судового рішення у справі суб'єкта права на конституційну скаргу, не засвідчена в установленому порядку судом; конституційна скарга, не підписана взагалі; не зазначено короткого викладу остаточного судового рішення, в якому було застосовано положення закону України; конституційна скарга подана не державною мовою тощо.

Заслужує на увагу оприлюднений у 2019 р. Звіт з моніторингу діяльності КСУ щодо розгляду конституційних скарг, який підготовлено в межах проєкту USAID «Нове правосуддя». Проведене дослідження виокремило низку проблемних питань щодо ефективності реалізації права на конституційну скаргу в Україні та пропозиції для їх вирішення, зокрема: відсутність цілісної системи забезпечення конституційності правових актів України, єдиним центром, але не єдиним суб'єктом якої є КСУ; відсутність чіткої межі юрисдикцій між КСУ та судами загальної юрисдикції, що інколи нівелює можливість якісного, проміжного конституційного контролю; нульова толерантність КСУ до недоліків конституційної скарги, що створює, нерідко, надмірні перешкоди в захисті конституційних прав людини; неможливість передачі справи на розгляд Великої палати КСУ без ініціативи (згоди) Сенату, що може створити певні ризики в особливо складних справах; сліпе жеребкування, як не надто вдалий спосіб формування Сенатів, що не забезпечує збалансованого врахування конституційної моделі формування КСУ та інше.

Результати реалізації проєкту було винесено для обговорення на однойменній назві круглого столу, який відбувся у КСУ 26 червня 2019 року. Під час заходу було надано статистичну інформацію щодо розгляду конституційних скарг у КСУ. Зокрема, найчастіше суб'єктами права на конституційну скаргу оспорювались такі законодавчі акти: Кодекс адміністративного

судочинства України, Цивільний процесуальний кодекс України, Кримінальний процесуальний кодекс України та інші.

Станом на 10 лютого 2020 р. до КСУ надійшло 1885 конституційних скарг з моменту запровадження, із них: громадянами України подано 1 703, іноземцями – 18, юридичними особами – 164. Слід зазначити, що 699 конституційних скарг за формою відповідали вимогам та були розподілені між суддями КСУ, 1 186 – повернуто Секретаріатом з відповідними роз'ясненнями.

Конституційних скарг, що надійшли до КСУ та їх опрацювання станом на 28 квітня 2020 року – 159, із них 62 скарги було ухвалено колегією суддів, 21 скарга розподілена судді-доповідачу на опрацювання та 76 за формою не відповідали вимогам та підлягали поверненню. Найбільш актуальними питаннями, порушеними суб'єктами права в конституційних скаргах, які надійшли за вказаний період, були: кримінальне та кримінально-процесуальне право – 28; судовий процес – 21; цивільне право – 15; соціальні питання – 12; адміністративне право – 12; трудове право – 10.

Серед інших основних питань на науково-практичному заході порушувалося про ефективність інституту конституційної скарги в Україні з погляду ЄСПЛ. Учасники заходу зазначали, що цей інститут є складовою вичерпання всіх національних засобів захисту прав людини, і якщо під час аналізу вказаного інституту неможливо зробити висновок про вичерпання всіх національних засобів юридичного захисту, то, в такому випадку, неможливо констатувати, що інститут конституційної скарги в країні ефективно застосовується.

Отже, спираючись на вищезазначене, можна дійти висновку, що запровадження конституційної скарги з однієї сторони є важливим конституційним інституційним нововведенням в Україні, яке покликане надати «кожному» ще один додатковий спосіб захисту основоположних конституційних прав та свобод.

СЕКЦІЯ 7

ТЕОРЕТИЧНІ Й ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ СУСПІЛЬНИМИ ПРОЦЕСАМИ

*Ейдельштейн Яна Юрївна,
Легенчук Ірина Анатоліївна*

студенти Національного університету «Запорізька політехніка»;

науковий керівник:

Сергієнко Тетяна Іванівна,

кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри загальноправових та політичних наук
Національного університету «Запорізька політехніка»

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

Актуальність цього питання полягає в тому, що децентралізація, за своєю сутністю, це політична ідея, яка означає, що субнаціональні органи влади отримують деяку політичну автономію, разом з новими функціями і ресурсами.

Дослідження питань регіоналізації, централізації та децентралізації висвітлені у працях, насамперед, таких відомих зарубіжних дослідників, як Й. Альтузіус, А. Коль, Т. Вюртенбергер, Ж. Пінсон, Р. Макенсон, А. Саммерс, Л. Сенн, Д. Бойс, І. Волтер та ін. Дослідження з цієї проблематики висвітлено також у працях вітчизняних авторів, зокрема В. Авер'янова, Н. Власенко, О. Новикової, О. Осауленко, Н. Нижник, І. Калачової, В. Пілюшенко, І. Шкрабак, Р. Ларіної, А. Мельника, О. Смоленського та ін. Проте, незважаючи на доволі великий інтерес до цього питання, сьогодні є необхідність його подальшого дослідження.

Сучасна Україна потребує певних реформ, які мають бути направлені на зміни у системі адміністративно-територіального устрою для того, щоб підвищити ефективність діяльності органів місцевого самоврядування [7, с. 696]. Це стосується не лише оновлення чи вдосконалення елементів системи управління на рівні держави, що функціонують сьогодні, а й певних суттєвих змін серед механізмів держави, що стосуються процесів регулювання децентралізації, та є одним з найважливіших чинників досягнення ефективності державного управління [6, с. 30].

Сучасна Україна, обравши курс на євроінтеграцію, як один із трьох першочергових напрямів реформ визначила саме децен-

тралізацію [1, с. 122]. Так, в «Енциклопедії державного управління» децентралізація визначається як спосіб територіальної організації влади, за якого держава передає право на ухвалення рішень із визначених питань або у визначеній сфері структурам локального чи регіонального рівня, що не належать до системи виконавчої влади і є порівняно незалежними від неї, є складним, комплексним явищем у правовій, демократичній державі, яке полягає в передачі центральними органами державної влади певного обсягу владних повноважень суб'єктам управління нижчого рівня, що мають необхідні права, обов'язки та ресурси [4, с. 78]. Центральною метою такого перерозподілу повноважень в органах влади є можливість щодо ухвалення ефективних управлінських рішень як на державному, так і регіональному та місцевому рівнях. Досліджуючи особливості реформування децентралізації, необхідно враховувати проблеми, з якими стикається цей процес, а саме:

- погіршення якості та доступності публічних послуг внаслідок ресурсної неспроможності переважної більшості органів місцевого самоврядування здійснювати власні і делеговані повноваження;

- нерозвиненість форм прямого народовладдя, неспроможність членів громад до солідарних дій, спрямованих на захист своїх прав та інтересів, у співпраці з органами місцевого самоврядування і місцевими органами виконавчої влади та досягнення спільних цілей розвитку громади [5, с. 34];

- зниження рівня професіоналізму посадових осіб місцевого самоврядування, зокрема внаслідок низької конкурентоспроможності органів місцевого самоврядування на ринку праці, зниження рівня престижності посад, що призводить до низької ефективності управлінських рішень;

- корпоратизація органів місцевого самоврядування, закритість і непрозорість їх діяльності, високий рівень корупції, що призводить до зниження ефективності використання ресурсів, погіршення інвестиційної привабливості територій, зростання соціальної напруги;

- надмірна централізація повноважень органів виконавчої влади та фінансово-матеріальних ресурсів;

– відсторонення місцевого самоврядування від вирішення питань у сфері земельних відносин, посилення соціальної напруги серед сільського населення внаслідок відсутності повсюдності місцевого самоврядування [3, с. 68].

Перелічені проблеми набирають обертів внаслідок проблем правового та інституційного характеру, а також неузгодженості реформ у різних сферах з реформуванням системи місцевого самоврядування та адміністративно-територіального устрою держави [6, с. 18].

Таким чином, децентралізація є складним процесом, який виходить за межі суто структурних реформ [2, с. 55]. Викоринити бідність, вирішити екологічні проблеми, покращити охорону здоров'я, освіту та рівень технологій – усе це може децентралізація. Більше того, вона може не тільки покращити управління чи роботу соціальних служб, але і сприяти покращенню роботи громадських організацій, приватного сектору, звичайних громадян [8, с. 266]. Наслідком децентралізації є місцева та регіональна автономія. Громади та регіони отримують право на самоврядування для вирішення проблем місцевого або регіонального значення. Успішність реформи з децентралізації влади є запорукою розвитку свободи, демократії і громадянського суспільства в Україні, її економічного розвитку. Демократія участі на рівні територіальної громади має передувати конституційному перерозподілу повноважень на користь органів місцевого самоврядування. Децентралізація влади передбачає, що громади отримають не лише відповідальну місцеву владу, що буде спроможною, але й набір законодавчо прописаних інструментів впливу членів територіальної громади на місцевих чиновників.

Список використаних джерел

1. Бабарикіна Н. А. Децентралізація як детермінанта демократизації. *Тиждень науки-2020: матеріали наук.-практ. конф.* (м. Запоріжжя, 13–17 квіт. 2020 р.) Запоріжжя: НУ «Запорізька політехніка», 2020. С. 122–124.

2. Бабарикіна Н. А. Децентралізація як умова успішного планування розвитку громадян. *Публічне управління та адміністрування у процесах економічних реформ: матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Херсон, 19 лист. 2019 р.). Херсон: ДВНЗ «ХДАУ», 2019. С. 54–56.

3. Білик Р. Р. Механізми та інструменти забезпечення економічної безпеки регіонів України в процесі децентралізації. *Бізнес Інформ.* 2015. № 9. С. 67–72.

4. Бюлер Д. Ответственность за общественное и общественность. Москва: Филос, 2014. 357 с.

5. Габермас Ю. Залучення іншого. Студії з політичної теорії. Львів: Астролябія, 2006. 416 с.

6. Децентралізація в Україні: досягнення, надії і побоювання / Український незалежний центр політичних досліджень. Київ: 2017. С. 28.

7. Сергієнко Т. І. Концептуальні засади децентралізації у публічному управлінні. *Проблеми управління соціальним і гуманітарним розвитком*: матеріали XI регіон. наук.-практ. конф. Донецьк: ДРІДУ НАДУ, 2017. С. 696–698.

8. Сергієнко Т. І. Принципи прозорості та відкритості публічної політики в Україні. *Європейський вектор модернізації економіки: креативність, прозорість та сталий розвиток*: матеріали XII Міжнар. наук.-практ. конф. Харків: ХНУБА, 2020. С. 266–267.

Колб Олександр Григорович,

доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
професор кафедри політології, управління та державної безпеки
Волинського національного університету імені Лесі Українки;

Дучимінська Леся Миронівна,

начальник управління контрольно-перевірочної роботи
головного управління Пенсійного фонду України у Волинській області

ЩОДО ЗМІСТУ ТЕРМІНА «НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ»

Як зазначено в ст. 31 Конституції України, кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Винятки можуть бути встановлені лише судом у випадках, передбачених законом, з метою запобігти злочинів чи з'ясувати істину під час розслідування кримінального провадження, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо.

Аналогічні положення закріплені й в інших статтях Основного закону України. Так, у ст. 32 Конституції України йдеться про те, що не допускається збирання, збереження та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визнаних законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.

Як у зв'язку з цим зазначено в п. 3 рішення Конституційного Суду України від 20.01.2012 №2-рп/2012, лише фізична особа,

якої стосується конфіденційна інформація, відповідно до конституційного та законодавчого регулювання прав особи та збирання, використання та поширення конфіденційної інформації має право вільно, на власний розсуд визнати порядок ознайомлення з нею інших осіб, держави та органів місцевого самоврядування, а також на збереженні її в таємниці [1].

Здавалось би, що на конституційному рівні створені належні умови для забезпечення інформаційної безпеки в Україні. Проте практика свідчить про суттєві правові прогалини, суперечності та неузгодженості не тільки між нормами Конституції України й законами та іншими нормативно-правовими актами, що регулюють питання інформаційної діяльності в нашій державі. Йдеться, у першу чергу, про захист конфіденційної інформації про особу без її згоди. Зокрема, досить поширеними у сьогоденні є так звані «журналістські розслідування», які нічого спільного з положеннями законів, що регулюють діяльність журналістів в Україні [2], не мають. Так, тільки у 2019–2020 рр. у результаті втручання в особисте життя «жертвами» поширення зібраними протиправним шляхом інформації стали декілька депутатів партії «Слуга народу» [3], «Європейської Солідарності» [4] та інших представників влади.

Ще далі стосовно цього пішли правоохоронці, які у 2014–2018 рр. на засіданні Верховної Ради України у відкритому режимі розсекретили (оприлюднили публічно) інформацію про народних депутатів, яка була предметом слідчої таємниці (одного з видів державної таємниці [5]), що привело до нівелювання (знецінювання) зібраних щодо підозрюваних осіб доказів її вини у кримінальному провадженні [6].

Зазначені та інші факти свідчать про те, що в наявності складна прикладна проблема, яка має бути вирішена, в тому числі й на доктринальному рівні.

Для того, щоб зрозуміти повною мірою сутність досліджуваної проблематики, без сумніву, варто проаналізувати зміст основних термінів, які використовуються в нормативно-правових актах з питань інформаційної та національної безпеки України. При цьому слід зазначити, що корінним у них є слово «інформація», під якою в наукових джерелах розуміють будь-які дані або відомості, які кого-небудь цікавлять (походить від грецького слова «informatio» – роз'яснення, викладене усно або письмово) [7, с. 237].

У свою чергу, в ст. 1 Закону України «Про інформацію» такою вважають будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді.

Отже, якщо узагальнити доктринальні та нормативно-правові підходи, то слово «інформація» означає відповідні відомості про фізичну особу, групу цих осіб, а також про юридичних осіб, окремих їх груп та держав, що на законних підставах зібрані, зберігаються, використовуються та поширюються іншим суб'єктом, а також відображені в усній або письмовій формі (на матеріальних носіях або в електронному вигляді).

У більш вузькому змісті, як це впливає із змісту преамбули Закону України «Про інформацію», про інформацію слід вести мову в контексті її створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони та захисту.

Немаловажливе значення, у сенсі завдань, які мають бути вирішені у ході цієї наукової розробки, має також слово «безпека», під яким в науці розуміють відсутність загроз [2].

Таким чином, якщо узагальнити зазначені вище слова, то термін «інформаційна безпека» має означати в буквальному змісті таку діяльність по створенню, збиранню, одержанню, зберіганню, використанню, поширенню, охороні та захисту відомостей про будь-яку фізичну та юридичну особи, а також інші об'єкти життєдіяльності та в цілому про навколишнє середовище.

Список використаних джерел

1. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень частини першої, другої статті 32, частини другої, третьої статті 34 Конституції України № 2-рп/2012 від 20 січня 2012 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-12#Text> (дата звернення: 01.10.2020).

2. Правові засади діяльності журналістів в Україні: роз'яснення Міністерства юстиції України від 04.10.2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0062323-11#Text> (дата звернення: 01.10.2020).

3. Журналісти зловили нардепа Яременка на листуванні в Раді з повією. Він заявив, що ловив їх на підгляданні. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/bogdan-yaremenko-skandal-u-sluzi-narodu-novini-ukrajini-50050642.html> (дата звернення: 01.10.2020).

4. Плівки Деркача: як Україна знову опинилася в епіцентрі міжнародного скандалу – думки експертів. URL: <https://www.5.ua/polityka/plivky-derkacha-iak-ukraina-znovu-opynylsia-v-epitsentri-mizhnarodnoho-skandalu-dumky-ekspertiv-221764.html> (дата звернення: 01.10.2020).

5. Про державну таємницю: Закон України від 21 січня 1994 року № 3855-ХІІ. Дата оновлення 15.08.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text> (дата звернення: 01.10.2020).

6. Бурштинова справа. URL: <https://nabu.gov.ua/novyny/burshtynova-sprava> (дата звернення: 01.10.2020).

7. Булыко А. Н. Большой словарь иностранных слов. 35 тысяч слов. Изд. 3-е, испр., перераб. Москва: Мартин, 2010. 704 с.

Майко Тетяна Степанівна,

кандидат політичних наук, старший викладач
кафедри політології, управління та державної

безпеки Волинського національного університету імені Лесі Українки;

Колб Роксолана Олегівна,

аспірант Волинського національного університету імені Лесі Українки

ОСОБЛИВОСТІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕЯКИХ ОБ'ЄКТІВ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

Одним із об'єктів інформаційної безпеки в Україні, як це випливає із змісту Закону України «Про інформацію» [1], є діяльність журналістів. Якщо при цьому розглянути це питання у правовому контексті, то можна у зв'язку з цим виокремити такі особливості її нормативно-правового забезпечення, а саме:

1. Закріпивши у розділі III Закону України «Про інформацію» правові засади діяльності журналістів, засобів масової інформації, їх працівників, законодавець не надав право зазначеним суб'єктам займатись оперативно-розшуковою діяльністю (ОРД) та здійснювати інші негласні заходи.

Такий висновок ґрунтується на положеннях:

а) ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [2] не відносить до суб'єктів ОРД журналістів та працівників засобів масової інформації (ЗМІ), а тому вони не вправі збирати, використовувати, розповсюджувати будь-які відомості про фізичну чи юридичну особу, які відносяться до конфіденційної, таємної або службової інформації (ст. 21 Закону України «Про інформацію»).

З цього випливає, що діяльність тих журналістів, які збирають та поширюють негласним чином інформацію про представників влади (Президента України, Кабінет Міністрів, народних депутатів та ін.), незаконна, при цьому вони перевищують свої повноваження та порушують визначені у Законі «Про інформацію» принципи (ст. 1), зокрема: принципу правомірності одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації, а також принципу захищеності особи від втручання в її особисте та сімейне життя.

Саме з цих міркувань, незаконною слід визнати діяльність тих журналістів, що останнім часом (2014–2020 рр.) збирають «сенсаційні» відомості про керівництво держави та окремих народних депутатів з питань їх особистого та сімейного життя;

б) ст. 246 Кримінального процесуального кодексу (КПК) України «підстави проведення негласних слідчих (розшукових) дій, відповідно до змісту якої журналісти та інші працівники ЗМІ не відносяться також і до тих учасників кримінального провадження, які вправі проводити зазначені процесуальні заходи [3].

Отже, здійснення журналістами та іншими працівниками ЗМІ негласних заходів не тільки посягає на особисту безпеку особи, але й відноситься до однієї із загроз національної безпеки, особливо у випадках, коли її об'єктами є представники влади найвищого рівня (народні депутати зокрема).

2. Одним із основних напрямів державної інформаційної політики України (ст. 3 Закону України «Про інформацію») є забезпечення інформаційної безпеки.

Враховуючи зазначене та види інформації (ст. 10 Закону України «Про інформацію»), зокрема такої із них, як інформація про фізичну особу (відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована), не можна вважати законною сьогодишню практику розповсюдження ЗМІ інформації, отриманої від деяких учасників кримінального провадження (слідчих, прокурорів, керівництва МВС України чи Національної поліції) про підозрюваних осіб, однак, як це впливає із змісту ст. 62 Конституції України, особа вважається невинуватою у вчиненні злочину, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду.

Наочним прикладом такого «беззаконня» щодо розповсюдження інформації, яка носила обмежений характер, можна на-

звати оприлюднену у 2014–2020 рр. на засіданні Верховної Ради України у відкритому режимі інформацію про деяких народних депутатів, щодо яких Генеральний прокурор України вніс подання про притягнення до кримінальної відповідальності, що, в кінцевому результаті, привело до втрати доказової бази та закриття кримінальних проваджень, а також створило одну із загроз національній безпеці України і до того ж була розголошена слідча таємниця (ст. 222 КПК).

Таким чином, конфіденційна інформація про особу, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою (у наведеному вище прикладі – слідчим чи прокурором у ході досудового розслідування щодо підозрюваних у вчиненні злочину народних депутатів), не може бути поширена без дозволу останніх, а тому представники ЗМІ в таких ситуаціях мають чітко дотримуватись норм Конституції та інших законів, а також основних принципів інформаційних відносин (ст. 2 Закону України «Про інформацію»), зокрема принципу правомірності одержання, використання, поширення, збереження та захисту інформації, а також принципу захищеності особи від втручання в її особисте сімейне життя.

3. Відповідно до вимог ст. 5 Закону України «Про інформацію» реалізація прав журналістів та інших працівників ЗМІ на основні види інформаційної діяльності (ст. 9) не повинна порушувати громадські, політичні, економічні, соціальні, духовні, екологічні та інші права, свободи і законні інтереси інших громадян, права та інтереси юридичних осіб. При цьому слід зазначити, що в такому ж порядку має реалізуватись працівниками ЗМІ й та інформація, яка не віднесена до відомостей з обмеженим доступом (ч. 4 ст. 21 Закону України «Про інформацію»).

4. Однією із гарантій права журналістів та інших працівників ЗМІ на інформацію є встановлення на законодавчому рівні відповідальності за порушення законодавства про інформацію (ст. 6 Закону України «Про інформацію»).

Як показали результати вивчення нормативно-правових основ тих актів, що стосуються інформаційної діяльності в Україні, до видів і засобів забезпечення юридичної відповідальності суб'єктів інформаційних відносин (ст. 4 Закону України «Про інформацію») (дисциплінарну, цивільно-правову, адміністративну або кримінальну) можна віднести такі:

а) дисциплінарна відповідальність журналістів та інших працівників ЗМІ регулюється нормативно-правовими актами з питань журналістської діяльності (Статутами, Положеннями, т. ін., які носять локальний характер та є предметом розгляду та реагування на проступки роботодавцем);

б) цивільно-правова відповідальність визначена в Цивільному кодексі (ЦК) України. Зокрема, у ст. 22-23, 275 ЦК фізична особа має право на захист свого особистого немайнового права від протиправних посягань інших осіб тими способами, що встановлені в главі 3 цього Кодексу [4];

в) адміністративна відповідальність з означених інформаційних відносин визначена в ст. 173-1, 185-11, 186-3, ін. Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП) за поширення неправдивої інформації;

г) кримінальна відповідальність за означені протиправні діяння (ст. ст. 328, 330, 361–363-1 Кримінального кодексу (КК) України [5].

Таким чином, як показав короткий аналіз нормативно-правових актів, що стосуються інформаційної діяльності в Україні, вони не тільки не кореспондують між собою, особливо в частині збирання, використання та поширення відомостей про фізичну особу, але й з нормами Конституції України, які, з одного боку гарантують право на свободу думки і слова, а також на вільне вираження своїх поглядів і переконань, а, з іншого, обмежують це право в інтересах безпеки з метою захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя (ст. 34 Основного закону України) [6, с. 103–109].

Список використаних джерел

1. Про інформацію: Закон України від 02 жовтня 1992 року #2657-ХІІ. Дата оновлення: 16.07.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 01.10.2020).

2. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 року № 2135-ХІІ. Дата оновлення: 11.09.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text> (дата звернення: 01.10.2020).

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. Дата оновлення: 11.09.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 29.09.2020).

4. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. Дата оновлення: 11.09.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 01.10.2020).

5. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 року #2341-III. Дата оновлення: 16.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 01.10.2020).

6. Колб О. Г., Дучимінська Л. М. Про деякі особливості реалізації на практиці та забезпечення національної безпеки України. *Вісник пенітенціарної асоціації України* / Пенітенціарна асоціація України; Науково-дослідний інститут публічного права. Київ: ФОП Кандиба Т. П., 2020. № 2 (12). С. 103–109.

Олійник Владислав Станіславович,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права, Академії Державної пенітенціарної служби

РЕФОРМА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПРОБЛЕМИ

Стартувала реформа місцевого самоврядування в Україні після затвердження урядом 1 квітня 2014 року Концепції реформування місцевого самоуправління і організації влади в Україні, що була запропонована президентом П.О. Порошенком. В її закладах були закладені положення Європейської Хартії місцевого самоврядування, що була ратифікована Верховною Радою ще 15 липня 1997 р. Реалізація положень документа розпочалася з 2015 року і передбачала послідовне рішення таких завдань:

- визначити територіальну основу організації місцевого самоуправління та виконавчої влади;
- розмежувати повноваження між органами місцевого самоуправління різних рівнів;
- розмежувати повноваження між місцевим самоуправлінням та виконавчою владою;
- визначити по кожному рівню органів влади необхідний обсяг ресурсів;
- встановити відповідальність органів місцевого самоуправління перед виборцем та державою.

Метою реформи місцевого самоврядування є передача значних владних повноважень від органів виконавчої влади на рівень місцевого самоуправління. В рамках цього планується створення нових територіальних утворень – об'єднаних територіальних громад, яким буде надано велику фінансову та адміністративну незалежність [1].

У Концепції, що була підтримана Верховною Радою України, припускалося реформування місцевого самоуправління в декілька етапів. На першому підготовчому етапі (2014 р.) повинна бути ухвалена нормативно-правова база (в тому числі поправки до Конституції України), яка закладе засади та пропише механізми формування нової організації місцевого самоуправління, прямого народовладдя та перегляду адміністративно-територіального устрою.

Після ухвалення відповідної нормативно-правової бази з 2015 року розпочалося добровільне формування об'єднаних територіальних громад, що відбувалося по території України нерівномірно.

Окремі регіони відрізняються стрімким утворенням територіальних громад (Запорізька та Чернігівська області), а деякі не поспішають затверджувати перспективні плани потенційних утворень (Закарпатська область).

Відповідно до методики та принципів формування нових адміністративних одиниць громади можуть створюватися як з одного старого муніципалітету, так і з декількох. На період дії реформи середня кількість старих муніципалітетів, що увійшли до нової громади, становила 4,6. Радянська модель управління та територіального поділу показала свою невідповідність реальному положенню справ у сільських та міських співтовариствах, оскільки відбувалося спрощення мережі адміністративно-територіального поділу шляхом її укрупнення [2, с. 66–73].

Крім сільських територій, об'єднання громад відбувається і в містах обласного значення. Станом на 1 січня 2020 року 27 міст обласного значення утворили територіальні громади, до яких увійшли 64 муніципалітета. Ще більш 50 міст включено до перспективних планів об'єднання в регіонах, що затверджено Кабінетом Міністрів України [3].

Після утворення ОТГ за рішенням Центральної виборчої комісії України в новому утворенні призначаються вибори депутатів і голів територіальних громад. На першому етапі реформи вибори було проведено в жовтні 2015 року в 159 громадах.

Крім виборів депутатів і голів, кожен населений пункт (старостинський округ) має можливість обрати старосту, який буде відповідати за рішення локальних проблем села. Однак інститут старост лише формується.

Реформа місцевого самоуправління в умовах політичної і соціально-економічної нестабільності має низку переваг та недоліків, на які потрібно звернути увагу.

До позитивних результатів реформи місцевого самоврядування можна віднести:

- інституційні зміни (розвиток прямого народовладдя через добровільне утворення об'єднаних територіальних громад, створення інституту місцевих лідерів – старост, які здібні вирішувати локальні проблеми без звернення до вищих інстанцій та ін.);

- фінансові успіхи (зниження витрат за рахунок ліквідації дублюючої компетенції чиновників, підвищення рівня доходності місцевих органів влади, стимулювання розвитку територій шляхом передачі частини податків та субвенцій на місцевий рівень);

- правові зміни (створення нормативно-правової бази, що регулює процеси реформи місцевого самоврядування, функціонування нових утворень та їх відносин, внесення поправок до Конституції та акти, які наближені до реального положення справ);

- бюрократичні зміни (передача низки повноважень місцевим органам влади, уніфікація і стандартизація адміністративних послуг, що надаються населенню).

Уже на перших етапах реформи помітні істотні недоробки, що гальмують здійснення перетворень у сфері формування нової структури влади.

Головним є вразливість та недосконалість нормативно-правової бази, що існує. Це і повільність ухвалення поправок до чинного законодавства (в тому числі до Конституції), і нерегульованість адміністративної компетенції та процедур взаємодії між старими (державними адміністраціями) і новими (громадами) органами влади на місцях, а також невирішені проблеми оптимальної структури органів місцевого самоуправління, функціонування виборчої системи та ін. [4, с. 85–89].

Важливою залишається процедура розподілу фінансової допомоги між громадами та місцевими радами, які продовжують існувати: не вирішені питання їх відносин у фінансовій сфері, не розроблені механізми оптимального розподілу субвенцій між громадами згідно з їх розмірами (чисельності населення, площі), виділення фінансової допомоги новоствореним громадам для їх

вбудови в новий територіальний устрій, що пов'язана з додатковими витратами в освітній, медичній, транспортній та інших сферах.

Для організації ефективного місцевого самоуправління та розвитку інституту місцевої ініціативи державним органам необхідно продумати можливості підготовки кваліфікованих кадрів для нових територіальних органів влади. Також необхідно ввести в дію інститут ротації влади на місцях, щоб унеможливити появу незмінних «авторитарних режимів» на окремо взятих територіях.

На пострадянському просторі місцеве самоуправління розглядається як інститут публічної влади і формується державною владою зверху, і в цьому полягає парадокс. В Україні ж, навпаки – здійснено спробу формування місцевої ініціативи шляхом добровільної організації органів місцевого самоуправління.

Говорити про успішність або провал цієї спроби поки що зарано, оскільки реформування вертикалі влади та нормативно-правової бази щодо прямого народовладдя продовжується.

Список використаних джерел

1. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 № 333-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#n8> (дата звернення: 28.09.2020).

2. Дрогомирецька Л. Ф. Сталий розвиток сільських територіальних громад: теоретичні аспекти. *Збалансоване природокористування*. 2018. № 3. С. 66–73.

3. Державний реєстр виборців. Офіційний вебсайт. URL: <https://is.gd/JFp1Gq> (дата звернення: 28.09.2020).

4. Ватаманюк-Зеленська У. З., Фіковська М. Ю. Європейський досвід реформ місцевого самоврядування. *Бізнес Інформ*. 2018. № 3 (482). С. 85–89.

Топчій Василь Васильович,
доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
директор Навчально-наукового інституту права
Університету державної фіскальної служби України;
Попельнюк Тарас Вікторович,
аспірант кафедри кримінального права та процесу
Волинського національного університету імені Лесі Українки

ЩОДО ЗМІСТУ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕРСОНАЛУ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ З ПИТАНЬ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Як свідчить сучасна практика, протидії тероризму в Україні (зокрема, більш як шестирічна війна на Сході України та агресивні у зв'язку з цим дії Російської Федерації, а також недружні оцінки деяких держав історії нашої країни) актуалізують й обумовлюють необхідність більш активної розробки на науковому рівні тих питань, що стосуються забезпечення національної безпеки України, в тому числі силами та засобами персоналу органів та установ виконання покарань.

Прикладне значення наукових пошуків у цьому напрямі, крім цього, пов'язане також з наявними у Законі України «Про національну безпеку України» низки проблем, колізій і суперечностей, які, у свою чергу, впливають на ефективність реалізації цього нормативно-правового акта на практиці, особливо в контексті, як це впливає із змісту преамбули зазначеного Закону, гарантування державою суспільству і кожному громадянину захисту від загроз [2].

Як видається, необґрунтованою, у зв'язку з цим є позиція законодавця, який до складу сектору безпеки і оборони України, що визначений у ст. 12 зазначеного вище Закону, не вніс воєнізовані формування та оперативні підрозділи Державної кримінально-виконавчої служби (ДКВС) України, що було б логічним кроком, враховуючи, що тільки у кримінально-виконавчих установах (КВУ) закритого типу відбуваються покарання у виді позбавлення волі майже 1 тис. засуджених, які вчинили злочини проти основ національної безпеки України (ст. 109-114 КК).

При цьому особливістю змісту кримінально-виконавчої діяльності в Україні є те, що Міністерство юстиції України, як центральний орган виконавчої влади, який реалізує державну полі-

тику у сфері виконання покарань і пробації (ч. 1 ст. 11 КВК), згідно з чинним законодавством не відноситься до правоохоронних органів. Водночас, як це впливає із змісту п. 1 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» та ч. 1 ст. 6 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», органи та установи виконання покарань, слідчі ізолятори (СІЗО), а також у цілому ДКВС України відносяться до правоохоронних органів, тобто можуть і повинні, з огляду цього юридичного факту, входити до сил безпеки в нашій державі.

Такий висновок ґрунтується на положеннях Закону України «Про боротьбу з тероризмом», відповідно до якого воєнізовані формування ДКВС України віднесені до суб'єктів боротьби з означеним видом злочинів, а також логічно обумовлений змістом Закону України «Про національну безпеку України», зокрема такими видами діяльності, як захист від впливу загроз відповідних об'єктів національної безпеки, а саме: громадська безпека і порядок (п. 3 ч. 1 ст. 1); національні інтереси України (п. 10 ч. 1 ст. 1); сектор безпеки та оборони (п. 16 ч. 1 ст. 1); ін.

Додатковим аргументом щодо цього є вимоги Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», згідно яких суб'єкти ОРД (ст. 5), зокрема органи та установи виконання покарань, зобов'язані направляти отриману в ході здійснення оперативно-розшукових заходів інформацію щодо ув'язнених під варту та засуджених тим із суб'єктів зазначеної діяльності, яких вона стосується (відносяться до засобів забезпечення їх функцій).

Отже, незважаючи на особливості управління у сфері виконання покарань, цілком очевидним є доповнення складу сектору безпеки і оборони України, про який йдеться в ч. 2 ст. 12 Закону України «Про національну безпеку України», словосполученням «а також Державна кримінально-виконавча служба України» та викладення цієї правової норми в новій редакції [5, с. 103–109].

Список використаних джерел

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.
2. Характеристика Державної кримінально-виконавчої служби України станом на 01.07.2020. URL: <https://kvs.gov.ua/wp-content/uploads/2020/07/zagalna-harakterustuka.pdf> (дата звернення: 10.09.2020).

3. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23 лютого 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12#Text> (дата звернення: 10.09.2020).

4. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20 березня 2003 року. *Офіційний вісник України*. 2002. № 16. Ст. 697.

5. Колб О. Г., Дучимінська Л. М. Про деякі особливості реалізації на практиці та забезпечення національної безпеки України. *Вісник пенітенціарної асоціації України* / Пенітенціарна асоціація України; Науково-дослідний інститут публічного права. Київ: ФОП Кандиба Т. П., 2020. № 2 (12). С. 103–109.

Сергієнко Тетяна Іванівна,

кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри загальноправових та політичних наук
Національного університету «Запорізька політехніка»

СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Реалії сьогодення свідчать, що основою соціально-політичної стабільності є становлення громадянського суспільства, тобто об'єднання вільних і рівноправних людей, кожному з яких держава забезпечує можливість бути власником та брати активну участь у політичному житті. Ознакою громадянського суспільства є ефективний громадянський контроль, або контроль територіальних громад, за процесами обрання органів самоврядування, призначення чи обрання осіб органів державної влади наявність правового механізму вирішення питань обрання цих органів.

Питання щодо дослідження багатоаспектної проблеми становлення громадянського суспільства в Україні досліджувалися багатьма вченими. Відомими роботами з цієї проблематики є праці таких видатних учених, як: Т. Бельська, Н. Бенюх, О. Білий, С. Демченко, В. Дзюндзюк, М. Долішній, Т. Заяць, Г. Зеленько, С. Кадомцева, Н. Калінкіна, В. Корженко, В. Кравчук, В. Куценко, М. Месюк, Ю. Михальський, В. Місюра, В. Нікітін, Л. Новоскольцева, А. Палій, Т. Пантелєєва, О. Пухкал, Ф. Рудич, О. Сергєєва, В. Слюсаренко, С. Телешун, А. Ткачук, О. Чаплигін, Ю. Шаров та ін. Проте, незважаючи на доволі великий інте-

рес до цього питання, сьогодні є необхідність його подальшого дослідження.

Значущість концепції громадянського суспільства полягає в тому, що вона знімає напругу між державою і особою, ставлячи її інтереси вище, ніж державні [6, с. 125]. Модель, згідно з якою співпрацюють між собою громадянське суспільство і держава, є більш дієвою, коли існує відносна однорідність інтересів і ціннісних установок індивідів і соціальних груп, тобто між цими суб'єктами не існує основних розбіжностей, які мають принциповий характер.

Тільки у сильній, демократичній державі з розвиненим громадянським суспільством може бути досягнута гармонія у відносинах держави і суспільства, влади і громадян [1, с. 14]. Лише розвинена держава може створювати громадянське суспільство, а демократичне суспільство здатне підтримати розбудову правової держави. Держава може сприяти становленню громадянського суспільства, а може й гальмувати його розвиток. Але для того, щоб забезпечити існування демократичного громадянського суспільства потрібно, щоб саме суспільство створювало і контролювало державу, бо якщо усунути суспільство, держава знищує людину як вільну особистість. Розбудова українського громадянського суспільства сприяє закріпленню стабілізаційного розвитку суспільства, створює умови для розвитку людини, захисту її прав і свобод.

Громадянське суспільство – це сукупність усіх громадян, їх вільних об'єднань, пов'язаних суспільними відносинами, що характеризуються високим рівнем суспільної свідомості та політичної культури, які перебувають за межами регулювання держави, але охороняються нею [2, с. 111]. Громадянське суспільство відрізняється від суспільства тим, що залучає громадян до колективних дій у суспільній сфері для вираження своїх інтересів, ідей, обміну інформацією, досягнення спільної мети, висування вимог до держави і закликів до відповідальності офіційних осіб. Ознакою громадянського суспільства є плюралізм, різноманіття інтересів і пріоритетів, які виражають інтереси найрізноманітніших верств населення. Інститутами громадянського суспільства є виробничі спілки, добровільні громадянські організації та об'єднання, політичні партії [5, с. 44]. Отже, гро-

мадянське суспільство є головним чинником стабільності політичного режиму та керівництвом країни [4, с. 45].

У сучасному контексті існує різноманіття підходів до громадянського суспільства. По-перше, це система самостійних, незалежних від держави суспільних інститутів і організацій, об'єднань, які відображають різноманітні приватні інтереси і потреби людей і створюють умови для їх реалізації. По-друге, до категорії «громадянське суспільство» відносяться всі модифікації суспільства, які виникли внаслідок промислової і політичної революції ХІХ – початок ХХ століть. Громадянське суспільство розглядається як форма спілкування в рамках промислової цивілізації, і суспільство створюється з соціальних класів і верств, які мають власні і незалежні від держави джерела існування [3, с. 105].

Щодо глобального громадянського суспільства, то воно відрізняється від громадянського суспільства самими різноманітними звичаями, традиціями та релігіями. Глобальне суспільство, що базується на бідності великої кількості жителів планети, не може існувати довго. Глобальне суспільство визначають як відкрите суспільство, перед яким стоять проблеми глобального масштабу, тобто актуальні міжнародні проблеми суспільного розвитку, які особливо загострилися на початку ХХІ століття і є життєво важливими для всього людства. Глобальні проблеми сучасності досягли небувалої гостроти на початку ХХІ століття через надмірну нерівномірність соціально-економічного, політичного, науково-технічного, демографічного, екологічного, культурного розвитку різних держав. Їх вирішення вимагає об'єднання зусиль усіх країн і народів. Глобальність цих проблем визначається тим, що вони так або інакше стосуються всього людства й не можуть бути вирішені ізольовано одна від одної.

Список використаних джерел

1. Арабаджиев Д. Ю., Сергієнко Т. І. Інформаційно-психологічна війна як спосіб впливу на громадянське суспільство. *Тиждень науки-2020*: матеріали наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 13–17 квіт. 2020 р.). Запоріжжя: НУ «Запорізька політехніка», 2020. С. 120–121.

2. Бабарикіна Н. А. Громадянське суспільство як засіб гармонізації відносин між державою і громадянами. *Грані*, 2014. №11. С. 110–120.

3. Заводовская И. А. Развитие гражданского общества в истории общественно-политической мысли. *Збірник наукових праць ЗДІА*. Запоріжжя, ЗДІА. 2004. № 16. 230 с.
4. Камілі Дріс Розвиток громадянського суспільства в королівстві Марокко. *Людина і політика*. 2003. № 5. С. 41–45.
5. Піча В. М., Хома Н. М. Політологія: навч. посіб. Київ: Каравела, 1999. 168 с.
6. Сергієнко Т. І. Державне управління як один з чинників державотворення України. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. Запоріжжя, ЗДІА. 2005. Вип. 20. С. 125–137.

СЕКЦІЯ 8 ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Биконя Оксана Павлівна,

доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри іноземних мов
Академії Державної пенітенціарної служби

РЕФЛЕКСИВНИЙ ПІДХІД ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Мета рефлексивного підходу до організації дистанційного навчання майбутніх юристів англійської мови – це постійне збагачення курсанта досвідом, формування механізму самореалізації кожного курсанта як майбутнього фахівця юридичної галузі; рефлексивного самооцінювання власної діяльності [1; 2].

Пошук та ухвалення рішень, як рефлексивний процес, полягає в аналізі та оцінюванні ситуації, в тому числі й проблемних ситуацій, власних можливостей, знань, умінь і навичок та прогнозуванні наслідків дій. Самооцінювання ситуації здійснюється на основі певного образу організації життя майбутнього юриста в Академії; здатності оцінювати професійні завдання, планувати та виконувати дії, спрямовані на досягнення позитивного результату у вирішенні професійно-навчальних завдань.

Майбутній юрист має бути здатним знаходити професійно та особистісно значущу інформацію для задоволення пізнавальних інтересів, уміння здійснювати позитивну комунікацію в ході виконання та представлення результатів дистанційного навчання, критично аналізувати власні досягнення та продукувати альтернативні рішення, планувати подальший професійний розвиток в юридичній галузі.

До основних принципів рефлексивному підходу відносимо принцип *свідомості* та принцип *розвитку автономії* курсантів/студентів. Передбачається, що майбутній фахівець повинен здійснювати самостійний добір цілей, що показують індивідуальну траєкторію їх розвитку та дистанційного навчання англійської мови [1; 2]. На основі цих принципів передбачається побудова навчального матеріалу для дистанційного навчання і раціональний розподіл його на розділи/модулі.

Використання рефлексивного підходу виводить особистість суб'єкта дистанційного навчання англійської мови у *метапозицію*, де суб'єкт, тобто курсант/студент, може знаходитися «над проблемною ситуацією», яка сприяє розширенню його розуміння, сприйняття власної діяльності, та забезпечує свіжий погляд на стан речей, глибше усвідомлюючи процес навчання [1].

Рефлексія сприяє підвищенню рівня усвідомленості, усвідомленню ціннісних мотивів та морального добору; формує мотивацію та гнучкість, сприяє зростанню особистості.

У методологічному ракурсі рефлексивний підхід забезпечує предметне бачення досліджуваної реальності системи організації дистанційного навчання англійської мови та її суб'єктів (майбутніх юристів), по-друге, дає змогу технологічно її освоювати, перетворювати у вигляді конкретної навчальної діяльності в процесі досягнення певних цілей, пошуку й рішення практичних завдань, аналізу самостійної позааудиторної навчальної діяльності, самоконтролю й самооцінювання своїх результатів.

Організація дистанційного навчання англійської мови під час реалізації рефлексивного підходу має бути:

- *гнучкою*, оскільки містить у собі варіативність методів і засобів, гнучкість системи контролю, індивідуалізацію навчально-пізнавальної діяльності курсантів/студентів;

- *оперативною* в дистанційному навчанні англійської мови, оскільки передбачає необхідність організації оперативного зворотного зв'язку у самостійному позааудиторному навчанні з метою своєчасного контролю, корекції та успішності опрацювання кожного розділу/модуля;

- *спільно-розподіленою*, оскільки здійснюється співпраця між викладачем, який виступає в ролі консультанта-координатора, і курсантом/студентом, який самостійно засвоює навчальний матеріал дистанційно;

- *з реалізацією зворотного зв'язку*, тому що забезпечує управління навчальним процесом шляхом створення системи контролю та самоконтролю засвоєння навчального матеріалу дистанційно. У дистанційному навчанні англійської мови навчальні розділи/модулі повинні бути забезпечені системою самоконтролю, самоорганізації та самооцінювання. Таким чином, надається можливість переведення інформаційно-контролюючих функцій

викладача в координуючі функції курсанта/студента. Це спрямовує курсанта здійснювати автономне навчання.

З метою ефективної організації дистанційного навчання англійської мови необхідно формувати особистість майбутнього юриста в цілому, щоб він був спроможний вирішувати навчально-професійні проблеми, здійснювати самоконтроль і самооцінювання, прагнути вдосконалювати свої англомовні навички та вміння тощо.

Список використаних джерел

1. Биконя О. П., Іванишина В. П. Реалізація рефлексивного підходу до організації самостійної роботи майбутніх юристів з англійської мови. *Актуальні проблеми сучасних лінгвістичних досліджень та застосування інноваційних технологій викладання мов у вищій школі нефілологічного профілю*: матеріали міжн. наук.-практ. конф. Дніпро: ДДУВС, 2018. С. 22–30.

2. Биконя О. П. Теоретично-методичні засади самостійної позааудиторної роботи з англійської мови студентів економічних спеціальностей: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.02 / Київськ. нац. лінгвіст. ун-т. Київ, 2017. 791 с.

Желясков Василь Якович,

доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри
гуманітарних дисциплін Дунайського інституту

Національного університету «Одеська морська академія»

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ У ВИЩІЙ ШКОЛІ ЗАСОБАМИ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

В умовах політико-економічної нестабільності сучасного світу все гостріше відчувається потреба в широко освічених фахівцях, здатних критично мислити, опрацьовувати великі обсяги інформації, приймати розумні рішення. Домогтися цього можна тільки особливою увагою до якості освіти. Адже якість освіти є головним словом сучасної психолого-педагогічної науки.

Тому метою психолого-педагогічної підготовки фахівця є розвиток тих властивостей і якостей особистості, які характеризують його як суб'єкт діяльності і які відносяться до основних сфер його майбутньої діяльності. Отже, розглядаючи різні підходи до проблеми розвитку особистості засобами іноземної мо-

ви, належить з'ясувати ступінь розвивального впливу цієї дисципліни на інтелектуальну, мотиваційну та емоційну сфери цієї особистості.

Щерба Л.В. одним з перших показав можливість розвитку особистості в єдності мислення, уяви, пам'яті і мовної діяльності. Не заперечуючи важливості мовної імітації і довільного запам'ятовування, вчений висунув тезу про необхідність врахування творчої сутності мовної діяльності, формування абстрактного мислення, підвищення інтелектуального навантаження студентів на заняттях з іноземної мови у вищих навчальних закладах [1, с. 36].

Ідея навчання іноземної мови зводиться до того, що саме по собі накопичення мовних асоціацій і зв'язків ніколи не призводить до появи вищих форм інтелектуальної діяльності. Оволодіння мовними засобами іноземної мови лише в тому разі може сприяти інтелектуальному розвитку студентів, якщо цей процес нерозривно пов'язаний з розвитком розумових функцій. Звідси випливає висновок щодо висловлювання іноземною мовою, що може сприяти інтелектуальному розвитку, якщо для його побудови потрібен мислювальний пошук не тільки мовної форми, а й змісту. Таким чином, створюються теоретичні передумови для більш глибокого перегляду розвивального впливу іноземної мови на особистість для того, щоб знайти способи стимулювання мислювальної активності студентів, розробити мовні завдання, які активізують їх комунікативно-пізнавальну діяльність і тим самим сприяють розвитку не лише мови, а й інтелекту.

Слід зазначити, що оволодіння іноземною мовою розвиває мислення, пам'ять, мовну здатність, удосконалює слухові, зорові і моторні відчуття, покращує мовне прогнозування, довільне володіння узагальненими прийомами мовленнєвої діяльності з опорою на аналіз і синтез, порівняння та узагальнення. Стає очевидним, що розумові процеси можна формувати, якщо направляти мовну діяльність на рішення інтелектуальних завдань і організувати її відповідно до предметно-сміслового змісту.

Враховуючи це, оволодіння іноземною мовою і розвиток інтелектуальної сфери є єдиним процесом під час навчання іноземної мови як засобу спілкування і як засобу розумової діяльності – пошуку відповідей і рішень, визначення понять, формулювання суджень, умовиводів, узагальнень, тобто послідовності інтелек-

туальних актів. Складовими розвитку інтелектуальної сфери студентів засобами іноземної мови є: розвиток мовленнєвої діяльності, загальних методів мислення, мовленнєвих навичок, пізнавальних умінь і процесів, умінь вчитися, активізація механізмів самостійної інтелектуальної діяльності.

Що ж стосується мети розвитку мотиваційної сфери в процесі мовної підготовки фахівців немовних вищих навчальних закладів, то на формування мотивів у процесі навчання іноземної мови впливають особливості цього навчального предмета, зокрема його комунікативний характер.

Практика роботи дозволила нам виділити такі підходи, характерні для вивчення іноземної мови: комунікативний, зумовлений потребою в спілкуванні; лінгво-пізнавальний, обумовлений бажанням опанувати лінгвістичним кодом, додаткової професійно значущою інформацією; країнознавчий, пов'язаний з потребою ознайомлення з соціокультурним контекстом; процесуальний як вираз позитивного ставлення до окремих видів роботи.

Отже, виділяючи специфічні для вивчення іноземної мови підходи, слід виокремити чотири психолого-педагогічні мотиваційні орієнтації під час засвоєння іноземної мови: на процес, результат, оцінку викладача і на уникнення недоліків. У результаті встановлено позитивний зв'язок мотиваційних орієнтацій щодо успішності студентів.

З огляду вищесказаного, слід зазначити, що під час вивчення іноземних мов особливу значущість мають такі складові мотиваційної сфери, як пізнавальна, інтелектуальна потреба, потреба в досягненні цілей і спілкуванні. Пізнавальна потреба у цьому разі пов'язана з професійними мотивами, оскільки за допомогою іноземної мови студенти розширюють свої професійні знання і кругозір. Потреба в отриманні нових знань за фахом стає мотивом мовної діяльності тоді, коли студенти усвідомлюють, що іноземна мова є засіб вилучення з іноземної літератури особистісно значущої, професійно-цінної інформації. Практичне використання цієї інформації під час виконання мовної діяльності викликає почуття задоволення пізнавальної потреби і позитивно впливає на ставлення студентів до іноземної мови.

Інтелектуальна потреба як складова мотиваційної сфери студента також може бути реалізована засобами іноземної мови.

Мова являє собою систему, побудовану в результаті високого рівня абстрагування. Все різноманіття іншомовної мовленнєвої практики втілено в обмеженому наборі абстрактних правил, які потрібні для практичного оволодіння іноземною мовою, але самі по собі ще не забезпечують досягнення цієї мети. Необхідно формувати у студентів конкретні мовні моделі; для успішної мовної діяльності вони повинні навчитися самостійно думати, міркувати і виводити правила мовної діяльності, реалізуючи їх інтелектуальну потребу.

Таким чином, сукупність цілей процесу мовної підготовки містить: створення належних умов для пізнання і спілкування, в основі яких лежить мотивація навчання студентів засобами іноземної мови, надання їм допомоги в розкритті їх внутрішнього потенціалу на шляху самореалізації, у виробленні індивідуального стилю поведінки і життєдіяльності, формування здатності досягнення поставлених цілей. Це дає емоційне задоволення, формує адекватну самооцінку, знижує рівень напруги студентів на практичних заняттях.

Список використаних джерел

1. Щерба Л. С. Языковая система и речевая деятельность. Ленинград: Наука, 1964. 223 с.

Орлов Євгеній Володимирович,

аспірант кафедри української мови та літератури,
Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка

ЗНАЧУЩІСТЬ ІНШОМОВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОФЦЕРА НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ В ПРОЦЕСІ МІЖНАРОДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Основними принципами, що визначають порядок формування державної політики у сферах національної безпеки й оборони, є: дотримання норм міжнародного права, участь в інтересах України в міжнародних зусиллях з підтримання миру і безпеки, міждержавних системах та механізмах міжнародної колективної безпеки [1].

Ефективність виконання службових обов'язків щодо підтримання міжнародного співробітництва з іноземними держава-

ми залежить від рівня іншомовної компетентності офіцера Національної гвардії України (далі – НГУ).

Забезпечення функцій, покладених на підрозділ, можливо за умови впровадження інтегрованої системи освіти, бойової і спеціальної підготовки персоналу для органів сектору безпеки і оборони із залученням викладачів, інструкторів із держав-членів НАТО, ЄС, формування нової культури безпеки; забезпечення розвитку системи бойової та спеціальної підготовки; упровадження нових програм спеціальної та бойової підготовки військовослужбовців, резервістів та підрозділів Національної гвардії, сучасних засобів навчання особового складу та підготовки підрозділів (системи симуляції бою тощо); підвищення мотивації для проходження військової служби в Національній гвардії; розгортання та обладнання навчальних центрів з підготовки військовослужбовців.

Вказане вище активізує в розвитку іншомовної професійної компетентності офіцерів НГУ, які здатні не лише ухвалювати рішення та території держави, а й бути повноправними учасниками міжнародного простору: брати участь у спільних операціях з країнами НАТО та міжнародних навчаннях, виконувати обов'язки з підтримки охорони під егідою ООН.

Умовою розвитку міжнародного військового співробітництва є стабільне і довготривале співіснування держав-партнерів на певних умовах, де можуть виникати спільні інтереси. Потреба в реалізації яких визначає стан міжнародного миру і безпеки.

Науковець Л. Зіняк стверджує, що участь держав у військово-політичному співробітництві може бути з різних причин: з міркувань престижу, для підвищення власної ваги в очах інших країн, а також з мотивів внутрішнього характеру, в тому числі для розвитку за допомогою лідера коаліції силового потенціалу для придушення політичних опонентів, терористів та створення загроз сусідам. Загалом коаліція не може справляти на своїх членів такий дисциплінуючий вплив, як сталий інституціолізований військово-політичний союз [3, с. 18].

Підрозділ НГУ є досить молодим формуванням, створений у березні 2014 року, проте досить активно бере участь у міжнародних заходах: активно співпрацює з Національною гвардією штату Каліфорнія (США), Збройними силами Канади, Війська-

ми карабінерів Італії, Жандармерією Румунії, Національною жандармерією Франції, Жандармерією Турецької Республіки, Народною озброєною міліцією Китайської Народної Республіки, Збройними силами Канади, Національною гвардією Національних Збройних сил Латвії, Збройними силами Республіки Польща.

Управлінням НГУ постійно проводиться робота в цьому напрямі, зокрема у жовтні 2017 року НГУ було надано статус повноправного члена Міжнародної Асоціації сил жандармерії та поліції у статусі військової установи – FIER (професійна міжнародна організація, яка об'єднує правоохоронні структури з військовим статусом по всьому світу та є потужною платформою для обміну досвідом з питань забезпечення громадської безпеки, протидії транснаціональної злочинності, тероризму, загрозам національній та міжнародній безпеці, до складу органів) [5].

Одним із пріоритетних напрямків міжнародної діяльності НГУ є розвиток та поглиблення відносин з Організацією Північноатлантичного договору. Національна гвардія України, як складова сектору безпеки і оборони, бере участь у багатьох ініціативах та програмах у рамках співробітництва з НАТО: Річна національна програма (РНП); Процес планування та оцінки сил (ППОС).

Участь НГУ в міжнародних проектах: у 2015 році було реалізовано масштабний проект «Fearless Guardian-2015», в якому з квітня по листопад пройшло підготовку понад 705 гвардійців, з початку заснування Національної гвардії військовослужбовці кожного року беруть участь у навчаннях «Rapid Trident», «Sea breeze», де військовослужбовці понад 15 країн-учасників покращують свої фахові навички в рамках проекту «Партнерство заради миру».

Погоджуємось з думкою В. Рябчука, що основою концепції військової освіти має стати визначення загальних моделей підготовки військових фахівців усіх освітньо-кваліфікаційних рівнів на засадах оптимізації стандартів вищої військової освіти згідно з посадовим призначенням випускників і термінів навчання у ВВНЗ [6, с. 146].

Зокрема НГУ зобов'язана брати участь у міжнародному співробітництві, міжнародних операціях із підтримання миру і безпеки на підставі міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, в порядку і на умовах,

визначених законами України згідно з п. 13 ч. 1 ст. 12 Закону України від 13.03.2014 «Про Національну гвардію України» [2].

Найбільшою сферою практичного співробітництва України з НАТО є військова, реформування у секторі оборони та безпеки. Ця співпраця НАТО з Україною – більш масштабніша, ніж з іншими країнами-партнерами. Створена спільна робоча група з оборонної реформи, в реалізації якої Україна має можливість скористатися досвідом країн НАТО. Миротворча діяльність НГУ є вагомим аргументом серйозності політичних заяв про поглиблення участі держави в міжнародній системі безпеки та її гідний внесок до цієї системи. Участь НГУ в міжнародних операціях і миротворчих місіях не лише забезпечує авторитет України у світі, але й сприяє підтриманню боєздатності військових частин і підрозділів та є важливим чинником професіоналізації українського війська. У 2015 році військовослужбовці та офіцери ННГУ брали безпосередню участь у міжнародних операціях ООН з підтримання миру і безпеки на Кіпрі, Кот-де'Івуарі, Південному Судані, Ліберії, Республіці Конго, а також у штаб-квартирі ООН, на 2019 рік 16 військовослужбовців НГУ беруть участь у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки (місії ООН): Демократична Республіка Конго, Південний Судан, Ліберія, Штаб-квартира ООН. З метою підготовки до участі в місіях ООН забезпечується підготовка військовослужбовців НГУ на різних курсах миротворчої спрямованості на базі Центру вдосконалення кваліфікації поліцейських підрозділів з підтримання стабільності (CoESPU, м. Віченца, Італія) [4].

Співробітництво України з міжнародними організаціями у сфері миротворчої діяльності набуває дедалі більшої інтенсивності та динамізму. Миротворча діяльність Збройних сил сприяє формуванню позитивного іміджу України як бажаного партнера міжнародних організацій і провідних країн світу. Вона є важливим внеском у справу забезпечення глобальної і регіональної безпеки. Постійна активна участь підрозділу НГУ в міжнародних проектах покращує не тільки професійну виучку військовослужбовців, а й створює належний імідж усієї країни на арені міжнародного простору. Участь Національної гвардії в операціях з підтримання миру та безпеки не тільки покращують військову виучку, а й покращують відносини з країнами НАТО.

Список використаних джерел

1. Про Національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 року №2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення: 20.09.2020).
2. Про Національну гвардію України: Закон України від 13.03.2014 року № 876-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/876-18> (дата звернення: 20.09.2020).
3. Зіняк Л. В. Військове співробітництво України та Європейського Союзу за угодою про асоціацію. *Форум права*. 2013. № 3. С. 245–250.
4. Національна гвардія: міжнародне співробітництво. URL: https://icdngu.atavist.com/international_cooperation. (дата звернення: 20.09.2020).
5. Національна гвардія України. Біла книга – 2015. URL: <https://issuu.com/nationalguardofukraine/docs/bilakniga2015>. (дата звернення: 20.09.2020).
6. Рябчук В. В., Понимасов О. Е. Международное военно-спортивное сотрудничество как система всемирного военного спорта. *Новая наука: Проблемы и перспективы*. 2016. № 9–2. С. 83–85.

Параниця Ольга Сергіївна,

студентка 23-III групи факультету педагогіки та психології
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова;

Бадьора Сергій Миколайович,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
спеціальних дисциплін та організації професійної підготовки
Університету Державної фіскальної служби України

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Вивчення іноземних мов, досконале володіння ними у час високих технологій стало важливою складовою успіху сучасної людини та необхідним чинником самостійного і різнопланового розвитку. Особливого значення набувають питання методичної підготовки вчителя іноземної мови. Це пояснюється необхідністю забезпечити державний стандарт підготовки фахівця відповідно до його кваліфікаційної компетентної характеристики. Як відомо, знання, навички і вміння самого вчителя не стануть надбанням учнів, якщо він не володіє теорією навчання, в основу якої покладені досягнення науки.

Вітчизняні психологи, а саме: Л. Виготський, С. Рубінштейн, так само і зарубіжні психологи, такі як: Б. Уайт, ДЖ. Брунер, В. Пенфільд, Р. Робертс, Т. Еліот стверджують, що дитина опановує іноземну мову легше, аніж дорослий. Тривалість сенситивного періоду характеризується авторами у кожного по-своєму: Пенфільд і Робертс визначають його з 4 до 8 років, Еліот – з 1,5 до 7 років.

Рубінштейном С. шкільний вік охарактеризовано винятково сприятливим періодом для навчання. В процесі навчання формуються здібності, які відкривають більш широкі можливості для успішного навчання та реалізації в подальшому житті [1, с. 138].

Цілком правомірними є погляди колективу авторів на чолі з О. Котенко, які наголошують, що навчальний та виховний процес з іноземної мови в початковій школі впливає на чуттєво-емоційну сферу дитини, спрямований на розвиток мовних здібностей, удосконалює навички усного мовлення та закладає ґрунт для формування полікультурної компетенції [1, с. 74–75].

Отже, для того, щоб навчання в початковій школі було ефективним і відповідало сучасним вимогам, майбутній учитель має добре оволодіти теоретичним курсом «Методика навчання іноземної мови», який повинен посідати провідне місце в системі професійної підготовки фахівця.

Навчання іноземних мов сприяє розвитку вольових якостей учнів початкової школи, вимагаючи від них глибокого усвідомлення і виконання обов'язкових вправ та завдань, підпорядкування їм своєї енергійності, довільного регулювання поведінки, вміння активно спрямовувати увагу, слухати, міркувати, запам'ятовувати, узгоджувати особисті потреби з вимогами вчителя тощо. Звичайно, і батьки повинні створювати сприятливі умови для формування вольових якостей школяра, сприяючи, таким чином, формуванню характеру. У кожній дитині потрібно бачити лише найкраще, вірити в її можливості та здібності, і як наслідок, усе це формує в ній цілеспрямованість, наполегливість, відповідальність, почуття обов'язку тощо. Крім того, самі батьки та вчителі можуть впливати на розвиток волі та характеру учнів, коли вони виявляють себе не як спеціалісти з обмеженою сферою розвитку, а як різнобічно розвинуті фахівці з широким колом інтересів. Важко переоцінити багатопланову психологіч-

ну спадщину В. Крутецького, в якій одне із чільних місць посідає ґрунтовне вивчення особливостей індивіда на різних вікових етапах розвитку в цілому та особливостей розвитку молодшого шкільного віку зокрема: – щодо розвитку сприймання, то психологом наголошено, що молодші школярі відрізняються гостротою та свіжістю сприймання. Дитина з цікавістю сприймає навколишній світ, який розкриває перед нею все нові й нові сторони [3, с. 248].

Педагог школи першого ступеня має знати особливості організації й управління ігровими методами навчання, вміти точно та адекватно враховувати вікові особливості дітей, особливості структури їх самопізнання, інтелектуальної діяльності та поведінки.

Кравчук Л. у своїй роботі «Проблеми навчання іноземної мови в початковій школі: інноваційний контекст», провівши аналіз публікацій і звертаючи увагу на праці дослідників в зазначеному напрямі, виокремлює основні групи недоліків, які були допущені під час навчання іноземної мови молодших школярів – педагогічні, методичні, організаційні [4].

1. *Педагогічні*. Аналіз відвіданих уроків показав, що не всі вчителі обізнані з новими програмами, інструктивними листами Міністерства освіти і науки України про викладання іноземних мов, специфікою викладання та оцінювання навчальних досягнень учнів у початковій школі.

2. *Методичні*. У сучасній школі не забезпечується наступність між дошкільною та початковою ланками освіти. Учителі забувають про специфічні дошкільні види діяльності: гру, різноманітні види творчості (конструювання, ліплення, переказування казок, творення віршів), які формують творчу уяву – основу навчальних можливостей дитини, те підґрунтя, на якому пізніше базується весь навчальний процес. У деяких випадках учителі механічно переносять прийоми і методи, які використовуються у старших класах, на учнів початкової школи; ігрові форми навчання використовують безсистемно та одноманітно; мало практикують групову і парну роботу. Як наслідок – учителі іноземної мови не завжди можуть створити оптимальні умови для реалізації можливостей молодших школярів. У зв'язку з цим найбільш важливим є забезпечення таких форм і методів навчання, які дозволять зберегти «самооцінку дитинства» [5, с. 10].

3. *Організаційні*. Не дотримуються санітарно-гігієнічних норм проведення уроків; не використовуються необхідні вправи для зняття фізичної та зорової напруги; вкрай рідко забезпечується чергування різноманітних видів навчальної діяльності.

У цій роботі погоджуємося з позицією Л. Кравчук, хоча зі свого боку хотілося б зазначити, що організаційна група більшою мірою залежить не від самого вчителя, а можливостей шкільного закладу.

Початкова школа забезпечує виконання завдань нової української школи, в тому числі і щодо формування у вчителя психолого-педагогічних особливостей викладання іноземних мов у початковій школі. Досягти цього значно важче, ніж навчити учнів читати, писати, рахувати і засвоювати купу різноманітних знань з різних предметів.

Список використаних джерел

1. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии: в 2 т. Т. II. Москва: Педагогика, 1989. 328 с.
2. Методика навчання іноземних мов у початковій школі: навч. посіб. / О. В. Котенко та ін. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2013. 356 с.
3. Крутецкий В. А. Психология: учебник для учащихся пед. училищ, 2-е изд., перераб. и дополн. Москва: Просвещение, 1986. 336 с.
4. Кравчук Л. Проблеми навчання іноземної мови в початковій школі: інноваційний контекст. *Методика навчання учнів початкової школи. Наукові записки*. Серія: Педагогіка. 2009. № 4. С. 101–105.
5. Покроєва Л. Проблеми підготовки до навчання шестилітніх першокласників *Педагогіка і психологія*. 2006. № 4. С. 5–10.

Турлак Людмила Петрівна,

старший викладач кафедри гуманітарних дисциплін Дунайського інституту Національного університету «Одеська морська академія»

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОМУ АСПЕКТІ

Актуальною проблемою сьогодення є теоретичне осмислення змістовної частини комунікативної методики навчання іноземної мови, особливо технології інтенсивного навчання, при якій важливим є врахування емоційних компонентів особистості.

Спільна діяльність викладача іноземної мови та реципієнта (студента) повинна сприяти створенню атмосфери доброзичли-

вості і взаємодопомоги, уважного ставлення до партнерів і розвитку здатності правильно сприймати інших та адекватно оцінювати себе, а також результати своєї діяльності, знижувати рівень невпевненості. На тлі позитивної установки на сприйняття кожного учасника навчального процесу формується адекватна самооцінка і успішніше знижується рівень напруги, що дуже важливо для зняття психологічних бар'єрів під час вивчення нерідної мови. У стосунках у групі студентів відображаються взаємні симпатії, стимулюється робота викладача і студента до кооперативного навчання за умови створення емоційно позитивної атмосфери, коли ніхто не боїться зробити помилку і виглядати безглуздим. Залучаючи студентів до взаємодії в навчальний процес, необхідно не лише активізувати їх інтелект або пам'ять, але і встановлювати міжособистісні контакти, взаємну повагу і довіру, атмосферу кооперативного навчання. Тоді студенти швидше адаптуються до процесу мовної підготовки і менше втомлюються від вербально-логічних навантажень.

Таким чином, сукупність цілей процесу мовної підготовки містить розвиток емоційної сфери, а саме, створення належних умов для пізнання і спілкування, в основі яких лежить мотивація навчання студентів засобами іноземної мови, надання їм допомоги в розкритті їх внутрішнього потенціалу на шляху самореалізації, у виробленні індивідуального стилю поведінки і досягненні поставлених цілей. Це дає емоційне задоволення, формує адекватну самооцінку [2].

У процесі мовної підготовки в немовних вищих навчальних закладах передбачені сприятливі можливості для професійної підготовки фахівців, реалізація яких могла б підвищити розвивальну функцію дисципліни «Іноземна мова (за професійним спрямуванням)», а також ефективність підготовки фахівця в цілому. Під час накопичення знань і формування вмій і навичок, тобто необхідних компетенцій у галузі цієї дисципліни, акцент повинен поступово зміщуватися на розвиток інтелектуальної та інших сфер індивідуальності майбутнього фахівця засобами іноземної мови.

З вищесказаного можна охарактеризувати іноземну мову як навчальну дисципліну, специфічною рисою якої є її яскраво виражений комунікативний характер. Не можна не визначити, що

іноземна мова слугує засобом спілкування, засобом прийому і передачі інформації про навколишню дійсність, і в цій іпостасі мова розглядається як у процесі її вивчення, так і в процесі мовної підготовки студентів. Комунікативний підхід спрямований на розвиток у студентів уміння практично користуватися мовою, що вивчається, співвідносити її одиниці, форми і структурні організації з виконуваними ними комунікативними функціями. В основі комунікативно-орієнтованого підходу в навчанні іноземної мови лежить стимулювання мовленнєвої активності студентів. Тому спілкування не може бути без мовленнєвої активності, її передбачає сама комунікативна спрямованість навчальної роботи, при якій потрібно абстрагуватися від поширених у ході іншомовної підготовки механічних видів роботи. Таким чином, одним з основоположних принципів комунікативного підходу в ході мовної підготовки студентів є стимулювання мовленнєвої активності студентів.

Крім того, особливістю іноземної мови як навчальної дисципліни є те, що мова виступає і засобом, і метою мовної підготовки. Студент засвоює найбільш легкі мовні засоби, які до певного моменту виступають метою навчання, а потім використовує їх для засвоєння більш складних мовних засобів, які стають самі інструментами навчання [1].

Ще однією особливістю є співвідношення знань і умінь під час вивчення цього предмета, який за цією ознакою посідає проміжне положення між дисциплінами гуманітарного та професійного циклів підготовки, оскільки іноземна мова вимагає такого ж великого обсягу навичок і умінь, як практичні дисципліни, і разом з тим не меншого обсягу знань, ніж точні науки.

Поряд із зазначеними істотними особливостями іноземної мови як навчального предмета в немовних вищих навчальних закладах слід зазначити такі: спрямованість на оволодіння видами мовної діяльності, що дозволяє користуватися цією інформацією; органічний зв'язок зі стрижневими професійними інтересами, який визначає структуру інтересу студентів.

Основною формою мовної підготовки в немовних вищих навчальних закладах є мовна діяльність, тому види мовної діяльності слугують вихідною базою підготовки фахівця. На думку Щерби Л. В., під мовною діяльністю розуміється активний цілеспрямо-

ваний процес передачі або прийому повідомлення, опосередкований мовною системою та обумовлений ситуацією спілкування [2]. Основними видами мовної діяльності є говоріння, слухання, читання і письмо, які залучаються в діяльність студентів з отримання або передачі життєво важливої, професійно значущої інформації. Таким чином, йдеться про професійно орієнтовану мовну підготовку.

Список використаних джерел

1. Выготский В. С. Мышление и речь. Собр. соч.: в 6 т. Т. 2. Москва: Педагогика, 1982. 312 с.
2. Щерба Л. С. Языковая система и речевая деятельность. Ленинград: Наука, 1964. 223 с.

Чебоненко Дмитро Станіславович,

студент 4-го курсу філологічного факультету
Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка

СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ «СПОРТ» ТА ФУТБОЛЬНОЇ ЛЕКСИКИ, ЩО ЗАПОЗИЧЕНА З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Як вказує Олівова В., у 20–30-ті роки XVIII ст. сформувалося нове суспільне явище, що отримало назву «спорт» (від французького *desport* або *deport* і англійського *disport*, що означало відпочинок від праці, розвагу) [3].

У Стенфордській філософській енциклопедії представлені різні підходи філософів до розуміння поняття «спорт». Зокрема, екстерналістські теорії спорту порівнюють спорт з відображенням великих соціальних явищ (*sport as a reflection of larger social phenomena*), а відповідно до теорії комодіфікації спорт розуміється як товар із корисною та обмінною вартістю (*sport is understood as a commodity with use- and exchange-value*) [7].

Візітей М. зазначає, що «Спорт – це специфічна офіційно організована, така, що систематично поновлюється, а також побудована відповідно до принципу «чесного змагання» діяльність, соціальний зміст якої обумовлений перш за все тим, що в її рамках цілеспрямовано відтворюється один з базових моментів процесуального розгортання людської самосвідомості, людської суб'єктивності: визначення індивідом себе через іншого та іншого через себе» [1].

Таким чином, аналіз публікацій показав, що поняття «спорт» тлумачиться, як правило, виходячи з того, що це явище є соціальною діяльністю, підготовкою духа та тіла до випробувань, під час якої люди змагаються між собою за встановленими правилами для визначення того, хто з них кращий у фізичному та інтелектуальному плані, отримуючи при цьому як емоційне, так і матеріальне задоволення.

Історія виникнення футболу, як ігрового виду спорту, бере свій початок за часів правління «Жовтого Короля» у VI ст. до н.е., коли «в Китаї отримала розповсюдження гра «Чжу ке». У середині майданчика встановлювалася сітка розмірами 4x4 м, з різних сторін якої розташовувалися дві команди. Розрізняли до 10 порушень правил під час використання 70 різноманітних видів ударів по м'ячу руками та ногами» [2, с. 10].

Сьогодні, крім класичного футболу, існують різні види футболу, які різняться за правилами гри: класичний футбол; американський футбол; флорентійський футбол (кальчо); футзал (мініфутбол); дворовий футбол; пляжний футбол; футдابلбол (двома м'ячами) та ін. Зупинимось на класичному та американському футболі.

Струганець Ю. наводить основні правила та мету гри в класичний футбол, а саме: «Футбол (від англ. football, – нога, м'яч, інші назви: сокер, копаний м'яч) – командна спортивна гра, в якій беруть участь дві команди по одинадцять гравців у кожній. У футбол грають м'ячем на прямокутному трав'яному полі (іноді траву замінюють штучним покриттям) із воротами на двох протилежних сторонах поля. Мета гри – забити якомога більше голів; тобто завести м'яч у ворота суперника якомога більше разів. Головна особливість футболу полягає в тому, що гравці (за винятком воротарів) не мають права в межах ігрового поля торкатися м'яча руками. Переможцем гри є команда, яка забила за час матчу (два тайми по 45 хвилин) більше голів, ніж суперник» [4, с. 11].

Футбол як популярна спортивна гра впливає на вироблення словотворення в системі корпусної лінгвістики завдяки футбольним коментаторам, фанатам, глядачам, вболівальникам, обговорення перспектив команд та результатів футбольних матчів в інтернеті, на телебаченні, радіо, пресі тощо. Водночас у науковій

літературі поки ще немає єдиних підходів до цілісного представлення всіх синонімів, що пов'язані з футбольною тематикою. Тому розглянемо різні визначення понять, що пов'язані з футболом у англійській лексиці та дамо власне, авторське його визначення.

Так, в Американському словнику (American Dictionary) значення лексеми Football орієнтовано на Американський футбол і представлено як «the oval ball used in a game played by two teams in which each team tries to kick, run with, or throw the ball across the opposing team's goal line to score points» (овальний м'яч, що використовується в грі, яку проводять дві команди, коли кожна команда намагається вдарити ногою, побігти або кинути м'яч через лінію воріт суперницької команди, щоб набрати очки) [8]. Майже не відрізняється за своїм змістом і тлумачення, подане в Оксфордському етимологічному словнику – «Football – [uncountable] – a game played by two teams of 11 players each, using an oval ball that players kick, throw, or carry. Teams try to put the ball over the other team's goal line» (гра, яку грають дві команди по 11 гравців кожна, використовуючи овальний м'яч, який гравці б'ють, кидають або несуть. Команди намагаються перевести м'яч через лінію воріт іншої команди) [6].

У Великій Британії значення лексеми «Football» тлумачать з позиції класичного футболу як «a game played between two teams of eleven people, where each team tries to win by kicking a ball into the other team's goal» (гра між двома командами по одинадцять чоловік, де кожна команда намагається перемогти, вдаривши м'ячем у ворота іншої команди) [9].

Спеціальна лексика, що пов'язана з класичним футболом, у літературній українській мові, вміщує багато термінів, що запозичені з англійської мови. Наприклад, до таких термінів відносяться: «аут (від англ. an out, вихід) – вихід м'яча за бокову лінію; бек (від англ. a back) – те ж, що захисник; вінгер (від англ. a wing – крило) – крайній півзахисник, який атакує; гол (від англ. a goal, мета) – взяття воріт суперника, для якого необхідно, щоб м'яч повністю перетнув лінію воріт; голкіпер (від англ. a goalkeeper) – воротар; камбек (від англ. a comeback) – ситуація, при якій одна з команд відіграє різницю в три і більше голів; корнер (від англ. a corner) – кутовий удар; коуч (від англ. a coach) – головний тренер (у Британії – тренер); пенальті (від

англ. a penalty) – 11-метровий штрафний удар; плеймейкер (від англ. a playmaker) – розпасовувач; гравець, через якого найчастіше йдуть атаки; гравець, що робить гру (як правило, півзахисник, що атакує); страйкер (від англ. to strike, бити або від англ. a striker, молотобоець) – яскраво виражений нападник, центральний форвард; сейв (від англ. to save, рятувати) – м'яч, відбитий воротарем; форвард (від англ. Forward) – нападник; фол (від англ. a foul) – порушення правил; хавбек (від англ. a half-back) – півзахисник» [5].

Наведені терміни можна класифікувати залежно від: ролі, які виконують гравці на футбольному полі (бек, вінгер, голкіпер, плеймейкер, стакер, хавбек тощо); ситуації, що створюється у процесі гри (аут, гол, корнер, пенальті, сейв, фол тощо).

Таким чином, запозичені з англійської в українську мову слова обумовили появу синонімів та словосполучень (наприклад, фол – порушення правил), що рівноцінно вживаються в сучасній футбольній термінології.

Отже, враховуючи вищевикладене, значення лексеми класичний «Football» можна представити як – round ball game, which is conducted according to the established rules, the purpose of which is to score as many goals as possible in the opponent's goal (гра з круглим м'ячем, що проводиться за встановленими правилами, метою якої є забити якомога більше голів у ворота суперника).

Список використаних джерел

1. Визитей Н. Н. Социология спорта: учебное пособие. Киев: Олимпийская л-ра, 2005. 247 с.
2. Гайл В. В. Краткая история физической культуры и спорта: учебное пособие. URL: <http://window.edu.ru/resource/689/28689/files/ustu296.pdf> (дата звернення: 20.09.2020).
3. Олимова В. Люди и игры: у истоков современного спорта: пер. с чеш. Москва: Физкультура и спорт, 1985. 240 с.
4. Струганець Ю. Б. Семантика, структура, функціонування футбольної лексики в українській літературній мові початку XXI століття: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Тернопіль, 2016. 227 с.
5. Футбольні терміни. URL: <https://sites.google.com/site/zzzfootballworldzzz/home/pravila/terminologia-futbol> (дата звернення: 18.09.2020).
6. Oxford Learner's Dictionaries. URL: https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/american_english/football (дата звернення: 18.09.2020).

7. Philosophy of Sport: Stanford Encyclopedia of Philosophy. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/sport/> (дата звернення: 20.09.2020).

8. Football. URL: <https://dictionary.cambridge.org/ru/american-football> (дата звернення: 20.09.2020).

9. Football. URL: <https://dictionary.cambridge.org/ru/словарь/английский/football> (дата звернення: 22.09.2020).

Anishchenko Viktoriia Oleksandrivna,

PhD in Technology, Associate Professor,
Professor of the Department of Pedagogic and Humanitarian Disciplines,
Academy of the State Penitentiary Service;

Shmelova Rymma Ihorivna,

Junior researcher of the Department of Scientific
Activity and International Cooperation,
Academy of the State Penitentiary Service

FORMATION OF FOREIGN LANGUAGE PROFESSIONAL COMPETENCIES OF OFFICERS OF STATE CRIMINAL AND EXECUTIVE SERVICE OF UKRAINE IN CONDITIONS OF GRADUATE HIGHER EDUCATION

In the basis of latest development concepts of graduate professional training of officers of the State Criminal and Executive Service of Ukraine (hereinafter – SCES), which base on humanitarian approach, special attention is paid to the improvement of the process of professional competencies formation of future SCES officers of Ukraine including foreign one.

The process of cognitive activity is based on understanding the subjective role of the learner who is at the center of the educational process. This process should be built considering the principles of activating cognitive activity, based on the involvement of all learners in the educational process, especially cadets. Activation of the cognitive process should be based on the use of interactive teaching methods that contribute to the growth of the principles implementation of consciousness, activity and quality of competencies acquired by future officers of the SCES of Ukraine.

The relevance of the problem is justified by considering the requirements and standards of international law to the formation of foreign language professional competence of penitentiary officers in terms of reforming the penitentiary sector of our country.

The purpose is to improve the methodological support of the formation process of foreign language professional competence of officers of the SCES of Ukraine on the basis of the use of interactive methods and forms of training.

To achieve such purpose the training should be carried out with mandatory adherence to the integrated use of the principles of axiological, competency, system and other scientific approaches, considering the value, motivational and personal characteristics of cadets, as well as using interactive methods and forms of foreign language teaching.

The result of the process of gradual training of future officers at the first (bachelor's) and second (master's) level of higher education is the formation of foreign language professional competence of a certain level.

Nowadays more and more scientists and practitioners in the field of professional training of law enforcement officers, including penitentiary officers, are paying attention to the need to improve the level of knowledge of a foreign language, preferably two languages. Such experience for the penitentiary officers training also have educational institutions of the United States, Canada, Great Britain, and the European Union countries.

Thus, most programs for the training of officers for professional activities in penitentiary institutions contain several disciplines for the study of two foreign languages for professional purposes. Moreover, the main requirements for foreign language professional competence are as follows: knowledge of foreign languages at the A1 level; the ability to speak freely and build communication with prisoners who do not speak the language of the state in the penitentiary institution they are to serve their sentences; skills to assist foreign prisoners in completing written forms, documents, etc.

Interactive methods and forms of training have a different nature. However, their choice depends on what knowledge, skills and abilities need to be formed in cadets and students in the process of studying a particular topic of the curriculum; from the level of knowledge and motivation to learning a foreign language, as well as from the form of organization of cognitive activity (comfortable conditions of educational space, pedagogical conditions of the educational system, providing the environment of the educational

institution with Internet resources, etc.). Among the most common interactive methods and forms of presenting knowledge, developing skills and abilities to apply foreign language professional competence are such as: case methods, business and role-playing games, brain storm, debate, language web quests, focus groups, trainings, discussion platforms, group discussions, legal linguistic theater, video conferencing, etc.

Important thing in the use of interactive methods and forms of teaching foreign languages is that they are all aimed at using different forms of information searching in foreign languages on the Internet to solve the problem posed by the teacher – problem situation, project tasks aimed at mastering professional tasks related to real conditions of service in bodies and institutions of SCES of Ukraine.

It is important to practice training in order to form a certain level of foreign language professional competence in the game component (crossword puzzles, dialogue in the systems «officer-officer», «officer-prisoner», «officer-volunteer», «officer-representative of international human rights organizations» and others, reproduction of certain actions that take place in penitentiary institutions or probation agencies, in the legal linguistic theater, where cadets and students play certain roles, project activities to ensure safe conditions of service and prisoners' staying in penitentiary institutions, etc.).

Interactive methods are aimed at searching and project activities, broadening the worldview, encouraging cadets and students to be creative, think and act quickly, improve their knowledge of foreign languages, promote motivation and self-motivation to constantly improve their skills in using foreign languages to study other subjects of general and professional orientation, and also promoting culture of work in groups (collective).

The other important thing is to apply the principle of integrative learning when learning foreign languages. The foreign language study program should include texts, information, and certain legal documents that are directly related to mastering the penitentiary profession. Thus, certain information materials can be borrowed, which providing knowledge of foreign languages will help to study such disciplines as «History of State and Law of Foreign Countries», «Constitutional Law of Foreign Countries», «International Law», «European Union Law», «International Penology», «Theory of Probation» and others.

Thus, the use of interactive methods and forms in the foreign languages training allows cadets and students to form foreign language professional competence; as well as to overcome certain personal components of the emotional state (reduce negative impulsivity, hypercriticality, anxiety, etc.) in the creative process of acquiring knowledge, skills and abilities in foreign languages; improve attention and memory; to practice communication skills; in general interactive learning technologies contribute to the improvement of methodological support for the training of not only foreign languages, but also disciplines of general and professional character; provide the opportunity to create optimal conditions for the development of critical thinking of cadets and students (the ability to abstract ideas, the ability to highlight, draw analogies, analyze, compare, summarize, etc.); and the most important – in the process of graduate professional training, the future officer becomes a highly educated person, has a certain level of readiness to perform professional tasks, including those in any unusual situation in a foreign language environment.

Chyzh Svitlana Heorhiivna,

Ph.D. in Pedagogics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Humanities, Danube Institute
National University "Odessa Maritime Academy"

THE PROBLEM OF FORMATION THE FUTURE SEAFARERS' COMMUNICATIVE COMPETENCE

The increasing requirements for the level of future seafarers' training in Ukraine contribute to the need to adapt them to new socio-economic conditions in order to ensure competitiveness in the international labor market.

Modern graduates of maritime higher education institutions must be ready to work in mixed crews. It should be mentioned that the international language of communication at sea is English, so the problem of finding effective approaches to its teaching is extremely relevant and discussed in the researches of Ukrainian and foreign scientists.

It is worth noting that the development of future seafarers' communicative competence depends on their socio-cultural and sociolinguistic knowledge, skills and abilities that would ensure the entry of the individual into another society.

Theoretical and methodological principles of formation the professional competence of marine specialists are revealed in the works of S. Voloshinov, V. Zakharchenko, S. Kozak, O. Litikova, I. Litvinenko, U. Lyashenko, I. Sokol and others.

It is worth noting that future seafarers, working in multinational crews, are to immerse themselves in foreign language communication, while on board the ship. Knowledge of English at a high and sufficient level increases the competitiveness of seafarers in the international labor market, expands opportunities for professional communication.

The paramount importance is the training of maritime professionals for foreign language communication, which is a prerequisite for establishing international contacts, professional communication with foreign colleagues, as well as for the academic mobility of students. So, knowledge of foreign languages should be interpreted as a mandatory component of future seafarers' professional training.

S. Kozak, studying the patterns of formation the future seafarers' foreign language communicative competence in the process of learning a foreign language, notes: «Objective factors that delay the practical use of a foreign language for professional purposes by future seafarers are: the low level of preparation for foreign language communication with foreign partners, which is carried out by the maritime higher education institution; unformed professional lexicon and main types of foreign language oral speech activity; ignorance of the basics of business foreign language; lack of skills in constructing dialogic speech and a professionally oriented communication. Subjective factors that reduce the effectiveness of future seafarers' communication with foreign partners through foreign broadcasting are: insufficient level of development of their communicative skills and abilities; lack of technique and culture of communication; insecurity and fear of communication in a foreign language» [1].

Studying the issue of future seafarers' foreign language communicative competence, we drew our research attention to the list of English language competencies of the professional field «Sea and River Transport», which is presented in the educational-professional program [EPP].

Thus, the educational program provides the acquisition of higher education competencies in accordance with:

– the standards of competence established by Regulations III/1, III/2 of the International Convention on Training and Certification of Seafarers and Watchkeeping, 1978;

– the practical training requirements laid down in regulation III/1 of the International Convention on Training and Certification of Seafarers and Watchkeeping, 1978 [2].

The standard of higher education contains competencies that determine the specifics of training bachelors in the specialty 271 Sea and river transport. All competencies are mutually agreed and correspond to the descriptors of the National Qualifications Framework [3].

Here are the educational qualifications by which graduates can be awarded the title of persons in command of seagoing vessels in accordance with the requirements of the International Convention on Training and Certification of Seafarers and Watchkeeping 1978 and national requirements for the training of seafarers:

– degree of «bachelor», specialty «Sea and river transport», specialization «Navigation and management of seagoing vessels»;

– degree of «bachelor», specialty «Sea and river transport», specialization «Management of ship technical systems and complexes»;

– degree of «bachelor», specialty «Sea and river transport», specialization «Operation of ship electrical equipment and automation».

The objects of study are: navigation processes, navigation equipment, systems and processes of navigation services; methods of cargo handling on ships; technical systems and ship complexes (ship machinery, electrical and electronic equipment and control systems, radio communication systems); methods of operation ships and their systems, management of ship operations; organization of crew work and care for people on ships; vessel traffic control systems; shipping safety systems.

The objectives of the training, according to the Standard, are: acquisition by students the knowledge, understanding, skills and other competencies necessary for: holding positions of command staff of sea and river vessels (by specializations); work at enterprises, institutions and organizations that ensure the operation of the fleet, traffic management and safety of navigation.

The theoretical content of the subject area consists of the provisions of theories of ship's construction, automatic control, reliability, mechanical engineering, electrical engineering; methods of navigation, remote sensing of objects, forecasting of meteorological

conditions, environmental protection, risk assessment and decision-making, emergency management, resource management.

The qualified person must be able to use and apply tools, equipment and systems that ensure the navigation and control of seagoing vessels, the operation and repair of maritime vehicles, the safety of navigation and the protection of the environment.

References

1. Kozak S.V. Forming foreign language communicative competence of the future specialists of the Navy: Abstract of Ph.D. in Pedagogics thesis: 13. 00. 04. Odessa, 2001. 20 p.

2. International Convention on the Training and Certification of Seafarers and Watchkeeping, 1978. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_053 (access date: 20.09.2020).

3. Standard of higher education of Ukraine. The first (bachelor's) level of higher education. Field of knowledge - 27 Transport, Specialty 271 River and sea transport. Approved by the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated November 13, 1918 №1239.

Nabok Anna,

Candidate of Sciences in Philology, Assistant Professor
of the Academy of the State Penitentiary Service of Ukraine

THEORETICAL BACKGROUND TO UNDERSTANDING LINGUISTIC WORLDVIEW

Linguistic worldview (initially «*Weltansicht*») or «*мовна картина світу*») as our national philological tradition names it, is one of the key concepts in modern linguistics. The idea of the linguistic worldview is rooted in the understanding of *the world* as an interaction between a human and the environment he lives in. *A worldview* is seen as a mental model of the world, human ideas and beliefs about reality.

Often considered as *Weltanschauung* and left untranslated, *worldview* is defined as a comprehensive philosophical theory of the world and the place of humanity within it [2]. It is an intellectual construct which suggests solutions to the existential problems, serving as a forefather of psychoanalysis development, critical theory, and ethnolinguistics. Intending to explain interpretations in cultural sciences W. Dilthey put forward an idea that every interpretation takes place within a larger understanding of the world.

Later, philosophical ideas on the concept of worldview gave rise to its definition as a comprehensive conception or apprehension of reality especially from a specific standpoint [3].

Information about the world fixed in a language is seen as a linguistic *worldview*. The notion *Weltansicht* was cultivated by Wilhelm von Humboldt, who stated that language speakers create their particular worldviews on the basis of the inherent specific structure of their language, leaving their impressions on it. Every language has its specific characteristics, having a connection between the language and the nation or community that speaks it. Therefore, linguistic worldview depends on culture and ethnicity of the speaker. J. Bartmiski defined linguistic worldview as a language-entrenched interpretation of reality; it is expressed in the form of judgments about the world, people, things or events [1]. Linguistic worldview is not a reflection, but an interpretation of the world, which is a result of subjective perception and conceptualization of reality performed by the speakers of a given language. Thus linguistic worldview is anthropocentric, subjective and intersubjective (shared by the members of society).

It can be stated that there are as many linguistic worldviews as there are viewers, contacting with the reality. The linguistic worldviews are differentiated as individual, collective, intersubjective, which in their turn form a unified linguistic image of any ethnicity. This unified linguistic image is permanent and independent of time. The linguistic worldview can be global and local. Global linguistic worldview can be subdivided into mythological, religious, philosophical and scientific. Local linguistic worldview can be naïve, professional (individual scientific).

As a result, recent theoretical findings in the field of ethnolinguistics prove that linguistic worldview is manifested on the level of a nominative unit as well as on the level of any text of a language. The meanings constituted in the language form a unified system of views, which is owned by the whole linguo-culturological society.

References

1. Stria I. Linguistic worldview in multilingual groups as an indicator of developing a communal identity: The case of Esperanto. *Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury*. 2018. № 30, pp. 215–229. URL: https://www.researchgate.net/publication/327079504_Linguistic_worldview

in multilingual groups as an indicator of developing a communal identity The case of Esperanto (Last accessed: 08.10.2020).

2. Weltanschauung. *Encyclopedia.com*. URL: <https://www.encyclopedia.com/philosophy-and-religion/philosophy/philosophy-terms-and-concepts/worldview-philosophy> (Last accessed: 08.10.2020).

3. Worldview. *Merriam-Webster Dictionary*. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/worldview> (Last accessed: 08.10.2020).

Tymofyeyeva Oksana,

PhD in Pedagogics, Ass. Professor, the Humanities Department
Danube Institute of National University “Odessa Maritime Academy”

SCAFFOLDING IN THE MARITIME ENGLISH TEACHING PROCESS

The maritime industry is a global field requiring the skills, knowledge and competences of both profession and language. English is an official working language of the sea. The level of English is considered to be one of the ultimate factors of working conditions and salaries of the seafarers all over the world. The Maritime English teaching (MET) process engages various methods and techniques for improving and facilitating the learning of this language.

MET process is always collaborative activities involving active interaction of the cadets and teachers. The cadets of the first years of study may require certain assistance, kind of support with long lasting effect. Scaffolding fulfills these requirements to a considerable degree. This teaching method is based on Lev Vygotskiy theory of zone of proximal development (ZPD) [1]. The term scaffolding refers «to providing contextual supports for meaning through the use of simplified language, visuals and graphics, teacher modeling, cooperative learning and hands-on learning» [2, 31]. This method encourages the solving of the problem rather than use the readymade answer.

The Maritime English as a subtype of English for Specific Purpose places at teachers' disposal a wide range of context learning thus enabling usage of the variety of facilitating tools with the achievement of learning goals. The cadets learn English via their future job; moreover, it supports to keep their vivid interest and motivation.

Two distinct opportunities for scaffolding enabling cadets to develop deep knowledge have been highlighted: «designed-in»

scaffolding and «point-of-need» scaffolding [3]. The first type of scaffolding is designed as the unit-planning stage with consideration of the outcomes to be assessed and the students' previous experiences. The strategies that support students to develop new understandings can be located at any point in a teaching learning sequence. It might be warm up activity or communication games with the direct reference to the previous experience and already existed knowledge at the beginning of the lesson. Leading in activities in the form of realia or simulation of it are also used before introducing new topic. The other type of scaffolding appears in the immediate context. It takes place just on the spot in case of necessity. This scaffolding is usually achieved by asking certain kinds of questions, listening carefully to students' responses and then using miscellaneous strategies to clarify and extend their thinking. This way allows reasoning sequence and solving problem process.

The following three types of scaffolding activities have been identified by Ovando, Collier, Combs [2, p. 78]: 1) simplifying the language under study; 2) completion of the tasks is prioritized; 3) the wide use of visuals such as tables, graphic organizers, charts, etc. Scaffolding can be implied on teaching of all language skills. These types can also be of pre-designed and spontaneous character.

K. Taber has suggested the activities for support scaffolding in learning called DARTS standing for directed activities related to text [4]. DARTS are intended to provide more active learning tasks that can be used to review topics or support new learning. The author considers it as an alternative to the kind of basic note-making whether form the teacher's notes or a course book. In addition there should be certain criteria for scaffolding activities such as: 1) the learner is to be asked to undertake an activity which is beyond his present ability if unsupported; 2) they must provide a framework of support within which the learner can be successful by relying on the structured support; 3) they must supply reduced support as the learner becomes familiar with the area, and is able to cope with increased demands; 4) they must result in the learner being able to undertake (unsupported) the activity which was previously beyond them. These tools permit future seafarers gain the experience of «situation of success» leading, in their turn, to efficient lifelong learning as well as task solving in future professional life.

Scaffolding can engage some tools and strategies which do not require special pre designing but worth being taken into consideration. If the task is seemed to be difficult for the cadets, it can be divided to smaller parts. Any task should be manageable. While completion the task the cooperative learning is to be widely used. This kind of learning activity develops the skills of team working which are essential for future seafarers as a part of the crew. The teacher can nominate to roles in the team for the sake of swapping the strategies among the cadets. The questioning strategies enlarge the cadets' dialogical skills. The prompts can be used in the way of tables, graphic organizers or charts. The mind map is seen to be a favourite one among the cadets. Any kind of visual support adds the effectiveness and variety to the MET process.

The appropriateness of the scaffolding strategy depends on the cadets require. This method allows the cadets to gain understanding and confidence to work independently and taking the responsibility for the learning outcomes. It minimizes the level of frustration and increases the motivation of the cadets.

References

1. Zone of Proximal Development. URL: [https://www.sciencedirect.com/topics/psychology/zone-of-proximal-development#:~:text=Vygotky's%20'zone%20of%20proximal%20development,86\)%20](https://www.sciencedirect.com/topics/psychology/zone-of-proximal-development#:~:text=Vygotky's%20'zone%20of%20proximal%20development,86)%20) (date of access: 16.10.2020).
2. Ovando C., Collier V., Combs M. Bilingual and ESL classrooms: Teaching multicultural contexts. Boston: McGraw-Hill, 2003. 507 p.
3. Hammond J.D. Scaffolding: Teaching and Learning in Language and Literacy Education. Primary English Teaching Association, Newtown. Australia, 2001. 127 p.
4. Taber K. Scaffolding learning: Principles for effective teaching and the design of classroom resources. URL: https://www.researchgate.net/publication/327833000_Scaffolding_learning_Principles_for_effective_teaching_and_the_design_of_classroom_resources (date of access: 16.10.2020).

Наукове видання

**ГУМАНІТАРНА НАУКА XXI СТОЛІТТЯ: СУЧАСНІ
ВИКЛИКИ В ГАЛУЗІ ПРАВА, ОСВІТИ
СОЦІАЛЬНИХ ТА ПОВЕДІНКОВИХ НАУК**

**HUMANITARIAN SCIENCE OF THE XXI CENTURY:
CURRENT CHALLENGES IN THE SPHERE OF LAW,
EDUCATION, SOCIAL AND BEHAVIOURAL
SCIENCES**

Матеріали
заочної міжнародної науково-практичної конференції
(м. Чернігів, 06 листопада 2020 року)

Відповідальний за випуск
Коректор
Комп'ютерна верстка і макетування

О. В. Єрмак
Л. М. Сила
В. М. Олефіренко

Підписано до друку 05.11.2020 р. Формат 60×84/16.
Друк різнографія. Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 19,29.
Тираж 100 пр. Зам. № 49/20.

Редакційно-видавнича група Академії Державної пенітенціарної служби
14000, м. Чернігів, вул. Гонча, 34.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 5378 від 06.07.2017 р.